

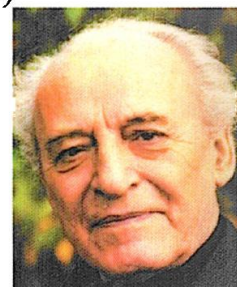
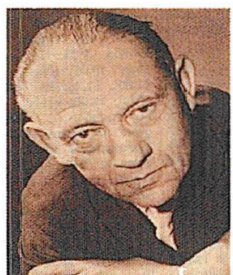
RÁDIÓFÓNIA

75 esztendő a magyar zene hullámhosszán (1925 – 2000)

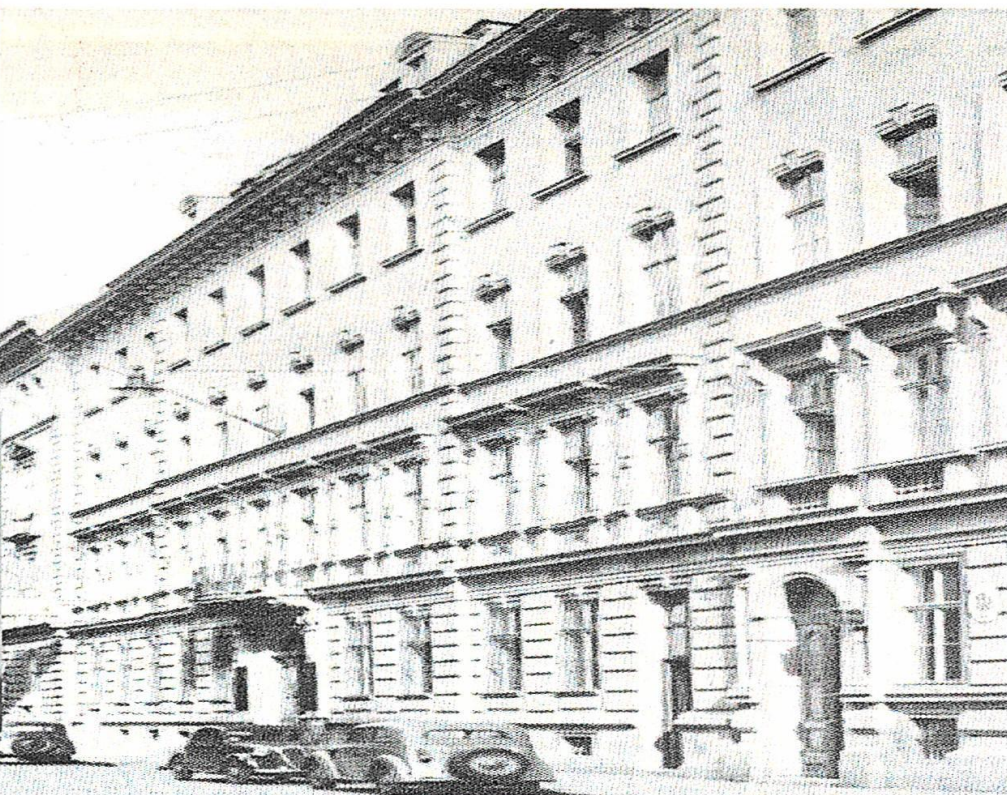
Kiemelt zeneszerzők a Magyar Rádió műsorában

(Születési évszámok sorrendje szerint)

Összeállította: Bieliczky Éva

4. kötet

RÁDIÓFÓNIA 4.

75 esztendő a magyar zene hullámhosszán (1925 – 2000)

Kiemelt zeneszerzők a Magyar Rádió műsorában

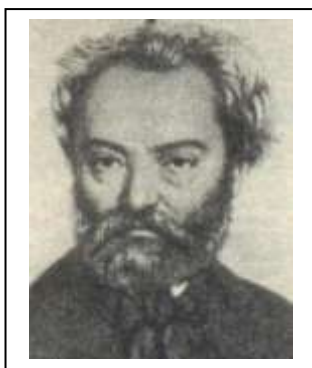
(Születési évszámok sorrendje szerint)

Összeállította: Bieliczky Éva

A tartalomból

Név	születési év	oldal szám
Erkel Ferenc	(1810)	3
Liszt Ferenc	(1811)	9
Mosonyi Mihály	(1815)	20
Hubay Jenő	(1858)	24
Dohnányi Ernő	(1877)	33
Bartók Béla	(1881)	60
Kodály Zoltán	(1882)	113
Weiner Leó	(1885)	145
Harmat Artúr	(1885)	147
Lajtha László	(1892)	151
Ádám Jenő	(1896)	160
Kósa György	(1897)	166
Bárdos Lajos	(1899)	172

Szabó Ferenc	(1902)	176
Horusitzky Zoltán	(1903)	179
Kadosa Pál	(1903)	183
Farkas Ferenc	(1905)	185
Kókai Rezső	(1906)	194
Gárdonyi Zoltán	(1906)	200
Viski János	(1906)	201
Veress Sándor	(1907)	205
Ránki György	(1907)	208
Szervánszky Endre	(1911)	215
Pongrácz Zoltán	(1912)	218
Maros Rudolf	(1917)	221
Mihály András	(1917)	225
Sárai Tibor	(1919)	227
Sugár Rezső	(1919)	229
Járdányi Pál	(1920)	231
Szőllősy András	(1921)	235
Ligeti György	(1923)	245
Kurtág György	(1926)	247
Decsényi János	(1927)	249
Hidas Frigyes	(1928)	256
Lendvay Kamilló	(1928)	260
Petrovics Emil	(1930)	263
Soproni József	(1930)	268
Szokolay Sándor	(1931)	270
Láng István	(1933)	279
Kocsár Miklós	(1933)	282
Durkó Zsolt	(1934)	285
Balassa Sándor	(1935)	295
Sári József	(1935)	300
Bozay Attila	(1939)	302

Erkel Ferenc

1810. november 7. Gyula -

1893. június 15. Budapest

1928-ban ünnepelte a **Budapesti Filharmóniai Társaság** alapításának **75.** évfordulóját.

Tekintsük át röviden a nagy múltú együttes történetét. 1853. november 20-án, a Nemzeti Múzeum dísztermében mutatkozott be Pest-Buda közönségének a Filharmóniai Társaság zenekara. Alapítója és első elnökkarnagya **Erkel Ferenc** volt. Vezetői közé tartozott később Erkel Sándor, Kerner István, Dohnányi Ernő, Ferencsik János, Kórodi András. Tagjai a Nemzeti Színház, majd az Operaház muzsikusai voltak. Ápolták a klasszikus zenei hagyományokat és élen jártak az új zene megismertetésében. A hangversenyeket kiváló hazai és külföldi karmesterek vezényelték és világhírű szólisták működtek közre.

Erkel Ferenc *Bánk bán* című operája magyar és német nyelven (1930)

1930. november 7-én emlékeztek Erkel Ferenc születésének 120. évfordulójára.

Az Operaházban a *Bánk bán* című operáját adták elő, az előadást a Rádió is közvetítette.

A Rádióéletben így írtak róla: „A magyar zenetörténelemnek nagyon is nevezetes napja 1930. november 7-e, mert kerek 120 esztendővel ezelőtt ezen a napon született Erkel Ferenc, a magyar operairás múlhatatlan érdemű úttörője és a magyar opera elődök nélkül való megteremtője. Ragyogó pályafutásának koronája azonban a *Himnusz*, amellyel minden magyar szívében örök emléket emelt az Erkel névnek.”

A születésnap *Bánk bán* után december 19-én a Berliini Rádióban is felcsendült az opera, mégpedig német nyelven. *A Rádióélet* részletesen beszámolt az előzményekről:

„Lothar Rudolf, budapesti születésű német író tavasszal részt vett a Színpadi Szerzők budapesti világkongresszusán és itt annyira föllelkesült, hogy kijelentette: ezen túl nagy energiával fogja terjeszteni Németországban a magyar kultúrát. Ő kezdeményezte a Berliini Rádiónál Erkel operájának előadását. Ezen a német nyelvű előadáson két budapesti művész: Szabó Lujza és Fehér Pál is részt vett, és a híres, magyar származású karmester, Széll György vezényelt. A közvetítést átvette a Lipcsei, a Königsbergi és természetesen a Magyar Rádió is.”

Palló Imre énekelte a baritonra átírt Bánk bán szerepét az Operaházban (1940)

1940. március 15-én az Operaházban ünnepi est keretében mutatták be Erkel Ferenc

Bánk bán című operáját, alaposan átdolgozott, felújított formában. Egressy Béni régies szövegét Nádasdy Kálmán, a zenéjét pedig Rékai Nándor dolgozta át. Mindezt sokan kegyeletsértésnek tartották. Több kritikus lázadozott az ellen, hogy *Bánk bán* megszokott tenor-szólamát bariton-fekvésre írták át. Tekintélyes muzsikusok adták közre véleményüket ez-ügyben, köztük Kodály Zoltán is, akinek a *Nemzeti Újság*ban megjelent nyilatkozatát idézem: „Mindazok, akik előtt Katona József *Bánk bán*jának alakja lebegett, alighanem már annak idején is meglepetéssel fogadhatták, hogy az Operaházban tenoristára bízta ezt a főszerepet, amely sokkal inkább komor, mélyhangú énekest kívánna. Lehetséges, hogy Erkel Ferencet az akkori közfelfogás indíthatta erre, amely szerint főszerepet csakis tenoristának tudtak elképzelni. Az is lehetséges, hogy olyan rendkívüli tehetségű tenoristája volt, akiről úgy találta: éppen ő benne kelt teljes illúziót az alak. A magam részéről nagy érdeklődéssel várom az Operaház mostani kísérletét és lehetségesnek tartom, hogy *Bánk bán* valódi karaktere ezzel a változtatással még csak feltűnőbb lesz.”

Bánk bán szerepének átírására az a körülmény is készíthette az Operaház vezetőségét, hogy Székelyhidy Ferenc visszavonulása után nem volt olyan tenorista, aki hangban és kiállásban e nagy magyar operahőst alakíthatta volna. Simándy József, a későbbi legendás *Bánk bán* 1940-ben még csak az Operaház kórusának tagja volt. A bariton-fekvésre átírt *Bánk bán* szerepét Palló Imrére bízta. Az ő szavait idézem: „A legnagyobb lelkesedéssel és magasra fokozott becsvágygal készülök a nagy feladatra. Érzem a felelősséget és érzi a felújítás minden tényezője: le kell győznünk bizonyos előítéletet, amely talán stílus-, vagy kegyeletsértést lát abban, hogy megváltoztatjuk a szerep eredeti hangfekvését.”

A vitát végül a közönség döntötte el, mert Palló Imre *Bánk bán* szerepében nagy sikert aratott.

A kritikusok véleménye is pozitív volt. Az *Esti Kurir*ban ez olvasható: „Az a baritonista, akire az új *Bánk bán* címszerepét bízta: Palló Imre. A magyar játékszín egyik legfőbb büszkesége.

Nagy színész! Mestere az emberábrázolásnak. Nekünk ünnep volt, hogy tőle hallhattuk, láthattuk ezt a szerepet.”

A *Függetlenség* kritikusa nem lelkesedett az átdolgozásért, de megjegyezte: „Elfogadjuk az új *Bánkot*, egyszerűen azért, mert amellet, hogy megfelelő hőstenor esetén az eredeti hangnemhez való visszatérés lehetősége változatlanul fennáll: Palló Imre meggyőző és legyőző, valóban él. Szinte pórusaiban hordozza magyarságát. Ki lehet mondani róla, hogy megfelel az Erkel Ferenc és Katona József elképzelései szerint való tragikus hősi eszménynek.”

Az Erkel-év eseményei (1960)

1960-ban, az Erkel-év ünnepi kínálatában tudományos előadások, kiállítások, hangversenyek szerepeltek, a Rádióban pedig felvételeket készítettek az elfeledett Erkel-operák részleteiből. A *Muzsika* c. folyóiratban is több tanulmány jelent meg, közülük Losonczi Ágnes írásából idézek: „Ha Erkel nem tett volna mást, csak megírja a *Hunyadi László*, a *Bánk bán* és a *Dózsa György* c. operáját, már akkor is megérdemelné az elismerést. De munkájának érdeme nemcsak zeneszerzői tevékenységében van. Halhatatlan szerepét abban kell keresnünk, hogy életének minden korszakában segített ébreszteni vagy ébren tartani a nemzet öntudatát. És ha büszkék vagyunk a magyar nemzeti kultúrára, az előadó-művészetre, a pedagógiára, az Operaházra, énekeseinkre vagy a kórusmozgalomra, akkor tudni kell, hogy jóformán mindegyik út elején ott van az úttörők között Erkel Ferenc, hogy az önálló magyar zenei fejlődést a legtöbb területen az ő bámulatos szívóssága és nagy tehetsége indította meg.” Az Erkel-év egyik eredménye éppen az volt, hogy nemcsak a zeneszerzőről emlékeztek meg, hanem a magyar zenei élet megalapozásának legtevékenyebb alakjáról is. Vajda János mondotta egykor: „A *Himnusz*, a *Hunyadi*, a *Bánk bán* zeneszerzőjénél akadhat idővel még nagyobb magyar zeneszerző, de nagyobb érdemű nem.” November 7-én, Erkel Ferenc születésnapján az Operaházban a *Bánk bán* c. operát adták elő, amelyet a Rádió is közvetített.

Erkel Ferenc énekverseny (1960)

1960-ban az Erkel-év jegyében szervezték meg az őszi **Budapesti Zenei Heteket**, és azon belül az első Magyarországon rendezett **nemzetközi énekversenyt**. Az Erkel Ferenc nevét viselő verseny célja az volt, hogy megismertesse és megszerettesse a zeneszerző műveit azokkal is, akik a magyar nemzeti opera megteremtőjének alkotásait csak hírből ismerték.

Erkel Ferenc *Brankovics György* c. operája a Rádióban

1977. január 1-jén ünnepi műsorként mutatta be a Rádió Erkel Ferenc *Brankovics György* c. operájának stúdiófelvételét. Az Operaház kitűnő fiatal szólistáit, a Rádió ének- és zenekarát Kórodi András vezényelte. Feuer Mária zenekritikus írásából idézek: „A Hunyadi család történetköréhez kapcsolódó, Szerbia földjén játszódó opera zenei nyelvezetében – Erkel korábbi műveihez képest – gazdagodott. A magyar verbunkos, illetve a népies műzene talajából fakadó hangvételhez szláv és törökös elemek társultak. Dallami súlyosabbak lettek és tömegjeleneteinek ábrázolása is színesebbé vált. Nemcsak a nemzeti kegyelet, hanem ezen erények fölismerése bátorította az Operaházat, hogy a zenedrámát gyökeresen átdolgozva 1962-ben ismét műsorára vegye. Romhányi József a librettót írta újjá.

Kókai Rezső – a kor zenéjének kiváló ismerője, a nagy műveltségű zenetudós-zeneszerző – pedig, a partitúra kiigazítását végezte el. A mű azonban megváltozott formájában sem tudta a közönség rokonszenvét igazán kivívni, s végül lekerült a játékrondról. Ilyen előzmények után látott hozzá a Rádió a *Brankovics György* hangszalagra rögzítéséhez – az eredmény hallatán csak azt mondhatom: méltán.”

Erkel Ferenc: *Névtelen hősök* (1980)

A Magyar Rádió egyik nagyszerű törekvése volt, az Erkel-hagyaték elfelejtett műveinek felvétel-sorozata, amelynek segítségével a zenetörténeti emlék eleven, hallható élménnyé vált.

1980. december 26-án karácsonyi-ünnepi műsorként hangzott el – az ősbemutató után 100 évvel a legújabb értékmentés: Erkel Ferenc *Névtelen hősök* című operája. A régi leírásokból tudjuk, hogy Erkel Ferenc nagy kedvvel fogott hozzá a *Névtelen hősök* című, idillikus történetet feldolgozó opera komponálásához. Bátorság volt a 70 éves mestertől újra átélni élete legnagyobb, meghatározó élményét, a szabadságharc korát – olyankor, amikor már csak kevesen kívántak emlékezni a régmúlt napokra. A zeneszerző utolsó előtti művét 1880. november 30-án mutatták be a pesti Nemzeti Színházban. Az opera librettóját Tóth Ede, az egykori jeles népszínmű szerző írta. Átdolgozását Romhányi Józsefre, a magyar nyelvet briliáns ügyességgel használó verselő-szövegíróra bízták. Az ő szavait idézem: „Az 1848-49-es szabadságharc idején játszódik a történet: egy kapzsi asszony módos gazdához akarja kényszeríteni lányát. A lány azonban megszökik a tervezett kényszer-esküvő elől, és szerelmesét követve-keresve beáll a honvédek sorába. A fordulatos cselekményt megtartva – de a mai magyar prozódíának megfelelő, új szöveggel írtam, a prózai jeleneteket pedig versbe szedtem. Így most már a zenéhez illőbb szöveggel szólalhat meg, ez a vígjátéki elemeket sem nélkülöző zenedráma.”

Kórodi András karmesternek is része volt az Erkel-mű felfedezésében: „Amikor az eddig tetszhalott *Névtelen hősök* partitúráját előástuk az operai kottatár mélyéről, csakugyan porosnak látszott. De a leporolt kottában eleven, számomra ismeretlen Erkel-muzsikát találtunk: hazafias érzés, nemes dallamok, jó színpadképesség jellemzi a darabot. A zeneszerző kísérlete, hogy műveibe beépítse a *népzenét*, sehol sem olyan szerencsés, mint itt ebben a kései operában.”

Emlékműsorok Erkel Ferenc és Liszt Ferenc születésének 175. évfordulóján

1986-ban előtérbe került a híres magyar zeneszerző-páros: Erkel Ferenc és Liszt Ferenc emléke.

Erkel 1810. november 7-én született, Liszt pedig 1811. október 20-án. Így az 1985-1986-os esztendőben mindkettőjük születésének 175-ik, egyben Liszt Ferenc halálának 100-ik évfordulójára is emlékeztünk. Az ünnepi alkalomról Erkel Tibor, a Magyar Rádió Zenei főosztályának vezetője nyilatkozott: „Bartók és Kodály – a 20. századi „ikercsillag” - követték egymást, részt vettek a magyar zenei élet magas színvonalú formálásában, nemzetközi elismertetésében, - mindennek előzményeként, nagyon hasonló vonásokkal működött Erkel és Liszt a 19. században. Erkel komoly rész vállalt a magyar operakultúra megteremtésében, művei azonban nyelvi akadályok miatt nem jutottak el az európai színpadokra. Az évforduló kapcsán azon igyekszünk, hogy külföldön is többet tudjanak meg Erkelről, aki nemcsak zeneszerzőként, hanem szervező- és pedagógiai tevékenységével is rendkívül nagy jelentőségű volt a magyar zene fejlődésében.”

Az Erkel-évforduló eseményei

Az Erkel-évforduló bevezetéseként hangzott el Németh Amadé 18 részes sorozata:

Az első magyar operakísérletektől – Erkel művészetéig címmel. Az előadó áldozatos kutatómunkáját kiegészítve, a kéziratok anyagából a Rádió felvételeket készített, feltárva azt a zenei hátteret, amelyből Erkel életműve kifejlődött. E sorozatot követően műsorra tűzték Erkel Ferenc *Hunyadi László, Bánk bán, Sarolta, Brankovics György, Névtelen hősök* és *Bátori Mária* című operájának rádiófelvételét.

Erkel-hangverseny Gyulán (1990)

Erkel Ferenc 1810. november 7-én született a Békés-megyei Gyulán. A szülőváros méltómódon őrzi díszpolgárának emlékét. Műveiből 1990. március 15-én hangversenyt rendeztek, amelyet a Magyar Rádió is közvetített.

A hagyományt-teremtő koncert szerkesztője és műsorvezetője Bónis Ferenc zenetörténész műsorajánlatában ezt írta: „Gyulai székhellyel működik az Erkel Ferenc Társaság, amely azzal a céllal alakult, hogy a város híres szülöttének szellemében küzdjön a nemzeti zenekultúra terjesztéséért, ápolásáért, általánossá tételéért. Az ünnepi hangversenyen bemutatjuk az ismeretlen Erkelt: a méltatlanul mellőzött zongoraművek és kamarazenei kompozíciók szerzőjét. Ösbemutató előadásban tárjuk a gyulai közönség és a rádióhallgatók elé Erkel nemrégiben felbukkant, nyolc évtizeden át elveszettnek hitt, brácsára és zongorára írott művét.”

Erkel Ferenc mélyhegedűre és zongorára komponált *Verbunk fantáziája* Németh Amadé rekonstrukciója után, azaz – a fennmaradt kottaanyag felhasználásával, kiegészített, javított formában került közönség elé. Előadói: Lukács Péter és Kassai István voltak.

Erkel Ferenc „a magyar opera úttörője”, zeneszerző, karmester, zongoraművész és tanár életművével sokan foglalkoztak az elmúlt évszázadban, de még mindig nem eleget.

Németh Amadé karnagy *Erkel* című könyvében a maga és a mások kutatásainak eredményeit foglalta össze. Az *Előszó*ban többek között ezt írta: „Erkel Ferenc élete átívelte csaknem az egész 19. századot. Egész hosszú életét a reformeszmék és a nemzeti függetlenség szolgálatában élte le. Forradalmian gyűjtő zenéjét énekelték a szabadságharc katonái és a nemzetre hulló gyászban Bánk és Tiborc gránitalakjaival protestált az elnyomatás ellen. A kiegyezés illúzióját Dózsa szellemének felidézésével, a politikai hitszegést Brankovics tragédiájának hangjaival bélyegezte meg, a konszolidáció ábrándképeibe beleszötte a *Névtelen hősök* honvédsírató muzsikáját. Következétesen megőrzött elvei miatt maradinak kiáltották ki, és élete alkonyán – minden elismerés és népes családja ellenére – magányosság jutott osztályrészül.”

1993: Erkel Ferenc-emlékév

A magyar zenei élet az 1993-as esztendőt „Erkel Ferenc emlékévként” nyilvánította, a zeneszerző halálának 100-ik évfordulóján. Bónis Ferenc sorait idézem:

„Halál-évfordulót sose ünnepelj! – mondja az íratlan szabály. Nem is *azt* ünnepeljük, hanem a végső percet megelőző gazdag életet. Ünnepeljük azt az alkotót, aki megalapozta a romantikus magyar operát és operajátszást, a Budapesti Filharmonikus Társaság alapítóját, a Nemzeti Színház és az Operaház főzeneigazgatóját, a Zeneakadémia első igazgatóját és zongoratanárát, az ország kardalosainak vezérét. Széchenyihez hasonlóan: mindkettejük fő gondja kiművelt emberfők sokaságának megteremtése volt – és mindkettő maradandót alkotott, maradandó eszméket és maradandó intézményeket. Van tehát mit ünnepelnünk, van mire emlékeznünk a centenáris esztendőben.”

A Magyar Rádió az esztendő folyamán Erkel összes dalművét műsorára tűzte. Alkotóművészetének ilyen széleskörű bemutatására soha nem volt még példa. Az „**Erkel-év**” országos ünnepségeinek kalendáriumra 60-70 nagyobb eseményt tartott számon. Gyula, a zeneszerző szülővárosa is több fontos rendezvénynek adott otthont, sőt, 1993. március 15-én ott kezdődött meg az „Erkel-év”. Az Erkel Ferenc Társaság és a Nemzeti Filharmonia közös rendezvényén – melyet a Bartók rádió is közvetített – Erkel, Liszt és Volkmann zongoraművei mellett – meglepetésre – Mosonyi Mihály *VII. vonósnyégyese* „bemutatóként” hangzott el.

Liszt Ferenc

1811. október 22. Doborján -

1886. július 31. Bayreuth

A magyar zene tündöklő mesterei

A magyar zene tündöklő mesterei: Liszt Ferenc, Thomán István, Dohnányi Ernő és Bartók Béla. Láthatatlan szál köti össze őket: a zongoratanár és tanítvány kapcsolata. Érdeemes felvillantani e fényes pályák egymással összefüggő történetét.

1875-ben nyitották meg a Zeneakadémiát a mai Irányi utca helyén lévő Hal téren, egy akkor a Duna partra néző bérelt házban. Öt év múlva elkészült az új Sugár úti, ma Andrássy úti épület. Liszt Ferenc alapítója, elnöke és 11 éven keresztül, 1886-ban bekövetkezett haláláig, tanára volt a Zeneakadémiának. Megosztotta életét Budapest, Weimar és Róma között.

Ebben az időben Erkel Ferenc, Gobbi Henrik, majd Erkel fia, Gyula tanítottak a zongora-szakon. Az ő legjobb növendékeikből választotta ki Liszt azokat, akiket tehetségesnek talált.

Liszt tanítványai *megjelölt* emberek voltak. Hiszen ők látták a mestert, hallották a hangját, gyönyörködtek páratlan zongoraművészetében. Felkutatott tanítványainak száma 427 volt.

Liszt magyar tanítványai közül kiemelkedik **Thomán István**, aki később zongoratanárként leghívebben őrizte meg és legeredményesebben adta tovább mestere pedagógiai szellemét.

Egyszer így nyilatkozott: „Zenei pályám legfőbb büszkesége, hogy a zenészek legnagyobbja, Liszt Ferenc volt a mesterem, a másik büszkeségem, hogy Dohnányi Ernő és Bartók Béla voltak a tanítványaim.”

1928. október 22-én a Rádióban is megemlékeztek **Liszt Ferenc** születésének évfordulójáról.

Thomán István, Liszt egykori tanítványa mondta az ünnepi beszédet, majd a zongorán játszotta el mesterének néhány művét.

Ünnepi hangversenyek közvetítése Sopronból (1929)

1929-ben még nagyon is közeli volt az 1920-as trianoni határozat Magyarország új határaitól. Sopron volt az egyetlen magyar város, amely akkor szabadon dönthetett jövőjéről.

Népszavazáson döntött el, hogy a város és a környékén lévő falvak lakosai Ausztriához, vagy Magyarországhoz akarnak-e tartozni. A többség Magyarországot választotta továbbra is hazájának. Így ez a nyugati határvidéken lévő patinás, kulturált, szép város a mienk maradt. Az 1929-es év folyamán hangversenyek, ünnepi misék, kamarazene estek rendezésével ünnepelték a *Soproni Zeneegyesület* alapításának 100 éves évfordulóját.

A hangversenysorozat kimagasló eseménye az *október 21-i és 22-i* hangverseny volt. Mindkettőre az ország legnevesebb zeneszerzőit és előadóművészeit hívták meg. A Rádió helyszíni közvetítése által az ország zenekedvelői is részesei lehettek az emlékezetes koncerteknek. Az *október 21-i* jubileum műsorában elhangzott Bartók Béla *Rapszódia zongorára és zenekarra* c. műve, a zeneszerző zongoraszólójával. A másik műsorszám Dohnányi Ernő *fisz-moll szvitje* volt a komponista vezényletével. Nagyszabású volt Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus*ának előadása is: a Soproni Zeneegyesület és a budapesti Filharmóniai Társaság tagjaiból alakult zenekar játszott, a soproni és a budapesti Bazilika egyesített kórusa énekelt, a tenor-szólót pedig Székelyhidy Ferenc, az Operaház művésze szólaltatta meg.

1929. október 22-én Liszt Ferenc születésnapjára emlékeztek. A nagy magyar zeneművész emlékét mindig nagy gonddal őrizték Sopronban, hiszen a közeli Doborjánban született és 9 éves korában éppen e városban lépett először közönség elé. A zeneértő közönség számon tartotta, hogy innen indult el a zongoraművész-zeneszerző fényes pályafutása.

A soproni koncerteken jelen volt Molnár Jenő Antal zenekritikus is. Az ő írásából idézek: „A Liszt Ferenc emlékhangverseny volt a jubileumi ünnepségek búcsúestje. A hangverseny műsorán Magyarország két legnagyobb zongoraművés�ének Bartók Bélának és Dohnányi Ernőnek neve került egymás mellé. Hosszú idők óta először történt meg, hogy együtt, egy hangverseny keretében léptek fel, mint zongoraművészek. Bartók Liszt Ferenc *Weinen und Klagen* változatait adta elő. A krisztusi tragédiát ecsetelő robusztus, megrázó hangzatok klasszikus tökélytel mintázódtak meg keze alatt. Feledhetetlen volt a művet záró fölséges korál megkapó áhítata. Dohnányi a *h-moll szonátát*, a romantikus mondanivalók gyönyörű költeményét játszotta, amelyet senki nálánál beszédesebben tolmácsolni nem tud.

A két nagy művészhez harmadiknak Stefániai Imre csatlakozott, aki Liszt *Assisi Szent Ferenc legendáját* adta elő. Petőfi Sándor híres soproni katonáskodásához kapcsolódó aktualitással Hubay Jenő *Petőfi-dalai* szerepeltek még a műsoron Székelyhidy Ferenc előadásában, Herz Ottó zongorakíséretével.”

Elfeledett Liszt-mű Hubay Jenő átíratában (1930)

1930. február 3-án magyar zeneművekből összeállított műsort sugárzott a Magyar Rádió, s ezt több külföldi adóállomás is közvetítette. A hangverseny meglepetése egy Liszt-szerzemény bemutatása volt. Címe: *Három cigány, Lenau költeménye, parafrázis hegedűre és zongorára*.

Közismert, hogy Lenau: *Die drei Zigeuner* (A három cigány) c. versére Liszt 1860-ban zongorakíséretes dalt komponált. A vers ihlette témából a szerző hegedűre és zongorára is írt egy darabot. Ennek elfeledett kéziratát találta meg Hubay Jenő. Íme a *Rádióélet* tudósítása:

„A mű nem ismeretlen, hiszen 1864-ben nyomtatásban is megjelent. De ezt a szerzeményt soha senki sem játszotta, még talán Reményi Ede, a nagy magyar hegedűművész sem, akinek a művet Liszt írta és ajánlotta. Liszt Ferenc nem ismerte annyira a hegedűt, hogy a virtuózok igényeinek megfelelő technikával írta volna meg a szólamot, mint azt kápráztató zongorarapszódiaiban tette. Valószínű, hogy korrigálás nélkül nyomtatták ki a kottát, hiszen lejátszhatatlan részek vannak benne. Ezért ment feledésbe a zenei szépségekben gazdag kompozíció.”

Hubay Jenő ifjú korában találkozott Liszt Ferencsel, sőt többször együtt léptek fel hangversenyeken. Amikor az elfeledett Liszt-mű kottája Hubay kezébe került, úgy érezte, mintha maga a mester sugalmazná neki a darab életre keltését. A hegedűművész-zeneszerző módosította a technikailag megoldatlan részeket, átformálta, kibővítette és a dallamokat több helyen tovább szőtte. Az átírt mű új címe: *Három cigány, Lenau költeménye, magyar hegedű rapszódia* lett. A Rádióhangversenyen az új Liszt-Hubay szerzemény hegedűszólamát maga Hubay Jenő játszotta.

A Liszt Ferenc Társaság ünnepi estje (1932)

A magyar zenei élet október 22-én, Liszt Ferenc születése napján, mindig tisztelettel emlékezik meg nagy muzsikusról. 1932. októberében azonban világraszóló Liszt-ünnepségekre készülődtek. Megalakult a Liszt Ferenc Társaság gróf Apponyi Albert és gróf Zichy Jánosné elnöklétével, akik még személyesen ismerték a mestert. Stefániai Imre, a Társaság ügyvezető igazgatója terveikről a következőket mondotta:

„A magyar kultuskormányval karöltve készítjük elő a jövő esztendőben, 1933-ban megrendezendő nemzetközi Liszt zongoraversenyt. Szóhoz juttatjuk a fiatal művészeket és előadjuk Liszt alkotásait, ápoljuk hagyományait. Öt év múlva, Liszt halálának 50. évfordulóján haza szeretnénk hozatni Bayreuthból Liszt hamvait, s felállítani Liszt Ferenc szobrát. A magyar Pantheonban akarjuk tudni Liszt hamvait és a magyar szívekben, Liszt, a halhatatlan magyar muzsikusz emléket és remekeit.”

A Liszt Ferenc Társaság 1932. október 22-én a Zeneakadémián tartotta alakuló díszhangversenyét, ahol a kor legnevesebb művészei tolmácsolták Liszt műveit. A koncertet a Rádió is közvetítette.

Liszt Ferenc kultusza (1934)

1934. május 28-án a Liszt Ferenc Társaság hangversenyét közvetítette a Rádió a Vigadóból. A Budapesti Hangversenyzenekart Felix Weingartner, a kiváló osztrák karmester vezényelte. Az elsősorban karmesterként ismert Weingartner zeneszerzést is tanult, például 1883-ban, 20 éves korában Liszt Ferencnél. Ez alkalomból jelent meg Papp Viktor zenetörténész cikke *Liszt Ferenc kultusza* címmel. Íme egy részlete: „Liszt kultuszát elsősorban nekünk, magyaroknak kell ápolnunk, hiszen ő *a mienk!* A Magyar Rádió fennállása óta elől jár ebben a munkában. Nincs hét, nincs nap, hogy a nagy magyar zeneszerző valamelyik műve fel ne csendülne. Felvilágosító és tudományos felolvasások sűrűn hangzanak el Lisztről, és a Rádió minden jelentősebb Liszt hangversenyt közvetít.”

Papp Viktor ezt a gondolatot folytatta Liszt Ferenc halála évfordulóján, amikor a *Rádióélet* hasábjain a következő felhívással fordult a hazai közvéleményhez:

Hozzuk haza Liszt Ferencet! „Ha Bayreuthról beszélünk, nemcsak Wagner, hanem Liszt Ferenc is eszünkbe jut. Hiszen ott halt meg 1886. július 31-én és ott is van eltemetve. Halálakor környezetében egyetlen magyar ember sem volt, Thomán Istvánt és Miska inast kivéve. Thomán, mint fiatal tanítvány nem juthatott befolyáshoz, Miska pedig nem számított. Fejetlenség és zűrzavar uralkodott a koporsó körül. Liszt leányához Cosimához két olyan távirat érkezett ekkor, amely a temetkezési helyre vonatkozott. Az egyiket Wittgenstein hercegné küldte Rómából, mely szerint Liszt mondta neki, hogy Budapesten akar eltemettetni a Ferencrendiek szerzetesi ruhájában. Ugyanezt erősítették meg Liszt Ferenc magyar barátai is, akik szerint a mesternek van Bécsben egy végrendelete, melyben azon óhaját fejezi ki, hogy holtteste Budapesten temetessék el. A táviratoknak azonban nem volt foganatjuk.

Liszt Ferenc Bayreuthban nyugszik ma is és nem idehaza. Holott Richard Wagner városában mindig csak a második hely lehet az övé. Többször és sokan megkísérelték felemelni szavukat ez ellen az igazságtalanság ellen.

Kossuth hamvai itthon vannak, Rákóczi haza hoztuk s Liszt még sincs itthon.

Hozzuk haza Liszt Ferencet! Kiáltjuk a pusztába, milyen régóta már!”

Magyar történelmi arcképek. Liszt Ferenc zongoraciklusának bemutató előadása

1935. március 15-én a Rádió ünnepi műsorában **Stefániai Imre** zongoraművész igazi zenei csemegével szolgált: bemutatóként játszotta el Liszt Ferenc *Magyar történelmi arcképek* c. sorozatát. E művében Liszt hét olyan közéleti személynek, költőnek, politikusnak és muzikusnak állított zenei emléket, akikhez kimutathatóan valamilyen személyes kapcsolat fűzte. Ezek a következők voltak: Széchenyi István, Eötvös József, Vörösmarty Mihály, Teleki László, Deák Ferenc, Petőfi Sándor és Mosonyi Mihály.

Liszt 1885-ben életének utolsó előtti évében egészítette ki a már korábban keletkezett négy darabot és komponálta egységessé a ciklust. Azt is tervezte, hogy zenekarra fogja hangszerelni, de erre nem került sor. Ez a ciklus szomorú, gyász-darabokból áll és zeneileg is eltér Liszt korábbi stílusától. Talán ez az oka, hogy oly ritkán csendülnek fel. Liszt életében a kottája sem jelent meg. Göllerich Ágost, Liszt tanítványa lemásolta ugyan a ciklust és 1935-ben Lipcsében talán kinyomtatták. Legalábbis erre utal a *Rádióélet*ben megjelent cikk: „Göllerich másolata a lipcei Breitkopf és Härtel cég tulajdonába jutott, kiadásra csak most, a Liszt emlékvé küszöbén kerül sor. A kiadó cég előzékenysége révén a Magyar Rádió fogja bemutatni a *Magyar történelmi arcképeket*, Liszt magyarságának egyik legmeggyőzőbb dokumentumát.” (Budapesten csak 1956-ban jelent meg nyomtatásban, az *Új Zenei Szemle* c. folyóirat mellékleteként.)

1935. március 15-én tehát Stefániai Imre bemutatóként adta elő a kéziratból megtanult darabokat. Az ismert zongoraművész már korábban is sok ismeretlen Liszt-mű bemutatásával szolgálta a Liszt-kultuszt. Az ünnepi műsor bevezető előadását dr. Major Ervin tartotta.

Európa-hangverseny a Liszt-emlékvé küszöbén (1935)

Az 1936-os évben ünnepelte a zenei világ Liszt Ferenc születésének 125. és halálának 50. évfordulóját, ezért az *1935. október 22-vel*, Liszt születésnapjával kezdődő, a következő születésnapig terjedő évet Liszt-emlékvénak nyilvánították.

A *Rádióújság*ban Koudela Géza így írt erről: „Milyen lesz a mi Liszt-emlékvénk?

Külsőségeiben nem lehet olyan pompás, olyan ragyogó, mint a nálunk nagyobb, szerencsésebb, gazdagabb, boldogabb kultúr-nemzeteké. De tartalomban s bensőségben azokénál is különbnek kell lennie. Mert ehhez nem pénz, kedvező politikai atmoszféra kell elsősorban, hanem a legnagyobb csodákat teremtő erők: ész, lélek, munka, kitartás, szeretet!”

1935. szeptember 10-én a Magyar Rádió a Liszt-emlékvé bevezetéseként emlékezetes koncertet rendezett. A Nemzetközi Rádióunió akkoriban változtatott a cserehangversenyek addigi rendjén.

A színvonal emelésével egyúttal kötelezővé tette az Unió tagjai számára a kölcsönös közvetítést. Így a Budapestről sugárzott hangversenyt 16 ország 100-nál több rádióállomása közvetítette.

„A Magyar Rádióknak jutott az a megtiszteltetés, hogy e valóban ünnepinek ígérkező hangversenysorozatban elsőnek álljon zeneművészetével a világ láthatatlan nagy pódiumára. Küszöbön a Liszt-év és éppen ezért az első újrendszerű Európa-hangversenynek nemcsak zenei, de magyar szempontból sem lehetett volna szebb és ünnepibb keretet adni, minthogy ez az est Liszt halhatatlan lángelméjének hódol.

Este fél 9-kor a bemondó bekonferálta, hogy a Magyar Rádió Liszt-hangversenye következik Európa és Amerika részére. Dohnányi Ernő karmesteri pálcája nyomán felhangzott a *Tasso* című szimfonikus költemény. Ezt követte a *Haláltánc*: a Dies irae hátborzongató változatait Bartók Béla játszotta zongorán, megdöbbentő mélységgel és csodálatos virtuozitással.

Ritka esemény! Bartók mint virtuóz és Liszt játékos! Majd Báthy Anna megkapó művészettel énekelt két dalt. A hangversenyt Szentgyörgyi László fiatal hegedűművész szólójával a *XIV. magyar rapszódia* fejezte be, amelyet talán sehol sem tudnának úgy előadni, mint ahogy mi magunk tudjuk az egész világ elé tárni a nagy zenész vallomását magyarsága mellett.”

A Liszt emlékévi eseményei (1936)

Liszt Ferenc születésének 125. és halálának 50. évfordulója alkalmából rendezték meg a **Liszt emlékévet**, amely 1935. október 22-én, a mester születésnapján kezdődött, és az 1936-os év ugyan ezen a napján zárult. A legfontosabb eseményeket idézem.

1936. február 3-án **Liszt problémák** címmel tartotta meg **Bartók Béla székfoglaló előadását a Magyar Tudományos Akadémián**. A bevezetésből idézek: „Négy kérdést tűztem ki vizsgálat tárgyául: négy olyan kérdést, amely minket Liszt Ferencel és élete művével kapcsolatban különösen érdekelhet. Az első kérdés arra vonatkozik, vajon mennyire érti meg a mai nemzedék Liszt szerzeményeit, mit szeret közülük jobban, mit kevésbé. 25 évvel ezelőtt cikket közöltem egy folyóiratban *Liszt zenéje és a mai közönség* címmel, ebben megpróbáltam erre a kérdésre feleletet adni, hogy az akkori zenebarátok és átlagzenészek bizony majdnem kizárólag Lisztnek az aránylag kisebb jelentőségű, inkább csak külső csillogású műveit fogadták el és kedvelték, a legbecsesebbeket, a csodálatosan jövőbe mutatókat visszautasították, nem szerették, nem kellett nekik. Azóta ugyan sokat javult a helyzet, de még mindig nem tartunk ott, ahol lehetne és kellene.”

Papp Viktor *Liszt Ferenc élő magyar tanítványai* c. könyve is 1936-ban jelent meg.

Részlet a kötet bevezetőjéből:

„Liszt sokrétű egyéniségének egyik jellegzetes vonása: tanító-hajlama, mely egész életén végigvonult. Nem volt a mai értelemben vett pedagógus, hat évtizeden át mégis ő tanította zenére a világot, Párizsban, Genfben, Weimárban, Rómában és Budapesten.

Liszt Ferenc tanítványai *megjelölt* emberek. Megkülönböztetett tiszteletben járnak közöttünk. Hiszen ők látták a mestert, hallották a hangját, gyönyörködtek a páratlan zongoraművészetében, dicsekedtek kézzsorításával, legendás homlok-csókjával, feddésével, vagy elismerésével.

Tanítványainak száma: 427, köztük olyan nevek, mint Emil Sauer, Hans von Bülow, Felix Weingartner, Joachim József, Nikisch Artur, Mosonyi Mihály, Szendy Árpád, Thomán István és Zichy Géza. Szinte elkáprázik az ember szeme a tündöklő névsortól.”

Liszt még élő tanítványai a Stúdióban (1936)

A Rádió vezetősége felkérte Papp Viktort, hogy a mikrofon előtt is szólaltassa meg Liszt Ferenc még élő magyar tanítványait. Akkoriban 9 személyről volt tudomásuk. Közülük néhányan külföldön éltek, vagy a rádióműsor idején nem tartózkodtak Budapesten, Thomán István pedig betegsége miatt nem lehetett jelen. Végülis négy *hiteles* Liszt-tanítvány vállalta a rádiós szereplést: Forster Stefánia, Kramer Ernesztin, Varga Vilma és Vaszilievits Olga. Megemlítjük még, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban díszes emlékkiállítást rendeztek és a megnyitó ünnepségen a 76 esztendőös Göllerichné Voigt Gizella, Liszt kedves tanítványa játszott a mester zongoráján.

Liszt-emlékezés Doborjában és Bayreuthban (1936)

1936. július 31-én Liszt Ferenc halálának 50. évfordulóján magyar küldöttség zárandokolt a burgenlandi Doborjában, hogy a szülőházában emlékezzenek a zeneszerzőre. A tervek szerint több ezer ember utazott volna külön filléres vonattal, de az osztrák kormány „*fertőző betegségekre*” hivatkozva nem engedélyezte a beutazást. A kulturális intézmények képviselői mégis megjelentek az ünnepségen. Nevükben Hlatky Endre, a Rádió igazgatója helyezte el a koszorút, a következő felírással: „Liszt Ferenc dicső emlékének a Magyar Nemzet”.

Bayreuthban, ahol Liszt hamvai nyugsznak, ugyancsak tartottak ünnepi hetet.

A hangverseny sorozat kiemelkedő eseménye: Liszt *Szent Erzsébet legendájának* előadása volt, a budapesti Operaház együttesének tolmácsolásában. Az Operaház 270 tagú személyzete, szólisták, kórus és zenekar külön vonaton utazott Bayreuthba.

Velük tartott néhány száz magyar zenebarát is. A scenírozott oratórium előadást a Magyar Rádió is közvetítette Bayreuthból.

A Liszt emlékévk zárása (1936)

Megemlítek még egy vidéki bemutatót is: Szombathelyen, az országos dalosversenyen hangzott el először **Kodály Zoltán Liszt Ferenchez** c. kórusa, amelyet Vörösmarty Mihály ódájára komponált. A felsorolt műsorok is illusztrálják, hogy a magyar zenei élet minden ága, a fővárosban és vidéken egyaránt, bekapcsolódott a Liszt-év eseményeibe.

Az emlékévet a *Krisztus-oratórium* előadása zárta a Zeneakadémián, Vittorio Guy olasz karmester vezényletével. A jubileumi esztendő mottója is lehetett az a gondolat, amelyet Liszt Ferenc e mű címlapjára írt: „Járjunk az igazság útjain szeretetben, s mindenképpen növekedjünk Ő hozzá, aki a Fő: Krisztus!”

Dohnányi Ernő levele Liszt Ferenc jelképes sírhelyével kapcsolatosan (1936)

1936-ban, Liszt Ferenc halálának 50. évfordulóján a zenei közvélemény hatására Papp Viktor zenetörténész fogalmazta meg azt az elgondolást, hogy amíg nem sikerül Liszt hamvainak hazahozatala Bayreuthból, addig is állítson a nemzet szimbolikus dízsírhelyet számára, ahol mindenki láthatná, hogy a nyitott sír hazánk nagy fia hamvainak hazatérését várja.

Papp Viktor javaslatára elsőként Dohnányi Ernő válaszolt: „Kedves Barátom! Kitűnő gondolatodat, hogy addig is, amíg Liszt Ferencnek idegenben pihenő hamvait alkalmas időpontban hazahozatjuk, emeltessék emlékezetére egy mauzóleum vagy jelképes sírhely: a legnagyobb örömmel fogadom. A magam részéről a belvárosi Ferences templomban emelendő jelképes síremlék létesítését tartom a nagy Mester emlékéhez legméltóbbnak, hiszen ez a hely volt számtalanszor Liszt lelki elmélyülésének, imába borulásának szentelt helye.

Azt is szükségesnek találom, hogy e síremlék közadakozásból állíttassék fel, mert ilyképpen lesz a nemzet összességének megnyilatkozásává. Én készséggel állok személyemben is a megmozdulás mellé, és bízom benne, hogy országunk művészei teljes lelkesedéssel fogják a gondolatot szolgálni. A Liszt Ferenc-kultusz fejlesztése érdekében való nemes elgondolás rám mindenkor számíthat. Szeretettel üdvözlö: Dohnányi Ernő. Budapest, 1936. április 26.”

Elhunyt Felix Weingartner karmester és Emil Sauer zongoraművész, akik egykor Liszt Ferenc tanítványai voltak (1942)

1942. tavaszán Felix Weingartner osztrák karmester és Emil Sauer zongoraművész halálhíréről értesült a zenei világ. A Magyar Rádió igényes műsorral adózott emléküknél. A két művész sorsában, életútjában több hasonlóságot fedezhetünk fel. Születésük idejét néhány hónap, halálukat pedig csak néhány nap választotta el egymástól: mindketten 80. életévük határán tértek örök nyugovóra.

Pályafutásuk kezdetén, 1883 és 1885 között mindketten Weimarba mentek, hogy Liszt Ferenc-től kapjanak tanítást, életre szóló útmutatást. Hasonlítottak még abban is, hogy mindketten szoros kapcsolatban voltak a magyar zenei élettel. Emléküket Péterfi István zenetörténész írásai alapján idézzük fel:

„**Felix Weingartner** neve több mint félévszázadig a zenekarvezető művészet legmagasabb csúcsát jelentette: átfogó kultúrája, széleskörű műveltsége, kivételes szellemi képessége, zseniális zenei tehetsége sugárzott karmesteri pálcájából.

Megjelenésének, mozdulatainak nemessége, zenekarra és közönségre egyforma szuggesztivitással ható dirigálása karmester-ideállá avatták. Megfordult a világ valamennyi zenei metropolisában és mindenhol rendkívüli sikerrel vendégszerepelt. Budapestre csaknem évenként ellátogatott, ahol számos tisztelője és barátja várta a nagyszerű művészt.”

A német **Emil Sauer** Budapesten szinte második otthonra talált, hiszen rajongóinak egész hada vette körül. Több-száz budapesti koncertje után az utolsó *1941. novemberében* volt, amikor Péterfi István ezt írta az idős mesterről: „Emil Sauer a Vigadó zsúfolt termében ismét felejthetetlen élménnyel ajándékozta meg a közönséget, a nagyanyákat, akik legszebb zenei emlékeiket jöttek felidézni és az unokákat, akik ugyanúgy szívükbe zárhatták korunk legnagyobb pianistáját.” A zongoraművész következő budapesti koncertje *1942. május 6-ra* volt meghirdetve, de helyette már csak halálhíre érkezett.

Péterfi István meghatottan búcsúztatta: „A Mester már soha többé nem ülhet a zongorához, amelynek hatvan év óta páratlan művésze volt. Sauer a zongorajáték Liszt Ferenc lánglelkével megalapított *grand art*-jának utolsó nagy képviselője. Művészetében a legtisztább költőiség a legfényesebb virtuozitással párosult. Esményien csiszolt technika, nemesen csengő zongoratónus, szigorú formaérzék, választékos ízlés jellemezte játékát, melynek fennkölt pátozában egy örökifjú romantikus poétalélek nyilatkozott meg.”

Liszt Ferenc születésének 150. évfordulója (1961)

Liszt Ferenc születésének 150. évfordulóját számtalan hangversenyen ünnepelték az egész év folyamán. Sokszor felvetődött már a kérdés, hogy Liszt magyar volt-e?

Az egykori Magyarországon, Doborjánban született *1811. október 22-én*. Anyanyelve német, irodalmi nyelve francia. Mégis, amikor 1838-ban meghallotta a pest-budai pusztító árvíz hírért, egyik levelében többek között ezt írta:

„Vissza helyezkedtem a múltba és fölleltem szívemben gyermekkori emlékeim minden kincsét, tisztán, érintetlenül. Nagyszerű tájkép bontakozott ki lelki szemeim előtt: a Duna folyó, a széles rónaság, a termékeny föld. Magyarország, az én hazám!

Én is fia vagyok ennek a féktelen nemzetnek, amelyre még bizonyára jobb napok várnak!

Ez a faj mindig büszke és hősies volt. Dicsőséges jövő vár reá, mert bátor és erős.”

Liszt Ferenc szavait – még ha kicsit patetikusan hangzanak is, mégis jólesik újra olvasni.

Liszt Ferenc szimfonikus költeményei (1984)

1984-ben kezdődött el az a sorozat, amelyben a Rádiózenekar Liszt Ferenc valamennyi szimfonikus költeményét eljátszotta Budapest hangversenytermeiben, rádiófelvételen és hanglemezen. A nagyszabású vállalkozás irányítója Joó Árpád Kanadában élő karmester volt, aki egyre gyakrabban vendégszerepelt Budapesten.

Liszt Ferenc életművében a szimfonikus költemények kiemelkedő helyet foglalnak el.

Számukat a szerző eredetileg 12-re tervezte – a régi mesterek szokása volt 6-os, 12-es, vagy 24-es szériákat komponálni – később azonban megtoldotta még egy, *A bölcsőtől a sírig* című, Zichy Mihály rajzának ihletésére született kései remekművel. A sorozat legnépszerűbb darabja a *Les préludes*. Figyelmet érdemelnek azonban azok is, amelyek Liszt magyarság-tudatát, hazafias érzéseit fejezik ki. Ezek közé tartozik a *Hungária* című szimfonikus költemény.

Amikor Liszt Ferenc 1838-ban Pestre érkezett, Vörösmarty Mihály *Liszt Ferenchez* című lángoló szavú ódával köszöntötte a világhírű zeneszerzőt, akiben ez a vers mély nyomokat hagyott és a *Hungária* című művével válaszolt rá. Ez az egyetlen szimfonikus költemény, amelyet idehaza – a pesti Nemzeti Színházban – mutattak be, a zeneszerző vezényletével. A kompozíció magyaros témái, dallamvilága, ritmikája, színes hangszerelése jelentősen hozzájárult Liszt Ferenc magyarországi népszerűségéhez.

A Liszt-év eseményei (1986)

Az 1986-os esztendőt az UNESCO Nemzetközi Zenei Tanácsa **Liszt-évn**ek nyilvánította, így nemcsak hazánkban, hanem Európa számos városában felidéztek életét és legendás művészetét. A Magyar Rádió gazdag összeállításában elhangzott a *Dupla vagy semmi* vetélkedő, valamint két sorozat, amelyben a mester *kórusműveit* Mátyás János, *dala*it pedig Szitha Tünde ismertette.

Az egyik legjelentősebb esemény a 11 részes hangversenyciklus volt, amelyről Batta András írt műsorajánlót: „Liszt Ferenc kétszeres évfordulóján a Rádió koncertsorozatot kínál a zeneszerető hallgatóságnak – Lázár Eszter szerkesztésében.

Kiváló művészek segítségével megszólalnak olyan művek, melyekkel Liszt egykor, virtuóz zongoristaként oly népszerű volt, és a kevésbé ismert időskori, meditatív stílusú darabjai, valamint melodramái, egyházi- és kóruskompozíciói közül is néhány. Különlegesség, sőt, magyarországi bemutató a *Johanna a máglyán* című, mezzoszoprán hangra és zenekarra írott mű előadása.”

Ez utóbbi megállapítást levélben egészítette ki Dr. Nádor Tamás pécsi zenetörténész:

„Legújabb kutatásaim közben bukkantam rá a Pécsi Zenekedvelők Egyesülete 1932. február 15-ei filharmonikus hangversenyének nyomtatott műsorlapjára. Ennek tanúságaként a koncert 3. száma: Liszt *Jeanne d'Arc a máglyán* volt, amelyet zenekari kísérettel Kalliwoda Olga énekelt. Másnap a helyi napilapban megjelent az elismerő kritika is.”

További műsorok Liszt jegyében: Batta András *Európa zenéje Liszt zongoráján* című előadásaiban számba vette azokat az átiratokat és parafrázisokat, amelyek segítségével a mester – komponista társainak operáit népszerűsítette Európa szerte.

Papp Márta és Lázár Eszter több éves kutatómunkája eredményeként készült el a *Liszt nyomában Európában* című 13 részes műsor, amely azt mutatta be, hogy egy-egy fontosabb város, ország milyen szerepet játszott Liszt Ferenc életében, és viszont: mit jelentett Liszt tevékenysége és személyes jelenléte egy város, ország számára.

100 éves a magyar Liszt Ferenc Társaság (1993)

A Tavaszi Fesztivál időszakában – Erkel Ferenc halálának 100-ik évfordulója mellett – még egy másik centenáriumi esemény is kiemelt szerephez jutott: a magyar Liszt Ferenc Társaság ünnepelte 100 éves fennállását.

A Társaság történetéről és működéséről Eckhardt Mária számolt be: „A 100 év több is, kevesebb is, ha azt vizsgáljuk, hogy a Liszt Ferenc nevét viselő, az ő műveinek népszerűsítésére szövetkező társulás 1850-ben alakult meg, ám voltak olyan évek, amikor – részben önkéntes, részben kényszerű – szünetet kellett tartani. A kifejezetten „Liszt Ferenc Társaság” nevet azonban 1893-ban vette föl a már korábban is működő egyesülés. Az 1973-ban Forrai Miklós kezdeményezésére újjászervezett Liszt Ferenc Társaság ezt az 1893-as formátumot tekintette jogi elődjének. A Társaság tagjai nagy lendülettel végzik munkájukat, amelynek céljai: koncertek, előadások, kirándulások „Liszt-nyomában” bel- és külföldön, Liszt-hanglemez nagydíj, emléktáblák, pályázatok, kiadványok és kapcsolattartás a világ többi, összesen 17 Liszt-társaságával.”

1993-ban a Liszt Ferenc Társaság elnöke ifjabb Bartók Béla volt, társelnöke pedig Forrai Miklós és Eöszé László. A főtitkári teendőket Hamburger Klára látta el, őrá hárult a százéves jubileum ünnepségeinek megszervezése is. A gazdag és változatos programban szerepelt: hogy a világ Liszt-társaságai számára nemzetközi találkozót szerveztek, előadásokat tartottak, a Liszt Hanglemez nagydíj nyertes felvételeiből kompakt-hanglemezeket készítettek, valamint kiállítást és jó-néhány hangversenyt rendeztek.

Mosonyi Mihály

**1815. szeptember 4. Boldogasszony (Moson megye) -
1870. október 31. Pest**

Kazinczy Ferenc-emlékest az író halálának 100. évfordulóján, benne:

Mosonyi Mihály *Tisztulás ünnepe az Ungnál* című kantátájának bemutatója (1931)

1931. augusztus 23-án Kazinczy-emlékestet tartottak a Rádióban, az író halálának 100. évfordulóján, amelyen irodalmi és zenei művek szerepeltek.

Számunkra az ünnepély zenei anyaga érdekes: a Kazinczy szövegére szerzett három dal, és különösen Mosonyi Mihály két műve. Az első: *Hódolat Kazinczy Ferenc szellemének* c. darab, melyet Dohnányi Ernő játszott zongorán. A másik Mosonyi mű, a Kazinczy versére komponált: *Tisztulás ünnepe az Ungnál* c. kantáta. Ez utóbbi bemutató volt.

Somogyvári Gyula (írói nevén Gyula diák) többek között ezt írta a *Rádióéletben*: „A Rádió ebben az évben már előadta Mosonyi két értékes vonósnégyesét, de most a Kazinczy-emlékesttel kapcsolatban leghatalmasabb és legköltőibb alkotását bányászta ki a feledés homályából, melyet megszületése, 1860 óta, soha, sehol sem adtak elő, s így műsorba iktatása a legértékesebb magyar bemutatók egyike.”

Mosonyi Mihály, a múlt század németből magyarrá lett jelentős zeneszerzője kivételes tisztelettel viseltetett Kazinczy iránt. Ezt bizonyítja a Kazinczy versére komponált kantáta is.

Bónis Ferenc Mosonyiról írott monográfiájából idézek: „A költemény alapeszméje önmagában is megragadhatta Mosonyit, megragadhatta a magyar zeneszerzőt, s az embert egyaránt.

Honfoglalás, erkölcsi tisztulás, és mindez egy újonnan született költői nyelven megszólaltatva.

Mosonyi bízvást láthatta Kazinczy művében tulajdon élete-munkájának jelképét. S a vers nyomán született kantáta, a *Tisztulás ünnepe az Ungnál 886-ik esztendőben*, a magyarrá lett zeneszerzőnek szent lelkesedéstől fűtött hitvallásává lett: romantikus-mámoros eggyé-válás az újonnan megtalált közösséggel. Milyen megrendítő, hogy ez a forró és bensőséges vallomás mindvégig elmondatlan maradt, hogy a mű Mosonyi életében soha nem szólalhatott meg! Pedig a zeneszerző haláláig hat ízben készültek a kantáta bemutatására, ám egyik próbálkozás sem érett előadássá. Első ízben a budapesti Rádióban került előadásra 1931-ben, a nyilvános bemutató pedig csak 1953-ban zajlott le.”

Kazinczy költeménye mind témáját, mind formáját tekintve jó kantáta-szövegnek bizonyult, mert számos szereplőt vonultat fel: népet, jós-kart, az oltár szüzét, főpapot és fegyvernököt.

Alkalmat adott a zeneszerző számára a nagyzenekar mellett szoprán-, tenor-és basszusszólo, valamint vegyes-kar és férfi kamarakórus szerepeltetésére.

Mosonyi Mihály *Tisztulás ünnepe az Ungnál* című kantátájából két részletet emelek ki.

A főpap áriájában az új haza elfoglalása előtti megtisztulásra szólítja fel a népet:

„Tisztuljatok meg! Vár az Ung / Újabb hazátok szép folyama.”

A kantáta IV. (befejező) tételének lendületes tenoráriája a hősi élet szépségét és a honszeretet erejét dicsőíti. A tétel végén pedig himnikus szárnyalásává válik a kórus éneke, a magyar nép bizalommal tekint új hazása határán jövője elé.

„Árpád! A pálca tied, Tied a kard és az ércpajzs, / Szabad nép adta S önként azt kezédbe,

Magáért és nem magadért. Te légy vezérünk!”

Két ősbemutató az Operaházban: Mosonyi Mihály *Álmos* c. operája, valamint

Dohnányi Ernő és Dohnányiné Galafrés Elza *A szent fáklya* c. tánclegendája (1934)

1934. december 6-án kettős ősbemutató színhelye volt az Operaház. Mosonyi Mihály

Álmos c. operája, valamint Dohnányi Ernő és Dohnányiné Galafrés Elza *A szent fáklya* c.

tánclegendája került a közönség elé.

Mosonyi Mihály: *Álmos* (1934)

Mosonyi Mihály 68 évvel korábban, 1866-ban adta át művét a Nemzeti Színháznak, többször kitűzték a bemutatóját, de végül mindig elmaradt.

Papp Viktor zenetörténész lelkesen ismertette az opera keletkezésének körülményeit és tartalmát. „Az Operaházé az érdem, hogy az *Álmos* színrehozatalával a magyar dalműirodalom nagy adósságát letörleszti. A Rádió pedig készségesen áll Mosonyi alkotása mellé, amikor az előadást közvetíti és így százezrekkel megismerteti. Mosonyi két operát írt. A *Szép Ilonkát*, amelyet 1861-ben mutatott be a Nemzeti Színház (akkori operaházunk) és az *Álmost*.

Az *Álmos* két felvonásos opera. Szövegét Szigligeti Ede írta. Tárgya a honfoglalás előtti időbe visz, amikor a keletről nyugatra vonuló magyarság megáll országunk határánál, s az öreg Álmos átadja fiának, Árpádnak a kormányzást. A legenda szerint a honfoglalás csak akkor lehet eredményes, ha az, aki az ország határát átlépi, feláldozza magát népének javáért. Az öreg Álmos vezér lépte át először a határt. Ebből származik a bonyodalom: Árpád és népe szeretné megmenteni Álmos életét, el akarják hitetni vele, hogy csak megálmodta az új hazát, nem látta azt, nem járt benne, de az öreg hisz a hagyományban és önként feláldozza magát nemzete üdvéért. Így juthattak eleink Magyarország birtokába.

Az opera partitúrája némileg Wagneri elgondoláson nyugszik. Vezérmotívumokkal dolgozik, de minden törekvésében magyaros, emelkedett, drámai erejű muzsika.”

Emlékezés Mosonyi Mihályra, halálának 100. évfordulóján (1970)

1870. október 31-én, 55 éves korában halt meg Mosonyi Mihály, a magyar nemzeti muzsika kiemelkedő zeneszerzője. A százéves évfordulón Bónis Ferenc zenetörténész-szerkesztő rádiósorozatban ismertette Mosonyi Mihály zeneszerzői portréját.

Mosonyi Mihály eredeti nevén Brand volt, amelyet 1859-ben cserélt fel szűkebb szülőföldjére utaló névvel, amikor rádöbbsent a magyar nemzeti muzsika igazi feladataira. Ettől kezdve zeneszerzői munkásságával és írói tollával is ezt az ügyet szolgálta. Liszt Ferencsel, annak 1856 évi pesti tartózkodása idején ismerkedett meg, barátságukat levelezésük is bizonyítja.

1870-ben Mosonyi Szekszárdra utazott Augusz Antal kastélyába, ahol Liszt is vendégeskedett, hogy együtt ünnepeljék meg a Mihály névnapot. Ez volt az utolsó találkozásuk. Hazafelé menet a zeneszerző egy viharban megfázott és néhány hét múlva meghalt. Liszt Ferenc őszintén meggyászolta barátját és halálára gyászzenét írt, valamint Mosonyi *Szép Ilonka* c. operájára parafrázist komponált.

Kazinczy Ferenc szövegére komponálta Mosonyi Mihály *A tisztulás ünnepe az Ungnál 886-ik esztendőben* c. kantátáját, amelyet a Magyar Rádió mutatott be 1931-ben!

Másik jeles műve az *Ünnepi zene* amelyről a zeneszerző - magyarságának kifejezéséeként 1860-ban ezt írta: ”Ezen *Ünnepi zenét* oly szándékkal komponáltam, hogy mint keret az oly népszerűvé lett *Szózatot* magába foglalja.

E mellé két jellemet vettem még fel a „bús magyart” és a „víg magyart”, Az elsőt úgy alkottam össze képzeletemben, hogy mint búsongó, férfi erejének öntudatával bírjon, a másodikat pedig, hogy a jókedv határain túl ne lépjen. E két jellem fonódik össze a *Szózat*tal.”

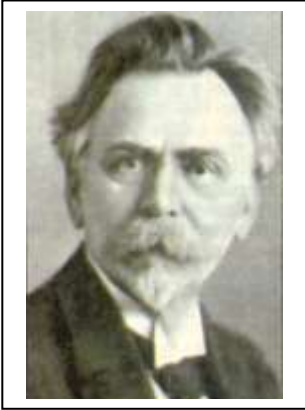
Mosonyi Mihály: *VII. vonósnégyes* (1993)

Ha a 19. század magyar romantikus zenéjét emlegetjük Liszt és Erkel mellett méltán magaslik ki Mosonyi Mihály zeneszerző alakja. Fiatalemberként nagy gonddal és szorgalommal tanulmányozta a klasszikus és korai romantikus kamarazene mesterműveit. Vonósnégyeseit 22 éves kora körül kezdte komponálni. Az 1990 előtt megjelent lexikonok hat vonósnégyesét említik, amelyek körülbelül 1837 és 1845 között keletkeztek.

Az évtizedek multán felfedezett *VII. vonósnégyes* története érdekes módon a hajdani Diana fürdőhöz kapcsolódik. Budapest V. kerületében, (a mai Belügyminisztérium helyén) Hild József tervei alapján 1823-ban épült fel a Diana-fürdő és a hozzá tartozó kétemeletes lakóház. A fürdő nagyon látogatott, kedvelt hely lehetett és mintegy 80 évig működött. Emlékeztet, hogy a 19. századi fürdőhelyek nemcsak testi gyógyulást, hanem lelki felüdülést is nyújtottak, például zenés műsorok rendezésével. Mosonyi Mihály, aki a közelben lakott, nyilván gyakran megfordult a Diana-fürdőben. Valószínű, hogy az ottani zenei élet hatással volt rá, mert *VII. vonósnégyesét* a fürdő bérlőinek ajánlotta, biztosan elő is adták ott néhányszor. Ám később, hosszú időre a feledés homályába veszett, mígnem az egykori fürdőorvos fiának hagyatékában Bónis Ferenc zenetörténész – Mosonyi életrajzi könyvének írója – megtalálta a kvartettet.

Bónis Ferenc szerint ez a mű a 19. század egyik legszebb kamarazenéje, azért gondoskodott arról is, hogy a mű kottáját egy bécsi kiadó megjelentesse.

1993. március 15-én Gyulán pedig a Bartók vonósnégyes be is mutatta.

Hubay Jenő

1858. szeptember 15. Pest -

1937. március 12. Budapest

A Magyar Rádió indulása **1925. december 1-jén volt**. A megnyitó szavakat ünnepi hangverseny követte. A műsor 2. száma **Hubay Jenő Csárdajelenete** volt, hegedűn előadta a szerző. Az akkori írások tanúsága szerint „Hubay Jenő a megnyitó előadás fényét emelte hegedűjátékával.”

Hubay Jenő, a világhírű hegedűművész, zeneszerző, a Zeneakadémia tanára és igazgatója **1928. szeptember 15-én** töltötte be 70. életévét. Az ünnepi hangversenyek sorát azonban már hónapokkal előbb elkezdték.

1928. január 22-én mutatták be Hubay *Dante szimfóniáját* a Zeneakadémia nagytermében. A Filharmóniai Társaság zenekarát Dohnányi Ernő vezényelte. Közreműködött: Székelyhidny Ferenc, az Operaház művésze, a Sztojanovich-tercett, a Palestrina kórus és Borus Endre gyermekkara. Hubay ezt a művét 1921-ben, Dante halálának 600-ik évfordulója alkalmára komponálta. Alighieri Dante, a nagy olasz költő *Vita nuova*, *Új élet* címmel jelentette meg fiatalkori költeményeit. A versekben Beatrice alakját örökítette meg, akit 9 éves korában látott meg először. Ez a pillanat az eszményi, örök szerelem kezdete volt Dante számára.

Hubay ebből az *Új élet* c. kötetből válogatta ki azokat a szonetteket, amelyeket művében felhasznált. A *Dante szimfónia* műfaji tekintetben inkább oratórium, tenorszólóval, három női szólistával, vegyes-karral, fiúkórossal és zenekarral. A mű két részből áll: az elsőben Beatrice életét mutatja be hat tételben, a másodikban pedig Beatrice megdicsőüléséről szól.

Hubay Jenő egyik nyilatkozatában ezt mondta művéről: „*Dante szimfóniám* tematikusan fölépített, két hang az alapja, amely szerelmi motívummá egyesül. A második részben ebből fejleszttem ki a kánont és a fűgát. Egész idő alatt, amíg e művemen dolgoztam, az az érzés élt bennem, hogy felsőbb hatalom vezeti kezemet.”

Hubay zenedélutánjai (1920-1937)

Hubay Jenővel kapcsolatban még egy fontos kulturális-, társadalmi eseményt említünk meg: az otthonukban rendezett *zenedélutánokat*. A Hubay palota 1898-ban épült fel Budán, a Margit rakpart és a Fő utca között. A négyemeletes, reneszánsz stílusú épület központja a nagy, fehér zeneshoba volt, amelyet a mahagóni fából készült fehér Bösendorfer zongora és Beethoven márványszobra díszített. A Hubay palotában 1920 és 1937 között 67 alkalommal rendeztek zenedélutánt. Hubay tanártársaival, volt növendékeivel, fiatal tehetségekkel és sokszor híres külföldi művészekkel adta elő a zeneirodalom legszebb darabjait.

A műsor rendszerint három számból állt. Az első és az utolsó kamaramuzsika, a kettő között pedig énekszám, néha szavaltat vagy előadás szerepelt. A meghívott vendégek között ott voltak az ország társadalmi előkelőségei és a művészvilág legjelesebb képviselői is.

Zenedélutánjairól Hubay egyszer ezt mondta: „A 150 főnyi közönség közt, mely látogatásával megtisztel, mindenki ott van, aki az igazi zenei kultúra iránt érdeklődik. Mindenki, rang és felekezeti különbség nélkül. Zenedélutánjaimat éppúgy kitünteti megjelenésével a kormányzói pár és a főhercegi család, mint akármelyik polgár, aki szereti Beethovent.

Tudjuk, hogy missziót teljesítünk. Ezért fáradunk feleségemmel együtt oly szívesen. Boldogság látni, hogy vendégeink milyen örömmel hallgatják az igazán nemes muzsikát.

S a hangverseny után, egy csésze tea mellett, mint feledkeznek meg arról a falról, mely társadalmilag elválasztja őket egymástól. A zene a jóság, a békülékenység és a szeretet isteni ajándéka.”

Eljött az idő, amikor a legendás híró hangversenyeket nemcsak a meghívott közönség, hanem a rádió hallgatói is élvezhették: **1928. március 4-től** kezdve a Rádió is közvetítette a Zenedélutánokat a Hubay palotából.

(Sajnos, az épületet a II. világháború idején lebombázták.)

1928. szeptember 15-én ünnepelte a zenei világ **Hubay Jenő** 70. születésnapját. Természetesen a Magyar Rádió is köszöntötte a mestert, Hubay-művekből összeállított zenekari műsorral.

Maga Hubay a köszöntők előtt Mosócon lévő nyaralójába vonult vissza. Egyik fia így emlékezett erre a napra: „A születésnapon érdekes volt a rádiót ide-oda csavargatni. Hiszen alig volt Európában olyan zenei központ, ahonnan ne adtak volna Hubay-műsort.

Kölnben a *II. Háborús* szimfónia hangzott el, Hamburgban, Bremenben német nyelvű dalokat énekeltek. De Drezda, Lipcse, München, Nürnberg, Berlin, Oslo és Stockholm szintén Hubay-estet közvetített. Koppenhágában pedig Telmányi Emil hegedűművész mesteri játékán keresztül szólalt meg apám múzsája.”

Hubay Jenő: *A cremonai hegedűs* című operája (1929)

1929. május 1-jén a Rádió közvetítette a Zeneművészeti Főiskola operanövendékeinek vizsgálódását. Ekkor elhangzott Hubay Jenő *A cremonai hegedűs* c. operája is.

Érdemes felidézni Hubay talán legsikeresebb operájának történetét 1894-től kezdve.

Hubay Jenő számára az 1894-es esztendő sorsdöntő volt, hiszen magánéletében és zeneszerzői pályafutásában egyaránt a csúcspontot jelentette. Sokévi várakozás után júliusban kötött házasságot Cebrián Róza grófnővel. Cebrián gróf ugyanis korábban nem járult hozzá a házassághoz. Úgy vélte, hogy a lánya nem mehet férjhez rangján alul. Ezért kellett megvárni, amíg Róza nagykorú lett, és 24. születésnapján már akadály nélkül örök hűséget fogadhattak egymásnak. Hubaynak ettől kezdve nemcsak szerény fizetéséből és a művészi tiszteletdíjból kellett megélnie, hanem tekintélyes vagyonra is támaszkodhatott, amely lehetővé tette azt is, hogy főúri életmódot folytasson.

Művészi pályáján pedig az hozta a változást, hogy 1894. november 19-én a Magyar Királyi Operaházban bemutatták élete legsikeresebb művét, *A cremonai hegedűs* c. operát.

A darab története a következő: Cremonában a hegedűkészítők versenyre készülnek. A győztes a díjon kívül még Gianninát, a mester szép leányát is elnyerheti. Ez a konfliktus alapja. Hiszen a legjobb hegedűkészítő a púpos Filippo. Giannina viszont a csinosabb, ám kevésbé tehetséges Sandrot szereti. A győztes Filippo nagylelkűen lemond a lány szerelméről. Elhagyja a várost, hogy azután csak a hegedűkészítés művészetének szentelje életét.

A bemutató előadáson Nikisch Artur vezényelt, a hegedű szólót pedig maga Hubay játszotta a színpalak mögött. Idézzük fel az est hangulatát Hubay fiának apjáról írott könyve alapján:

„Róza a páholyban, összetett kézzel, büszkén és boldogan gondolt arra, hogy ez az opera, ez a siker és diadal az ő jegy ajándéka.

Ezt kapta ő a férjétől, és ez mennyivel több, mint rang és cím, mint ékszer és gazdagság. *Ugye papa, most már belátod, hogy igazam volt!* Cebrián gróf felelet helyett tenyereit vörösre tapsolta.

Ő már megadta magát, teljesen és tökéletesen! Amikor aztán az opera végén Filippo, hegedűjével a hóna alatt búcsút int Gianninának, hogy világgá menjen, a közönség felállva ünnepelte a szerzőt, aki azonban csak miután az előadóművészek és a karmester már vagy tízszer a függöny elé léptek, jelent meg a rivalda fényében.”

A budapesti bemutató után az operát mintegy 70 operaházban tűzték műsorra Magyarország és Európa szinte valamennyi nagyvárosában, sőt még New Yorkban is.

1929. szeptember 28-án jelent meg az új műsorújság: a **Rádióélet** első száma. A címlapon Hubay Jenő fotója és szavai: „Üdvözlöm a Rádióéletet és nagy jövőt jósolok neki.”

És íme a beköszöntő program: „A **Rádióélet** tisztelettel jelentkezik. Itt vagyok! Szórakoztatni, gyönyörködtetni, tolakodás, nagyképűség nélkül tanítani szeretnék, szerényen kiegészíteni azt a csodás, felbecsülhetetlen értékű adományt, amit a Stúdió a rádió útján eljuttat mindenhová, szegényhez, gazdaghoz, kicsinyhez, nagyhoz egyaránt. Lelkes szolgálja akarok lenni a Stúdió nagyszerű kulturmunkájának, hűséges barátja minden rádiózónak.”

Hubay Jenő, a magyar zeneművészek doyenje is nyilatkozott a Rádióélet első számában: „Szívesen hallgatom a Rádió műsorában Zeneakadémiánk egykori növendékei közül Kósa Györgyöt, Koncz Jánost, Hütter Pált, Kentner Lajost, Székely Júliát, valamint a Stúdió tehetséges karnagyát: Polgár Tibort. Amikor pedig én magam hegedülök a mikrofon előtt, akkor egészen új, és eddig ismeretlen érzések lepnek meg. Mert mérhetetlen dimenziójú a távolság, ahova a rádió hangja eljut, és megszámlálhatatlan az a sokaság, amely *most engem hallgat*. Nem csoda hát, ha a hallgatóság és az előadó érzi és tudja, hogy a lélek rezeg ilyenkor az éter hullámain és ölelkezik a művészet jegyében.”

Hubay Jenő *Karenina Anna* című operájának közvetítése (1929)

1929. november 14-én Hubay Jenő *Karenina Anna* c. operáját közvetítette a Rádió az Operaházból.

Az 1923-ban bemutatott művet az Operaház sokáig műsorán tartotta.

Íme egy részlet Péterfi István kritikájából, amelyet a bemutató előadás után írt:

„Hubay Jenő, a világhírű virtuóz, bámulatosan eredményes hegedűpedagógus, legfontosabb zenei pozíciók birtokosa, évtizedek óta az egész magyar zeneéletre kiterjedő munkálkodásával jogosan érdemelhet figyelmet, a *Karenina Anna* operaházi bemutatója alkalmából is.

Tolsztoj, Jasnaja-Poljana nagy írója apostoli tanításaiban a jövő zenéjét intonálja.

Karenina Anna operapremierjén a múlt muzsikája szól. Hubay hangulatos dalainak, biztos hangszeres érzéssel szerkesztett, sokat játszott hegedű-darabjainak, *A cremonai hegedűsnek* a maga stílusában való értékeit és eredményeit nem akarjuk elvitatni, de ez a stílus ma már nem él. Hubay érzi ezt, de a modern drámai zenének csak külsőségét tudja átvenni, és az új zenei nyelven csak közhelyeket mond. A zárt formákat kerüli, vezérmotívumokat használ, szereplőit sokat deklamáltatja, de elemében csak ott van, ahol régebbi munkamódszerét érvényesítheti.

Hubay Jenő, a zenei főiskola igazgatója fiatalos energiával az utóbbi években csaknem kizárólag komponálással foglalkozik. Mi azonban úgy érezzük, hogy Hubay életműve inkább a nagyszerű magyar hegedülés tradícióinak megteremtésében fog tovább élni.”

Elfeledett Liszt-mű Hubay Jenő átíratában (1930)

1930. február 3-án magyar zeneművekből összeállított műsort sugárzott a Magyar Rádió, s ezt több külföldi adóállomás is közvetítette. A hangverseny meglepetése egy Liszt-szerzemény bemutatása volt. Címe: *Három cigány, Lenau költeménye, parafrázis hegedűre és zongorára*. Közismert, hogy Lenau: *Die drei Zigeuner* (A három cigány) c. versére Liszt 1860-ban zongorakíséretes dalt komponált. A vers ihlette témából a szerző hegedűre és zongorára is írt egy darabot. Ennek elfeledett kéziratát találta meg Hubay Jenő.

Íme a *Rádióélet* tudósítása: „A mű nem ismeretlen, hiszen 1864-ben nyomtatásban is megjelent. De ezt a szerzeményt soha senki sem játszotta, még talán Reményi Ede, a nagy magyar hegedűművész sem, akinek a művet Liszt írta és ajánlotta. Liszt Ferenc nem ismerte annyira a hegedűt, hogy a virtuózok igényeinek megfelelő technikával írta volna meg a szólamot, mint azt kápráztató zongorarapszódiaiban tette. Valószínű, hogy korrigálás nélkül nyomtatták ki a kottát, hiszen lejátszhatatlan részek vannak benne. Ezért ment feledésbe a zenei szépségekben gazdag kompozíció.”

Hubay Jenő ifjú korában találkozott Liszt Ferencsel, sőt többször együtt léptek fel hangversenyeken. Amikor az elfeledett Liszt-mű kottája Hubay kezébe került, úgy érezte, mintha maga a mester sugalmazná neki a darab életre keltését. A hegedűművész-zeneszerző módosította a technikailag megoldatlan részeket, átformálta, kibővítette és a dallamokat több helyen tovább szőtte. Az átírt mű új címe: *Három cigány, Lenau költeménye, magyar hegedű rapszódia* lett. A Rádióhangversenyen az új Liszt-Hubay szerzemény hegedűszólamát maga Hubay Jenő játszotta.

Hubay Jenő Az álarc c. operájának bemutatója (1931)

1931. február 26-án közvetítette a Rádió Hubay Jenő *Az álarc* c. operájának bemutató előadását az Operaházból. A zeneszerző ekkor így nyilatkozott a *Rádióélet*-ben: „Az opera ötletével Martos Ferenc keresett meg évekkel ezelőtt. A téma azonnal megtetszett és Lothar Rudolfot, az ismert német írórt kértem meg a szövegkönyv megírására. A szöveg alapján az operát nagyjából meg is komponáltam, azonban a háborús körülmények nem tették lehetővé a bemutatását. Ezért fájó szívvel félretettem és más művekkel kezdtem foglalkozni. Mikor azonban felvetődött bemutatásának lehetősége, ismét kezembe vettem a megkezdett operát. Góth Sándor készítette el a magyar nyelvű szöveget, aki erős színpadi érzékével még néhány rendkívül hatásos változtatással is gazdagította Lothar szövegét. Sok év után tehát újra elővettem a darabot, a meglevő részeket átdolgoztam, illetve befejeztem.”

Hubay *Az álarc* c. operája fényes külsőségek között került színre.

A rádióközvetítést Josef Krips osztrák karmester, a karlsruhei Operaház főzeneigazgatója is hallotta. Hubay műve annyira magával ragadta, hogy még abban az évben, tehát 1931. novemberében Karlsruheban is bemutatta.

Hubay Jenő mesteriskolája

A Magyar Rádióban kezdettől fogva igen gyakran szerepelt Hubay Jenő hegedűművész és zeneszerző. De nemcsak ő, hanem mesteriskolájának hallgatói is szinte naponta közreműködtek a Rádió műsorában. Az 1875-ben alapított Zeneakadémia művészképzőjében Thomán István a zongora-, Popper Dávid a gordonka- és Hubay Jenő a hegedű-oktatás terén kimagasló eredményeket ért el. Hubay Jenő világjáró hegedűművész és a brüsszeli Konzervatórium professzora volt, amikor 1886-ban hazahívták és kinevezték a budapesti Zeneakadémia hegedű tanárává. Hubay fantasztikus lelkesedéssel és energiával végezte ezt a feladatát.

„A kilencvenes évek második felében a Zeneakadémia hegedűosztályában folytatott lázas munka 1899-ben hozta meg első nagy eredményét. A budapesti közönség ekkor ismerte meg Hubay kimagasló tehetségű csodagyerek tanítványát, Geyer Stefit. Az 1888-ban született, tehát akkoriban alig több, mint tízéves kislány első fecskéje volt a Hubay-iskola csodagyermek sorozatának. Három évvel később lépett nyomdokaiba a gyors világsikert aratott Vecsey Ferenc, majd a 900-as évek derekán a XX. század egyik legáltalánosabban elismert hegedűművésze, Szigeti József. Mindez nem a véletlen műve volt.”

Hubay Jenő nem nevezte tanítását *módszernek*, mert nem érezte annak. Nála a nagy művész ösztönös hegedülése egybeolvadt a zseniális pedagógusi munkával. Nem gondolt módszerre, mert nem volt szüksége rá. Tanítása egyénenként különböző volt. Életkor, rátermettség, kézalkat szerint alakult a pedagógiai munka.

Geyer Stefi így emlékezett Hubayra: „Már nagyon fiatalon önállóak lettünk, mert a mester megtanított egyedül dolgozni, önállóan gondolkozni. Így volt lehetséges, hogy mi hárman: Vecsey, Szigeti és én, egészen különbözően játszottunk, bár mindhárman magunkon viseltük a Hubay-iskola minden bélyegét. Játékunkban egy volt közös: a széles, öblös hang, a Hubay-iskola legfőbb szépsége.” Hubay Jenő élete utolsó napjáig folytatta művészképző tevékenységét. A századfordulótól kezdve egymás után kerültek ki keze alól iskolájának hírért a világ minden részébe elvivő, nagy hegedűstehetségek. A már említetteken kívül ki kell emelni még Arányi Jelly, Telmányi Emil nevét, valamint Hubay brüsszeli és budapesti utódját: Gertler Endrét és Zathureczky Edét. Iskolájának sok kiváló hegedűpedagógus növendéke is volt, így a XX. század első felében a Zeneművészeti Főiskolának csaknem valamennyi hegedűtanára.

A hetvenöt éves Hubay Jenő köszöntése (1933)

1933. szeptember 15-én ünnepelte 75. születésnapját Hubay Jenő, a nagyszerű hegedűművész, pedagógus és zeneszerző. Ez alkalomból a Rádió Hubay műveiből összeállított hangversennyel köszöntötte. A *Rádióélet*ben pedig Papp Viktor zenetörténész méltatta a mester érdemeit. Ebből idézek: „Hubay Jenő 75 éves. Ki hinné? Eleven cáfolata éveinek, amint tevékenykedik, tanít, komponál, hegedül, reprezentál, fiatalos mozgással és friss szellemmel százféle irányban dolgozik. Hubayt először mint hegedűművészt ismerte és csodálta a világ, később a zeneszerzőt ünnepelte s újabban, mint páratlan hegedűpedagógust értékeli. Mint hegedűművész rendkívül sokoldalú. Az eszményien tökéletes klasszikus stílust Joachimtól, a Paganini utáni kor legnagyobb hegedűművésztől örökölte. Vieuxtempstól, a másik nagy hegedűstől, az elegáns könnyedséget, világosságot, színes frazírozást és közvetlen előadásmódot tanulta el. Hozzájuk adta saját lelkének csapongó fantáziáját, szenvedélyét és magyar temperamentumát. Hubay, a hegedűpedagógus, a legnagyobb ma az egész világon. Mióta Hubay a Zeneművészeti Főiskolán működik, a hegedűművészet Mekkája Budapest lett.

47 éve tanít olyan eredménnyel, hogy az öt világrész tele van tanítványainak hírnevével.

Hubay, mint zeneszerző is jelentős. Abba a zeneszerző gárdába tartozik, mely a magyar muzsika talajából száz évvel ezelőtt kezdett kinőni. Szerzeményei, különösen hegedűre írott pedagógiai és művészi kompozíciói maradandó értékűek. De színpadi zenéje, szimfonikus és kamaraművei, dalai és kórusai is a hivatott mestert dicsérik.”

Hubay Jenőt nyugdíjazták (1934)

Korábban beszámoltam arról, hogy 1933. szeptember 15-én mily nagy tisztelettel ünnepelték a hegedűművészek doyenjének, Hubay Jenőnek 75. születésnapját. A következő évben azonban a Zeneakadémia igazgatói posztjáról nyugdíjazták.

A fájdalmas búcsúra fia, Hubay Cebrián Andor így emlékezett:

„1934. szeptember 20-án lépett ki, szinte észrevétlenül, abból az intézetből, melyben hűséggel és odaadással, lelkesedéssel és szakértelemmel, fáradhatatlanul dolgozott 48 éven át.

Mint *szépségtapaszt*, az örökös elnök címet vihette magával, és megtarthatta a hegedű mesterképző osztály vezetését. A tanítást odahaza, a fehér zeneszobában folytatta, így ezentúl oda gyűltek össze, hetente többször, a mesterképző osztály növendékei.

A fehér teremben tartott zenedélutánokat visszavonulása után is folytatta. Sőt, most már nem négy-ötöt adott egy szezonban, hanem nyolc-tízet is. Legtöbbjét a Rádió is közvetítette.

Az ezért befolyó összeg mindig a Lublói utcai Gyermekeháza javára ment.”

Hubay Jenő dalai stúdióhangversenyen (1935)

1935. február 13-án a Rádió stúdiójában különleges hangversenyt rendeztek

Hubay Jenő a dalszerző címmel, amelyet Papp Viktor a következő szavakkal vezetett be:

„Hubay Jenő, a dalszerző áll most előttünk, aki nemes pályafutását úgyszólván észrevétlenül szórta tele dallal. Eddig 94 dala jelent meg, köztük a millenniumi Királydíjjal kitüntetett hat dal. A belőlük kiáradó költészet mindig üde, friss, őszinte, s a legújabbakból a bölcsesség ereje is sugárzik. Ezekből a dalokból kap most egy csokorra-valót a Rádió közönsége. A műsor értékét nagyban növeli, hogy dalait Hubay Jenő, a szerző kíséri zongorán. A világhírű hegedűművész a zongora mellett! A dalokat Báthy Anna, az Operaház kiváló művésznője énekli.”

Az Operaház bemutatta: Hubay Jenő *A milói Vénusz* c. operáját (1935)

*1935. március 1-én mutatta be az Operaház Hubay Jenő *A milói Vénusz* c. operáját, amelyet a Rádió is közvetített. Az antik témájú daljáték szövegkönyvét Paul Lindau színdarabja alapján Góth Sándor és Farkas Imre készített. A bemutatót követő napon jelent meg Jemnitz Sándor kritikája: „A Zeneművészeti Főiskola egy évvel ezelőtt nyugalomba vonult és közel 77 éves főigazgatójának zenei eszközkészlete ismertnek tételezhető fel, hiszen az utóbbi évtizedek során alig mutatott szembeötlő változást. A Hubay-muzsika könnyed fajsúlya mellett semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen és méltatáson kívül a hegedűművész és világhírű pedagógus latba-esőbb érdemeit. S a péntek esti ősbemutató előadás után fölhangzott, nem csupán udvarias, hanem meleg taps egy fáradhatatlanul dolgozó életet is jutalmazott.”*

Elhunyt Hubay Jenő (1937)

1937. március 12-én este szomorú hírt olvastak be a rádióban: váratlanul elhunyt Hubay Jenő, a magyar zeneművészet doyenje. Aznap délután a budapesti városházán az azévi Szent István-ünnepségek művészi programját beszélték meg és készítették elő. Az ülésen rész vettek a zeneművészet, irodalom és a színházak vezetői is: Hubay Jenő, Kodály Zoltán, Oláh Gusztáv, Paulini Béla, és még sokan mások. Amikor a nyári operaelőadások helyszínéről volt szó, azt kérték Hubaytól, hogy mondja el ő is a véleményét.

Hubay Cebrián Andor „Apám, Hubay Jenő” c. könyvéből idézem az erről szóló sorokat:

„Hubay Jenő főlegyenese bocsánatot kért, ha felszólalását ülve mondja el, de így jobban tudja jegyzeteit követni. Ezzel visszaült a helyére és érces, határozott hangon szólalt meg: „Csakis a Városi Színház jöhet számításba a nyár folyamán, mivel az Operaházat augusztusban üzembe helyezni igen költséges lenne.

Nem kell egyéb a sikerhez, mint az, hogy kiváló művészek szerepeljenek, és csúcsteljesítmény ...” és amikor Hubay Jenő kimondta: *csúcsteljesítmény*, lehajtotta fejét. Egy percig mély csend uralkodott a teremben. Mindenki azt hitte, hogy a mester jegyzeteiben keresgél. A mély csendet ajkáról feltörő sóhaj szakította meg. Majd feje lejjebb-lejjebb hajolt, amíg végre ráhajolt jegyzeteiben nyugvó jobb kezére. Másik keze lecsúszott az asztalról, és teste megremegett. Mire a többiek feleszméltek – Hubay halott volt.”

A 79. évében járó Hubay Jenőt nagy részvéttel búcsúztatták: méltatták a tüneményes hegedűművészt, a világhírű tanítványok mesterét és a zeneszerzőt. A *Rádióélet* két oldalas, fotókkal illusztrált cikkben emlékezett rá, mint a Rádió hűséges, jó barátjára:

„Hubay Jenő a kivételes egyéniségek ösztönös megérzésével ismerte fel a rádió születése pillanatában annak beláthatatlan jelentőségét. Stradiváriusának hangja felcsendült minden rádiós ünnepnapon, mint például 1925. december 1-jén a Rákóczi úti stúdióban a Magyar Rádió megnyitó hangversenyén, és 1928. október 25-én, amikor a Rádió Sándor utcai új otthonából közvetítettük az első hangversenyt. Hubay Jenő gyönyörű budai palotáját is megnyitotta a Rádió előtt és a híres *zenedélutánokon* a mikrofonon keresztül vendégül látta a hallgatók nagy táborát, közkinccsé téve az ő és a zenedélutánokon közreműködő nevesek művészetét.

A magyar hegedűs ott állott szinte a rádió születése percében a stúdióban, most pedig az Operaház előcsarnokából gyászünnepséget közvetíti a Rádió. Közben tizenegy esztendő telt el közös munkában a közös ideálért: a magyar kultúra alázatos szolgálatában.”

Az utolsó Zenedélután közvetítése a Hubay-palotából (1944)

1944. február 6-án a Rádió hangversenyt közvetített a Hubay-palotából.

A *Rádióéletben Jövőre jubilál a Zenedélután* optimista címmel jelent meg a Hubay özvegyével készített beszélgetés. Hubayné gróf Cebrian Róza így mesélt a híressé vált *Zenedélutánok* megindításáról: „Amikor 1919-ben férjem elfoglalta a Zeneművészeti Főiskola főigazgatói állását, gróf Apponyi Albert és Berzeviczy Albert felszólította, hogy dolgozzon ki egy tervezetet a szétszúllott művészeti élet összefogására. Sok más terv megvalósítása mellett egyik gondolata az volt, hogy saját otthonában zenedélutánokat szervez, hogy azáltal is lendületet adjon az újonnan meginduló magyar zenei életnek.”

A Hubay-palota egyik bejárata a Margit rakpart 11. szám alatt volt, az épület másik oldala pedig a Fő utcára nézett. A palota legszebb helyisége: a zeneterem – középen fehér, mahagóni-fából készült Bösendorfer zongorával. Ideális környezet volt kamarazenéléshez 150-200 főnyi közönség számára. A Zenedélutánokat évente 4-5 alkalommal rendezték meg, amelyen a legkiválóbb magyar és külföldi művészek, valamint tehetséges, pályakezdő előadók szerepeltek.

Az 1920 és 1937 közötti időben 67 koncertet tartottak, de Hubay Jenő váratlan halála után egy ideig csend borult a palotára. Majd a Hubay Jenő Társaság rendezett újra koncerteket 1939. januárjától 1944. tavaszáig. A Magyar Rádió mikrofonja a hangversenyek többségében jelen volt, a közvetítés díját pedig a Hubay Jenő által alapított Lublói utcai gyermekotthon javára utalták át. Visszatérve Hubayné nyilatkozatára, egyik mondata – utólag olvasva – megdöbbentő: „1920. januárjában, éppen 24 esztendővel ezelőtt kezdtük el megrendezni a vasárnapi Zenedélutánokat, tehát jövőre ünnepeljük meg az „ezüstlakodalmat”. A jubileum helyett azonban, a Hubay-palota 1945. február 8-án bombatalálat következtében összeomlott.

Dohnányi Ernő

1877. július 27. Pozsony -

1960. február 9. New York

1927. március 26-án **Beethoven** halálának 100. évfordulójára emlékezett a zeneszerető emberiség. Az évforduló estjén a *Missa Solemnis* hangzott el reprezentatív előadásban.

„A Palestrina Kórus, a szólókat éneklő Tihanyi Vilma, Basilides Mária, dr. Székelyhidy Ferenc és Vencell Béla operaházi művészek, valamint az Operaház hivatása magaslatán álló zenekara, és a vezénylő **Dohnányi Ernő**, a Filharmóniai Társaság elnök-karnagya titáni feladatukat úgy oldották meg, hogy arról írni is csak a legnagyobb elragadtatás hangján lehet.” (Rádió Újság)

Dohnányi 1877-ben született Pozsonyban. Már fiatal korában feltűnt rendkívüli zenei tehetségével. A budapesti Zeneakadémián zongorára a már említett Thomán István, zeneszerzésre Koessler János tanította. 1899-től kezdve néhány évig mint zongoraművész szerepelt Amerikában, Angliában és Európa több országában. Művészi zongorajátékával mindenütt nagy sikert aratott. 1905-ben a berlini Zeneművészeti Főiskola tanára lett.

A Berlinben töltött tíz év alatt mint zeneszerző is igen termékeny volt. Ebben a romantikus periódusában komponálta a *Pierrette fátyola* c. pantomimját Arthur Schnitzler szövegére. Az ősbemutatót Drezdában 1910. január 27-én tartották meg. A drezdai premier után néhány hónappal a budapesti Operaházban is bemutatták, és sokáig műsoron tartották a darabot.

1910 és 1937 között többszöri felújítással, vagy új betanulással összesen 56 alkalommal adták elő az Operaház színpadán. Az 1928. november 11-i előadást a Rádió is közvetítette.

Ekkor Bajor Gizit játszotta a némajáték főszerepét, a Rádió hallgatói azonban csak a zenében gyönyörködhettek.

Dohnányi Ernő 1919-től 1941-ig volt a Budapesti Filharmóniai Társaság elnök-karnagya. Összesen 333 hangversenyt vezényelt. Elsősorban a klasszikus és romantikus szerzők műveit dirigálta, de missziót töltött be a kortárs magyar zene szolgálatában is. A számadatok is impozánsak: Dohnányi 195 hangversenyén 37 magyar zeneszerző 89 új művét mutatta be, illetve tartotta műsorán. Többek között Bartók 15 műve 52 alkalommal, Kodály 8 műve 30 alkalommal és Kósa György 6 műve 12 alkalommal hangzott el.

Természetesen Dohnányi saját kompozícióit is vezényelte a Filharmóniai Társaság hangversenyein. 16 Dohnányi mű 120 előadást ért el a 22 esztendő alatt.

Dohnányi Ernő *A tenor* c. operájának bemutatója (1929)

1929. február 9-én mutatta be az Operaház Dohnányi Ernő *A tenor* c. új vígoperáját.

Az előadást a Rádió is közvetítette.

Érdemes említést tenni az Operaház akkori, kortárszenét támogató műsorpolitikájáról.

1925-től 1935-ig *Radnai Miklós* volt az igazgató. Maga is zeneszerző lévén, feladatának tekintette, hogy a hagyományos repertoárt kortárs operák bemutatásával gazdagítsa. Radnai korszakának modernizmusa az 1928-29-es évadban érte el a csúcspontját. Ekkor mutatták be Sztravinszkij: *Oedipus rex*, de Falla: *A háromszögletű kalap*, Hindemith: *Oda-vissza*, Zandonai: *Francesca da Rimini* című darabját. Ezekhez társult magyar bemutatóként Dohnányi Ernő: *A tenor* című háromfelvonásos vígoperája. Dohnányinak már két műve: a *Pierrette fátyola* c. pantomimja és a *Vajda tornya* c. balladai témájú operája szerepelt az Operaház színpadán. *A tenor* c. vígopera szövege egy német vígjáték alapján készült. Rékai Nándor karmester így nyilatkozott az operáról: „A zene Dohnányi legjobban pergő, szellemes, fordulatokban és melódiákban gazdag muzsikája. Az I. felvonás kiemelkedő zenei része a *tenorista próbaéneke*. Nagy hatásra számíthat az I. felvonást befejező *keringő*. A II. felvonásban a szerző nagyszerűen oldotta meg az egyidejűleg énekelt *próba kvartett* és *szerelmi kettős* összhangzását és zenei szenzáció a *veszekedő négyes*, mely valóságos bravúrja a komponálás művészetének. A III. felvonás újabb meglepetést hoz: *Tekla dala*, a *tenorista szólója*, és egy régi német népdallal átszőtt *fűga* számíthatnak nagy sikerre.”

A bemutatót nemcsak a közönség, hanem a sajtó is elismeréssel fogadta. Az akkori vélemények szerint a címszereplő **Laurisin Lajos** pályája legjobb alakítását nyújtotta.

Dohnányi Ernő: c-moll zongoraötös Op. 1. (1929)

Az 1928-as év végén kinevezett Zenei Tanács mindhárom tagja feladatának tekintette a magyar zeneművek bemutatását, műsorra tűzését. A nemes terv keretében 1929. február 27-én Magyar kamaraestet rendeztek a Rádióban. Goldmark Károly *Zongora-kvintettje* mellett Dohnányi Op. 1-es *c-moll zongoraötösét* is előadták. A művekről Papp Viktor zenekritikus, a Magyar Rádió zenei tanácsosa tartott bevezető ismertetést. A darabokat a kiegészített Hubay vonósnégyes, azaz Hubay Jenő és Gábrriel Ferenc hegedűn, Zsolt Nándor brácsán, Zsámboky Miklós gordonkán és Stefániai Imre a Magyar Rádió zenei tanácsosa zongorán szólaltatta meg.

Ez alkalommal a Dohnányi műre hívom fel a figyelmet.

Dohnányi Ernő 1894-től kezdve a Zeneakadémián tanult zeneszerzést Koessler Jánostól.

Az első tanévben komponálta a *c-moll zongoraötöst*, amelyet elég fontosnak érzett ahhoz, hogy Op. 1. felirattal lássa el. Ezt megelőzően vagy 70 kisebb-nagyobb darabot írt már.

1895. június 16-án hangzott el először, az év végi vizsgahangversenyen.

Koessler János, a Zeneakadémia német származású tanára, tehetséges tanítványának kompozícióját meg akarta ismertetni Johannes Brahms-sal is. Erre hamarosan alkalom kínálkozott. Brahms a nyári hónapokat a Bécs-közelü üdülőhelyen, Bad Ischlben töltötte. Körülötte művészársaság gyűlt egybe, ide tartozott Koessler János is. Brahms átnézte a Dohnányi mű kottáját és mindjárt hallani is akarta. Az éppen Bad Ischlben tartózkodó bostoni vonósnégyes és Nikisch Artur meg is szólaltatták. Brahms javaslatára aztán még abban az évben, 1895. november 25-én Bécsben is műsorra tűzték, akkor Dohnányi közreműködésével. Az ifjú komponista végre személyesen is találkozhatott nagy példaképével: Brahms-sal. Néhány sort idézek erről Vázsonyi Bálint Dohnányi Ernőről szóló könyvéből:

„A mindössze 18 éves fiatalember türelmetlensége alig fékezhető: Brahms immár négy hónapja ismeri a művet, s még egyetlen szóra sem méltatta. Egy kolléga végül is észreveszi a szerző borongós hangulatát és határozott kérdéssel fordul Brahms-hoz a darab érdemeit illetően. S Brahms szenvtelenül, szinte mogorván válaszolja: *Magam sem tudtam volna jobban megírni.*”

Dohnányi Ernő: *Változatok egy gyermekdalra* (1929)

1929. április 22-én Dohnányi Ernő műveiből összeállított hangverseny hangzott el a Rádióban.

Az Operaház tagjaiból alakult zenekart Berg Ottó vezényelte. A műsorban felcsendült a *Változatok egy gyermekdalra* c. kompozíció is. A zongoraszólót a zeneszerző játszotta.

Dohnányi ezt a zongorára és zenekarra írott versenyszerű művét Berlinben komponálta 1914-ben. Vázsonyi Bálint így írt a darabról *Dohnányi Ernő* c. könyvében:

„A mű keletkezésének történetében megfordult a szokásos sorrend. Dohnányi már régen felvázolta az egész kompozíciót: a bombasztikus bevezetést, az azt követő nevetségesen egyszerű témát, a variációk stílusát és sorrendjét, tudta, hogy lesz a darabban valcer és korál, zenélő doboz és fuga. Csak éppen ezt nem tudta, hogy mi legyen a téma. Ekkor jutott eszébe a francia eredetű és Mozart révén irodalmi értékre emelkedett gyermekdal. Attól kezdve gyorsan ment a munka. A variációk előadása hálás feladat mind zongoristák, mind karmesterek számára.” A *Variációk egy gyermekdalra* Dohnányi humorának meggyőző bizonyítéka. A darab mottója szerint ugyanis „a humor barátainak öröme, másoknak bosszúságára” íródott.

S mivel a zenekedvelők között a humor barátai vannak többségben, talán azért is lett ez a 11 variációból álló darab Dohnányi legnépszerűbb, leggyakrabban előadott kompozíciója.

Bartók Béla és Dohnányi Ernő fiatalkori művei a Rádióban (1929)

1929. szeptember 13-án Bartók Bélának zongoraestje volt a Rádióban: Purcell, Bach, Scarlatti, Beethoven, Ravel és Chopin-műveket adott elő. Három nap múlva, szeptember 16-án a közép európai országokba is közvetített műsor hangzott el. A Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarát Dohnányi Ernő vezényelte. A hangverseny programján Dohnányi *d-moll szimfóniája* és Bartók *I. szvitje* szerepelt.

Ha elgondolkozunk a műsor összeállításán, érdekes egybeeséseket vehetünk észre. Mindkét szerző 24 éves volt, amikor darabját komponálta, Dohnányi 1901-ben, Bartók 1905-ben. Mindkét mű 5 tételes, nagy részben külföldön íródtak, és bemutatójuk is külföldön volt. Dohnányi 1901 körül nagyon sokat koncertezett, mint zongoraművész. Hét hónap alatt 59 koncertet adott Észak Amerikában, Angliában és Nyugat Európa több országában. Zeneszerzői ihletét és törekvését azonban a gyakori fellépések sem gátolták. Ezt bizonyítja az Op. 9-es *d-moll szimfónia* is.

Bartók Béla az Op. 3-as nagyzenekari *Szvit* komponálása idején, 1905-ben szintén hangversenyzett zongoraművészként Bécsben és Londonban, bár szerényebb mértékben, mint Dohnányi. Nyáron pedig Párizsban részt vett a nemzetközi *Rubinstein* zongoraművészi és zeneszerzői versenyen. Ez a szereplés nem hozott elismerést számára. Sikerral járt viszont az *I. szvit* néhány tételének bécsi bemutatója 1905 novemberében.

A **Rádióélet** 1929. október 11-i számának címlapján Dohnányi Ernő fényképe volt látható. A lap interjút is közölt a művésszel, amely így kezdődött:

„A Magyar Rádió Stúdiójának mindig szívesen látott, hallgatóságának pedig közkedvelt vendégművésze Dohnányi Ernő. A magyar zeneművészet büszkesége ő, hiszen Liszt Ferenc után a világ minden részében ismert és elismert legkiválóbb magyar zongoraművészünk.

De mint komponista és karmester is egyike azon keveseknek, akik külföldön is nagy megbecsülést szereztek és szereznek a magyar névnek.”

Majd Dohnányi szavai következtek: „Amikor még Európában híre sem volt a rádiónak, én már akkor is rendszeresen koncerteztem az amerikai rádióban. Aki sokat játszik a mikrofon előtt, az minden figyelmét arra a mechanikai munkára összpontosítja amit végez, így a legjobbat nyújtja, amire csak képes. Öröndetes, hogy a Magyar Rádió mind jobban teljesíti hivatását, amihez hozzátartozik az is, hogy az új magyar tehetségeket megszólaltassa és nevüket ismertté tegye az elképzelhető legszélesebb körben.”

Greguss-jutalom Dohnányi Ernőnek (1930)

1930. január 18-án a Kisfaludy Társaság műsora hangzott el a Rádióban. Ekkor jelentették be, hogy ebben az évben a Greguss-jutalmat Dohnányi Ernő kapta, akinek érdemeit Papp Viktor méltatta. De mi is ez a Greguss-jutalom? A Rádióélet ismertetéséből idézek:

„A Greguss-jutalmat Greguss Ágoston író, esztéta, egyetemi tanár, a Kisfaludy Társaság egykori főtitkára alapította, még a múlt század 80-as éveiben. Vagyonának tekintélyes részét arra a nemes célra hagyományozta, hogy belőle, illetve annak kamataiból évenként más-más irodalmi, vagy művészeti munkásságot jutalmazzanak meg. Hatféle jutalomról van szó az alapítólevélben és pedig: irodalomtörténeti, zeneművészeti, festészeti, szobrászati, építészeti és színművészeti jutalomról. Eszerint hat-hat év elmúlása kell ahhoz, hogy ugyanazon területen való írói, vagy művészeti alkotással valaki elnyerhesse a Greguss-jutalmat. A jutalom megítélésére hivatott bizottság a kérdéses alkotás művészi, vagy kulturális értékét koszorúzza meg a Greguss-jutalommal. A színművészeti díjat eddig Jászai Mari, Márkus Emília, Szentgyörgyi István és Odry Árpád kapta. A zeneművészeti díjat pedig Hubay Jenő, Szendy Árpád és most Dohnányi Ernő nyerte el.”

Dohnányi Ernő Beethoven-estje (1930)

A Rádióélet az 1930. március 19-én megrendezett Beethoven estre a következő lelkes szavakkal hívta fel a figyelmet: „A legmagasabb rendű zeneművészet híveinek figyelmét külön felhívjuk arra a nagyszerű hangversenyre, amelynek külön fényt ad az, hogy Beethovennek, a legnagyobb zeneszerzőnek legszebb zongoraversenyét a mi Dohnányi Ernőnk, a világ legkiválóbb Beethoven előadója játssza.”

A *Rádióélet* munkatársa nem fukarkodott a felsőfokú jelzőkkel. S ezzel nem állt egyedül. Papp Viktor például, a kor egyik kritikusa hasonlóan írt már 1923-ban a zongoraművész Dohnányiról: „A zárkózott lelkű Dohnányiról nem tudom megállapítani, hogy a zongoraművészt, vagy a zeneszerzőt tartja-e többre önmagában. Mi a zongoraművészt ma *egyedülállónak* ismerjük. Legízlesebb és legbensőségebb zongoraművésze a világnak, s ha azt mondjuk, hogy a legnagyobb Beethoven-játékos, gigászi nagyságára rámutattunk. L’art pour l’art (a művészet a művészetért) szereti a hangszerét, s míg mások a zongora segítségével tolmácsolják és magyarázzák a művet, addig Dohnányi újrakölti a zongora számára. Úgy játszik, ahogy a zongorának leginkább ínyére van és a hangszer szívesen hajlik keze alá. Ezért a játéka mentes minden szélsőségtől, a legideálisabban zongoraszerű, hiszen legfőbb problémája, hogy a szerzemény hogyan hangzik legszebben a zongorán. Ha Dohnányi Beethovent játszik, akkor az valóban Beethoven, az erőteljes, súlyos és fájdalmasan mindenható ... Dohnányi az *Asz-dúr szonátát* játssza ... Lágy érzelmfuvallatot, majd nyugtalanító mozgalmasságot érzünk, valami lüktető lendület, öröm, vágyódás, aggodalom, panasz és elragadtatás szól hozzánk, mintha bensőnk legmélyéről törne elő ...”

Dohnányi Ernő Szegedi miséjének bemutatója (1930)

1930. október 25-én Szegeden felszentelték a Dóm-téri Fogadalmi templomot, az ország egyik legnagyobb és legszebb egyházi épületét és új orgonáját. A templom építésének előzményeiről a *Rádióélet*ben így írtak: „1879. március 12-én szörnyű katasztrófa pusztította el Szegedet.

A Tisza átszakította a gátat és a kizúduló víztömeg 5.800 ház közül 5.458-at döntött romba.

Évtizedekkel később, amikor a város feltámadt a hullámsírából, a szegedi közgyűlés elhatározta, hogy nem az újjáépítőknek emelnek szobrot, hanem Isten dicsőségének szentelnek új hajlékot.

A fogadalom megvalósult: a *Fogadalmi templom* ím felszentelésre vár.”

A fogadalmi templom és az orgona felszentelése alkalmából rendezett zenei események a Rádió mikrofona segítségével az országos érdeklődés középpontjába kerültek.

A hangversenysorozat fénypontja Dohnányi Ernő miséjének bemutatója volt, melyet a zeneszerző kifejezetten erre az alkalomra komponált. „Dohnányi grandiózus alkotása annak a pályázatnak eredménye, melyet gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter tízezer pengős pályadíjjal a múlt ősszel tűzött ki. Ilyen nagyarányú pályázat még nem volt a magyar zenei életben. Meg is volt az eredménye, mert kitűnő művek egész sorával gazdagodott általa egyházzenei irodalmunk. A kiváló művek közül is kiemelkedett Dohnányi miséje, mely a bírálóbizottság egyhangú javaslatára az első díjat nyerte el.”

Dohnányi az 1930-as év elején kezdett a mise komponálásához és május 9-én fejezte be, tehát alig három hónap alatt elkészült vele. „Csodálatraméltó munkabírás, mely a lélek ösztönző erejével magyarázható.” Dohnányi Ernő új kompozícióját *Szegedi misének* keresztelték el, bár a partitúrában ez olvasható: „*Missa in dedicatione Ecclesiae*”, *Opusz száma: 35.*

Négy szólóénekre, kettős kórusra, zenekarra és orgonára készült. A bemutatón a szerző maga vezényelt 200 tagú kórus és 50 tagú zenekar élén.

Dohnányi Ernő a Rádió új főzeneigazgatója (1931)

A *Rádióélet* 1931. januári száma hozta nyilvánosságra, hogy Dohnányi Ernő zeneszerzőt, karmestert és zongoraművészt kérték fel a Rádió főzeneigazgatói tiszterére, amit a mester elfogadott. „Dohnányi Ernő a leglelkesebb figyelője és legkészségesebb közreműködője a Rádió zenei munkájának. Valahányszor a Rádióban zongorázik, mindig kísérletezik hangszere és a mikrofon közti viszonylat titkainak feltárásával. Ennek eredménye az, hogy a zongoraművészet technikáját és dinamikáját sikerült tökéletesen hozzáidomítania a rádió természetéhez, anélkül, hogy a kompozíciók szellemének épségét érintette volna. Mint komponista és karmester is állandóan azon töri a fejét, hogy milyen harmonizálás, milyen hangszer összeállítás a legmegfelelőbb a rádió számára. Milyen természetű alkotások hangzanak töretlenül a hangszórón, milyen zenei eszközökkel fejezhetné ki gondolatait tökéletesen.

A Magyar Rádió kitűnően választotta meg főzeneigazgatóját, hiszen az ő szorgalma, fáradhatatlan munkabírása, lelkesedése, kivételes művészete, a konzervatív irányokat híven őrző, de a modern művészeti törekvéseket is megértő lény ezt a legelső és legnagyobb kultúrintézményt előre vinni hivatott.”

Dohnányi Ernő is nyilatkozott a *Rádióéletnek* új munkaköréről: „Egy éve dolgozom már a Rádióban mint vendég, s most hatáskört kapok, főleg a zenekari kérdések egyöntetű intézésére. Kezembe fut majd össze a Rádió zenekari produkcióinak lebonyolítása. Kiosztom a vezénylő karmestereknek a munka rájuk eső részét, megszervezem és egységesítem a próbák ügyét. Az eddigieknél sokkal gyakrabban vezénylek majd magam is. Válogatott műsor, precíz kivitel, ez volna a programom! Mint vezénylő karmester azon leszek, hogy műsoraimban sűrűn szerepeljenek a reprezentáns magyar zeneművek.”

Dohnányi Ernő: *Gordonkaverseny* (1931)

Az 1931. május 4-én megtartott stúdióhangversenyen Dohnányi Ernő *Gordonkaversenye* szerepelt. A szót Kerpely Jenő, a kor híres magyar csellóművésze játszotta, az Operaház zenekarát a szerző vezényelte.

Dohnányi Ernő a század első éveiben idejét megosztotta Budapest és Bécs között. A bécsi évek egyik terméke az 1903-ban komponált Op. 12-es *Hangversenydarab csellóra és zenekarra egy tételben*. A zeneszerző ebben a darabjában édesapjának, Dohnányi Frigyesnek, a kiváló pozsonyi tanárnak és gordonkajátékosnak állított emléket. Vázsonyi Bálint a következőket írta a műről:

„A tematikus anyag szépsége az első pillanattól fogva magával ragad, de különösen kiemelkedik a záró téma. Dohnányinak talán eddigi legszebb, legnosztalgikusabb melódiája: mélyről, nagyon mélyről fakad s ezúttal minden belső gátat áttör.

Édesapja beteg volt már ekkor és ez a téma talán köszönet és búcsú egyszerre. Köszönet mindazért, ami szavakban nem kifejezhető. Mi volna természetesebb, mint azt éppen csellón elmondani? Búcsú attól, aki mindenki másnál jobban ismerte, értette, akinek küszöbön álló távozása nemcsak szomorúsággal, hanem valami fenyegető ürességtől való félelemmel töltötte el.”

Dohnányi Ernő rádiósorozata: *A zeneművészet klasszikusai* címmel (1931-32)

Az 1931-32-es évad zenei tervében kiemelkedő helyet foglalt el *A zeneművészet klasszikusai* című, 20 hangversenyből álló sorozat, az Operaház zenekarával és Dohnányi Ernő vezényletével.

A *Rádióélet* kommentálásából idézek: „A Magyar Rádió mindig gondosan ügyelt arra, hogy műsorával lehetőleg minden jogos igényt kielégítsen. A rádióhallgatók tábora sokrétű, és minden réteg megkívánja a magáét. A rétegek azonban nem határoltak, mert a tudásbeli és lelki fejlődés szárnyán úgyszólván észrevétlenül emelkedhetik a rádiózó egyik rétegből a másikba.

A lehetőséget erre az egyén lelki alkata s a tanulni vágyás és tanítás ereje adja meg.

Ez az elgondolás vezette Dohnányi Ernőt, a Rádió fáradhatatlan főzeneigazgatóját, mikor részletesebb évi programját *A zeneművészet klasszikusai* című sorozattal díszítette fel.

A klasszikus szót most nem kizárólag a zenetörténet klasszikus korának mestereire alkalmazzuk, hanem a zeneművészet minden nagy alkotására, mely maradandó, örökéletű, tökéletes.”

Látogatás Dohnányi Ernő otthonában (1931)

Művészéletek címmel a *Rádióélet* sorozatban mutatta be a közönségnek kedvenceit.

1931. novemberében Dohnányi Ernő otthonába látogatott el a műsorújság munkatársa.

„A hűvösvölgyi Széher út erősen fölfelé ívelő kapaszkodóján, jó magasan áll a földig érő háztetejű Dohnányi-villa, amelyet három öblös hangú magyar komondor őriz éjjel-nappal.

De a kapun, majd a kristályosan csillogó szárnyas ajtókon belül, barátságos meleg fogad és szempillantás alatt feledtetni, hogy odakünn éles őszi szél kavargatja a barna-piros avart.

Faburkolatos, lefelé vezető lépcsőkön jutok a Mester dolgozószobájába, szalonjaiba, könyvtárába. Beethoven, Mozart, Schubert, Brahms képei, a Joachim-kvartett hatalmas metszete, plakettek, nipppek, finom művészi elrendezettségben ejtenek rabul. A szalon közepén két zongora áll: egy Bösendorfer és mellette az amerikai Chichering pompás koncertzongorája.

Dohnányi nagyon elfoglalt ember volt, pedig szívesen töltött volna több időt is az otthonában, hogy elmélyedjen a könyvei, a muzsika és a művészetek rejtelmeiben. Erről így beszélt:

„Gyakran megtörténik, hogy délelőtt próbán vagyok, délután a Zeneakadémián vagy a Rádióban üléssem van, este koncerten játszom, vagy dirigálok, és ilyenkor bizony csak későn vetődöm haza. Persze, idehaza is minden percre szükségem van. Az új partitúrák tanulmányozása, sajtó alá kerülő műveim korrigálása, a Zeneakadémia hozzám utalt öt zongora- és három zeneszerző növendékének képzése, ezt mind itthon végzem. Természetesen a hangversenyeimre való készülődés, a komponálás és sok más, a hivatásommal járó munka mind itthon vár rám. Szóval a zongorám, az íróasztalom és a könyvtáram alaposan lekötnek.”

Dohnányi Ernő harmonikus magánélete, otthoni műhelymunkája kisugárzott sokoldalú tevékenységére: komponált, vezényelt, zongorázott, tanított és a Rádió zenei életét irányította.

Dohnányi Ernő nyilatkozata (1932)

A *Rádióélet* egyik cikkében szó volt a gazdasági válság okozta gondokról, amelyek Dohnányi Ernőt, a Rádió főzeneigazgatóját is foglalkoztatták.

Az 1931-es év statisztikája szerint 530 magyar zeneszerző műve szerepelt a Rádió műsorában, míg a külföldi zeneirodalmat 947 komponista képviselte. Mi volt erről Dohnányi véleménye?

„Elvünk az, hogy minél több magyar művet adjunk elő, bár a közönség más szerzőket is óhajt, nem csak a mieinket. Lehet, hogy van magyar zeneszerző előadásra érdemes, a Rádióban előadatlan műve még itt-ott, hangsúlyozom azonban, hogy mindent igyekeztem eddig is, és igyekezni fogok ezután is észrevenni és előadatni. Ennek azonban elengedhetetlen feltétele, hogy a magyar szerzők maguk is igyekezzenek és alkossanak értékes műveket.

Másik gondom a munkanélküli muzsikuskok megsegítése. A Rádió nem oka a zenészek állástalanságának, tehát nem teheti jóvá a gazdasági nehézségek minden következményét.

A Magyar Rádió mégis nagyon sokat tett ezen a téren a múltban és tesz most is. Szociális kötelességét nemcsak hogy teljesítette, de a művészi érték rovására messze túlment a hallgatóság érdeke által megszabott határokon. A Rádiónak szigorú kötelezettségei vannak a rádióelőfizetők művészeti ellátása tekintetében és elsősorban ezeket kell szem előtt tartani. A Rádiónak nem az a feladata, hogy állás nélküli zenészek foglalkoztatásáról gondoskodjék, hanem, hogy a zeneköltészet legjavát a legjobb előadók tolmácsolásában juttassa a közönség elé.”

A Rádióélet nyilvános hangversenyt rendezett a Zeneakadémián (1932)

1932. április 11-én a *Rádióélet*, amely már több vidám estet rendezett közönség előtt, ez alkalommal rendkívüli művészi élménnyel kívánta meglepni a muzsika rajongóit.

Hogy mitől volt rendkívüli ez a rendezvény? Mert a Stúdió szűkös falai közül kimentek a Zeneakadémia nagytermébe, mert a hangversenyjegyeket a lehető legolcsóbban árusították, hogy mindenki számára elérhető legyen, mert a műsor művészi, ugyanakkor népszerű volt, és mert a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarát száz tagúvá egészítették ki.

Minderről Dohnányi Ernő, a Rádió főzeneigazgatója és az est karmestere így beszélt:

„A Rádiónak már rég meg kellett volna honosítania a nyilvános hangversenyeket. A magyar intézményeknek külfölddel való összehasonlítását sohasem tartom igazságosnak, de látnunk kell, hogy a külföldi nagyobb rádióhangversenyek már régen csaknem kivétel nélkül közönség előtt zajlanak. A zeneirodalomnak több olyan remekműve van, melyek megszólaltatásához nagyobb akusztikai tér szükséges, mint amilyennel a stúdiók rendelkeznek. Művészi céljaink közé tartozik, hogy megismertessük Berlioz, Liszt, Mahler, vagy Richard Strauss műveit is a közönség széles rétegeivel. Ki kell tehát menni a stúdiókból a nagy hangversenytermekbe.

Figyelembe kell vennünk a szociális szempontokat is, hiszen a rádióhangversenyek igen olcsók, a legszegényebb emberek számára is hozzáférhetők. És ne becsüljük le azt a lélektani tényt sem, hogy a művészek látják a közönséget és hallják tapsukat, a művészek éltető balzsamát. A rádiózó is igen örül a tapsoknak, mert szinte maga is részesévé válik a művészeti eseménynek.

A műsorszámok komolyak, de nem súlyosak, művésziek, de a tetszetősségre, sőt a könnyedségre is gondoltunk. A műveket pedig olyan hatalmas és tökéletes zenekar szólaltatja meg, amelyet tisztán magyar erőkből még talán nem is állítottak össze. A filharmóniai zenekar erősítést kapott a rádióban szereplő kísérettel. Ez a száz tagú zenekar nem marad mögötte a New Yorki Szimfonikus zenekarnak sem.”

Papp Viktor zenekritikus így kommentálta a *Rádióélet* által rendezett hangversenyt:

„Ilyen nagyszabású művészi hangverseny kevés volt Budapesten, melynek pusztán olvastára felragyog minden zeneértő szeme, s melynek hallatára minden zeneileg kevésbé képzett ember is elfogódott gyönyörködéssel gondol a Rádió ajándékaira.”

Dohnányi Ernő Beethoven-zongoraestje (1932)

Dohnányi Ernő sokoldalú munkát végzett. Az akkori idők tanúsága szerint azonban az igazi élményt az jelentette, ha zongorázott. Mint például 1932. július 22-én, amikor Beethoven estjét közvetítette a Rádió. Íme a *Rádióélet* beszámolója:

„Rég nem ült már a mester a Stúdióban a zongora mellé. Betanít, vezényel, kamarazenét játszik, főzeneigazgatói dolgait végzi, ami mind elvonja őt hangszerétől, grandiózus művészetének kiindulásától. Most aztán egyszerre három Beethoven-alkotást játszik el szeretett rádióközönségének, azzal a művészettel, amelyben egyedülálló. Dohnányi a legbensőségebb zongoraművész és ha azt mondjuk, hogy a legtökéletesebb Beethoven-játékos, gigászi nagyságára rámutattunk. Varázslatos keze van a billentyűkön. Embereket és korokat idéz. Játéka közben egyszer csak megjelenik Beethoven. Az erőteljes és fájdalmasan mindenható Beethoven.”

Dohnányi másik nagy vállalkozása volt, hogy a *Zeneművészet klasszikusai* címmel húsz hangversenyből álló sorozatot vezényelt az Operaház tagjaiból álló zenekar élén.

Gyarmathy Sándor a *Rádióéletben* „*Próbálnak Dohnányiék*” címmel, fotókkal illusztrált hangulatos cikkben mutatta be a karmester és a zenekar stúdióbeli műhelymunkáját.

„Frissen, ruganyosan, világos nyári öltönyben, mindig jókedvűen, megérkezik Dohnányi Ernő. Egy-két barátságos üdvözlés és máris bent van a zenekar élén a nagyteremben, ahol elhangzanak utasításai. Úgyszólván minden zenekari taggal külön-külön foglalkozik, mindenkinek szívesen áll rendelkezésére. Sohasem ideges, sohasem hangos. A szünetben seregestől veszik körül a mestert a zenekar tagjai. Közben elfogyaszt egy sonkás szendvicset, rágyújt egy könnyű angol cigarettára, s már megy is tovább a próba.”

Az egyik szünetben Dohnányi Ernő az újságíró kérdéseire válaszolt: „A legrégebb rádió-dirigensek egyike vagyok, amennyiben még a rádió gyermekkorában, 1925-ben a Rákóczi úti stúdióban, 1931-ben pedig Londonban vezényeltem zenekart a mikrofon előtt. A rádióműsorban élénken figyelem a külföldi karmestereket. Legszívesebben azonban a kamaramuzsikát hallgatom. Meggyőződése, hogy a rádió visszahozta a kamaramuzsika teljes intimitását. Behozza a szobánkba ennek a csipke-finom muzsikálásnak minden élvezhető artisztikumát.”

Az I. nemzetközi Liszt Ferenc zongoraverseny (1933)

1933. májusában tartották meg Budapesten az I. nemzetközi Liszt Ferenc zongoraversenyt.

A művészi megmérettetésre 30 magyar és 53 külföldi zongoraművész jelentkezett, és az első díjat az akkor 18 éves Fischer Annie nyerte. A Liszt zongoraverseny tervezésében Dohnányi Ernő, Kun Imre, Demény Dezső és mások vettek részt. A megvalósítás feladata azonban elsősorban Dohnányira hárult. Vázsonyi Bálint, Dohnányi életének ismerője így írt erről: „Egy teljes évig dolgozott a verseny előkészítésén. Az első megoldandó probléma a valóban előkelő összetételű zsűri biztosítása volt. Dohnányi ezért, egy általa gondosan összeállított névsor alapján, személyes levelet intézett mindenkihez, aki számításba jöhet.

Nem volt könnyű feladat már ez sem: a nyilvánvalóan kíváncsi, igazán nagy művészek mellett gondolnia kellett a még élő Liszt-növendékekre, akiknek egy része egyáltalán nem ütötte meg az ideális zsűri mértékét. Gondolnia kellett arra, hogy lehetőleg minden nemzet arányosan képviseltessék a bizottságban. Vigyáznia kellett, hogy ne legyen túlságosan nagy a magyar zsűritagok száma, ugyanakkor senki se érezze magát mellőzve. Dohnányi a verseny anyagát és az értékelés módszereit nagy gonddal készítette elő. Ő maga, mint a bizottság elnöke, nem élt szavazati jogával.”

Dohnányi Ernő *Simona néni* c. operájának rádió-bemutatója (1933)

„Az Operaház évadjának megnyitása előtt a Rádió újdonságszámba menő magyar vígoperával kedveskedik közönségének a Stúdióból. Kellemes, kedves, értékes muzsikával és érdekes kis történettel. Az előadás bemutatónak számít, mert ez az első alkalom, hogy Dohnányi Ernő *Simona néni* c. alkotása magyar nyelven hangzik el, az Operaház művészeinek és zenekarának közreműködésével.” Így kezdődött Papp Viktor zenetörténész *Rádióélet*ben megjelent írása. Dohnányi Ernő *Simona néni* c. vígoperájának ősbemutatója Drezdában volt az 1910-es évek elején. Itthon először 1918-ban Debrecenben, majd 1927-ben a budapesti Városi Színházban került színre. A rádió-bemutató alkalmából a szövegkönyvet Lányi Viktor fordította magyarra, Csanády György rendező pedig mikrofonszerűség szempontjából dolgozta át.

A hat szereplős operát Basilides Mária, Szabó Lujza, Halász Gitta, Laurisin Lajos, Svéd Sándor és Koréh Endre adták elő, a zeneszerző vezényletével.

Továbbra is Papp Viktor írásából idézek: „Milyen ez a zene? A neoromantikának hagyománytisztelő terméke. Melódikus énekbeszédből, áriákból, duettekől, dalokból, tánc- és indulószerű részekből s a végén egy briliáns szextettből áll. Dohnányi jól ismert, pompás humorú tolla könnyeden és színesen rajzolta meg a hat szereplő huncutkodó kis világát. A vígopera-stílus zenei eszközeit bravúrosan önti rá a helyzet-komikumokra s az egész partitúra tréfálkozik, mosolyog és nevet. De mindig a szép muzsika nyelvén. A frissen gördülő, mulatságos történet ezzel az epilógussal zárul:

„Már tündököl a friss tavasz, / Hej, víg kacajjal ránk köszönt a kis ravasz, /
Zsendül a fű, nyíl a virág, / Megrészegül az egész nagy világ, /
Mily dús szerelmi ünnepség! / Emberi szív: most résen légy! /
A boldogságot megragadd, / Mert egy-kettőre elszalad.”

A Budapesti Filharmóniai Társaság fennállásának 80. évfordulója (1933)

1933. október 23-án díszhangversenyt rendeztek a Budapesti Filharmóniai Társaság fennállásának 80. évfordulója alkalmából, Dohnányi Ernő, az elnök-karnagy vezényletével.

A műsorban három új alkotás hangzott el: Dohnányi Ernő *Szimfonikus percek* c. műve, majd Bartók Béla öt magyar népdalfeldolgozása, (a *Húsz magyar népdal* öt számának zenekar-kíséretes átírata), melyben az altszólót Basilides Mária énekelte. A harmadik szám pedig Kodály Zoltán *Galántai táncok* c. darabja volt.

Papp Viktor *A filharmonikusok ünnepe* címmel a következőket írta a *Rádióélet*ben:

„A Budapesti Filharmóniai Társaság most éri meg fennállásának nyolcvanadik esztendejét. Nem jubiláris dátum, de olyan forduló, mely mellett nem lehet szó nélkül elhaladnunk. Ezért közli a *Rádióélet* sorozatosan a Filharmóniai Társaság részletes történetét. Ezért ünnepli meg díszhangversennyel zenevilágunk a szezont megnyitó első előadást, melynek műsora a Társaság kimagasló eseménye lesz. A műsor olyan új magyar művekből áll, melynek szerzői a világ minden részéből szerzik a babért a magyar névnek. Dohnányi Ernő, Bartók Béla, Kodály Zoltán, a legnagyobb élő három magyar zeneszerző, az ünnepi alkalommal új alkotásokkal köszöntik a Filharmóniát, amely annak idején nem kis részben járult hozzá hírnevük emelkedéséhez.”

Két ősbemutató az Operaházban: Mosonyi Mihály *Álmos* c. operája, valamint

Dohnányi Ernő és Dohnányiné Galafrés Elza *A szent fáklya* c. tánclegendája (1934)

1934. december 6-án kettős ősbemutató színhelye volt az Operaház. Mosonyi Mihály *Álmos* c. operája, valamint Dohnányi Ernő és Dohnányiné Galafrés Elza *A szent fáklya* c. tánclegendája került a közönség elé.

Dohnányi Ernő – Dohnányiné Galafrés Elza: *A szent fáklya* (1934)

Az Operaház másik bemutatója Dohnányi Ernő és Dohnányiné Galafrés Elza *A szent fáklya* c. tánclegendája volt. A szimbolikus táncjáték szövegét Dohnányiné írta férje muzsikájára. Néhány sort idézek Vázsonyi Bálint Dohnányiról írott könyvéből: „Galafrés Elza már régóta foglalkozik egy táncjáték gondolatával, mely a *Ruralia Hungarica* zenéjére épülne. A darab azonban rövidnek bizonyul és így Dohnányi pótlásként komponálja a később *Szimfonikus percek*nek nevezett sorozatot. A két ciklus kombinációjának eredménye *A szent fáklya* c. tánclegenda. Galafrés ezúttal valóban forradalmat alkot. Valóságos *táncpartitúrát* talál fel, mely első ízben fejezi ki az alkotó összes kívánságát, s még a laikus számára sem hagy kétségeket. A nem mindennapi kötetet máig is ott találjuk a párizsi Balett-múzeum állandó kiállításán. *A szent fáklya* sikere sok európai nagyvárost bejárta, amíg a világháború falakat nem emelt a népek közé.”

A *zene* című folyóiratban Siklós Albert írt kritikát a bemutatóról. Ebből idézek:

„Dohnányiné Galafrés Elza költői elgondolású mese keretében foglalta táncpantomimját, hogy elhelyezze benne férjének, Dohnányi Ernőnek két mesterművét: a *Ruralia Hungaricát* és a *Szimfonikus perceket*. Az egyes számok elé és közé rövid összekötő részleteket írt még Dohnányi, hogy a kísérőzenét egységessé tegye. Káprázatosan szép színpad, gyönyörű táncosnők, zseniális jelmezek, pazar díszletek gyönyörködtetik a nézőt rövid félórán át. Galafrés Elza, egykor maga is a pantomimjáték egyik legnagyobb művésze, nagy tudással, ihletettséggel, sok fantáziával oldotta meg feladatát. Dohnányi ötletekben sziporkázó, invenciózus muzsikáját Fleischer Antal karmester szólaltatta meg lendületes, színes dinamikával.”

A *szent fáklya* című tánclegenda bemutatójáról megjelent fotók között egy kép az ágyban fekvő Dohnányi Ernőt mutatja, a következő szöveggel: „Dohnányi Ernőnek hosszú betegsége alatt egyedüli szórakozása a rádió volt. Új művének bemutatását is rádión hallgatja, mert a lakását elhagynia még most sem szabad.”

Dohnányi Ernő életében az 1934-es esztendő sikeres volt, ugyanakkor hosszan elhúzódó betegsége miatt nagyon nehéz is. Hubay Jenő utódjául Dohnányi Ernőt nevezték ki a Zeneművészeti Főiskola főigazgatójává. Papp Viktor a *Rádióélet*ben a következőket írta: „Kétszeres öröm tölti el a Magyar Rádiót erre a kitüntetésre, mert Dohnányi működésének javát az utóbbi esztendőkhöz a Rádió szolgálatába állította, mint főzeneigazgató. Minden fontosabb zenei kérdésben az ő véleményezése dönt, a legjelentősebb hangversenyeket ő vezényli, zongorázik, kamara-zenél, a műsor- és zenetanácsi üléseket soha el nem mulasztja és kritikus szemmel figyeli az adást. Ezt a sokoldalú munkát példaadó szorgalommal és kedvvel végzi. Ha a Rádióban dolgozik, egész lénye a Rádióé. Ha szeretett filharmonikusait tanítja és vezényli, egészen karmester és zenekari pedagógus. Ha a Zeneművészeti Főiskola zongora- és zeneszerző művészképzőjével foglalatoskodik, egészen tanár és mindig szellemi barátja tanítványainak. Ennyi munka mellett, melyekből nem akar és nem is tud mellőzni egyet sem, most a Főiskola legfőbb vezetését is vállalta. És ha vállalta, be is fogja tölteni, a magyar zenevilág általános megelégedésére.”

Bemutatták Dohnányi Ernő *C-dúr szextettjét* (1935)

1935 tavaszán fejezték be a Rádió bővítési munkálatait, melyekkel nemcsak egy hatalmas új épületrészt létesítettek, hanem a régi épületben is bonyolult átalakításokat végeztek.

A *Rádióélet* rendszeresen ismertette a munka állását, majd a befejezésről is örömmel adott hírt:

„A lakihegyi 120 kilowattos nagyadóállomás és a kettős magyar műsor egészen új igényeket támasztott az intézménnyel szemben. Ezek kielégítésére épültek meg a Magyar Rádió új stúdióhelyiségei, melyeket 1935. május 14-én mutattak be a sajtó képviselőinek. Két új közép nagyságú stúdió épült a kamarazene és a prózai adások számára. Az új épület legimpozánsabb része a 320 négyzetméter alapterületű zenekari stúdió. A sajtóbemutató vendégei bejárták az egész épületet, amelynek pompás berendezéséről a legnagyobb elragadtatással nyilatkoztak.”

Az új zenekari stúdió akusztikájának kialakításában Dohnányi Ernőnek, a Rádió zenei főigazgatójának is része volt, mert kifinomult hallásával segítette a fizikusok és technikusok bonyolult számításait. Sőt még hosszú betegsége alatt is figyelemmel kísérte a munkálatokat. Ez a *Rádióéletnek* adott nyilatkozatából is kiderül: „Állandóan hallgattam a rádión keresztül azokat a hangversenyeket, amelyeket ebből az új stúdióból közvetítettek. Megfigyeléseimet feljegyezve, közöltem azokat a technikusokkal. Most, amikor már betegségeből felépültem, boldogan látom, hogy milyen pompás hanghatások érhetők el ebben a szép és elegáns nagy stúdióban. Zenei terveimről annyit mondhatok, hogy a *Júniusi Ünnepi Hetek* alkalmából többször is fogok szerepelni. Először Telmányi Emil hegedűművésszel együtt Beethoven-szonátákat játszom. 1935. június 16-án pedig a kiegészített Waldbauer vonósnégyessel bemutatjuk nemrég elkészült új kamarazenei művet, a *C-dúr szextettet*.

Vázsonyi Bálint erről a műről így írt a könyvében: „A *Júniusi Hetek* keretében, 1935-ben került bemutatásra az *Op. 37-es Szextett*, zongorára, hegedűre, brácsára, csellóra, klarinéttra és kürtre. Összefoglalás ez a mű. Hosszú betegsége alatt készült, ezért érezzük benne a szenvedés panaszát. De ezen felülkerekedve a költő optimizmusa és mindenekelőtt, őszinte és tiszta lírája beszél a darabból. A IV. tétel jazz-paródiája pedig a Dohnányi-humor egy újszerű hajtása.”

Európa-hangverseny a Liszt-emlékév küszöbén (1935)

Az 1936-os évben ünnepelte a zenei világ Liszt Ferenc születésének 125. és halálának 50. évfordulóját, ezért az 1935. október 22-vel, Liszt születésnapjával kezdődő, a következő születésnapig terjedő évet Liszt-emlékévnek nyilvánították.

A *Rádióújságban* Koudela Géza így írt erről: „Milyen lesz a mi Liszt-emlékévünk?

Külsőségeiben nem lehet olyan pompás, olyan ragyogó, mint a nálunk nagyobb, szerencsésebb, gazdagabb, boldogabb kultúr- nemzeteké. De tartalomban s bensőségben azokénál is különbnek kell lennie. Mert ehhez nem pénz, kedvező politikai atmoszféra kell elsősorban, hanem a legnagyobb csodákat teremtő erők: ész, lélek, munka, kitartás, szeretet!”

1935. szeptember 10-én a Magyar Rádió a Liszt-emlékév bevezetéseként emlékezetes koncertet rendezett. A Budapestről sugárzott hangversenyt 16 ország 100-nál több rádióállomása közvetítette. „A Magyar Rádiónak jutott az a megtiszteltetés, hogy e valóban ünnepinek ígérkező hangversenysorozatban elsőnek álljon zeneművészetével a világ láthatatlan nagy pódiumára. Küszöbön a Liszt-év és éppen ezért az első újrendszerű Európa-hangversenynek nemcsak zenei, de magyar szempontból sem lehetett volna szebb és ünnepibb keretet adni, minthogy ez az est Liszt halhatatlan lángelméjének hódol.

Este fél 9-kor a bemondó bekonferálta, hogy a Magyar Rádió Liszt-hangversenye következik Európa és Amerika részére. Dohnányi Ernő karmesteri pálcája nyomán felhangzott a *Tasso* című szimfonikus költemény. Ezt követte a *Haláltánc*: a Dies irae hátborzongató változatait Bartók Béla játszotta zongorán, megdöbbentő mélységgel és csodálatos virtuozitással.

Ritka esemény! Bartók mint virtuóz és Liszt játékos! Majd Báthy Anna megkapó művészettel énekelt két dalt. A hangversenyt Szentgyörgyi László fiatal hegedűművész szólójával a *XIV. magyar rapszódia* fejezte be, amelyet talán sehol sem tudnának úgy előadni, mint ahogy mi magunk tudjuk az egész világ elé tárni a nagy zenész vallomását magyarsága mellett.”

Dohnányi Ernő levele Liszt Ferenc jelképes sírhelyével kapcsolatosan (1936)

1936-ban, Liszt Ferenc halálának 50. évfordulóján a zenei közvélemény hatására Papp Viktor zenetörténész fogalmazta meg azt az elgondolást, hogy amíg nem sikerül Liszt hamvainak hazahozatala Bayreuthból, addig is állítson a nemzet szimbolikus dízsírhelyet számára, ahol mindenki láthatná, hogy a nyitott sír hazánk nagy fia hamvainak hazatérését várja.

Papp Viktor javaslatára elsőként Dohnányi Ernő válaszolt: „Kedves Barátom!

Kitűnő gondolatodat, hogy addig is, amíg Liszt Ferencnek idegenben pihenő hamvait alkalmas időpontban hazahozatjuk, emeltessék emlékezetére egy mauzóleum vagy jelképes sírhely: a legnagyobb örömmel fogadom. A magam részéről a belvárosi Ferences templomban emelendő jelképes síremlék létesítését tartom a nagy Mester emlékéhez legméltóbbnak, hiszen ez a hely volt számtalanszor Liszt lelki elmélyülésének, imába borulásának szentelt helye.

Azt is szükségesnek találom, hogy e síremlék közadakozásból állíttassék fel, mert ilyképpen lesz a nemzet összességének megnyilatkozásává. Én készséggel állok személyemben is a megmozdulás mellé, és bízom benne, hogy országunk művészei teljes lelkesedéssel fogják a gondolatot szolgálni. A Liszt Ferenc-kultusz fejlesztése érdekében való nemes elgondolás rám mindenkor számíthat.

Szeretettel üdvözlí: Dohnányi Ernő. Budapest, 1936. április 26.”

Dohnányi Ernő zongoraestjei (1937)

1937. márciusában jelent meg a *Rádióélet*ben a következő hír: „Dohnányi Ernőnek, a Rádió főzeneigazgatójának a francia köztársaság elnöke a *Becsületrend tisztí-keresztjét* adományozta, amelyet Alfred Cortot, a világhírű francia zongoraművész legutóbbi budapesti tartózkodása alkalmával személyesen nyújtott át. S mint mondotta, Dohnányiban a zeneművészet kimagasló alakját, a francia muzsika őszinte barátját ismerte meg.”

A hangversenyélet Dohnányi Ernőt, mint zongoraművészt, betegsége és más elfoglaltsága miatt, hosszú időn keresztül nélkülözte. Ezért is jelentett olyan nagy örömet rajongóinak, hogy az 1937-es esztendőben több alkalommal is csodálhatták pianista művészetét a Zeneakadémián és a Rádió stúdiójában megtartott hangversenyein.

Tóth Aladár február 29-én, a *Pesti Napló*ban többek között ezt írta:

„Hogy megdobbant a közönség szíve, mikor Dohnányi Ernőt ismét hallotta zongorázni! Mikor ismét felragyogott előttünk eredeti tiszta fényében az eszmény, mely hazánkban egy egész generációnak a zongoraművészet legfőbb eszményét jelentette! És kívánhat-e magának zenésznemzedék magasabb tanítást annál a hangnál, mely Dohnányi zongoráján az ihlet pillanatában felcsendül, annál a varázslatos hangnál, mely a szellem teljes diadala az anyagon, a szabad lélek diadala minden formai megkötöttségen, a zene költészetének diadala magán a muzsikán. Dohnányi stílusának anyagtalansága, maradék nélküli átszellemültsége a mai zongoraművészet legfőbb csodája. Ez a stílus, ez a varázs kétségkívül utánozhatatlan, tanulhatatlan. Mégis: hatása, tanítása mérhetetlen jelentőségű. Mert ha nem is vezethet, taníthat mást önnön tökéletességére, irányíthat és oktathat általában az igazi művészetnek arra a bensőségére, mely hadat üzen minden külső mesterkedésnek. Azáltal, hogy minden külsőséget elfeledtet, teljesen a lélekre irányítja a figyelmet.”

A 60 éves Dohnányi Ernő köszöntése (1937)

1937. július 27-én töltötte be 60. évét Dohnányi Ernő. A *Rádióélet* riportere interjút szeretett volna kérni tőle ez alkalomból, de a mester szerényen elhárította az ünneplésnek még a tervét is. Koudela Géza így csak a saját gondolatait írhatta le: „A 60 éves Dohnányi Ernő megünneplésével tartozunk magunknak és Dohnányinak és a jó Istennek! Tartozunk magunknak: emberségünknek s magyarságunknak. Mert lehet-e, van-e szebb s nemesebb emberség annál, mely felismeri, tiszteli és szereti igaz értékeit s hálásan megbecsüli ezeket? S főként manapság nem kell-e örülnünk annak, hogy az anyagi világrend hanyatlása közt kultúránk oly kincsekkel büszkélkedhet, minők Dohnányinkat telítik?

S csoda-e, ha magyarságunk szíve dobbanása is hirdeti népeknek és nemzeteknek, hogy a mi Dohnányink ünneplése az egyetemes művészet ünnepe, mert ez a születésnap nemcsak a mi házi ünnepünk, hanem az egész kultúr világé? És hálaünnepséggel tartozunk a jó Istennek, aki Dohnányinkat úgy éltette 60 évig, hogy senki sem hiszi el róla a 60 évet! Fiatal, élénk, ruganyos, ragyogószemű, fáradhatatlan, szellemes, lelkes. Igen: hála Istennek Dohnányinkért!”

Dohnányi Ernő születésnapján a Rádió műveiből összeállított ünnepi hangversennyel köszöntötte zenei főigazgatóját.

Dohnányi Ernő *Beethoven-szonáta* estjei (1937)

1937-ben egy nagyszabású rádiósorozat kezdődött, amelyben Dohnányi Ernő Beethoven zongoraszonátáit játszotta. Ez a nagyszerű vállalkozás önmaga számára művészetének összefoglalása lehetett, rajongóinak pedig nagy öröm és ajándék.

Dohnányi 14 este játszotta a zongoraszonátákat, a 15. koncerten pedig a *33 változatot Diabelli témájára*. A zongoraesteket Bartha Dénes előadása vezette be.

Dohnányi Ernő művészi pályáján Beethoven zongoramuzsikája mindig jelen volt.

Tóth Aladárt egy másik Dohnányi-estről írott és 1937. október 31-én megjelenő kritikája szerint éppen egy Beethoven zongoraverseny hallgatása készítette emlékezésre:

„Negyven esztendővel ezelőtt egy fiatal komponista mutatkozott be a pesti filharmonikus hangversenyek közönségének: Dohnányi Ernő. Húsz éves volt, még csak imént került ki a Zeneakadémiából, Thomán István tanterméből. Beethoven *G-dúr versenyművét* játszotta. A zenekart Richter János, korának talán legnagyobb karmestere vezényelte. Boldog idők! Az ifjú zongoraművésznek nem volt egyéb gondja, mint beletemetkezni zongoraszólamának beethoveni szépségeibe és maradék nélkül kihozni hangszeréből mindazt, ami lelke húrjain a Beethoven-muzsikából rezonált. A fiatal művész párját ritkító zeneisége és zenei kultúrája, makulátlan ízlése, magával ragadó temperamentuma, szabadon szárnyaló fantáziája, mesébe illő pianisztikus érzéke, nehézségeket nem ismerő virtuozitása és mindenekfölött varázslatos poétaegyenisége egy-csapásra meghódította a közönséget.

Negyven esztendő telt el azóta. És Dohnányi, hatvan évvel a vállán, ismét ott ül a zongoránál, ismét Beethoven *G-dúr versenyt* játssza, a filharmonikus zenekarral. Nagyot fordult az idő kereke negyven esztendő alatt. A filharmonikusok ifjú vendégszólistájából a filharmonikusok elnök-karnagya lett. A zongora mellől maga vezényli a zenekart.

Hol van az az idő, mikor művészetének egyéb gondja sem volt, mint a Bösendorfer!
 Ma ránehezedik nemcsak a zenekar gondja, hanem gondja a Zeneművészeti Főiskolának,
 melynek főigazgatója, gondja a Rádióknak, melynek zenei vezetője és gondja sok-sok más
 hivatalos és félhivatalos tennivalónak, melynek számai mind az ő kezébe futnak össze.
 De vajon nem cserélné-e el Dohnányi Ernő ezt a beteljesedést ifjúságának büszke reményeiért?”

Dohnányi Ernő *I. hegedűversenye a Rádióban (1939)*

1939. húsvét hétfőjén a rádió műsorának *zenei csemegéjét* Dohnányi Ernő *I. hegedűversenye* jelentette. A hegedűszólót a külföldön élő Telmányi Emil játszotta. 1919-ben is ő mutatta be a művet Koppenhágában, majd Budapesten. A hegedűművész 1939-körül már csak ritkán vállalt nyilvános szereplést, de a Rádió stúdiójának intim körülményei között szívesen eljátszotta újra ezt a művet. Péterfi István *Rádiózene* címmel írta a műsorokkal kapcsolatos megjegyzéseit. Például ezt: „Az utóbbi napok szereplői közül elsősorban Telmányi Emilről, a Dániában élő kiváló hegedűművészről emlékezünk meg. Dohnányi Ernő hegedűversenyét játszotta meleg tónussal a szerző személyes vezényletével és az operaházi zenekar kíséretével. Kár, hogy Telmányi már hosszabb idő óta nem ad nyilvános hangversenyt Budapesten.”

Kassai Ünnepi Hetek (1939)

Az 1939-es év őszi eseményei megváltoztatták az emberek szokásait, időbeosztásukat a Rádió hírszolgálatához igazították. Az aktuális híreken kívül néhány zenei-művészeti műsor is felhívta magára a figyelmet, mint például novemberben az újra magyarrá lett felvidéki városban, Kassán megrendezett Ünnepi Hetek közvetítései. A *Rádióélet* műsorajánlatában ez olvasható:

„A felvidéki magyar művészeknek 1919 és 1939 között kevés bemutatkozási, megszólalási lehetősége volt. 1939 novemberében Kassa városa ünnepi hetek keretében mutatja be az eddig rejtőzködő, de azért élő és dolgozó művészeket. Kiállítást rendeznek festők alkotásaiból, bemutatják az összegyűjtött népművészeti emlékeket, és dalba, táncba foglalják a környék népszokásait. Az ünnepi műsorok sorozatában a Kassai Rádió is tevékenyen részt vesz.”

A budapesti Rádió pedig zenetörténeti szempontból is jelentős eseményt közvetített:

a kassai Schalkház dísztermében 1939. november 4-én megrendezett hangversenyt, amelyen Dohnányi Ernő, Bartók Béla és Zathureczky Ede szerepeltek.

Zathureczky hegedűjátékában, a szerzők zongorakíséretével hangzott el Dohnányi *Hegedű-zongoraszonátája*, valamint Bartók *I. rapszódia*ja és Országh Tivadar átdolgozásában Bartók *Magyar népdalok* c. darabja. Dohnányi Ernő és Bartók Béla eljátszotta Liszt két zongorára írott *Patetikus koncertjét* és még egy Beethoven-szonáta is elhangzott Dohnányi előadásában.

Dohnányi Ernő: *Cantus vitae (Az élet dala)* szimfonikus kantáta (1941)

1941. április 28-án mutatták be az Operaházban Dohnányi Ernő *Cantus vitae (Az élet dala)* c. öt tételes kantátáját. A szólórészeket Rigó Magda, Basilides Mária, Rösler Endre és Losonczy György énekelték, a Székesfővárosi Énekkart, az Erzsébet Nőiskola kórusát, valamint a Budapesti Filharmoniai Társaság zenekarát a zeneszerző vezényelte. A koncertet a Rádió is közvetítette. Íme a bemutató előzményei: a *Rádióélet* 1940. novemberi számában örömmel adták hírül, hogy *Dohnányi Ernő meggyógyult*: „Néhány héttel ezelőtt híre terjedt, hogy Dohnányi Ernő beteg. Az egész zenei világ aggódó szeretettel figyelte a trombózis lefolyását. Ma már elmondhatjuk, hogy a mester erős szervezete és gyógyulni akarása leküzdötte a betegséget. A Gellért szálló szanatóriumi szobájában már dolgozik: most fejezi be *Cantus vitae (Az élet dala)* című szimfonikus kantátáját, amely Madách Imre *Az ember tragédiája* alapján, válogatott szövegrészekre készült. Lélektanilag a zene derülátóbb mint a drámai költemény. Például az Istent dicsőítő ének, amellyel *Az ember tragédiája* kezdődik, a kantáta befejező tétele lett: a kételkedés így vigasztaló harmóniában oldódik fel.”

A háború felé sodródó országban Dohnányi Ernő új műve a küzdést, a jövőbe vetett bizalmat sugallta a bemutató közönsége számára.

Mozart zongoraversenyei Dohnányi Ernő előadásában (1941)

A hangversenyek közül kiemelkedtek azok a zenekari esték, amelyeken Mozart zongoraversenyei hangzottak el Dohnányi Ernő előadásában.

Vázsonyi Bálint Dohnányiról szóló könyvében ezt írta: „Dohnányi életében hagyománnyá vált a hiányzó napsugarat környezete számára pótolni. Még most is, a történelem e teljes napfogyatkozásának idején, megkísérli azt, amire egyénisége, tehetsége kötelezi. S mi volna kézenfekvőbb, mint éppen Mozart, kit másfél évszázaddal korábban temettek jeltelen tömegsírba. Még most is, 64 éves korában, úttörő munkát végez: a Rádióban Mozart összes zongoraversenyét játssza sorozatban. Nemcsak a manapság számontartott 23-at, még a 4 gyerekkori, feltehetően átiratnak tekintendő versenyművet is előadja. Mindhez saját kadenciát játszik és ezeket, előkészített vázlat alapján, többnyire a helyszínen rögtönzi. Így ér véget lassan zongorista pályafutása Magyarországon.”

Dohnányi Ernő számára az 1941-es esztendő a sorsdöntő változások kezdetét jelentette.

Ekkor mondott le ugyanis a Zeneművészeti Főiskola főigazgatói tisztéről, mert nem értett egyet azokkal, akik a Zeneakadémiáról el akarták távolítani a zsidó tanárokat.

A kormány kérésére azonban utódjának kinevezéséig vállalta az igazgatói teendők ellátását.

1943. október 7-én Dohnányi Ernő vezetésével megalakult a Rádiózenekar

„1943. október 7-én a Városi Színház hangversenytermet ábrázoló színpadán, lépcsőzetes dobogón helyezkedett el a frakkba öltözött 70 tagú zenekar. A karmesteri emelvényen megjelent Dohnányi Ernő, a Rádió főzeneigazgatója és intésére felcsendült Liszt Ferenc *Les préludes* című szimfonikus költeménye.

A termet zsúfolásig megtöltő közönség, valamint a rádióközvetítés sok százezer hallgatója tanúja lehetett a Rádiózenekar bemutatkozásának. A koncerten jelenlévők fokozódó lelkesedéssel ünnepelték nemcsak a vezénylő Dohnányi mestert, majd Chopin *f-moll zongoraversenyének* elhangzása után a szólót bravúrosan játszó Károlyi Gyula zongoraművészt, hanem az első nyilvános hangverseny tűzpróbáját kiálló Rádiózenekart is.”

A *Rádióéletből* idéztem a Rádiózenekar sikeres bemutatkozásáról szóló tudósítást.

A Rádió házi-zenekara egyébként már évek óta működött, hiszen az úgynevezett *szalonzenekar* 1936. február 1-jén kezdte meg működését Bertha István vezetésével.

Ez a kiváló muzsikusokból álló együttes főleg hatásos, könnyed, rövid műveket játszott. 1941 augusztusától kezdve nevüket a műsorújság már Rádiózenekarnak írta és időnként, főleg ünnepélyes alkalmakkor szimfonikus igényű, komoly zeneműveket is játszottak.

Például Liszt szimfonikus költeményeit, vagy a Dohnányi Ernő által sorozatban játszott Mozart-zongoraversenyek egy részét, valamint modern magyar darabokat.

A Rádiózenekar megalapítását azonban 1943. október 7-től kezdve számítjuk.

90 éves a Budapesti Filharmóniai Társaság (1943)

1943. november 26-án a Budapesti Filharmóniai Társaság fennállásának 90. évfordulója alkalmából Dohnányi Ernő vezényletével ünnepi magyar estet rendeztek az Operaházban.

A Budapesti Filharmóniai Társaság első hangversenyét 1853. november 20-án tartották a Nemzeti Múzeum dísztermében. A zenekart Erkel Ferenc vezényelte, aki nemcsak alapítója és karnagya, de késő öregkoráig éltető lelke volt a Filharmóniai Társaságnak. A zenekar 90 éves történetét négy jelentős elnök-karnagy határozta meg: Erkel Ferenc az alapítástól kezdve 1875-ig, majd fia, Erkel Sándor 1900-ig, Kerner István 1919-ig, és utána Dohnányi Ernő.

Az alapítás 90. évfordulóján felcsendültek Liszt, Kodály, Bartók művei, valamint Dohnányi Ernő *Változatok egy gyermekdalra* c. kompozíciója. Amikor ez a darab következett, Dohnányi átadta a karmesteri pálcát Rubányi Vilmosnak, ő pedig a zongora mellé ült, hogy művének szólóját játssza.

Az ünneplés azonban csendes volt, mintha csak érezték volna a zenekar tagjai, hogy együtt-zenélésük hónapjai meg vannak számlálva. Bizonyos faji törvények ugyanis lehetetlenné tették az intézmény munkáját, ezért 1944. május 11-én beszüntették működésüket.

Dohnányi Ernő búcsúja Magyarországtól (1944)

1944-ig Dohnányi Ernő zenei nagyhatalom volt: a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarának elnök-karnagya, a Zeneművészeti Főiskola főigazgatója és a Magyar Rádió főzeneigazgatója, a legnépszerűbb zongoraművész, művésznövendékek tanára, támogatója, valamint elismert zeneszerző. Tevékenységének felsorolását még lehetne folytatni.

Mindez 1944-ben Magyarországon lezárult.

Vázsonyi Bálint Dohnányiról szóló könyvében ezt írta: „Dohnányi Ernő 67 éves ekkor. Sok tapasztalat áll mögötte. Tudja, hogy minden ember céltábla, aki saját területén kimagaslik a tömegből. A művész még annál is inkább, hisz egész munkássága a nyilvánosság előtt zajlik. Ugyanakkor erősen él még benne 1919-1920 emléke is. Tudja, hogy a háború – különösen a veszített háború – forradalmakat és ellenforradalmakat szül, a forradalom pedig őrsváltást eredményez. Nem kellett különleges képzelőerő ahhoz, hogy tisztán lássa: Magyarországon gigászi lesz az őrsváltás. Huszonöt évvel korábban végigharcolta, kibőjtölte. Már nem volt elég fiatal ahhoz, hogy előlről kezdje.”

Ezeket végiggondolva, Dohnányi Ernő *1944. november 24-én* elhagyta az országot.

Mi történt Dohnányi Ernővel? (1945)

Az előző év krónikájában említettem, hogy Dohnányi Ernő alapos megfontolás után 1944. november 24-én elhagyta az országot. Sorsának ez utáni, hazai alakulása a magyar zenetörténet egyik legkínosabb esete. 1945 tavaszán Jemnitz Sándor elnökletével „igazolóbizottság” kezdte meg működését, amely összeállította a háborús bűnösök listáját. A vád: intellektuális munka a nyilasok és a háború folytatása mellett. A listán a 8. név: Dohnányi Ernőé volt. Igaz ugyan, hogy 1945. december 14-én az Igazságügy miniszter az „előzőleg illetéktelenül nyilvánosságra jutott névjegyzékből” törölte Dohnányi Ernő nevét, de azért a kínos szituációt elfeledni nem lehet.

A Magyar Rádió szimfonikus zenekara (1945)

Az 1945-ös évben a Rádiózenekart újjá kellett szervezni. Sőt, új időszámítást kezdtek, mintha a háború előtt nem is lett volna Rádiózenekar, mivel nem volt illő kiejteni sem Dohnányi Ernő nevét, aki azt a régi zenekart alapította.

Azért, hogy utólag igazságot tegyünk, röviden felidézem az oly népszerű, sok sikert aratott, háború előtti Rádiózenekar történetét:

A Magyar Rádióban *1936. február 1-én* kezdte meg működését az úgynevezett „szalonzenekar” Bertha István vezetésével. Ez a kiváló muzsikusból álló együttes főleg hatásos, könnyed, rövid műveket játszott. *1941. augusztusától* kezdve nevüket a műsorújság már Rádiózenekarnak írta és időnként, - főleg ünnepélyes alkalmakkor – szimfonikus igényű, komoly zeneműveket is játszottak, mint például Liszt szimfonikus költeményeit, vagy a Dohnányi Ernő által sorozatban játszott Mozart-zongoraversenyek egy részét, valamint magyar zeneszerzők új műveit.

Dohnányi Ernő, a Rádió főzeneigazgatója az együttest kibővítette és az immár hivatalosan megalapított Rádiózenekar *1943. október 7-én* a Városi Színházban nyilvános hangversenyen mutatkozott be, az alapító karnagy, Dohnányi Ernő vezényletével és ... óriási sikerrel.

Az előzmények ismertetése persze mit sem von le abból a teljesítményből és hősie erőfeszítésből, amellyel a Rádiózenekart a háború pusztításai után újra meg kellett szervezni, a próbákat elkezdni, hogy a felszabadult Magyar Rádió első adásában *1945. május 1-én* Ferencsik János és Polgár Tibor vezetésével már játszani tudjanak.

A Rádiózenekar helyzete 1956 végén

1956 végén megnyíltak a határok Nyugat felé és a magyar előadóművészek egy részének az itthon-maradás, vagy az elmenetel volt fő gondja. Sajnos, a **Rádiózenekar** több kitűnő tagja is a külföldre való távozást választotta. Főleg a vonós szőlamokban volt nagy a veszteség. 1956. decemberben mégis elkezdték a próbákat Ferencsik János és Komor Vilmos vezényletével. Hiányt-pótló, új felvételekre készültek, elsősorban **Dohnányi Ernő** műveiből.

Boros Attila sorait idézem, a Rádiózenekar történetéről írott könyvéből: „Sajnos, véres történelmi sorsforduló volt szükséges ahhoz, hogy egy mulasztást pótoljon, egy hibát jóvá tegyen a magyar zenei élet. Dohnányi Ernőről, a világhírű zongoraművésről, zeneszerzöről van szó, akinek szerzeményeit 1945 óta nem játszották az országban, *1956. decemberében* viszont kampányszerűen készültek a felvételek műveiből. Az 1945-ben háborús bűnösnek nyilvánított, majd röviddel utána a vádak alól felmentett zeneszerző rehabilitására, (jó hírének visszaállítására) végül is csak *1956. decemberében* került sor. Dohnányi hat zenekari művét a Rádióban sietve hangszalagra vették és a rádió műsorában sugározták.”

Elhunyt Dohnányi Ernő (1960)

1960. február 9-én New Yorkban elhunyt Dohnányi Ernő. Munkásságának jelentőségét – természetesen más korban és más körülmények között – Erkel Ferencéhez hasonlíthatjuk. Dohnányi is hármasságban működött: mint zongoraművész, karmester és zeneszerző. De volt idő – különösen 1934 és 1941 között – amikor vezetője volt szinte mindegyik fontos intézménynek: az Erkel által alapított Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarát 25 éven keresztül vezette mint elnök-karnagy, ezen kívül a Zeneművészeti Főiskola tanára, igazgatója és főigazgatója – az Operaháznak ugyan nem - de vezetője volt még 1931-től a Magyar Rádió zenei osztályának is.

1944-ben felismerte, hogy élete és további működése Magyarországon nincs biztosítva, ezért 67 évesen elhagyta az országot. Éveken keresztül bolyongott a világban, míg végre Florida fővárosában, Tallahasseeben az egyetem dékánja állást ajánlott fel számára. Itt letelepedhetett és élete utolsó 10 esztendejét nyugalomban, jobbára tanítással tölthette.

Dohnányi Ernő *1960. február 9-én* bekövetkezett haláláról Budapesten kevesen vettek tudomást, legfeljebb híryanagban emlékeztek meg róla. Egyik hűséges tanítványa, Vázsonyi Bálint mulhatatlan érdeme, hogy összegyűjtötte a mesterére vonatkozó dokumentumokat és megírta életrajzát. Az ő könyvéből idézem az utolsó hetekről szóló emlékeket: „Dohnányi három trombózis és jó néhány kisebb betegség után élete utolsó tíz évében kitűnő egészségnek örvendett. Vigyázott magára, sokat pihent, ha lehetett – de ezt fiatal korában is így tette. Segítségére volt veleszületett fizikai lazasága, elengedettsége, mely minden tevékenységét megkönnyítette.

1960. január közepén New Yorkba utazott, hogy Beethoven utolsó szonátáit hanglemezre vegye. A jéghideg stúdióban megfázott, belázasodott és a hajsolt munkatempót a szíve nem bírta tovább. Tallahasseeben temették el. Inkább kert, mint temető, ahol nyugovóra tért. És most, a hasonló életút kapcsán Bartók Béla jut eszünkbe: munkásságuk java hazájukban összpontosult, de életüket amerikai egyetemek méltatlan vezetőinek árnyékában fejezték be. Mindketten New Yorkban haltak meg s amerikai temetőben nyugszanak.”

Tudjuk, Bartók Béla hamvait azóta hazahozták. Vajon mikor kerül sor arra, hogy Dohnányi Ernő hamvai is hazai földben nyugodjanak, véglegesen? Addig is azt szeretnénk, ha emléke az őt megillető módon maradna meg minden zeneszerető ember szívében.

Száz éve született Dohnányi Ernő (1977)

1977. július 27-én emlékezett a zenei világ Dohnányi Ernő születésének 100-ik évfordulójára.

1939-ben Tóth Aladár így írt róla: „Ezerszer is és mindig újra valljuk, a földkerekségen ma Dohnányi ért legjobban a zongorához, költője a hangszernak, olyan teljesen, olyannyira maradék nélkül, mint ma senki más.” Ám, egyre ritkul a zongorajátékára emlékező közönség és mára csak néhány hanglemeze maradt meg örökségként. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Dohnányi művészetének fénykorából sajnos kevés felvétel maradt játékaról, azok is kezdetleges hangtechnikával készültek. Az időskoriak pedig nem állíthatók egy sorba a fiatalabb művész páratlan teljesítményeivel.

A centenárium alkalmával Kecskeméti István zenetörténész írt elemző, értékelő tanulmányt, ebből idézek: „Hosszú pálya volt Dohnányi Ernőé. Évszázada, hogy 1877. július 27-én megszületett, de még csak jó másfél évtizede, hogy meghalt. Térben és időben egyaránt hosszú utat tett meg 83 éve során. Élethatáraival körül-érte az új zenét, s ha nem is mindig alkotó részese, de tanúja volt a roppant ívű átváltozásoknak. S éppen mert századunk zenei életműveinek egész sora pergett le szeme-láttára, valósággal meghökkentő, hogy ugyanez a Dohnányi Ernő a korábbi, letűnt történeti kor mestereivel is találkozhatott még. Talán láthatta Liszt Ferencet (édesatyja egyszer együtt muzsikált vele!), élvezhette Brahms személyes pártfogását, amikor a pályavégző mester saját otthonában fogadta a pályakezdő zeneakadémistát, és előadatta *c-moll zongorás-ötösét*.

Dohnányi Ernő folytatta két nagy magyar muzsikusz elődjének: Erkelnek és Lisztnek a pályáját is. Erkel Ferencnek részben még az életrajzát is örökölte. Mindketten 83 évet éltek, s amellett, hogy zongoraművészként és zeneszerzőként működtek, elnök-karnagyai voltak a Budapesti Filharmóniai Társaságnak, továbbá igazgatói és a tanárai a Zeneakadémiának.

Az utókor mégis inkább Liszt Ferenc, mint Erkel örökösének érzi. Nemcsak abban az értelemben vált a 20. század Liszt Ferencévé, hogy tüneményes zongorázásával világrészek zeneközösségét hódította meg, hanem azáltal is, hogy káprázatosan tudott első látásra partitúrákat megszólaltatni, zeneszerző-társak friss kottakéziratait náluk is jobban elzongorázni, páratlan érzékkel rögtönözni, sőt csodálatos memóriával rögzíteni és a távoli múltból is felidézni a valamikor átolvasott vagy egyszer eljátszott kompozíciót.”

Dohnányi Ernő zeneszerzői munkásságát 48 opus-számmal ellátott, illetve nyomtatásban megjelent műve jelzi. Valójában, az átiratok és feldolgozásokat is magába foglaló katalógus 164 darabot tüntet fel. Mindemellett – szólistaként, kamaramuzsikusként és zeneszerzőként – közel kétezer hangversenyen lépett fel Európa és Amerika több mint 20 országában.

Koncerthallgatóit, tanítványait elsősorban lenyűgöző szépségű zongorajátéka vonzotta. Dohnányi hosszú élete folyamán mindvégig megőrizte optimista életfelfogását, derűs emberszeretetét. Humorát a *Változatok egy gyermekdalra* c. népszerű kompozíciója fejezi ki leginkább.

Dohnányi Ernő kései elismerése (1989)

Dohnányi Ernő emlékét évtizedekig a felejtés homálya vette körül. Ám a felejtés homályát **1989-ben** segítette oldani, hogy a Zeneakadémia mellett **utcát neveztek el róla**. Ez alkalomból Ujfalussy József zenetörténész a következőket mondta:

„*Mi mindig mindenről elkéstünk* – írta az az Ady Endre, aki ugyanúgy 1877-ben született, mint Dohnányi Ernő. Mi pedig, miközben kései emléket állítunk századunk egyik legnagyobb zongoraművészenek és magyar muzsikusanak, megszágyenülten mondjuk utána Ady sokat idézett verssorát. Zenetörténeti helyzetét – történelmi példával és némi túlzással élve – akár a Johann Sebastian Bachéhoz hasonlíthatnám, akinek művészetét már a kortársak is elfeledték, hogy zenéjét majd egy következő nemzedék tanulja újra. Keserű, görcsös, gyanakvó és gyűlölködő korunkban nem lesz könnyű, mégis újra meg kell tanulnunk nekünk is Dohnányi Ernő zenéjét, hogy múltunknak ezzel az élményvilágával, a derűs szépséggel is gazdagodva váljunk emberebbé.”

Dohnányi elismerésének kései jelképe, hogy halála után 30 évvel: **1990-ben posztumusz**

Kossuth-díjjal tüntették ki. Művészetének újratanulásához pedig segítséget nyújtott

Szigeti István 1990. április 5-én kezdődő *A zongora poétája* című 7 részes műsora.

A sorozatot Batta András zenetörténész ajánlotta a hallgatók figyelmébe. A *Rádióújságban* megjelent írásából idézek: „Az ember gyakran elmélkedik azon, miként vesztettük el tömegével zseniális honfitársainkat. Szinte hihetetlen, hogy Dohnányi Ernő helyzete azért vált Magyarországon lehetetlenné, mert a Zeneakadémia tiszteletbeli elnökeként 1944-ben eleget tett egy kellemetlen protokolláris kötelezettségének. Az eseményt megörökítette a filmhíradó: Dohnányi kezét fogott Szálasiival. Ez a tény, meg a kisszerűség és az irigység volt a mozgatója a háború után a Dohnányi ellen meghirdetett rágalomhadjáratnak. 1944 novemberében Ausztriába, később Amerikába emigrált, önként vállalta a külföldi száműzetést.

1946-tól újra koncertezhetett szerte a világon. Szülőföldje azonban nem sietett rehabilitálásával, jó hírének visszaállításával. Soha többé nem látta viszont Magyarországot, noha magas kort ért meg, 1960-ban, 83 évesen hunyt el Amerikában.”

Sajnos, viszonylag kevés felvétel öröközte meg Dohnányi Ernő csodálatos zongorajátékát. De aki meghallgatja azokat, megsejtheti muzikalitásának lényegét: a természetességet és játékosságot, a polgári életforma és a klasszikus zene rég elvesztett harmóniáját.

Dohnányi Ernő I. és II. zongoraversenye (1994)

1994. tavaszán a Pesti Vigadó hangversenyén elhangzott Dohnányi Ernő II. zongoraversenye, Baranyai László szólójával, a Rádiózenekar előadásában, Győriványi-Ráth György vezényletével. Az I. zongoraversennyel együtt kompaktlemezen is megjelent.

Íme a műsorajánló részlete: „Az utóbbi években, külföldön és itthon, újra felfedezték Dohnányi Ernőt. A méltatlanul elfelejtett zeneszerző művei immár gyakran szerepelnek a koncerteken és megjelennek hanglemezeken is. A napokban került a zenemű-kereskedésekbe a Dohnányi Ernő I. és II. zongoraversenyét tartalmazó kompaktlemez. Történelmi, zenetörténeti fordulatokban bővelkedő, eseménydús fél évszázad választja el egymástól Dohnányi 1898-ban befejezett első, és az 1947-ben elkészült második zongoraversenyét. A korábbi zongorakoncert a szólistaként és zeneszerzőként egyaránt nagy nemzetközi karrier előtt álló 21 éves fiatalember alkotása, míg a második versenymű az emigrációba vonuló, ám zeneileg teljesen kiforrott komponista keze-munkája.”

Dohnányi Ernő: *Simona néni* – vígopera (1995)

1995. szeptember 9-én a Magyar Rádió 6-os stúdiójából közvetítették Dohnányi Ernő *Simona néni* című vígoperáját. Az énekes szólistákat és a Rádiózenekart Kovács János vezényelte. Ruitner Sándor zenei rendező műsorajánlatából idézek:

„Dohnányi Ernő – zongorára írt, kamarazenei és szimfonikus alkotásai révén már elismert komponista volt, amikor első színpadi művét, a *Simona néni*t 1912-ben bemutatta a Drezdai Opera. Az egyfelvonásos vígoperát 1933-ban mutatták be itthon parádés szereposztásban.

Ám a Dohnányi-sikerek, a *Pierette fátyola*, a *Vajda tornya* és *A tenor* ellenére is rövid életű volt az Andrassy úti palota színpadán.

A Magyar Rádió most szinte teljes értékű elégtételt szolgáltat a szerzőnek a méltatlanul mellőzött mű előadásával. A vígoperát élő, koncertszerű előadásban, Victor Heindl eredeti német szövegével sugározza, számos európai rádióállomás közvetítésével.”

Az „élő adást” megelőző napokban rögzítették a 6-os stúdióban a mű „magyar változatát”, Dalos László kiváló új fordításának felhasználásával. 1995. december 31-én hangzott el először a Magyar Rádióban Dohnányi Ernő *Simona néni* című vígoperájának ez a variánsa.

Dohnányi Ernő: II. hegedűverseny (1998)

1998. április 26-án „Világpremier” címszó alatt olvasható: Dohnányi Ernő *II. hegedűversenyét* előadja Szabadi Vilmos és a Rádiózenekar, Vásáry Tamás vezényletével.

„Egy majd 50 évvel ezelőtt komponált remekmű indul ma világhódító útjára. Dohnányi Ernő *II. hegedűversenyét* mutatjuk be, amely először hangzik el a Magyar Rádióban. Sokáig csak a mű létezéséről tudott a zenetudomány, ám annak kiderítése, hogy hol található kottája, már szinte embert próbáló feladat volt. Hosszú és kitartó keresés után egy olyan hegedűművész kezébe juthatott, aki azóta valóságos szerelmese lett a kompozíciónak. Szabadi Vilmos előadása ezt a mérhetetlen odaadást és rajongást sugározza.”

Bartók Béla

1881. március 25. Nagyszőlős -

1945. szeptember 26. New York

A Magyar Rádió **1925. december 1-jén** indult el. A hivatalos megnyitást ünnepi hangverseny követte. Ezen Bartók Béla személyesen nem volt jelen személyesen, de művét. Kerntler Jenő. zongoraművész előadta.

1926. április 8-án Bartók Béla *A csodálatos mandarin* című táncjátékából az *Üldözési jelenetet* a zeneszerző és Kósa György adták elő, a négykezes zongorakivonatból. A mű részletének ez volt az első, nyilvános megszólalása.

Bartók Béla a Rádióban 1927-ben

Március 9-én: műsorán kevésbé ismert barokk szerzők (Farnaby, Pescetti és Paradisi), majd Mozart, Beethoven és Chopin egy-egy műve után saját kompozíciói közül a *Vázlatok* c. sorozat 4. darabját, a *Három szlovák népdalt* és az *Improvizációkat* játszotta el.

Április 27-én, majd **május 23-án** is koncertezett a Rádióban. Scarlatti, Mozart, Beethoven és Chopin darabjain kívül Kodály Op. 11-es *Zongoramuzsika* c. darabjait is eljátszotta.

A *szeptember 13-i* hangversenyen ritkán hallott Ferscobaldi, Rossi, Zipoli, majd Beethoven és Chopin darabokat, valamint saját művéből a *Kilenc kis zongoradarab*ból hatot játszott el, különlegességgént pedig Kodályné Emma asszony szerzeményével a *Két magyar paraszt tánc*cal zárult a műsor. Az *október 28-án* megtartott rádiós zongoraestjén Schubert és Beethoven szonátákat adott elő, ezután saját darabjai közül a *Szabadban* c. ciklus részleteit, valamint kéziratból, a november 19-i hangversenytermi bemutató előtt a *Két kis rapszódia*t. Az utóbbi két koncert előtt megkülönböztetett módon hívták fel a figyelmet a világjáró zeneszerző-zongoraművész szereplésére. Büszkeséggel írtak arról, hogy Bartók Béla a rádióhangversenyek után Angliába, illetve Amerikába utazik.

Bartók Béla 1918 és 1924 között írta *A csodálatos mandarin* című táncjátékát Lengyel Menyhért szövege alapján. Az Operaházban elkezdődtek ugyan a mű próbái, bemutatója azonban elmaradt. Ez nem csak a zeneszerző és az Operaház rossz kapcsolatának volt a következménye. A darab témája, cselekménye nem egyszer okozott fejtörést a különböző kultúr-politikusoknak is az idők folyamán. Végül Kölnben mutatták be 1926 novemberében. Dohnányi Ernő azonban fontosnak tartotta, hogy legalább a balettzene rövidített változatát, a *szvitet* megismertesse a budapesti közönséggel, ezért **1928. október 15-én** a Budapesti Filharmóniai Társaság hangversenyének keretében elvezényelte *A csodálatos mandarin* szvitet. A hangversenyt a Rádió is közvetítette.

Bartók Béla szereplései a Rádióban (1928)

Bartók Béla a Rádió új székházának megnyitása után két nappal, *1928. október 27-én* már hangversenyt adott régi olasz szerzők műveiből. Legközelebb *december 28-án* szerepelt a Rádióban. Az akkori műsorához azt az információt írták, hogy 17. és 18. századbeli csembalózenét játszik, zongorára átírva, illetve zongorán előadva. Ennél többet tudhatunk meg a részletes műsorról **ifj. Bartók Béla** *Apám életének krónikája* c. könyvéből: „Farnay, Couperin, Rameau, Rossi, Durante, Loeillet, Daquin, Martini, Antonio Soler és Robson egy-egy műve szerepelt a műsoron. Robson darabjának a címe *Rühes lány*. De ezt a magyar címet nem engedték elmondani, hanem csak az eredeti francia címet *La galeuse*, gondolván, hogy azt úgy sem érti meg a tisztelt rádió közönség.

Bartók Béla vonzódása Ady Endre költészetéhez (1929)

1929. január 27-én volt tíz éve annak, hogy Ady Endre meghalt. A Rádióban Sík Sándor költő és Alszeghy Zsolt egyetemi tanár emlékeztek meg róla. A Rádióújság így vezette be az előadásokat: „Ady Endre sokak által félreértett és meg nem értett magyar génuszát a mai nemzedék, a tíz év adta távolban, tárgyilagosan tudja már értékelni,”

Ady halálának tizedik évfordulójára emlékezve, költészetének Bartók Bélára gyakorolt hatását foglaltuk össze a Rádiófónia műsorában. Kevés jel mutat arra, hogy Ady és Bartók között lett volna tartós személyes kapcsolat. Megismerkedésük közös képzőművész barátaiknak köszönhető. Bartókot már a 10-es évektől kezdve nagy tisztelettel és megbecsüléssel vették körül a kortárs festők. Bartók szívesen látogatta kiállításait, többször zongorázott is a megnyitókön. Különösen jó barátságban volt az úgynevezett *Nyolcak csoportjába* tartozó Berény Róbert festőművésszel. Ezt azért említem, mert a *Nyolcak* egyik tárlatán, valószínűleg 1912 novemberében történt meg Bartók és Ady első és talán egyetlen találkozója.

Demény János zenetudós Bartókról szóló tanulmányában így írt róla: „Márffy Ödön festőművésznek jutott osztályrészül az a szerencse, hogy e két rendkívüli embert megismertesse egymással. Ady és Bartók találkozója azonban csupán szívélyes üdvözlésre és néhány baráti szóra szorítkozhatott a kiállítás nyüzsgő emberáradatában.”

Bartók 1912-ben elküldte *Busitia János* román népzene kutatójának Ady *Illés szekerén* c. kötetét. Levélben pedig idézte a *Magyar jakobinus dalának* a dunavölgyi népek összefogására buzdító versszakát, majd többek között ezt írta Adyról: „Sohasem volt még olyan költőnk, akinek lett volna bátorsága hasonlót írni. Legfiatalabb, de a legkiválóbb költőnk Petőfi és Arany után.”

Hogy Bartók mennyire vonzódott Ady költészetéhez, bizonyítja, hogy könyvtárának leggyakrabban használt példányai az Ady-kötetek voltak. Demény János tanulmányából idézek: „A budapesti Bartók Archívumban őrzik Bartók hagyatékának könyv anyagát is, az egész életében olvasott, szeretett, kapott és őrzött könyvei töredékükben is megragadó együttesét. A Bartók-bibliotékában kilenc Ady-kötet található: hét verses kötet, egy novellás kötet és egy esszégyűjtemény. E kötetek zöme erősen jelzett, magán viseli Bartók érdeklődésének nyomát. Ennyi ceruzahúzás egyetlen más szerző műveiben sem található, egyetlen más szerzőt sem méltatott ekkora figyelemre. Bartók találkozója Adyval lényegében itt, könyvei között *érhető* tetten, és ez piros, kék, fekete ceruzavonások, aláhúzások, egyéb kiemelések, széljegyzetek sokaságával is lemérhető.”

Ady Endre és Bartók Béla művészete közt, bár különböző közegben alkottak, bizonyos szellemi, lelki rokonság fedezhető fel. Egy kortársi vélemény szerint Bartók fantázia-birodalma hasonlított Ady Endrééhez.

A Bartók-zene és az Ady költészet kompozícióba foglalt találkozása az *Öt dal*, amely 1916 első hónapjaiban készült, a *Zongoraszvittel* egy időben. Bartók a következő öt Ady verset zenésítette meg: *Három őszi könnycsepp*, *Az őszi lárma*, *Az ágyam hívogat*, *Egyedül a tengerrel* és *Nem mehetek hozzád*. Az Ady-dalok a magányról, őszi, szerelemről, elmúlásról szólnak. Kifejezi Bartók első világháború utáni nyomasztó lelkiállapotát. Ugyanakkor mintegy folytatja *A kékszakállú herceg vára* c. operájára jellemző *lélek éjszakájának* nevezhető zenéjét. A dalokat Bartók szerzői estjén 1919. április 21-én mutatták be. Durigó Ilona énekelte a zeneszerző zongorakíséretével. Ekkor Ady Endre már közel három hónapja halott volt. A sors is úgy hozta, hogy Bartók az Ady-dalokkal búcsúzott nagy költő kortársától. A *Nyugat* folyóirat Babits Mihály által szerkesztett Ady-émlékszámba Bartók a *Három őszi könnycsepp* c. dal kottáját adta. A teljesség kedvéért még megemlítem, hogy 1920-ban az Universal kiadónál megjelent *Öt Ady-dalt*, Bartók tüntetően Reinitz Bélának ajánlotta, aki a Tanácsköztársaság bukása után emigrálni kényszerült. Az Ady-dalok későbbi, ihletett előadását, népszerűsítését **Basilides Máriának** köszönhetjük, aki 1926. december 8-án Bartók szerzői estjén énekelte azokat először. A Rádió ezt a hangversenyt már közvetítette.

Bartók Béla zongorázott az első külföldre sugárzott műsorban (1929)

A Magyar Rádió 1929-ben kapcsolódott be a nemzetközi műsorcserébe. Az érdeklődő rádióhallgatók megismerhették a bécsi, berlini, prágai, varsói rádió Magyarországnak szánt műsorát. Cserébe a Magyar Rádió is bemutathatta kultúránk képviselőit több európai országnak. Erre első alkalommal 1929. április 29-én került sor. Az ünnepi est műsorában többek között Bartók Béla saját művei közül az *Este a székelyeknél* és az *Allegro barbaro* darabokat játszotta el zongorán. A koncert után a Berlinben megjelenő *Der Deutsche Rundfunk* című lapban a következő sorok jelentek meg: „Bartók Béla nemcsak a magyar zenei élet vezető embere, hanem úttörője a mai modern zenének. Műveit különös, szinte barbár szépség, varázsos egyéni stílus jellemzi.”

Bartók Béla és Dohnányi Ernő fiatalkori művei a Rádióban (1929)

1929. szeptember 13-án Bartók Bélának zongoraestje volt a Rádióban: Purcell, Bach, Scarlatti, Beethoven, Ravel és Chopin-műveket adott elő.

Három nap múlva, szeptember 16-án a közép európai országokba is közvetített műsor hangzott el. A Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarát Dohnányi Ernő vezényelte.

A hangverseny programján Dohnányi *d-moll szimfóniája* és Bartók *I. szvitje* szerepelt.

Ha elgondolkozunk a műsor összeállításán, érdekes egybeeséseket vehetünk észre. Mindkét szerző 24 éves volt, amikor darabját komponálta, Dohnányi 1901-ben, Bartók 1905-ben. Mindkét mű 5 tételes, nagy részben külföldön íródtak, és bemutatójuk is külföldön volt. Dohnányi 1901 körül nagyon sokat koncertezett, mint zongoraművész. Hét hónap alatt 59 koncertet adott Észak Amerikában, Angliában és Nyugat Európa több országában. Zeneszerzői ihletét és törekvését azonban a gyakori fellépések sem gátolták. Ezt bizonyítja az Op. 9-es *d-moll szimfónia* is.

Bartók Béla az Op. 3-as nagy-zenekari *Szvit* komponálása idején, 1905-ben szintén játszott zongoraművészként Bécsben és Londonban, bár szerényebb mértékben, mint Dohnányi. Nyáron pedig Párizsban részt vett a nemzetközi *Rubinstein* zongoraművészi és zeneszerzői versenyen. Ez a szereplés nem hozott elismerést számára. Sikerral járt viszont az *szvit* néhány tételének bécsi bemutatója 1905 novemberében.

Bartók Béla és Kerpely Jenő gordonkaművész szonátaestje (1929)

1929. október 31-én Bartók Béla és Kerpely Jenő gordonkaművész szonátaestjét sugározta a Rádió. A műsorban Benedetto Marcello *Szonátája*, Bartók *I. rapszódia*jának gordonka-zongora változata, Kodály *Szonátája gordonkára és zongorára* és Beethoven *C-dúr szonátája* hangzott el.

Látogatás Bartók Bélánál (1929)

A művész nyilatkozik a modern zenéről, a rádióról

A rádióhangverseny alkalmából Polgár Géza újságíró (Polgár Tibor karnagy édesapja) otthonában kereste fel Bartók Bélát, aki többek között a következőket mondta el a Rádióélet számára: „A Rádió fontos és nagyszerű eszköze a zene és általában minden kultúra terjesztésének. Anyagi okok, azután a földrajzi elszigeteltség és még sok minden, egyszerűen lehetetlenné tette eddig a komolyzene olyan méretű elterjedését, mint amilyenhez éppen a Rádió juttatja az emberiséget. Más kérdés az, hogy vajon hogyan hangzik az előadott zenemű a rádión? Én úgy találom, hogyha például partitúrával a kezemben hallgatom az előadott művet, nem azt kapom teljesen, amit a partitúra nyomán várok. De nem is hiszem, hogy valamikor odáig tökéletesedjék a technika, hogy az eredetinek a hatását hiánytalanul tudja visszaadni. Szólóknál még hagyján, de ha nagy zenekar játszik, mondjuk dupla kórusokkal, még ha a stúdióban különválasztva helyezik is el azokat, az összehatás a hallgatóknál mégis csak egy helyre koncentrálódik s így a zenei színhatások némi veszteséggel érkeznek el a hallgatóközönséghez.

Ez azonban, azt hiszem tisztán technikai kérdés és szerintem mit sem von le a Rádió nagyszerűségéből és nagyra hivatottságából.”

Az újság cikkben második részében Bartók kifejtette nézeteit a Rádióval és a modern zene hallgatóival kapcsolatban: „A nagyközönségtől nem lehet zokon venni, ha zeneileg iskolázatlan. Minden kor közönsége előtt idegenszerű volt minden újítás és sokszor évszázadok elmúlása kell ahhoz, hogy a valóban jó zene megmaradjon. Egyes vélemények szerint az én úgynevezett disszonáns akkordjaim, vagy akár másokéi, a rádión rosszabbul hangzanak, mint eredetiben, azaz nem rádión. Ez lehetséges, aminek valószínűleg akusztikai okai is lehetnek. Egy időben (a stúdióhangversenym után) névtelen fenyegető leveleket kaptam. Azután gondoltam arra, hogy a saját műveimet nem játszom rádión, csak a régi klasszikusokét, de aztán nehogy azt higgyék, hogy ezt talán a levelek miatt teszem, újra fölvettem a saját darabjaimat a műsoromba. Az utóbbi időben már nem is jönnek ilyen levelek. Én egyébként szeretem a stúdióbeli játék kényelmét, mert sokkal kellemesebb, mint a hangversenyszerem ünnepélyes ki- és bevonulása. Két okból tartom kitűnőnek a Rádiót. Az egyik, hogy szinte eddig elképzelhetetlen könnyedséggel viszi a nagyközönséghez a zeneművészet gyönyörűségeit, a másik, hogy a tehetséges fiatalok érvényesülését játszva oldja meg. Végezetül még egy kis történetet mesélek el. A nyáron, amikor ott bent játszottam az elfüggönyözött stúdióban, a nagy melegben a kertre nyíló ablakot kinyitották. Örültem neki, hogy egy kis szellő hűsített, csak akkor döbbsen meg, amikor egy macska ugrott az ablakpárkányra. Csendesen ült egy darabig, de amikor darabom leghalkabb részéhez értem, egyszerre csak belenyárogott a játékomba. Nem lehetetlen, hogy akkor íródtak azok a névtelen levelek ...”

Bartók Béla *IV. vonósnégyesének* bemutatója a Rádióban (1929)

Bartók Béla szerzői estjén, 1929. március 20-án volt a *IV. vonósnégyesének* hangversenyszermi bemutatója, november 25-én pedig a Magyar Rádió műsorán hangzott el először.

A szerzői est után, mint a hangversenyidény legnagyobb eseményéről számoltak be a kor jelentős kritikusai. Jemnitz Sándor a Népszava hasábjain a következőket írta:

„Először is Bartók Béla *IV. vonósnégyeséről*, erről a remek alkotásról szeretnénk hírt adni, mert az est legfőbb élményével ez a mű ajándékozott meg minket. Öt tétele hallatlanul változatos, de egymástól elütő hangulataik alá szerzőjük éles arcú egyénisége vonja meg a közös nevezőt. A szépségdíjat mégis az első tételnek adományozzuk, amely a legpozitívabb értelemben uralja a pattanásig nekifeszült energiát. Telivér erők ágaskodnak itt, de mesterük az egyiket a másikkal egyensúlyozza ki.

A három középső tétel az új klasszicizmus kötöttebb világából az új romantika megoldottabb világába vezet minket: a második és negyedik tétel egy-egy scherzo, színre alapozott, közérthetően világos hangkép. Mindkettő legott megtette a maga hatását: a lelkesedő közönség egyiket is, másikat is megújráztatta. A lassú harmadik tétel a magyar hegedűszo apoteózisa: illatos pusztai levegővel telített ábránd, amely ugyancsak kiérdemelné a *Szabadban* alcímet. E tökéletesen sikerült négy tétel után az ötödik, mintha némi esést mutatna kissé halmozott zárlataival.”

Péterfi István kritikájából is idézek: „A negyedik Bartók-kvartett a legutóbbi opusa a mesternek. Pár hónappal követi testvérét, a harmadikat. A mű öt tételre tagozódik. Az első tétel erőteljes szenvedélye, a második misztikus hangulata, a harmadik meleg érzelmessége, a negyedik tétel humora és a befejező rész kitörő energiája csak hozzávetőleges meghatározása a kompozíció csodálatosan gazdag tartalmának. A kompozíció a modern zeneirodalomnak kétségkívül egyik legjelentősebb alkotása és Bartók Béla ezzel a remekművével ismét beírta nevét, mint már annyiszor, a zenetörténet legfényesebb lapjaira. Nem lehet elég dicsérő szavunk a Waldbauer-Ország-Temesváry-Kerpely vonósnégyes előadására. Illusztris kvartett-együttesünk ideális művészi magaslapon bravúrosan közvetítette a művet.”

Bartók Béla zongorahangversenye a Rádióban (1930)

1930. január 1-jén, Újév napján, a Rádió ünnepi műsora Bartók Béla zongorahangversenye volt.

A műsorújság tanúsága szerint Bach, Mozart, Beethoven, Liszt és Kodály művei után Bartók saját darabjaiból is zongorázott. A műsor befejező száma az *I. román tánc* volt.

Most erről szólok részletesebben. Bartók életében fontos szerepet kapott a népzene gyűjtés. Érdeklődése nemcsak a magyar, hanem a szomszéd országok népzenejéhez is elvezette. Az erdélyi románság népzenejét 1909-ben, a Bihar-megyei Belényesen kezdte gyűjteni. A gyűjtés Bartók zeneszerzői munkájára is hatással volt. A *Két román táncot* 1910-ben komponálta, saját témákra, de a román népzene szellemében. Molnár Antal zenetörténész, Bartók Béla hangversenyeinek szem- és fültanúja, egy későbbi rádiósorozatában így emlékezett a *Két román tánc* előadására: „Feledhetetlen, hogyan adta elő a mester ezeket a messze előre mutató darabokat: szigorú, éles komolysággal, a lehető legszélsőségesebb dinamikával, pattanósan rugékony ritmikával, úgy hogy a természetes hangverseny-zongora szinte megkínzott, megtépázott, jajgató törpének tűnt a keze alatt. Bartók pedig, a sovány-vézna, alacsony termetű ember: sziklahajító óriássá nőtt. S mikor fölhangzott az első *Román tánc* végső, csúcspontos harsogása, éreztük: ez az új ember harci riadója.”

Húsz éves a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes (1930)

1930. február 26-án közvetítette a Rádió a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes hangversenyét, és ekkor egyúttal megemlékeztek az együttes húsz éves fennállásáról is. A híres kvartett létrejöttéről három zenetörténész sorait idézem.

Eősze László így ír: „Kodály és Bartók elhatározták, hogy közös vállalkozásba fognak: két szerzői estet rendeznek, egyet Kodály, egyet Bartók műveiből. A zongoradarabok bemutatását Bartók vállalja, kvartettjeik előadására azonban nehezen találnak művészeket. A beérkezetteknek hálátlan, az indulóknak túl nehéz feladat. Végül is négy fiatalember: Waldbauer Imre, Temesváry János, Molnár Antal (mindhárman húsz éven aluliak) és Kerpely Jenő (24 éves) szervez egy *alkalmi* vonósnégyest. Időt, fáradságot nem kímélve, közel száz próbával készülnek fel a bemutatóra.”

Papp Viktort idézem: „Waldbauer Imre, Temesváry János, Molnár Antal és Kerpely Jenő vonósnégyesben való találkozása a véletlen műve volt. Zeneakadémiai növendék korukból ismerték Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak még addig sehol elő nem adott kamarazene műveit. Fiatal művészszívük rajongó melegével akarták segíteni e nagy zenei értékek nyilvános elismerését, s szövetkeztek Bartók és Kodály műveinek előadására.”

Bónis Ferenc sorai következnek: „A XX. századi magyar zene történetének nevezetes kettős dátuma 1910. március 17 és 19. Ekkor került sor Budapesten Kodály és Bartók első önálló szerzői estjére. A fiatal muzsikusokból álló, nagyobb nyilvánosság elé először ekkor lépő Waldbauer-Kerpely kvartett mintegy 90-100 próbával készült fel a két zeneszerző első vonósnégyesének ősbemutatójára.”

Bartók Béla zongoraestje (1930)

1930. március 17-én Bartók Béla zongoraestjét közvetítették a Rádió stúdiójából. Műsorán Bach, Mozart, Beethoven, Brahms és Kodály művek szerepeltek. (*Április 14-én ugyanezt a programot olvashatjuk a Rádióéletben, talán az előbbi hangverseny felvételét ismételték meg, ami abban az időben még elég ritkán fordult elő.*)

Néhány véleményt idézek Bartók Béla zongorajátékáról. Szabolcsi Bence ezt írta:

„Bartók Béla keze vékonyan metszett, artisztikusan finom volt, ugyanakkor rendkívüli erőt fejezett ki. De még jobban megnyilatkozott ez az erő gyakori fej-felvetéseiben.

Akik zongorázni látták, emlékezni fognak rá, hogy mozdulataiban, egy-egy kinyúlásában és megrezzenésében volt valami párducszerű, valami ragadozó és félelmetes.”

Gyergyai Albert így jellemezte Bartókot: „Amikor játszani kezdett, mintha kicserélték volna. Akár magától, akár mástól játszott, valóságos zenekarrá változtatta a zongorát, de szenvedélyes tagolása, nem a liszti, a romantikus, a kissé színpadias szenvedély volt, hanem a mi korunknak ezer diszharmóniájával küzdő, ezer diszharmóniát is lenyűgöző emberé és művészéé. S mikor a hangverseny végén felállt és meghajolt a tapsoló közönség előtt, gyönyörű, sötét szemében volt valami az űzött őz, az elmélkedésből felvert bölc, s az öntudatos alkotó szemrehányó, büszke és fájdalmas tekintetéből.”

Bartók Béla zongoraestjei a Rádióban 1930 őszén

Korábban beszámoltam arról, hogy Bartók Béla 1930. május 5-én a francia árvízkárosultak javára rendezett nagyszabású operaházi rendezvényen zongorázott és azután több mint három és fél évig nem szerepelt nyilvánosan Budapesten, csak rádióhangversenyen.

Az 1930-as év őszi hónapjaiban háromszor zongorázott a Rádióban.

Szeptember 9-én önálló esten, *november 5-én* a Közép-európai rádiók számára sugárzott zenekari hangversenyen Liszt *Haláltánc* című művének zongoraszólóját játszotta, a zenekart Dohnányi Ernő vezényelte. *November 11-én* pedig Bartók Béla és Heimlich (később Hernádi) Lajos négykezes zongorahangversenyére került sor.

Liszt *Haláltáncáról* Bartók előadásában, sajnos nem készült felvétel. Csak a kritikák alapján képzelhetjük el, hogy hogyan játszotta e művet. Először 1905-ben szólaltatta meg a fiatal Bartók, ekkor a Pester Lloyd kritikusa, többek között ezt írta: „Bartók Béla rendkívüli bravúrral játszotta a minden elképzelhető technikai bűvészmutatványt egymásra halmozó zongoraszólamot.”

Később Tóth Aladárt döbbsentette meg Bartók játéka: „Liszt zseniális *Haláltáncának* macabre víziójával, a halál költészetének ezzel a grandiózus torzójával olyan mélyen döbbsentett rá bennünket az élet roppant komolyságára és végtelen teljességére, hogy ennyire igaz és mély művészettel talán még maga Liszt sem játszhatta saját szerzeményét.”

Bartók Béla és Waldbauer Imre szonátaestje (1931)

Bartók Béla számára az 1931-es év (mint az előző év *január 1-jén* is) Rádióhangversennyel kezdődött. Ez alkalommal Waldbauer Imre hegedűművésszel közösen adtak műsort, amelyben Bach, Schubert és Mozart szonáták mellett Bartók *I. rapszodiája* is elhangzott.

Ezt a művet Bartók 1928-ban komponálta és Szigeti József hegedűművésznak ajánlotta.

Egy levélben így adta hírül neki az *I. rapszódia* elkészültét: „Írtam számodra egy kisebb (kb. 12 perces) kompozíciót (népi táncok felhasználásával), erre vonatkozólag szeretnék egyet-mást Veled megbeszélni.”

Bartók Béla és Szigeti József a későbbiekben sokszor előadták ezt a darabot, mint például 1940-ben Washingtonban. „A washingtoni Kongresszusi Könyvtárban tartották meg a Coolidge Alapítvány 15 éves fennállását ünneplő *Kilencedik Kamarazene Fesztivált*. A fesztivál második napján, április 13-án délelőtt volt Bartók Béla és Szigeti József hangversenye a Könyvtár Coolidge Auditoriumában. Az alapítvány lehetővé tette azt a luxust, hogy a koncertet, házi archiválás céljára, teljes terjedelmében lemezre rögzítsék. Ez a felvétel az egyetlen valóságos dokumentum: így zongorázott Bartók a hangversenyterem ihlető atmoszférájában.”

Bartók Béla 50 éves (1931)

1931. március 25-én volt Bartók Béla születésének 50. évfordulója.

Vegyük sorra az „ünneplés” legjellemzőbb eseményeit.

1931. március 8-án Bartók a budapesti Rádióban régi olasz mesterek, valamint Bach és Haydn műveit játszotta zongorán. A stúdióhangverseny és a közelgő 50. születésnapja alkalmából a *Rádióélet* címlapon jelentette meg Bartók fényképét, Polgár Géza, az újság munkatársa pedig hosszú cikkben méltatta a zeneszerző, zongoraművész, tudós, népzene gyűjtő és zeneakadémiai tanár érdemeit. De nemcsak a budapesti, hanem a pozsonyi rádió is (mind a szlovák, mind a magyar nyelvű műsorban) ünnepélyes módon, előadásokkal és műveinek megszólaltatásával emlékezett meg Bartók Béla születésnapjáról.

A budapesti Operaházban több évi halogatás után Bartók 50. születésnapjára tervezték

A csodálatos mandarin hazai bemutatóját, azonban a premier ez alkalommal is meghiúsult.

Nagyszentmiklóson szülőházára magyar felirat nélkül, csak román nyelvű emléktáblát akartak elhelyezni, de végül ez is elmaradt. Franciaország a *Becsületrend lovagkeresztjét*

adományozta Bartóknak. A magyar kormánytól is megkapta az akkori idők legmagasabb kulturális kitüntetését a *Corvin koszorút*, de annak átvételére Bartók nem jelent meg.

Maga Bartók otthon, családi körben, csendben, (a hivatalos szervek teljes távolmaradása mellett) töltötte születésnapját. A kritikusok egy része (Bartók régi lelkes hívei) az újságok hasábjain köszöntötték a mestert. Néhány gondolatot idézek e cikkekből:

Tóth Aladár a Bartókot körülvevő csendet emelte ki:

„Ki kívánná az ünnepségekkel sűrűn hivalkodó mostani magyar világban egy Bartók ünnepeltetését? Magános remete közöttünk ez a szellem-óriás. Tisztelnünk kell csendre intő magányát. Korai lenne ma még Magyarországon Bartók ünneplése. Előbb meg kell dolgozni a zseniért, csak azután ünnepelhetjük. Csak akkor állíthatjuk fel szobrát a köztereken, ha elkészítettük ezt a szobrot a megértés és odaadás nemes ércéből saját lelkünkben.”

Jemnitz Sándor a példamutató Bartókról írt: „Bartók Béla, annak ellenére, hogy immár alkotóművészetének gyönyörűen letisztult korszakát éli, és a maga romantikus művészetének határain belül is rátalált a forma és tartalom klasszikusan tökéletes egyensúlyára, még mindig a megalkuvást, meghátrálást nem ismerő, elszánt előharcos példaadó szerepében áll előttünk.”

Péterfi István is Bartók emberi tulajdonságait emelte ki: „Bartók megmutatta, hogy megalkuvások, lapítások, okosságnak keresztelt gyávaságok, elvtagadások, félreállások évtizedében a magyar közélet egyik legexponáltabb helyén is meg lehet állni egyenes gerinccel, keményen, férfiasan, tisztán, lelkes munkában. Ő hajlíthatatlan maradt, és mi tisztelettel hajlunk meg előtte.”

Bartók Béla és Kodály Zoltán estje a Rádióban (1931)

1931. május 26-án Bartók Béla és Kodály Zoltán műveiből összeállított estet rendeztek a Rádióban. A műsorban megszólalt Bartók *I.* és Kodály *II. vonósnégyese* a Waldbauer-Kerpely vonósnyégyes előadásában, valamint öt Bartók és öt Kodály népdalfeldolgozás Báthy Anna tolmácsolásában, Kósa György zongorakíséretével. A Kodály-dalokhoz megjegyzésként hozzáfűzték: hogy „kéziratból, először” hangzottak el a Rádióban.

Rádióélet a két vonósnyégyes részletes elemzése mellett a következőket írta:

„A modern magyar zeneművészet két világhírű mestere: Bartók Béla és Kodály Zoltán egy időben indult el művészi pályáján. Működésük kiegészíti egymást s eredményeik egyazon talajból, a népdalból fakadnak és egybetorkollnak. Ezt a művészeti mellérendeltséget domborítja ki az a hangverseny, melyet *Bartók-Kodály-est* cím alatt iktatott műsorába a Stúdió. A két érdemes szerző alkotásait a Rádió állandóan műsoron tartja, bizonyosságát adva ezzel is haladó művészeti szellemének és a magyar tehetségek megbecsülésének, bár az úgynevezett ultramodern zeneművek a rádióban nem érvényesülnek eléggé.”

Bartók Béla zongoraestje a Rádióban (1932)

Bartók Béla ritkuló nyilvános fellépései között hangsúlyt kapott minden rádiós szereplés.

Az 1932. január 6-án megtartott zongorahangversenyére a *Rádióélet* a következő módon hívta fel a figyelmet: „Mindig komoly és nemes élvezet, ha Bartók Béla zongorához ül, hiszen a kiváló zongoraművész az ultramodern zene világhírű mestere és egyik vezéregyénisége.

Évtizedek óta diadallal járja külföldi körútjait. Bukaresttől Londonig minden metropolis örömmel várja zongorahangversenyét, melynek keretében legmodernebb műveivel s a legrégebb mesterek feledésbe menő alkotásaival arat rendkívüli sikereket. Mostani hangversenyén is századokkal ezelőtt teremtett műveket ad elő, jórészt saját átíratában.”

Bartók Béla ezen a rádiós zongorahangversenyén Purcell, Domenico Scarlatti és Zipoli művein kívül Bach *g-moll angol szvitjét* és Beethoven op. 109-es *E-dúr szonátáját* játszotta.

Bartók Béla nyolc hegedű-duójának bemutatója az Új Magyar Zene Egyesület

Stúdióhangversenyén (1932)

1932. április 6-án az Új Magyar Zene Egyesület történeti érdekességű hangversenyt tartott a Rádió stúdiójában. Az Új Magyar Zene Egyesület, rövidítve UMZE, 1911-ben alakult. Célja a magyar modern zenei törekvések ismertetése és hangversenyek rendezése volt. Hosszú szünet után folytatta működését és 1932. április 6-án a stúdióban rendezett hangversenyen mutatkozott be a Rádió közönségének. A *Rádióélet* műsorajánlatában ezt olvashatjuk:

„Az Új Magyar Zene Egyesület törekvéseiben elsősorban a mindenáron újat akaró, szélsőségesen ultramodern zenei irányzatot szolgálja. Az egyesület jó-szándékát és az új művészetbe vetett hitének erejét mindenkinek megértéssel kell fogadnia. Majd eldönti a jövő, hogy lesznek-e művészeti eredményeik, s azokból mi és mennyi marad meg értéknek.”

A hangversenyen Waldbauer Imre és Hannover György előadásában első alkalommal hangzott el Bartók hegedű-duói közül nyolc darab. A szerző 1931-ben komponálta a 44 duót két hegedűre, gyermekek számára. A bemutató alkalmából Bartók így nyilatkozott új művéről a műsorfüzetben: „Az a 44 duó két hegedűre, amelyből néhány az UMZE mai hangversenyén előadásra kerül, ugyanolyan céllal készült, mint annak idején a *Gyermekeknek* c. sorozat: hadd jussanak a tanulók a tanulás első egynéhány évében olyan előadási művekhez, amelyekben a népi zene keresetlen egyszerűsége annak dallambeli és ritmusbeli különösségével együtt megvan.”

A zenei szakkönyvekben Bartók hegedű-duóinak bemutatását 1932. április 20-ra datálják, amikor az UMZE a Zeneakadémián tartotta meg műsorát. Ezt a hangversenytermi bemutatót azonban megelőzte az április 6-ai rádióhangverseny. Jemnitz Sándor kritikája is az UMZE zeneakadémiai estjéről szól. Ebből idézek: „Az UMZE első hangversenye előtt Balabán Imre, az egyesület ügyvezető elnöke mondott visszapillantó megnyitó beszédet, amelyben a két díszelnök Bartók Béla és Kodály Zoltán érdemeit méltatta. S Bartók Béla-újdonság szerepelt legragyogóbb fénypontként az est máskülönben is örömdetes tartalmas műsorán. Két hegedűre írt nyolc duója tökéletes remekmű. Csodálatos itt a két hangszer szembeállításának kifogyhatatlan hangulati és technikai változatossága! Waldbauer Imre és Hannover György gyönyörűen érzékeltették ezt a gazdag skálát, s viharos tapsnak engedve, megújrázták majdnem valamennyi darabot.”

Lányi Viktor előadása *A magyar opera mesterei* címmel (1932)

1932. szeptember 12-én hangzott el a Rádióban Lányi Viktor előadása *A magyar opera mesterei* címmel. Az operarészletekben Báthy Anna és Szende Ferenc énekelt és az Operaház tagjaiból alakult zenekar játszott Rékai Nándor vezényletével. Lányi Viktor *A magyar opera mesterei* című műsorában 12 neves magyar zeneszerző: Doppler Ferenc, Erkel Ferenc, Goldmark Károly, Zichy Géza, Hubay Jenő, Mihalovits Ödön, Szabados Béla, Rékai Nándor, Poldini Ede, Bartók Béla, Dohnányi Ernő és Kodály Zoltán egy-egy művét ismertette.

Lányi Viktor ajánlatából az új és legújabb magyar operairás mesterei közül *természetesen* nem maradt ki Bartók neve sem. Bizony ez akkor nem volt olyan természetes, hiszen Bartók *A kékszakállú herceg vára* című operája ez alkalommal először szólalt meg a Magyar Rádióban, legalább egy részlet erejéig. Bartók ezt az egyfelvonásos, két szereplős operát 1911-ben komponálta Balázs Béla misztériumjátékára. A mű viszontagságos sorsáról Kroó György ezt írta: „Bartók 1911-ben, a Lipótvárosi Kaszinó dalműpályázatára nyújtotta be művét, de a bíráló bizottság nem találta méltónak a bemutatásra. Hét év múlva került színpadra és megpecsételte Bartók hazai hírnevét. Utána sokáig nem játszották nálunk. A reakciós kormányzat nem engedte rányomtatni Balázs nevét a színlapra, Bartók e nélkül meg nem engedte színpadra kerülni a darabot. Így hát az 1919. január 12-i nyolcadik előadás után, 1936. október 29-ig kellett várni, amíg ismét felcsendült magyar színpadon.”

Lányi Viktor operatörténeti előadásának tehát nagy érdeme volt, hogy az 1919 és 1936 közötti időszakban műsorába iktatta Bartók *A kékszakállú herceg vára* című operájának befejező részletét, a *Hetedik ajtó jelenetét*.

Bartók Béla zongorázik a Stúdióban (1932)

„1932. december 13-án hosszabb idő után Bartók Béla újból szerepel a budapesti Rádióban. Bach *II. francia szvitjét*, Mendelssohn *e-moll scherzóját* és Schubert *B-dúr szonátáját* játszotta. Szerepléséért 360 pengő tiszteletdíjat kap.” Ezeket a sorokat ifj. Bartók Béla *Apám életének krónikája* c. könyvében olvashatjuk. Hogy mi volt a hosszú szünet oka, arra keresett választ a *Rádióélet* egyik írása: „Kedden este hangversenyt ad a Rádióban Bartók Béla. A mester az utóbbi időben gyengélkedik, jó ideje a Zeneművészeti Főiskolára sem jár be és csak legutóbb fogadja tanítványait a lakásán. Bartók Béláról, az újabb magyar zeneművészet egyik legkiválóbb és külföldön is nagyra értékelt képviselőjéről olyan hírek jártak, mintha elkedvetlenedett volna és a nyilvános szerepléstől teljesen vissza szándékoznék vonulni. Ez-irányban kérdést szeretünk volna intézni hozzá, de a mester feleségétől telefonon azt a választ kaptuk, hogy éppen gyengélkedésére való tekintettel a sajtóban nem óhajt nyilatkozni.

Reméljük azonban, hogy ezek mégis nélkülözik a való alapot, bár ezúttal nem volt alkalmunk Bartók Bélával magával megcáfoltatni a róla elterjedt híreket. Bartók Béla a magyar zeneművészetnek olyan kimagasló értéke, akinek munkásságát és művészetét nem nélkülözheti a magyar szellemi élet. Hisszük, hogy a mester keddi rádióhangversenye éppen annak bizonyítéka lesz, hogy gyengélkedéséből felépülve újra megkezdte azt az értékes tevékenységét, melyet egyaránt oly nagyra becsül a magyarság és a külföld.”

Bartók Béla zongoraestje a Rádióban (1933)

1933. február 21-én a rádióműsor fénypontja Bartók Béla zongorahangversenye volt, amelyen Kodály-, Brahms-, és Beethoven-művek szerepeltek.

A Rádióélet következő cikke szerint nemcsak Budapesten jelent nagy eseményt egy Bartók-koncert, hanem külföldön is. „A World Radio legutóbbi száma örömmel állapítja meg, hogy nem valók a Bartók Béla visszavonulásáról szóló hírek. Méltatva a művész frankfurti rádiós szereplését, ezt a jellemzést adja róla: „Bartók egyike a világ nagy zongoraművészenek, aki a zenének azzal tette a legnagyobb szolgálatot, hogy éveken át feltárta a délkelet-európai népek népzenejét, melyet a legtisztább hűséggel adott vissza, nem fordítva át azt a rendes európai zenei nyelvre és nem csinált belőle szalonzenét, amint azt Grieg, Brahms, Csajkovszkij és Dvorzsák tettek a maguk módján.”

Bartók Béla rádióhangversenyét követő napon a Magyar Hírlapban jelent meg Péterfi István következő írása: „A rádiókoncertek kritikai méltatását még nem vezették be a magyar napilapok, de Bartók Bélának, a világhírű nagy magyar zeneszerzőnek kedd este a Rádió stúdiójából közvetített koncertjével több okból is kivételt kell tennünk. Elsősorban szükséges, hogy legalább a sajtó igyekezzen a magyar zenei élet sokszor összezavart helyezéseit, elbánásait a maguk méltó értéke és jelentősége szerint kiemelni. Ha egy Bartók bármikor és bárhol megszólal, arra az egész világ zenei közönsége felfigyel és nekünk nemcsak fokozott kötelességünk, hanem örömünk, hogy büszkélkedhetünk a modern zenének ezzel az internacionálisan elismert zsenijével. Most, hogy sajnos egy időre idehaza visszavonult a nyilvános koncertezéstől, megragadjuk ezt a mai alkalmat is, amikor a rádión keresztül gyönyörködhettünk remek előadó művészetében, nagyszerű zongorajátékában, hogy nagyszámú, lelkes hívei nevében őt magát visszainvitáljuk a hangversenytermekbe, más részről figyelmeztessük mindazokat, akiket illet, hogy a Bartók Béla alkotó- és előadó-művészete iránti kötelességeket másként is lehet értelmezni, mint ahogy eddig tették.”

**Bartók Béla rádióelőadása *A magyar népdalról*,
és II. zongoraversenyének bemutatója (1933)**

1933. május 19-én Bartók Béla *A magyar népdal* címmel felolvasást tartott a Rádióban.

A Rádióélet Műsor-útmutatója a következőket írta róla: „Bartók Béla a modern magyar zenei irányzat egyik legkiválóbb és világszerte nagyra becsült úttörője, a magyar dalról tart előadást a rádióban és előadását azokkal a fonográf felvételekkel példázza, amelyeket saját gyűjtőútjai alkalmával vett fel. Bartók Bélát kora gyermekkora óta vonzotta a népies magyar zene, amelynek egyik legalaposabb ismerője, előharcosa és terjesztője lett. Már ismert zeneszerző és zongoraművész, amikor behatóan ismerkedik meg az addig szinte parlagon heverő magyar népzenevel. Korszakos jelentőségű a népdalgyűjtés terén az 1905. év, amikor Bartók Kodálllyal együtt megkezdte a népdalgyűjtést és a következő évben közösen adják ki munkásságuk első eredményét. Két esztendővel később Bartók önállóan gyűjtött székely balladáit jelennek meg, majd egyszerű zongora-feldolgozásban adta ki két magyar népdalsorozatot. Ez az ősrégi magyar muzsika, ez a ritmikában páratlan gazdag zenekultúra jelölte ki további felbecsülhetetlen munkássága útját. A magyar népzene gondolata foglalja el teljesen. Kodálllyal együtt tervezetet dolgoz ki egy egyetemes magyar népdalgyűjteményről. Bár a háború kitörése szinte lehetetlenné teszi magyar népdalkutató munkáját, a nehéz körülmények között is új és újabb gyűjtő utakra indul, hogy mentse azt a magyar népdalkincséből, ami még menthető. A magyar népdalról szóló előadása a magyar rádió jövő heti műsorának egyik legkiemelkedőbb eseménye.”

Az 1933-as év nagy eseményéről, Bartók *II. zongoraversenyének* bemutatójáról

ifjabb Bartók Béla *Apám életének krónikája* c. könyvében így írt:

„Január 23. *A II. zongoraverseny* ősbemutatója Frankfurt am Mainban, a Frankfurti Rádió Szimfonikus Zenekarával, Hans Rosbaud vezényletével. Bartók egyaránt elégedetlen a zenekarral és saját játékaival, amelyen szerinte érződik, hogy egy éve nem volt pódiumon. Ez Bartók utolsó németországi szereplése. Az ottani politikai helyzet fokozatos átalakulása egyre növekvő ellenérzést vált ki belőle, kapcsolatait minden téren megszünteti.”

1933. június 2-án került sor Bartók *II. zongoraversenyének* budapesti bemutatójára, Kentner Lajos fiatal zongoraművész előadásában és Otto Klemperer vezényletével. A Vigadóban megtartott hangversenyt a Rádió is közvetítette.

Június 7-én pedig, a bécsi Musikverein nagytermében, a Budapesti Hangversenyzenekarral, Otto Klemperer vezényletével ismét Bartók játszotta a *II. zongoraversenyt*. A hangversenyre Jemnitz Sándor zenekritikus is kiutazott és élményeiről többek között ezt írta:

„Bécs gyönyörű hangversenyterme csaknem egészen megtelt zeneértő közönséggel, amelynek soraiban a legismertebb zeneszerzők és előadóművészek foglaltak helyet.

Tüntetően föl, följúduló taps fogadta Otto Klemperert, a Németországban állását veszített nagyszerű karmestert, aki egyre melegebbé váló közhangulatban szólaltatta meg a négy számból álló remek műsort.

Teljes színskáláját Bartók Béla *II. zongoraversenyében* fejtette kis a zenekar, amelynek élén maga a világhírű szerző zongorázott lenyűgöző lendülettel és elképzeléseit maradéktalanul megvalósító, tüneményes virtuozitással. Bartók Béla e legújabb remekművében klasszikus példáját adja a mesteri összefoglalásoknak. Amit régebben hangulatképekben és színfoltokkal festett meg, azt most architektonikusan értelmezi át, és épületekővek gyanánt használja föl.”

Bartók Béla rádióelőadása: *A magyar népdal hatása a szomszéd népek zenéjére* (1933)

1933. november 21-én Bartók Béla előadást tartott a Rádióban *A magyar népdal hatása a szomszéd népek zenéjére* címmel, amit zongorajátékával és fonográf felvételekkel illusztrált. (Csak a pontosság kedvéért jegyzem meg, hogy ifjabb Bartók Béla *Apám életének krónikája* című könyvében november 31-i dátum szerepel.)

Közismert, hogy Bartók Béla zongoraművészi és zeneszerzői tevékenysége mellett, életének nagy részét a népzene gyűjtés és annak tudományos feldolgozása töltötte ki. Bartók elsősorban a hozzá közelebb álló magyar, román és szlovák népzene gyűjtötte, később azonban sor került a többi kelet-európai és más távoli népek zenéjére is.

A különböző népzene tanulmányozása vezette rá Bartókot a magyar és a szomszéd népek közötti kölcsönhatás felismerésére. Amint Kodály írta *A folklorista Bartók* című cikkében: „Bartók kezdettől fogva tisztában volt vele, hogy a szomszéd népek zenéjének ismerete nélkül a magyart sem ismerhetjük meg igazán. S mivel gyűjteményük kevés, vagy semmi, ez a tennivaló is ránk vár.” A kelet-európai népzene áttekintéséből született Bartóknak *Népzeneünk és a szomszéd népek népzeneje* című tanulmánya 1934-ben. Ennek előtanulmánya, illetve rádiós változata hangzott el 1933-ban, zenei illusztrációkkal.

Bartók-műsorok a Rádióban (1934)

A Rádió 1934 évi műsorát átlapozva úgy tűnt, mintha Bartók Béla körül megsűrűsödött volna a levegő. Ugyanis a korábbi visszavonultságához képest, most többször találkoztam a nevével. Hírszerű rövideggel foglalom össze ezeket az eseményeket, amelyek a *Rádióélet* műsorajánlatán kívül, ifjabb Bartók Béla *Apám életének krónikája* c. könyvében szerepeltek. Az említett budapesti hangversenyeket a Rádió is közvetítette.

Korábban beszámoltam arról, hogy Bartók Béla 1933. november 21-én előadást tartott a Rádióban *A magyar népdal hatása a szomszéd népek zenéjére* címmel. Valószínű, hogy ez a műsor előzetes, rövidített változata lehetett a *Népzenénk és a szomszéd népek népzeneje* c. tanulmányának, amely 1934. január 15-én készült el és ekkor a Rádióban fel is olvasta. A zenei illusztrációkhoz maga szállította a fonográfot a stúdióba, amelyet az adás alatt Béla fia kezelt. A tanulmány egyébként még ez évben megjelent a *Népszerű Zenefüzetek* 3. számaként. Február 5-én a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarának Vigadóban megtartott hangversenyén Bartók zongoraművészként működött közre. Bach *f-moll* és Mozart *C-dúr zongoraversenyét* játszotta, Walter Herbert vezényletével. Február 12-én a budapesti Collegium Musicum francia estjén négy énekes: Basilides Mária, Mende Erzsi, Matuska Miklós és Rösler Endre Debussy-dalokat adott elő Bartók Béla zongorakíséretével. Az előző napokban Bartók Csalán úti lakásában tartottak próbát. Április 25-én Díszhangverseny volt a Zeneakadémián, a Főiskola Segítő Egyesülete javára. Bartók és Zathureczky Ede Mozart *B-dúr* és Beethoven *A-dúr (Kreutzer)* szonátáját játszotta.

Még egy furcsa hír a Rádióval kapcsolatosan. A Magyar Rádió, arra hivatkozva, hogy a rossz gazdasági helyzet miatt az előfizetők száma csökkent, le akarta szállítani Bartók szokásos tiszteletdíját. Bartók ezt kétkedve fogadta, de nem akart személyesen érdeklődni. Megkérte viszont a nagynénjét, hogy szerkesztői üzenet formájában tájékoztódjék a valódi helyzetről. Érdeklődésére május 24-én a műsorújság válaszolt. A rádió előfizetők száma kerekítve a következő: 1929-ben 27 ezer, 1931-ben 31 ezer, 1934-ben 34 ezer. Bartók kételye tehát jogos volt, s ennek megfelelően továbbra is a szokásos tiszteletdíjat kapta.

Végül még egy hangversenyt említek, amelyen Bartók-mű hangzott el.

Január 31-én közvetítette a Rádió a *Pozsony, mint zeneváros* című estjét. Az Operaház tagjaiból alakult zenekart Dohnányi Ernő vezényelte. A műsorban természetesen pozsonyi, vagy a várossal szoros kapcsolatot tartó zeneszerzők műve csendült fel: többek között Dohnányi Ernő és Rajter Lajos egy-egy darabja, valamint Bartók Béla *Magyar parasztdalok* c. műve, amely a zongorára komponált *15 magyar parasztdal* néhány részletének átirata. Ebben a változatban ezen a pozsonyi esten hangzott el első alkalommal.

A Waldbauer-Kerpely vonósnégyes 25 éves jubileuma (1935)

1935. március 19-én ünnepelték a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes negyedszázados jubileumát. Hangversenyük előtt Papp Viktor zenetörténész mondott bevezető beszédet. Ebből idézek:

„A magyar zenetörténetben negyedszázados dicsőség és osztatlan vezető szerep egyetlen vonósnégyes társaságnak sem adatott meg. Büszkélkedve és szeretettel köszöntjük tehát Waldbaueréket azon a napon, amelyen 25 évvel ezelőtt ugyanezzel a műsorral és csaknem változatlanul ezekkel az előadókkal először álltak közönség elé. A fiatal művészek: Waldbauer Imre, Temesváry János, Molnár Antal és Kerpely Jenő vonósnégyesben való találkozása a véletlen műve volt. Zeneakadémiai növendék korukból mindnyájan ismerték Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak még addig sehol elő nem adott kamarazene műveit. E zenei értékek nyilvános elismertetését akarták segíteni, amikor 1910. március 17-én és 19-én Bartók és Kodály szerzői estjén először felléptek a Royal-szálló hangversenytermében. Az egykorú sajtószereplésüket korszak-alkotó fordulatnak jelezte a magyar kamarazenélés történetében.

A kvartett első fellépése olyan sikerrel járt, hogy Waldbauerék alkalmi szövetkezése állandóvá vált. 1910 óta minden budapesti hangversenyük egyben a zene ünnepe is.

Európa koncerttermei is megnyíltak előttük. A 25 év alatt a vonósnégyes közel 600 hangversenyt adott. Ebből 210 koncerten szerepelt Bartók, Kodály, Dohnányi, Weiner és más kortárs magyar zeneszerző műve. Ezzel igen jelentős missziót teljesítettek.”

A vonósnégyes jubileumi koncertjéről Jemnitz Sándor kritikus így írt: „A Waldbauer-Kerpely vonósnégyesnek jogosan kijáró általános tisztelet fölemelő kifejezésre talált, amikor megjelenésükkor a Zeneművészeti Főiskola nagytermét betöltő közönség helyéről fölemelkedett és perceként át, állva üdvözölte őket. Szép gondolat volt, hogy ezen a jubiláris hangversenyükön a 25 évvel ezelőtt megtartott első hangversenyük pontos műsorát ismételték meg Waldbauerék: leszűrt tudással és lankadatlan hévvel játszották el Bartók Béla és Kodály Zoltán első vonósnégyesét, továbbá Kodály Zoltán gordonka-zongora szonátáját. Utóbbi művet ezúttal is Kerpely Jenő szólaltatta meg Bartók Bélával, aki ismét felejthetetlen módon ragyogtatta példátlan zongoraművészetét. A hallgatóság gyönyörködve fogadta ezt az ünnepélyes keretek között lezajlott hangversenyt és megindultan tapsolta meg annak alkotó- és előadóművészeit, akiket egy emberélet barátsága és váll-vetett munkássága fűz egybe.”

Európa-hangverseny a Liszt-emlékév küszöbén (1935)

Az 1936-os évben ünnepelte a zenei világ Liszt Ferenc születésének 125. és halálának 50. évfordulóját, ezért az 1935. október 22-vel, Liszt születésnapjával kezdődő, a következő születésnapig terjedő évet Liszt-emlékévnek nyilvánították.

1935. szeptember 10-én a Magyar Rádió a Liszt-emlékév bevezetéseként emlékezetes koncertet rendezett.

Este fél 9-kor a bemondó bekonferálta, hogy a Magyar Rádió Liszt-hangversenye következik Európa és Amerika részére. Dohnányi Ernő karmesteri pálcája nyomán felhangzott a *Tasso* című szimfonikus költemény. Ezt követte a *Haláltánc*: a Dies irae hátborzongató változatait Bartók Béla játszotta zongorán, megdöbbentő mélységgel és csodálatos virtuozitással.

Ritka esemény! Bartók mint virtuóz és Liszt játékos!

Majd Báthy Anna megkapó művészettel énekelt két dalt. A hangversenyt Szentgyörgyi László fiatal hegedűművész szólójával a *XIV. magyar rapszódia* fejezte be.

Bartók Béla rádióelőadása: *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene?* (1935)

1935. december 2-án Bartók Béla felolvasta a Rádióban *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene?* c. írását. Ifjabb Bartók Béla *Apám életének krónikája* c. könyvéből megtudhatjuk a rádiós szereplés, anyagi okok miatti, előzményét is: „1935. augusztus 30-án Bartók közli a *Rádióélet* szerkesztőségével, hogy senkinek, így nekik sem ad interjút. Hajlandó viszont nemrég megjelent *Miért gyűjtünk népzene?* c. cikkének felolvasására a Rádióban, bővített formában, *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene?* címmel, 150 pengő tiszteletdíjért.

Szeptember 7. A Magyar Rádió nem hajlandó az augusztus 30-án kért tiszteletdíjat megadni. Először 90 pengőt, majd 100 pengőt ajánl fel. Szeptember 9-én Bartók lemondja a szereplést. December 2-án mégis megtartja az előadást, a kért 150 pengő tiszteletdíjért.”

Bartók Béla 16 oldalas írásából azt a részletet idézem, amelyben megfogalmazza, hogy milyen legyen az ideális népzene-gyűjtő: „Az ideális népzene-gyűjtő valóságos polihisztor kell hogy legyen. Nyelvi és fonetikai tudásra vagy szüksége, hogy a tájkiejtés legapróbb árnyalatait észrevehesse és lejegyezhesse. Koreográfusnak kell lenni, hogy a népi zene és tánc közötti kapcsolatokat pontosan leírhasa. Általános folklór ismeretek teszik csak lehetővé, hogy a gyűjtő a népzene és a népszokások összefüggését a legapróbb részletekig megállapíthassa.

Szociológusnak kell lennie, hogy a falu kollektív életét meg-megzavaró változásoknak a népzene-re gyakorolt hatását ellenőrizni tudja. Ha végső következtetéseket akar levonni, történeti, elsősorban településtörténeti ismeretekre van szüksége. Ha más-nyelvű népek népzenei anyagát akarja összehasonlítani a maga országbelijével, idegen nyelveket kell megtanulnia. És mindezen felül elengedhetetlen követelmény, hogy jó hallású, jó megfigyelésű zenész legyen.”

Bartók Béla: *Liszt problémák* (1936)

1936. február 3-án *Liszt problémák* címmel tartotta meg Bartók Béla székfoglaló előadását a Magyar Tudományos Akadémián. A bevezetésből idézek: „Négy kérdést tűztem ki vizsgálat tárgyául: négy olyan kérdést, amely minket Liszt Ferencsel és élete művével kapcsolatban különösen érdekelhet. Az első kérdés arra vonatkozik, vajon mennyire érti meg a mai nemzedék Liszt szerzeményeit, mit szeret közülük jobban, mit kevésbé. 25 évvel ezelőtt cikket közöltem egy folyóiratban *Liszt zenéje és a mai közönség* címmel, ebben megpróbáltam erre a kérdésre feleletet adni, hogy az akkori zenebarátok és átlagzenészek bizony majdnem kizárólag Lisztnek az aránylag kisebb jelentőségű, inkább csak külső csillogású műveit fogadták el és kedvelték, a legbecsesebbeket, a csodálatosan jövőbe mutatókat visszautasították, nem szerették, nem kellett nekik. Azóta ugyan sokat javult a helyzet, de még mindig nem tartunk ott, ahol lehetne és kellene.”

A BBC szimfonikus zenekarának hangversenye Adrian Boult vezényletével (1936)

1936. április 24-én a Városi Színházban megtartott hangversenyen a BBC szimfonikus zenekara játszott Adrian Boult vezényletével. Budapesti hangversenyükön két angol szerző: Elgar és Arnold Bax egy-egy műve, Bartók Béla *Négy zenekari darabja* és Beethoven *V. szimfóniája* hangzott el. A *Rádióélet* munkatársa a hangversenyről így számolt be: „A zsúfolásig megtelt nézőtérén a közélet és a zenei világ számos kiválósága volt látható: köztük a Rádió teljes vezetősége, valamint Hubay Jenő, Dohnányi Ernő, Bartók Béla és Kodály Zoltán a feleségükkel. A műsor előtt a hatalmas zenekar felállt és a karmesteri pulpitoson megjelent Boult elegáns, magas alakja. Majd intésére felhangzott a magyar és az angol himnusz. Elgarnak, a nemrég elhunyt angol zeneszerzőnek finom és kitűnően előadott vonósnégyesre és zenekarra írt alkotása után Bartók Béla *Négy zenekari darabja* következett. A budapesti közönség ezt a művet csak egyszer hallotta, ezelőtt 14 esztendővel. A modern magyar zene legkiválóbb reprezentánsának költői és érdekes alkotását szinte játszi könnyedséggel adta elő a BBC zenekara. A *Gyászinduló* után felcsattant a taps, a szerző kénytelen volt páholya háttéréből előlépni s az ünneplést megköszönni, azonban áthárította azt az érdemes zenekarra és annak karnagyára. A hangverseny végén a közönség alig akart távozni, oly nehezen tudott megválni ettől a nagyszerű zenekartól.”

Bartók Béla *V. vonósnégyese* (1936)

1936. május 8-án a Rádió stúdiójában az **Új Magyar Vonósnégyes** hangversenyére került sor.

Műsoruk nagy száma Bartók Béla *V. vonósnégyese* volt. A fiatal muzsikusok: Végh Sándor, Halmos László, Koromzay Dénes és Palotai Vilmos, e mű előadásával alapozták meg nemzetközi sikerüket. Bartók kompozíciójának történetéről Kárpáti János így írt:

„Bartók *V. vonósnégyesét* Elizabeth Coolidge, a kortárs zene pártolásáról híres amerikai mecénás asszony megrendelésére írta. A kompozíció rendkívül gyorsan készült el: 1934. augusztus 6-án kezdett hozzá Bartók, és éppen egy hónappal később be is fejezte, ahogyan ezt a partitúra végén szokásos bejegyzése tanúsítja. Az *V. vonósnégyes* ősbemutatója a megrendelő kívánságának megfelelően Washingtonban zajlott le, 1935. április 8-án, a bécsi Kolisch-kvartett hangversenyének keretében. A washingtoni ősbemutató után csaknem egy teljes év telt el a mű hazai bemutatásáig. A Waldbauerék nyomdokaiba lépő fiatal együttes, az Új Magyar Vonósnégyes volt ezúttal a tolmácsoló.”

Az Új Magyar Vonósnégyes Bartók kompozícióját először az angol és a genfi rádióban, majd Bécsben és végre Budapesten is eljátszotta. Az 1936. március 3-án megtartott zeneakadémiai hangverseny után Jemnitz Sándor lelkesen köszöntötte Bartók új kvartettjét:

„Bartók Béla kedden este bemutatott *V. vonósnégyese* az egyetemes magyar zeneirodalom egyik legkiteljesedettebb remekműve. A letisztult érzelmek férfiasan kiforrott nyelvéen, megkapó melegséggel és friss közvetlenséggel fordul hozzánk. Bartók Béla ezen a virtuózan bonyolult szólamszövedéken keresztül a klasszikus bölcsek lehiggadt könnyedségével szólal meg.”

Bartók Béla *A kékszakállú herceg vára* című operájának felújítása az Operaházban (1936)

1936. október 29-én az Operaházban felújították Bartók Béla *A kékszakállú herceg vára* c. operáját. A 18 évi elhallgattatás után ez az előadás volt az operaházi évad legjelentősebb eseménye. A zenetörténészek különféle magyarázata olvasható arra vonatkozóan, hogy Bartók első és egyetlen operája miért nem hangzott el olyan hosszú időn keresztül a budapesti Operaházban. A *Rádióélet* akkori cikkírója szerint a közönség korábban nem volt eléggé felkészült a kortárs zene befogadására:

„Hosszú, 18 esztendő szünet után újította fel az Operaház Bartók Béla reprezentatív művét, *A kékszakállú herceg várát*. Ez alatt az idő alatt sok minden megváltozott. Annak idején kevesen értették, sokan idegenkedve, sőt haraggal fogadták az új zenét. Ma már az egész világ ünnepli Bartókot és itthon is sokan, nagyon sokan értik, sőt szeretik. Ez a zene immár nem szokatlan s ehhez a változáshoz nemcsak az idő járult hozzá, hanem a Rádió is, amely széles néprétegeket vont be lassan, fokozatosan a nehezebb, sőt a modernebb zene megismerésébe.”

Péterfi István kritikájában az elhallgattatás politikai okaira célzott: „Felvetődik a kérdés, hogy mi lett volna, ha a korszakalkotó, a magyar énekbeszédet megteremtő dalmű bemutatása után politikai okokból nem tűnik le a repertoárról, hanem állandó tanulságul és például szolgál? A felújításról csak a teljes elragadtatás hangján lehet szólni. Az előadást **Sergio Failoni** vezényelte pompás színekkel, lendülettel, nagyvonalúan, Bartók muzsikájának tökéletes életre keltésével. A két szereplő alakítására minden dicséretet dicséret kevés. Némethy Ella ragyogóan csengő drámai szopránja és Székely Mihály csodálatos basszusa remek formában, a deklamáció minden árnyalatát érzékeltetve közvetítette a nehéz szólamokat. A siker rendkívül lelkes és meleg volt. A tomboló tapsokra az előadók mellett a nagy zeneszerző is számtalanszor megjelent a függöny előtt.”

Bartók Béla *Cantata profana* című művének bemutatója (1936)

Az 1936-os évhez fűződik Bartók Béla *Cantata profana* című kompozíciójának bemutatója is. A kilenc csodaszarvasról szóló kantáta szövegének alapja egy román népballada, amelyet maga Bartók fordított le magyarra, s írt belőle megzenésítésre alkalmas szövegkönyvet.

Témaválasztásában „a népek testvérré-válásának eszméje”, valamint természet-szeretete uralkodott, amint ezt Várnai Péter is megfogalmazta: „Egyrészt a magyar zeneszerző román népi szöveget, úgynevezett kolindát fordított le, ezt komponálta meg, ez már önmagában véve is a „népek testvérré-válását” szimbolizálja. De a szövegválasztás mélyebb értelme, a természetben feloldódó ember, a természet „tisztá forrásánál” önmagát megtaláló európai ember gondolata még közelebb visz a *Cantata profanához*.”

Bartók a *Cantata profanát* 1930. szeptember 8-án fejezte be, de magyarországi bemutatójára csak hat év múlva, 1936. november 9-én került sor. Az Operaházban megtartott hangversenyt közvetítette a Rádió, ennek köszönhető, hogy a Törökországban tartózkodó Bartók is meghallgathatta. A bemutató után Tóth Aladár elsőként írta le gondolatait Bartók kompozíciójával kapcsolatosan. Ebből idézek: „Bartóknak ez a kettős karra, nagy-zenekarra, tenor- és baritonszólóra írt kantátája nálunk még újdonság. De a külföld már ismeri: a londoni rádió mutatta be két és fél évvel ezelőtt. Hogy magyar előadása ennyi ideig késett, annak legfőbb oka a kórusrész rendkívüli nehézsége. **Vaszy Viktor** érdeme, hogy végre a Palestrina-kórus vállalkozott a mű betanulására. Vaszy fáradhatatlan, lelkes betanító munkája meg is hozta gyümölcsét: a *Cantata profana* hétfőn az Operaházban előadásra került a filharmonikusok hangversenyén Bruckner *V. szimfóniájának* és Respighi *Madarak-szvitjének* társaságában. Az előadást Dohnányi Ernő fölényes muzikalitással vezényelte, a szólókat két kiváló énekművészünk, Rösler Endre és Palló Imre tolmácsolta.

A *Cantata profanában* Bartók a román népköltészet egyik világszép remekét zenésítette meg, a „*Szarvasokká vált fiúk*” balladáját. Kilenc fiúról szól a ballada, akiket apjuk nem nevelt semmi mesterségre, csak vadászatra, a nagy hegyeken, a rengeteg erdőben, hol végül csodaszarvas nyomra találtak és szarvasokká váltak. Hiába hívja immár őket az apa a házába, ahol anyjuk égő fáklyával, terített asztallal, töltött poharakkal vár rájuk: mert az ő szarvuk ajtón be nem térhet, csak betér a völgyekbe, az ő karcsú testük gúnyába nem járhat, csak járhat a lombok közt, a lábuk nem lép tűzhely hamujába, csak a puha avarba, a szájuk többé nem iszik pohárból, csak tiszta forrásból.”

Bartók Béla előadása a Rádióban: *Népdalgyűjtés Törökországban* (1937)

1937. január 11-én Bartók Béla a Rádió stúdiójában úti beszámolóját olvasta fel.

1936 novemberében ugyanis Törökországban tartózkodott, mint népzene kutató.

Ezen a gyűjtőútján 90 dallamot rögzített. Illusztrációként a gyűjtött zenéből Székely Mihály énekelt és B. Fehér Miklós hegedült, de fonográfról is megszólaltattak néhány eredeti felvételt. Bartók beszámolója kissé kibővített formában nyomtatásban is megjelent a *Nyugat* című folyóirat márciusi számában. Ebből idézem a tanulmány bevezetőjét: „Kisázsiai tanulmányutam előzményei ezek. A török hivatalos körök Hindemith útbaigazításával és tanácsai alapján másfél évvel ezelőtt megkezdtek városi zenekultúrájuknak megszervezését európai mintára. Azonban a török népzeneből kialakítandó tulajdonképpen török nemzeti zene kifejlesztése ügyében nem volt megfelelő tanácsadójuk. Nem volt, aki népzenei gyűjtésre vonatkozó útbaigazításokat adjon nekik. Felmerült tehát a terv, hogy Törökország egyetlen politikai pártjának, a Halkevinak ankarai osztálya engem meghívjon. Ha nem csalódom, ez a gondolat Rásonyi Lászlótól, az ankarai egyetem magyar nyelvet előadó professzorától származik. Ő nagy szószólója a török-magyar kulturális kapcsolatok minél erősebbre fűzésének: nem sajnált semmi fáradságot, hogy ez a terv minél előbb és minél tökéletesebben megvalósuljon. A meghívás értelmében Ankarában három előadást kértek tőlem zenefolklórral kapcsolatos kérdésekről, továbbá közreműködésemet egy magyar műsorú zenekari hangversenyen. Ráadásul pedig két gyűjtőút megrendezését ígérték, hogy a Magyar Tudományos Akadémia számára a magammal vitt hengerekre anatóliai török népzene vehessek fel. Magától értetődik, hogy ezt az ajánlatot kész örömmel fogadtam el.”

Bartók Béla 27 a capella kórusműve (1937)

Bartók Béla 1935-ben komponálta a 27 a capella sorozatot gyermek és női kórusok számára. Nyomtatásban a *Magyar Kórus* kiadónál jelentek meg 1937-ben. Tóth Aladár *május 8-án* megjelenő írásában így köszöntötte a Bartók-kórusokat: „Szeretnénk olvasóinkat végigkalauzolni mindazokon a zenei tájakon, melyekre Bartók géniusza kalauzolja a gyermeket. Szeretnénk elmondani, hogyan örvendezik együtt a poéta a gyermekkel, a fák, virágok, állatok életének gyönyörűségei jelenetein és az emberélet képének ragyogó változásain. Bartók jól teszi, hogy nem félti az ő tiszta bánataitól, szenvedéseitől a gyermeket. Mert a gyermek lelke tele van nagy sejtésekkel. És aki nem teszi fel a kérdést, nem adja rá a feleletet olyan mindent tudó, mindent mondó muzsikával, mint Bartók Béla, az nem fogja sohasem egészen betölteni a gyermek lelkét.” A kinyomtatott Bartók-kórusok gyorsan terjedtek országszerte, és többségük hamarosan meg is szólalt. Bartók szívesen elment az iskolai énekkarok próbáira. Benyomásairól egyik levelében így számolt be: „Nagy élmény volt számomra, ahogy a próbák alatt először hallottam az én kis kórusaimat ezeknek a gyermekseregeknek az ajkán felhangzani. Ezt a benyomást sohasem fogom elfelejteni, milyen frissen, milyen vidáman hangzott a kicsinyek hangja. Ezeknek a gyermekeknek, nevezetesen a külvárosi iskolák gyermekeinek a hangvételében van valami olyan természetesség, amely még a romlatlan parasztének csengésére emlékeztet.”

Az Éneklő Ifjúság hangversenyei (1937)

Az 1937-es év tavaszán, mint már évek óta, megrendezték az Éneklő Ifjúság mozgalom hangversenyeit. Legjelentősebbek voltak a Nyíregyházán, Kecskeméten, Kőszegen, valamint a budapesti Zeneakadémián és a Margitszigeten megtartott rendezvények. A Magyar Rádió a kőszegi és a margitszigeti koncerteket közvetítette. Az Éneklő Ifjúság margitszigeti ünnepét Bartók és Kodály életük legboldogabb napjai közt tartották számon. Íme Tóth Aladár beszámolója: „A hangversenyt maga Kodály rendezte, az általa megindított mozgalom egyik legkiválóbb vezérének **Kerényi György**nek segítségével. A műsor magyar részének élén Bartók és Kodály legszebb kórusai álltak. A fiatalabb magyar zeneszerző gárdát egy-egy Bárdos- és Kerényi-kompozíció képviselte. De nem hiányoztak a műsorról a nagy klasszikusok sem, megmutatván a külföldi hallgatóknak, hogy ez a magyar eredeti kóruskultúra távol áll minden korlátolt sovinizmustól. A legelementárisabb hatást természetesen a műsor két részét lezáró összkarok váltották ki, melyeket a magyar a capella-dirigálás két legkiválóbb művésze: Bárdos Lajos és Vásárhelyi Zoltán vezényelt.

Mikor végül kétezer énekes ajkán felhangzott Kodály *Magyarokhoz* című Berzsenyi kánonja: a közönség tomboló tapsviharral és éljenzéssel ünnepelt.”

Sajtóhadjárat Bartók és Kodály tevékenysége ellen (1937)

1937. július-augusztusában valóságos sajtóhadjárat bontakozott ki Bartók és Kodály zenéje, tevékenységük nevelő hatása ellen és mellett Bangha Béla jezsuita hitszónok *Magyar Kultúra* című folyóiratában. A névtelenül megjelenő cikk így kezdődött: „Már csak a vak nem látja, hogy a Bartók- és Kodály-kultusz valóságos hivatalos iránnyá húzik Magyarországon. Az újságokban már egyéb sincs művészet címén, mint égis zengő magasztalása Bartók és Kodály zsenijének, s ami még megdöbbentőbb, a budapesti iskolák gyermekkarai ambiciózus tanárok és tanárnők vezetése alatt már egyebet sem tesznek, mint Bartók- és Kodály-kórusokkal mutatkoznak be a közönségnek.”

Az ellenvélemények azonban olyan viharos gyorsasággal zúdultak a *Magyar Kultúra* szerkesztőségére, amilyenre valószínűleg a cikkíró sem számított. Az újságokban pedig Molnár Antal, Tóth Aladár, Ignotus Pál és maga Kodály is tiltakozott. De alig csitultak el a támadás hullámai, októberben már ismét alkalma nyílt a sajtónak, hogy Bartók személyével foglalkozzék. A Magyar Rádió ugyanis felkérte Bartókot, hogy Liszt Ferenc születésnapján zongorázzék. Bartók a szereplést elvállalta, de levélben kérte a Rádió vezetését, hogy zongorajátékát ne adja át az olasz és német rádióknak közvetítésre. A budapesti Rádióban ezt tudomásul vették, de az *Est* című napilap indiszkréciója folytán a dolog kitudódott. Bartók kénytelen volt magyarázkodni a *Pesti Napló* munkatársának: „Ennek oka egyszerűen az, hogy én sem az olasz rádióban, sem a Harmadik Birodalom rádiójában még soha mint előadó nem szerepeltem, sőt, ez a két rádiótársaság még csak fel sem szólított soha közvetlen szereplésre. Ilyen körülmények között nem tartom méltányosnak azt, hogy a budapesti rádióban történő előadói teljesítményeimet ez a két rádiótársaság csak úgy, esetleg ajándékképpen kapja meg a Magyar Rádiótól.”

Bartók Béla az 1937-es év végén két alkalommal adott zongorahangversenyt a Rádióban. Az első október 22-én volt, amikor az ő játéka tette ünnepélyessé Liszt Ferenc születésének 126. évfordulóját. A második alkalommal, december 23-án Bartók Béla a *Mikrokozmosz* című sorozatából játszott.

Bartók Béla *Zene húros-hangszerekre, ütőkre és cselesztára* c. művének

hazai bemutatója (1938)

1938. február 14-én mutatták be Budapesten Bartók Béla *Zene húros-hangszerekre, ütőkre és cselesztára* c. művét. E bemutatonak azonban előzményei is voltak.

Bartók Béla 1929-ben találkozott először a Bázeli Kamarazenekarral és vezetőjükkel, Paul Sacherrel. A zenekar fennállásának tízéves jubileuma alkalmából arra kérték a zeneszerzőt, hogy komponáljon számukra egy vonószekari művet, esetleg néhány más hangszerrel kiegészítve.

1937. január 21-én volt az új mű, a *Zene húros-hangszerekre, ütőkre és cselesztára* bázeli bemutatója, Paul Sacher vezényletével, a zeneszerző jelenlétében.

A kettős vonószekarra, ütőhangszerekre, xilofonra, cselesztára, zongorára és hárfára komponált darabról Pándi Marianne ezt írta: „Voltaképpen szimfónia ez a mű, nemcsak négyteteles felépítése miatt, hanem a benne foglalt tartalom mélységes komolysága, kifejezésének nemessége, technikai apparátusának nagy méretei révén is.”

Bartók művét több európai nagyváros után mutatták be Budapesten. A koncertről számos kritika jelent meg, közülük kettőből idézek.

Tóth Aladár írása így kezdődik: „Külföldi bemutató előadások diadalmas sorozata után végre megismerhette a magyar közönség is Bartók Bélának legújabb zenekari szerzeményét. Miért ilyen későn? Miért nem tud egy Bartók Bélánál a magyar zeneélet is remekműveket megrendelni, úgy, ahogy a most bemutatott újdonságot a svájciak *megrendelték* a bázeli zeneünnepélyre. És ha már elmulasztottuk az ilyen megrendeléseket, miért nem sietünk utolérni a külföldet, miért nem kapunk olyan kapva-kapva a magyar génusz új megnyilatkozásán, mint az angol, amerikai, holland, német zenekarok?”

Következzék Péterfi István kritikájának részlete: „A négyteteles mű gazdag anyagának még vázlatos ismertetése is túlhaladja rovatunk keretét, de azt vitán felül megállapíthatjuk, hogy zenetörténeti értékű művel gyarapodott a zeneirodalom és hogy mindnyájunk szívét büszkeség töltötte el, hogy ezt a nagyszerű zeneszerzőt, az úttörő zenit a magunkénak mondhatjuk. Az igen nehéz darab művészi interpretálásával Dohnányi Ernő és a kiváló filharmóniai zenekar szerzett érdemeket.”

Bartók Béla *Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre* c. művének hazai bemutatója (1938)

1938. október 31-én, a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarának hangversenyén hangzott el, Luxemburg és London után, Bartók Béla *Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre* c. műve.

A koncertről szóló kritikáját Péterfi István így kezdte:

„Nemcsak a Filharmóniai Társaságnak, de az egész zenei szezonnak kiemelkedő eseménye a hétfői koncert. Bartók Béla új műve került idehaza előadásra, a nagy magyar zeneszerzőnek és feleségének személyes interpretálásában. De a nevezetes premier mellett még Ernest Ansermetnek, a világhírű genfi karmesternek vendégszereplése és egy Hindemith bemutató is rendkívüli érdekességet adott az estnek.”

Jemnitz Sándor kritikájából is idézek: „Ez a háromtétéles mestermű egyenrangúan illeszkedik a kiteljesedett Bartók szerzemények ama sorozatába, amely az *V. vonósnégyessel* veszi kezdetét. Az ütőhangszerek most kettős szerepet töltenek be nála. Tágítják és fokozzák a zongora hangterjedelmét: fölfelé, a billentyűzeten túleső magasságban csillogó fénypontokat raknak fel a két zongora ilyformán hegyesre csúcsosodó hangoszlopaira, és lefelé menően széles, öblös talpazatot építenek eme oszlopok alá. Ámde maga a két zongora is egymással verseng a hallatlanul merész kifejezési lehetőségek módozataiban.

Bartók mesteri zongorajátéka közismert. Felesége azonban először szerepelt nyilvánosság előtt, s hogy Bartókné Pásztory Ditta minden tekintetben méltóan állta meg helyét: oly dicséret, amelyhez alig van hozzáfűznivalónk. Külön elismerés illeti Jegesi Józsefet és Vigdorovits Sándort az ütőhangszerek remek kezeléséért.”

A koncert rádióban való közvetítése az előzetes tervekben még szerepelt, de az aznapi műsorban nem volt benne. Nem sikerült kideríteni, mi lehetett az oka a közvetítés elmaradásának.

Kassai Ünnepi Hetek (1939)

Az 1939-es év őszi eseményei megváltoztatták az emberek szokásait, időbeosztásukat a Rádió hírszolgálatához igazították. Az aktuális híreken kívül néhány zenei-művészeti műsor is felhívta magára a figyelmet, mint például novemberben az újra magyarrá lett felvidéki városban, Kassán megrendezett Ünnepi Hetek közvetítései. A budapesti Rádió pedig zenetörténeti szempontból is jelentős eseményt közvetített: a kassai Schalkház dísztermében *1939. november 4-én* megrendezett hangversenyt, amelyen Dohnányi Ernő, Bartók Béla és Zathureczky Ede szerepeltek. Zathureczky hegedűjátékában, a szerzők zongorakíséretével hangzott el Dohnányi *Hegedű-zongoraszonátája*, valamint Bartók *I. rapszódia*ja és Országh Tivadar átdolgozásában Bartók *Magyar népdalok* c. darabja. Dohnányi Ernő és Bartók Béla eljátszotta Liszt két zongorára írott *Patetikus koncertjét* és még egy Beethoven-szonáta is elhangzott Dohnányi előadásában.

Bartók Béla rádiós szereplései 1939-ben

Bartók Béla rádiós hangversenyeit mindig megkülönböztetett figyelemmel kísértem, az 1939-es évben például öt alkalommal zongorázott. A már említett *november 4*-ei kassai kamara-koncerten kívül, *január 13*-án szólóestet adott, *április 30*-án az Operaház tagjaiból alakult zenekar kíséretében, Dohnányi Ernő vezényletével *Rapszodiájának* zongoraszólamát játszotta. Két alkalommal pedig : *április 23*-án és *október 31*-én felesége társaságában adott kézzongorás műsort. **Pásztory Ditta**, Bartók egykori zongorista növendéke és 1923 óta második felesége másfél évtizeden keresztül csak otthon muzsikált. 1938-ban mutatkozott be Bartók *Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre* c. művének ősbemutatóján Bázelen.

Ezután több alkalommal is felléptek közösen itthon és külföldön egyaránt.

Tóth Aladár a *Pesti Napló*ban megjelent kritikájában így írt Bartók és Bartókné Pásztory Ditta kézzongorás hangversenyéről: „Ezen a koncerten nemcsak Bartók fejedelmi előadó-művészetében gyönyörködhattunk, hanem abban a rendkívüli pedagógiai hatásban, művészi ösztönző- és vonzóerőben is, melyet ez a művészet, közvetlen környezetében, egy kivételesen fogékony és nagy-kapacitású pianistaszellemre gyakorol. Ha Pásztory Ditta egyedül saját útját követi: bizonyára már rég zongoraművész-szólistáink első sorában szerepelne.

De ő ennél nagyobb feladatot oldott meg, mikor egészen Bartók szellemét követte.

És talán éppen ezzel engedelmeskedett leghívebben egyénisége belső parancsának.”

Tóth Aladárnak, a neves zenekritikusnak ezt a véleményét egyik utolsó írásából idéztem, amely még megjelenhetett a *Pesti Napló* hasábjain, a lapot ugyanis *1939. október 31*-én betiltották.

Bartók Béla utolsó hangversenyei a Rádióban és a Zeneakadémián (1940)

A magyar zenekedvelőknek az 1940-es esztendőről Bartók Béla búcsúhangversenye és amerikai útja jut eszébe. Szomorú volt ez a búcsúzás. Bartók hívei és tisztelői mintha előre megsejtették volna, hogy az egyik legnagyobb magyar zeneszerzőnk véglegesen elhagyja hazáját.

Az 1940-es év eseményei közül most Bartók két rádiós szereplésére és zeneakadémiai hangversenyére emlékezem.

1940. június 17-én volt Bartók utolsó stúdióhangversenye, amikor feleségével, Pásztory Dittával kézzongorás műsort adtak Bach, Mozart és Liszt műveiből, valamint részletek hangzottak el Bartók *Mikrokozmoszából*. A *Rádióélet* *1940. októberi* számában Böhm László zenei szerkesztő számolt be arról, hogy a Rádió rövidhullámú műsorában új sorozat kezdődött, amelynek első szereplője Bartók Béla volt.

„A Magyar Rádió a rövidhullámú sávon mindennap 3 órás műsort sugároz Észak- és Dél Amerika számára. E műsorokban a több nyelven adott hírszolgálaton kívül zenét is közvetítünk, lehetőség szerint magyar zeneszerző művét, vagy ha külföldi komponista műve szerepel, azt magyar művész adja elő. Október hónaptól kezdődően „Az új magyar zeneművészet kiválóságai” címmel új sorozat indul. Az előadás mindig egy zeneszerzőről szól, művei közül bemutatunk néhányat, sőt pár perces beszélgetés keretében megszólaltatjuk magát a szerzőt is. 1940. október 7-én zeneszerzőink egyik legkiválóbbja, Bartók Béla nyitotta meg a sort. Bartók Béla alig 3 hónappal ezelőtt tért haza amerikai útjáról és néhány nap múlva ismét Amerikába utazik, ezúttal hosszabb tartózkodásra. New Yorkban, Pittsburgban, Denverben, Montrealban tart majd felolvasást és hangversenyt, több hanglemezt is készítenek zongorajátékáról és műveiről. Feleségével, Pásztory Dittával együtt kézzongorás hangversenyeket is adnak.”

1940. október 8. Bartók Béla, feleségével együtt a Zeneakadémia nagytermében megtartotta magyarországi és egyben európai **búcsúhangversenyét**. A Székesfővárosi Zenekart Ferencsik János vezényelte. A másnap megjelent kritikák közül kettőből idézek. Jemnitz Sándor írásának befejező szavai ezek voltak: „A Bartók-házaspár keddi esti búcsúhangversenye a Zeneművészeti Főiskola zsúfolt nagytermében az esemény kiütköző jelentősége jegyében folyt le. Nem csupán a zenevilág színe-java sereglett itt össze, hanem a magyar szellemi élet számos régi meg újabb oszlopos tényezője is. Értékesebb közönséget nagyon régóta nem láttak így együtt ezek a falak. A műsor éjfél felé végződött, amit nem mentségül hozok fel most, ha nem elemzem részletesebben a hangverseny egyes pontjait. Nem a részletezések időpontja ez, amikor könnyes szemmel búcsúztatjuk az egészet – Bartók Béla közöttünk-élését.

Távozása szimbolikus erejű. S akik forrón tapsoltak neki, e szimbólumok mellett foglaltak állást: az emberi és művészi jellem kristályos tisztasága mellett.”

Bartók hangversenyeinek lelkes, hűséges krónikása: Péterfi István így írt: „Bartók Béla, a nagy magyar zeneszerző, feleségével, Pásztory Dittával, a kiváló zongoraművésznővel a hónap végén hosszabb amerikai körútra indul. Olyan hírek terjedtek el, hogy Bartók véglegesen az Egyesült Államokba költözik, de amint örömmel értesültünk, csak huzamosabb tartózkodás és nem áttelepülés a világhírű művész szándéka. És ezt boldogan veszi tudomásul az egész magyar zenei élet. Dicsőség és büszkeség, biztató és felemelő az a pusztá tudat, hogy közöttünk él korunk legkimagaslóbb zeneszerzője, akinek nemcsak újító, alkotó zsenije ragyog, előadó-művészete gyönyörködtet, hanem akinek jelleme, nagyszerű emberi egyénisége a fénylő, útmutató sarkcsillag. Messziről is sugároz az ő példája. Tisztelettel és szeretettel várjuk vissza.”

Ünnepi estek Bartók Béla 60. születésnapján (1941)

Röviddel ezelőtt beszámoltam arról, hogy Bartók Béla 1940. október 8-án tartotta meg búcsúhangversenyét a Zeneakadémián, aztán néhány nap múlva feleségével együtt elhagyta az országot. Nehéz körülmények között, sok utazás után érkeztek meg New Yorkba, ahol fárasztó hangverseny-fellépések követték egymást. Öröm lehetett Bartók számára, hogy 1941. január 20-án a Kolisch kvartett bemutatta *VI. vonósnégyesét*, hogy a New York-i Columbia egyetem díszdoktorrá avatta és hogy megbízást kapott a Parry-féle jugoszláv népzenei gyűjtemény lejegyzésére és rendezésére.

Bartók Béla 1941. március 25-én töltötte be 60. életévét, amelyet a budapesti zenei intézmények is megünnepeltek. Az Operaházban két művét: *A kékszakállú herceg vára* c. operát és a *Fából faragott királyfi* c. táncjátékot adták elő Sergio Failoni vezényletével.

Tervezték ugyan Bartók harmadik színpadi művének, *A csodálatos mandarinnak* a bemutatását is, de mint ahogy 1925-ben, majd 1931-ben, ugyanúgy 1941-ben is betiltották.

Természetesen a Zeneakadémián is rendeztek Bartók hangversenyt az évforduló alkalmával, sajnos, igen kis-létszámú közönség részvételével. Jemnitz Sándor kritikája ezt szóvá is tette: „Születésének 60. évfordulója alkalmából ünneplő hangversenyt rendeztek Bartók Bélának. De szomorodott szívvel kell megvallanunk, hogy a Zeneművészeti Főiskola jelentéktelen eseményekre gyakorta zsúfolásig megtelő nagyterme oly mérsékelt látogatottságot mutatott, amely ennek az eseménynek a jelentőségével sehogy sem állott arányban.”

Péterfi István írásában a Bartók iránti mélységes tisztelet kapott hangsúlyt:

„Az ünnep melegét nem hűti le, hogy a nagy magyar zeneszerző személyesen nem lehet jelen. Lánglelke itt maradt közöttünk, muzsikájával maga szól hozzánk, és ő biztosan megérzi a távoli Amerikában is azt a szeretetet, hálát és hódolatot, amivel ezen a napon hazája reá gondol.”

A születésnap ünnepsége legmértőbban talán a Rádióban sikerült. Prahács Margit zenetörténész előadásával és a hangversennyel, amelyen Dohnányi Ernő karmesteri pálcája nyomán szólaltak meg Bartók művei, köztük *A csodálatos mandarin* zenekari szvit formájában. Az est második részében Bartók legszebb kórusművei csendültek fel a Palestrina-kórus női kara és az Egyetemi Énekkarok előadásában, Vaszy Viktor vezényletével. Néhány sort idézek a *Rádióélet* Bartókot köszöntő írásából: „Bartók Béla ma Magyarország egyik legnagyobb zeneszerzője. Világszerte ismert és ünnepelt művész. Műveinek bemutatója a zenei élet jelentős eseménye.

Nagyon kevesen vannak azok, akik első hallásra otthon érzik magukat egy új Bartók-mű szellemében, de kivétel nélkül mindenki, még az is, aki nem érti meg zenéjét, érzi, hogy valami különlegeset, valami egyénit hallott. A nagy mester 60. születésnapján a magyar közönség hálásan gondol Bartók Bélára, azzal a reménnyel, hogy rövidesen újra idehaza üdvözölheti őt.”

90 éves a Budapesti Filharmóniai Társaság (1943)

1943. november 26-án a Budapesti Filharmóniai Társaság fennállásának 90. évfordulója alkalmából Dohnányi Ernő vezényletével ünnepi magyar estet rendeztek az Operaházban. Felcsendültek Liszt, Kodály, Bartók művei, valamint Dohnányi Ernő *Változatok egy gyermekdalra* c. kompozíciója. Amikor ez a darab következett, Dohnányi átadta a karmesteri pálcát Rubányi Vilmosnak, ő pedig a zongora mellé ült, hogy művének szólóját játssza. Az ünneplés azonban csendes volt, mintha csak érezték volna a zenekar tagjai, hogy együtt-zenélésük hónapjai meg vannak számlálva. Bizonyos faji törvények ugyanis lehetetlenné tették az intézmény munkáját, ezért 1944. május 11-én beszüntették működésüket.

Bartók Béla Hegedűversenyének hazai bemutatója (1944)

Az 1943-44-es koncertévad kiemelkedő eseménye Bartók Béla *Hegedűversenyének* hazai bemutatása volt. Bartók ezt a művét 1938-ban írta Székely Zoltán hegedűművész számára, aki az ősbemutatót Hollandiában tartotta. Később több más nagy-sikerű külföldi előadás híre is eljutott hozzánk. A hazai bemutató - három hangversenyen, Szervánszky Péter fiatal hegedűművésznek köszönhető, aki megtanulta a rendkívüli nehézségű szólamot. Előbb zongorakísérettel játszott el, válogatottan műértő közönség előtt. Zenekarral először 1943. szeptember 27-én Kolozsvárott adta elő, Vaszy Viktor vezényletével. A harmadik hangverseny 1944. január 5-én a Pesti Vigadóban hangzott el, amikor a Székesfővárosi Zenekart Ferencsik János vezényelte. A Magyar Rádió mind a kolozsvári, mind a budapesti koncertet közvetítette.

Néhány mondatot idézek Jemnitz Sándor akkori hangverseny kritikájából:

„Remekmű! S mily egyszerűen indul! Hosszú lélegzetű dallamos főtémával, amelynek melodikus ereje meggyőző és hatalmába keríti még a konzervatív szellemű hallgatót is. Mintha a szerző fokozatosan akarná bevezetni közönségét sajátos zenei világába.

Először megnyeri tetszését, bizalmát, s ha már kezében érzi kezét, csak akkor indul el vele muzsikájának merészebben sziklás és zordonabban fenséges tájai felé.”

Néprajzi-népzenei felvételek 200 Pátria-hanglemezen (1937-1944)

Meg kell emlékezni a Rádió értékmentő tevékenységéről is, amely több évig tartott, de éppen 1944-ben ért véget. Ortutay Gyula 1937-ben kezdeményezte, hogy a Néprajzi Múzeum és a Magyar Rádió együttműködésével hanglemezeken örökítsék meg a magyar paraszti kultúra alkotásait: zenét, mesét, népszokást. Mint mondta:

„Ha sok gonddal jár is a felvételsorozat elkészítése, megérdemli a fáradságot: a magyarság népi múltjának értékeit, eltűnő kincseit menti át a maradandóságba a fekete lemez.”

Fiatal szakemberek, többek között Balla Péter, Veress Sándor és Volly István által gyűjtött népzenei anyagból Kodály Zoltán és Lajtha László válogatták ki a felvételekre érdemes dallamokat, énekeseket. Amíg itthon volt, ennek a munkának az irányításában részt vett Bartók Béla is. A vallásos népekeket Bárdos Lajos, a népmeséket pedig Ortutay Gyula szerkesztette, gondozta. Bartók Béla, majd Veress Sándor elkezdte a hanglemezek dalainak lekottázását is, amelyet vaskos kötet formájában adtak közre. Így a hanglemezek, a kottákkal együtt mindenki számára megközelíthetővé tették a magyar népzeneét.

Az 1944-ig feldolgozott óriási anyag **200 Pátria hanglemezen** jelent meg.

Elhunyt Bartók Béla (1945)

A *Szabad Nép* című újság híre: „Bartók Béla, a nagy magyar zeneszerző, 1945. szeptember 26-án délben New York egyik kórházában több napos súlyos szenvedés után meghalt.”

A Bartók-házaspár egyik leghűségesebb amerikai barátja, a magyar származású Agatha Fassett *Bartók amerikai évei* c. könyvében emlékként idézte fel a zeneszerző elmélkedését a közelgő elmúlásról: „Nem tudok semmi kínosabbat elképzelni magamnak, minthogy védtelenül kiszolgáltatva legyek idegenek kutató szemének. Mert az én ösztönöm rokon a vadonban élő állatokéval, amelyeknek sebesülten az az egyetlen vágyuk, hogy találjanak egy messzi, minden úttól félreeső helyet, a vadon sűrű bozótosának a mélyén, s ott a végtelenbe nyúló csendben, az ismerős lugas biztonságában várják a vég elközelgését.”

Bartók Béla azonban hazájától távol, kórházban halt meg. Az utolsó napokról, órákról Bartók ifjabbik fia: Péter, évekkel később így írt Agatha Fassettnek: „Az egyik este apám ágyához hívtam, beszélt a különféle kéziratok hollétéről, meg a végrendeletéről. Megborzadtam, s bizonygattam neki, hogy ez teljesen felesleges, mert már jobban van. Hirtelen lement a hőmérséklete, s ez volt a legrosszabb. Az orvos azt mondta, hogy apámnak tüstént kórházba kell mennie. Vitatkoztak. Apám nem szerette a kórházakat. Mit tudnak ott segíteni? Azon kívül valami fontos munkáját is be kellett fejeznie. (Ha még egy napja lett volna, akkor meg tudta volna hangszerelni a *III. zongoraverseny* utolsó 17 taktusát.)

Ma is látom apámat, ahogy rimánkodik a doktornak, hogy hagyja otthon még egy napig. De az orvos hajlíthatatlan volt. A kórházban apám ezt mondta Lax doktornak: „Csak azt sajnálom, hogy tele bőrönddel kell elmennem.” (Hogy mi volt a bőröndben, azt az utolsó néhány esztendőben írt művei mutatják, mint a *Concerto* zenekarra, a *Hegedűverseny*, a *Brácsaverseny* és a *III. zongoraverseny*. Ezek egy új korszakának a kezdetét jelezték, a „kristályosodási korszakot” – én annak szeretem nevezni.) A szobában voltunk, amikor meghalt, amikor a szeme elvesztette tudatos nézését, és lassan olyan lett, mint a jég. Akkor nem tudtam felfogni, hogy mi történt, s még ma sem tudok bele nyugodni teljesen.”

Bartók Béla-emlékműsorok (1945)

1945. október 17-én a Rádióban *Bartók-emléknapot* tartottak. Szabolcsi Bence, Ortutay Gyula, Veress Sándor, Schöpflin Aladár és mások méltatták Bartók jelentőségét és munkásságát.

A legnevesebb előadó művészek pedig megszólaltatták Bartók műveit.

A *Concertót* is lehetett hallani felvételtől, mégpedig a darabot megrendelő és bemutató karmester Serge Koussevitzky és a Bostoni Szimfonikus zenekar előadásában.

A *Concerto* bostoni bemutatója 1944. december 1-jén volt. A hangversenyről készült felvételt az Egyesült Államok kormánya repülőgépen küldte el Budapestre. Így szólalhatott meg a mű a Magyar Rádió Bartók-napján, Európában először.

Nemcsak a Rádióban, hanem az Operaházban is méltó módon emlékeztek Bartókra. Hosszú idő óta tartó halogatás után 1945. december 9-én bemutatták *A csodálatos mandarin* c. némajátékot. Péterfi István kritikus az előadás után így írt:

„Egy emberöltő telt el azóta, hogy Bartók Béla *A csodálatos mandarint* megkomponálta. De úgy látszik, nemcsak a könyveknek van meg a maguk fátuma, hanem a szövegkönyveknek is, és így a nagy magyar zeneszerző 1919-ben elkészült táncjátéka csak 1945-ben kerülhetett bemutatásra a magyar Operaházban.

Sokszor tervbe vették előadását, sőt másfél évtizeddel ezelőtt már majdnem a főpróbáig jutottak el az előkészületek, de hol a politika, hol a prudéria meggátolta a színrehozatalt. Szerencsére ez a muzsika nem évül el és különben is hangverseny-teremben szvit formájában már régen megismerhette a közönség. De hogy teljességében, ahogyan alkotója elképzelte, csak színpadi cselekménnyel együtt érvényesülhet, azt a mostani bemutató bizonyította.”

Említésre méltó, hogy december 3-án a magyar kormány rendezett gyászünnepélyt Bartók Béla emlékére, melyet az Operaházból a Rádió is közvetített.

Emlékhangverseny Bartók Béla 65. születésnapján (1946)

1946. március 25-én Bartók Béla 65. születésnapján emlékhangversenyt rendeztek.

Jemnitz Sándor ezúttal a távol maradó közönséget bírálta: „A Zeneakadémián rendezett hangversenyt a rádió közvetítette. Szeretnők hinni, hogy a távol maradtak otthon hallgatták végig a műsort, mert a megjelentek elszomorítóan csekély száma korántsem állott arányban az alkalom jelentőségével.”

Kodály Zoltán *Bartók és a magyar ifjúság* címmel mondta el ünnepi beszédét, amely szintén kritikus hangot ütött meg. Néhány gondolatát idézem: „Ma 65 éve, Gyümölcstó

Boldogasszony napján született Bartók Béla, és egész élete a születése napjához fűződő képeket varázsolja elénk. Rügyfakadás, gyümölcstás, magvetés, megújulás, újjászületés. Minden igazi művész új életet hoz valamilyen formában. De vannak különösen előre tekintők, a múltnak szenvedélyesen hátat fordítók, s Bartók ezek közül való. Rendesen ezek a fiatalság bálványai, eleinte csak a fiatalok értik meg őket, kortársaik számára többé-kevésbé homályosak, mert már a következő nemzedék nyelvén beszélnek. Megtalálta-e Bartók idejében ezt a fiatal sereget, amelynek megértő lelkesedése átsegítette volna válságos óráin, amelynek rajongása azt érezte volna vele, hogy nincs egyedül, hogy sokak lelkében kelt visszhangot? Azt kell erre felelnünk: nem találta meg. Lelkesedésben ugyan nem volt hiány, de megértésben annál több.”

Kodály szerint a meg nem értésnek legfőbb oka, az ifjúság zenei műveletlensége, hiszen az iskolai énekkarok többsége nem tudta Bartók kórusait tökéletesen előadni. Például a *Tavaszi* című kórustól annyira féltek, hogy csak az említett emlékhangversenyen hangzott el először.

Bartók Béla III. zongoraversenyének hazai bemutatója (1947)

1947. szeptember 26-án nagy várakozás előzte meg a Bartók Béla halálának második

évfordulójára rendezett zeneakadémiai hangversenyt. Ekkor volt Bartók utolsó művének, a *III. zongoraverseny*nek hazai bemutatója, Böszörményi Nagy Géza szólójával, a Rádiózenekar előadásában, Ferencsik János vezényletével. Tóth Dénes zenetörténész műelemzéséből idézek: „Bartók Béla 1945 nyarán, nagybetegen, röviddel halála előtt fejezte be *III. zongoraversenyét*. A II. tétel utolsó 17 ütemét már barátja és tanítványa, Serly Tibor hangszerelte. A zongoraverseny kiemelkedő jelentőségű, messze mutató értelmű Bartók munkásságában. A zeneszerző késői műveivel – *Concerto*, *Brácsaverseny* és *III. zongoraverseny* – elérkezett saját klasszicizmusához, gondolatait már végtelen egyszerűen, kristálytisztan nyelven fejezte ki. A *III. zongoraversenyt* jogosan állíthatjuk párhuzamba Bach, Mozart és Beethoven műveivel, hiszen nagyvonalúság és mélységes humánus tekintetében meg is van a hasonlóság. A *III. zongoraverseny* azonban amellet a maga egészében teljességgel egyéni, bartóki.”

Támadás Bartók Béla életműve ellen (1949-1950)

Losonczi Géza *Szabad Nép*ben megjelent írása nemcsak a Klemperer által vezényelt túl sok Mozart- és Wagner-operaelőadást kifogásolta, de Bartók Béla életművét sem kímélte:

„Bartók Bélát a legnagyobb zenei génuszok egyikének tartjuk, s művészetét a magyar zenekultúra legbecsesebb értékei közé soroljuk. Művészete bizonyíték arra, hogy a magyar népzenei hagyomány mennyire alkalmas alap magasrendű műzenei alkotások létrehozására. Nem lehet azonban szemet hunyni a fölött, hogy Bartók Béla művészetében mély nyomokat hagyott a polgári zene dekadenciája és formalizmusa. Bartók Béla génuszát nemcsak a magyar népzene tiszta forrásai táplálták, hanem kora polgári, hanyatló művészete is.”

Ezzel a cikkel kezdődött el a magyar zenekultúra sajnálatos fejezete: az úgynevezett

„**Bartók-per**”, amely a nagy zeneszerző életművének megosztására irányult.

Ennek következményeként a *Csodálatos mandarint* az **1949. december 9-i** előadás után levették az Operaház műsoráról. De ugyanígy évekre eltűnt a hangverseny-repertoárról a *Cantata profana*, a *Zene*, a két zongoraverseny, a két hegedű-zongora szonáta és néhány vonósnégyes is.

Nincs lehetőségem arra, hogy felsoroljam azokat a külföldi és magyar politikusokat, zeneszerzőket, akik részt vettek ebben az úgynevezett „Bartók-perben”, de elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy néhány év múlva többségük már önkritikusan ítélte meg azt a „súlyos nemzeti tapintatlanságot”, ami Bartókkal szemben történt.

1950. szeptember 25-én Bartók Béla halálának 5. évfordulóján azonban a „per” ellenére is emlékműsorokat rendeztek. Az operaházi ünnepségen Kodály Zoltán mondott megnyitó beszédet, amelyben hangsúlyozta, hogy a nép zenei ízlésére való hivatkozás nem lehet érv Bartók zenéje ellen: „Pedagógiai tapintat kérdése, mit, hol és kinek nyújtunk Bartók műveiből. Mint minden nagy mesternek, neki is vannak alkotásai, amelyek járatlan útjain csak a beavatottak tudják követni, azok sem fáradság nélkül. Túl buzgó szószólói csak ártanak vele, ha effajta műveit akarják avatatlan tömegek elé vinni. Munkássága egy és oszthatatlan, de minden részletében méltányolni megfelelő zenei műveltség nélkül nem lehet.”

Az emlékezésben a Rádió méltó módon vett részt. A Rádiózenekar ünnepi Bartók-hangversenyén Sebők György szólójával a *III. zongoraverseny*, valamint a *Divertimento* hangzott el Somogyi László vezényletével.

A 6-os stúdióban pedig **Mihály András** művészeti vezetésével megkezdődött a hanglemezgyártás, és elsőként Bartók Béla műveit örökítették meg.

Bartók Béla emlékezete - halálának 10. évfordulója alkalmából (1955)

1955-ben emlékezett a zenei világ Bartók Béla halálának 10. évfordulójára. A Magyar Rádióban *1955. január 1-jén*, a **Bartók-év** megnyitó hangversenyén Kodály mondott beszédet. Ebből idézek: „Bartók Béla halálának ebben az esztendőben üljük tizedik évfordulóját. Műve világszerte jobban él, mint valaha. Időszerű felvetni a kérdést, hogyan sáfárkodik hagyatékával szűkebb hazája, Magyarország. Felhasználja-e saját kultúrája emelésére, táplálására, merít-e belőle annyit, amennyit meríthetne? Erre a kérdésre ma is nemmel kell felelnünk. Mi ennek az oka? Egyrészt egyénisége, másrészt a hazai zenei műveltség állapota. Bartók abból az emberfajtából való, amely örök elégedetlenségtől hajtva mindent meg akar változtatni, mindent szebbé-jobbá akar tenni, amit csak a Földön talál. Ebből kerülnek ki a művészet, tudomány nagyjai, a nagy felfedezők, feltalálók, politikában a nagy forradalmárok, Kolombuszok, Galileik, Kossuthok, akik mind másképp hagyták maguk után a világot, mint ahogy találták. Bartók diadalmas, végleges hazatérésének feltétele a zeneileg művelt ország. Ennek munkálására kell összefogni minden tényezőnek. Ha majd egykor azokhoz is eljut művészete, akiktől ered: a dolgozó néphez, s az megérti: akkor lesz magyar zenekultúra, akkor lesz igazán boldog a nép!”

Bartók Béla összes zongoraműve a Rádióban (1955)

Bónis Ferenc zenei szerkesztő egy nagyszabású sorozatról tájékoztatta a rádióújság olvasóit: „Az ünnepi megemlékezéseknek a sorába tartozik a Rádió kezdeményezése is: valamennyi Bartók-zongoramű megörökítése és sorozatos bemutatása. Célja kettős: az első, hogy megteremtse – a világon elsőként – Bartók összes zongoraművének hangfelvétellel (magnetofonszalagon) rögzített teljes gyűjteményét. Másrészt hogy ezt a félezernél több zongoradarabot megismertesse a rádióhallgató zenebarátok hatalmas táborával. Mintegy 20 zongoraművész – a legkiválóbb Bartók-játékosok – közreműködésével, egy évig tartó munkával jött létre a Bartók-zongorakompozíciók rádió-archívuma. Egy esztendeig eltart majd, mire az adássorozat véget ér. A kéthetenként felhangzó hangversenyek előtt Bartók életművének kiváló ismerői és ismertetői mondanak rövid bevezetőt, hogy a művek keletkezésére, jelentőségére ily módon is rávilágítsanak.”

Kálmán Oszkár, az első „Kékszakállú” (1955)

1955. tavaszán – az akkor 68 éves Kálmán Oszkár, az Operaház örökös tagja – Kodály dalokat énekelt a Rádió stúdiójában. A nagy múltú, valamikor igen híres operaénekes 1913-ban mutatkozott be az Operaházban. Lelkes híve és terjesztője az új magyar muzsikának: ő énekelt először Bartók Béla „Kékszakállújának” címszerepét, és mutatott be jó néhány Kodály-dalt.

Kristóf Károly, a rádióújság munkatársa a Bartókhoz és Kodályhoz fűződő emlékeiről faggatta a neves énekművészt. Íme Kálmán Oszkár válasza: „Mint fiatal énekes, nagy érdeklődéssel figyeltem az akkortájt sokak által „ultramodernnek” nevezett zeneművészeink munkáit. Egy napon az Operaház igazgatója közölte velem, hogy Bartók Béla „*A kékszakállú herceg vára*” c. operájának két szerepét Haselbeck Olga és én fogjuk énekelni. Mindketten – kis szorongással ugyan - , de boldogan vállaltuk az újszerű feladatot. Az egyik próbán megjelent Bartók, meghallgatott, majd kezet szorított velem, mondván, hogy meg van elégedve.

Azontúl többször is eljött Balázs Bélával, a szöveg írójával együtt. Megmagyarázta, hogyan képzei az alakot színpadon, beszélt a Kékszakállú lelki beállítottságáról és a szerep zenei felépítéséről. Az opera bemutatója 1918. május 24-én volt **Egisto Tango** vezényletével.

Miközben folytak a Bartók-opera próbái, Kodály Zoltán látogatott meg lakásomon, a „*Megkésett melódiák*” c. hét dalból álló ciklusának kottájával. Azt kérte, hogy énekeljem el a dalokat a Zeneakadémián megrendezendő szerzői estjén. Örömmel tettem eleget a felszólításnak és 1918. május 7-én Kodály második szerzői estjén Bartók Béla zongorakíséretével mutattam be a gyönyörű dalokat.”

Bartók operája a Rádióban (1955)

1955. október 6-án hangzott el Bartók Béla „*A kékszakállú herceg vára*” c. operája a Rádióban, amely a Ferencsik János által vezényelt operaházi előadás felvétele volt.

Judit szerepét *Palánkay Klára*, a Kékszakállú herceg szerepét *Székely Mihály* énekelte.

Az opera ősbemutatója Haselbeck Olga és Kálmán Oszkár nevéhez fűződik, de világszerte ismertté a későbbi előadó-páros: Palánkay Klára és Székely Mihály tette. Európa számos nagyvárosában az ő előadásukban hallották elsőként e művet, és az ő előadásukban jelent meg az opera első hanglezfelvétele is.

További megemlékezés a Bartók-évben (1955)

Az 1955-ös évben a Magyar Rádió műsorában jelentős helyet foglaltak el Bartók Béla művei és a róla szóló megemlékezések: életének ismerői, kutatói 15 előadást tartottak és

25 alkalommal csendültek fel az *összes zongoraműveit* megszólaltató sorozat adásai.

1955. szeptember 26-án, Bartók Béla halálának 10-ik évfordulóján ünnepi hangverseny volt az Operaházban, amelyet további öt koncert követett a Zeneakadémián.

Denijs Dille Bartók-kutató Budapesten (1956)

1956. januárban Denijs Dille, a világhírű belga Bartók-kutató Budapestre érkezett. Egyik útja a Magyar Rádióba vezetett, ahol interjút adott az *Új Zenei Újság*, az *Esti Híradó* és a rádióújság számára. Denijs Dillét akkor így mutatták be: Antwerpenben él, 51 éves, a francia nyelv és irodalom tanára, és minden idejét a Bartók-kutatásnak szenteli. Tökéletesen beszél franciául, németül, flamandul, de a Bartók-kutatás kedvéért megtanult magyarul is.

A Bartókkal kapcsolatos szenvedélyéről, munkájáról így beszélt: „Gyermekkorom óta szeretem a modern zenét. A bartóki muzsikát egy belga falusi orgonista révén diákkoromban ismertem meg és annyira a hatása alá kerültem, hogy elhatároztam: felkutatom Bartók Béla minden zenei és emberi vonatkozását. Bartók őseit, családfáját Edelény, Borsodszirák és Szuhakálló falvakban kutattam. Jelenleg a zeneszerző partitúráinak kiadásait hasonlítom össze az eredeti kéziratokkal és a műveit elemzem.”

Bartók Béla kórusművei a Rádióban (1956)

1956-ban a Rádió sorozatban mutatta be Bartók Béla több mint 60 kórusművét, amelyek havonta csendültek fel kiváló énekkarok előadásában, neves karnagyok vezényletével, zenetörténészek ismertetésével. Számos Bartók-kórus ebben a ciklusban hangzott el első alkalommal. Bónis Ferenc, a sorozat szerkesztője így írt a rádióújságban: „A Magyar Rádió, amikor *Bartók összes kórusműveinek* teljes sorozatát tárja a nagyközönség elé, nemcsak kegyeletét kívánja a 75 éve született magyar muzsikás emléke előtt leróni. Többet: Bartók életművének egyik fontos oldalát óhajtja teljességében megismertetni a zenehallgató közönség legszélesebb rétegeivel. Hiszen nincs még egy olyan ága Bartók munkásságának, ahol olyan félreérthetetlenül szögezte volna le mondanivalójának lényegét, mint a szöveghez kötött kórusművészetben. Sokrétű, gazdag világot tárnak fel ezek a kórusok, s a gyermek-, férfi-, női- és vegyes-karok szólnak mindenkinek, akik a szép muzsikát szeretik. Bartók kórusműveinek megismerése, hallgatása, éneklése: a legjobb utak egyike a mester teljes művészetének megértése felé.”

Bartók Béla *A csodálatos mandarin* c. táncjátéka az Operaházban (1956)

Bartók Béla *A csodálatos mandarin* c. táncjátékának színpadi sorsát a műsorra tűzés és a műsorról való levétel örökös harca jellemezte. Emlékezetes Révai József, a volt népművelési miniszter kijelentése, mely szerint: „*A csodálatos mandarinra* a szocializmust építő népnek nincs szüksége”. Ezért a táncjátékot az 1949. december 9-i előadás után levették a műsorról és csak 1956. június 1-jén kerülhetett ismét színpadra.

Tallián Tibor zenetörténész írása az Operaház életében történt változásokról is tudósít: „Valami, ami a színház magára találása szempontjából mindennél fontosabb, mégiscsak megvalósult 1956 tavaszán. 1955-ben (Bartók halálának tizedik évfordulója kapcsán) már folytak a harcok, hogy engedélyezzék az 1950-es döntés visszavételét, *A csodálatos mandarin* újra-bemutatását. A színház és a magyar zeneélet egységfrontja végül győzedelmeskedett, 1956. június 1-jén az új Mandarin színpadra léphetett.”

Bartók Béla: I. „Fiatalkori” hegedűverseny (1960)

1960. április 18-án a Magyar Állami Hangversenyzenekar koncertjét közvetítette a rádió a Zeneakadémia nagyterméből. A Kórodi András által vezényelt hangverseny műsorának szenzációja Bartók Béla I., úgynevezett „Fiatalkori” hegedűversenyének magyarországi bemutatója volt Gertler Endre szólójával. Érdekes a mű keletkezésének története és az is, hogy megszólaltatására több mint 50 éven keresztül kellett várni. E történeten keresztül a tartózkodó, szigorú egyéniségnek ismert zeneszerző másfajta érzelmi tulajdonságai is megmutatkoznak. Bartók Béla 1907. június 28-án Jászberénybe utazott Geyer Stefi – az elbűvölően szép és igen tehetséges hegedűművésznő szüleikhez, vendégségbe. Július 1-jén itt írta le a hegedűverseny fő témáját, a fiatal művésznő zenei névjegyét, „Leitmotívját”. Bartók egyik levelében így írt erről Geyer Stefinek: „28-án este különösen sokat gondoltam Magára. Leitmotívjai körülrepdesnek, egész nap velük, bennük élek, mint valami narkotikus álomban. És ez így van jól: az én munkámhoz ilyen ópium kell, még ha idegörlő, ha mérges is, ha veszedelmes is.” Bartók a két tételes *Hegedűversenyt* 1908. február 5-én fejezte be és érzéseit, kételyeit ismét a Geyer Stefihez írott levélben fogalmazta meg: „...Elzártam a fiókomba, nem tudom, megsemmisítem-e, vagy otthagylam elzárva, hogy csak halálom után találják meg és szórják széjjel az egész beírt papírcsomót – az én szerelmi vallomásomat, a maga koncertjét, az én legjobb művemet – a szemébe. Nem beszélhetek róla, nem mutathatom meg senkinek, mi köze volna a világnak ehhez a ... vallomáshoz.”

A szenvedélyes zenei vallomásnak szánt *Hegedűverseny* kéziratát Bartók végül is Geyer Stefinek ajándékozta, mint viszonzatlan szerelmének zálogát. A művésznő azonban sohasem szólaltatta meg, tehát nem Bartók, hanem éppen ő zárta el a fiókjába.

1956-ban, a halálos ágyán adta csak át Paul Sacher karmesternek és azt kívánta, hogy halála után mutassa be a *Hegedűversenyt* Hans Heinz Schneeberger szólójával. A bemutatóra így a mű keletkezése után 50 évvel, 1958. május 30-án került sor Bázelen.

A két évvel későbbi budapesti bemutató után Péterfi István kritikus így írt:

„A Svájcban élt híres hegedűművész, Geyer Stefi haláláig, 1956-ig, csak a bennfentesek tartották számon, hogy a magyar származású, s egykor itthon is nagyon kedvelt művész őrző kéziratban csaknem fél évszázad óta Bartók Béla *I. hegedűversenyét*. A 27 éves ifjú zeneszerző ajánlotta és ajándékozta ezt neki. Két év óta már több helyen bemutatták külföldön a posztumusz alkotást. Idehaza most: 1960. április 18-án, a Hangversenyzenekar koncertjén került először előadásra. Nagyon örültünk, hogy Gertler Endrétől, Bartók kiváló szonáta-társától kaptuk a premiért, mégpedig hiteles megfogalmazásban.”

Bartók Béla fiataalkori művei a Rádióban (1961)

1961. szeptember 28-án a Budapesti Zenei Hetek alkalmával a Magyar Rádió szimfonikus zenekara Bartók Béla három ifjúkori – nagyrészt ismeretlen művét mutatta be.

A megelőző munkáról Bónis Ferenc zenei szerkesztő többek között ezeket írta:

„Mit nyújthat a hallgatónak egy ilyen „történelmi hangverseny”? Az egyik „szenzáció az 1903-ból való *Kossuth-szimfónia*, Bartók hazafiságának egyik korai, nagy értékű zenei dokumentuma. Ezt a művet 1904-ben előadták Filharmonikusaink Kerner István vezényletével, ugyanabban az évben Richter János dirigálta el Manchesterben. Azóta, soha, sehol nem hangzott el. 1902-ben komponálta Bartók *Esz-dúr szimfóniáját*, ebből csak a Scherzo készült el, a többi tétel vázlatokban maradt. Befejezte viszont a zongorára és zenekarra írt *Scherzót*, ez azonban soha nem jutott el a bemutatóig. A Rádió nemrégiben, egyetértésben ifjabb Bartók Bélával, aki e művek bemutatásának jogát a Rádióra ruházta, megbízta Denijs Dillét, a világhírű Bartók-kutatót, e művek rekonstrukciójával, előadásra való előkészítésével.”

A *Rádióújságban* jelent meg Lózszy János zenekritikus írása

Egy kegyeletes stúdióhangversenyről címmel, amelyből az utolsó sorokat idézem:

„A sajátos légkörű-hangulatú hangverseny méltó kegyelettel idézte fel Bartók Béla útnak indulását. Elismerés illeti érte az est létrehozóit, a Rádió zenei főosztályát, s Dille professzort, aki rövid francia nyelvű bevezetőt is mondott, s főként a műveket odaadóan tolmácsoló Rádiózenekart és ihletett vezénylőjét, Lehel Györgyöt, s a *Scherzo* magánszólamát igen tehetségesen játszó Tusa Erzsébet zongoraművésznőt.”

Bartók Béla: *Öt dal* Op. 15. (1962)

1962. december 12-én magyarországi bemutatóként hangzott el a Rádióban

Bartók Béla *Öt dal* c. kompozíciója Kodály Zoltán hangszerelésében.

Bartók 1916-ban komponálta az Op. 15-ös *Öt dalt*, cím szerint: *Az én szerelmem, Nyár, A vágynak éjjele, Színes álomban és Itt lenn a völgyben*. Érdekesség, hogy a versek költőjét, (vagy költőit) Bartók nem írta ki, bár felmerül Gombossy Klára és Balázs Béla neve, de ezt a zenetudománynak a mai napig sem sikerült tisztázni. Bartók a dalokat zongorakísérettel látta el, állítólag meg akarta hangszerelni is, de ez a zeneszerző életében elmaradt. Kodály Zoltán azonban zenekari kíséretet írt a dalokhoz. Ebben a formában hangzott el Andor Éva és a Rádiózenekar előadásában, Lehel György vezényletével.

Bartók művészi pályája – Denijs Dille előadásai a Rádióban (1963-1964)

A Rádió ismeretterjesztő műsorai közül kiemelkedett a *Bartók művészi pályája* c. előadássorozat, amely az 1963-as Budapesti Zenei Hetek alkalmával kezdődött és az 1964-es év nyaráig tartott. A 45 előadás szerzője **Denijs Dille**, a Magyarországon élő nemzetközi hírű belga zenetudós, a budapesti Bartók-archívum osztályvezetője volt. A professzor személyesen is találkozott a nagy magyar zeneszerzővel és évtizedekig foglalkozott Bartók-kutatással. Rádiósorozatának francia nyelven írott szövegét Peterdi Mária fordította magyarra és Pálos György olvasta fel. Néhány sort idézek Denijs Dille szövegéből, amely a *Rádióújságban* jelent meg előadás-sorozatának indulásakor: „Ezekben az előadásokban szeretném érzékeltetni, hogy Bartók milyen egyedülálló ember volt, és hogy művészete mennyire a szívhez és a szellemhez szól. Rábeszélés, erőltetés nélkül kívánom ezt elérni. Anélkül, hogy történeteket, anekdotákat mesélnék, érzelmi vagy emberi vonatkozású értékelésbe bonyolódnék. Bemutatom Bartókot úgy, ahogyan én szeretem, és elmondom, hogy miért szeretem.”

50 éve mutatták be Bartók *A kékszakállú herceg vára* c. operáját (1968)

1968. május 24-én emlékeztek Bartók Béla *A kékszakállú herceg vára* c. operája bemutatásának 50. évfordulójára. Bartók 1911-ben zenésítette meg Balázs Béla misztériumát, de a sors úgy rendezte, hogy az Operaház színpadán csak hét év múlva: 1918. május 24-én nyílhathott ki a Kékszakállú ódon várának hét ajtaja. Felidézem az opera születésének történetét, elsőként Ujfalussy József Bartókról írott tanulmányának részletével:

„Szemünk pillás függőnye fent: Hol a színpad: kint-e vagy bent ...?” - kérdi a prológ, s mondatlanul felel is a kérdésre: bent! *A kékszakállú herceg vára* nem más, mint zárt, feltörhetetlen emberi lélek. „A lelkem ódon babonás vár, mohos, gögös és elhagyatott” - adja kezünkbe a kulcsot Ady Endre az *Új versekben*. Balázs Béla művében a történés belső, lélektani, ezért *misztérium* a műfaja. Szerkezete világosan tagolt: a felnyíló, fokozatosan megvilágosodó, majd lassan újból elsötétülő és becsukódó vár képe körré zárul.”

Az opera bemutatóján a két szerepet Haselbeck Olga és Kálmán Oszkár énekelte. Az 50. évfordulón Kálmán Oszkár, az egykori nagy kultúrájú, kiváló basszista így emlékezett: „1918-ban, amikor rám esett a választás, már öt éve tagja voltam az Operaháznak. Az igazság az, hogy idősebb kollégáim nem vállalkoztak a Bartók opera szerepére. Nos, amikor Egisto Tango, Operaházunk nagy hírű olasz karmestere és Bartók Béla jelenlétében Fleischer Antal elzongorázta a *Kékszakállút*, én rögtön „leblattoltam” a szólamot. Mindaddig főleg Wagneren nevelkedtem, így nekem zeneileg a Bartók opera éneklése nem okozott nehézséget, új kifejezőmódjától pedig el voltam ragadtatva. Ugyanez vonatkozott Haselbeck Olgára is. Mind a ketten óriási ambícióval fogtunk munkához. Fleischer tanított be minket, de Tango már korrepetálás közben, a szobában is dirigált, sőt Bartók is végighallgatta próbáinkat.”

Az opera bemutató előadása után a *Nyugat*-folyóirat hasábjain jelent meg Kodály Zoltán kritikája, amelynek befejező sorait idézem: „Az előadás a legszebbek egyike volt az egész esztendőben. Tango karmester már a múlt évben, a *Fából faragott királyfi* bemutatója alkalmával megmutatta, hogy az új magyar zene megértéséhez nem kell okvetlenül húszévesnek és magyarnak lenni. Minden új művészethez kulcsot ad: a tehetség, nyílt befogadóképesség és igazi technikai tudás. Gyönyörűen helytálltak az énekszerepekben Haselbeck Olga és Kálmán Oszkár. Produkciójukat csak akkor méltányolhatjuk teljesen, ha meggondoljuk, hogy egy új stílus hagyomány nélküli előadásmódját részben maguknak kellett megalkotni.”

Megemlékezések Bartók Béla halálának 25. évfordulóján

Illyés Gyula és Ferencsik János nyilatkozata (1970)

1970. szeptember 26-án Bartók Béla halálának 25., a következő év márciusáig pedig születésének 90. évfordulójára emlékezett a zenei világ. E két dátum közötti időszak központi gondolata Bartók életműve volt. Az események összefogására Emlékbizottság alakult, amelynek két illusztris tagjával Gách Marianne újságíró beszélgetett.

Illyés Gyula így nyilatkozott: „Itt a Rózsadombon – nem messze tőlünk – a Kavics utcában írta Bartók Béla a *Cantata profanát*. Igen, igen, ez zenetörténeti tény, és én évek óta azon az útvonalon járok, mégsem tudtam róla. Csak legutóbb mondta el nekem Bartók fia: Béla. Bartók régóta túlnőtt már a határainkon. Mi már nem adhatunk neki semmit, csak mi kaphatunk tőle mindent. Még az ünneplését is a magunk javára használjuk föl. Európában azt hiszik rólunk, hogy a mi országunk *bartóki ország*. Pedig azt hiszem, fülünk még mindig nem eléggé finomult hozzá. Ha már ilyen sok dicsőséget kaptunk tőle, ne maradjunk el zenéjének megértésében sem.”

1940. október 8-án a Zeneakadémia nagytermében rendezték meg Bartók Béla és felesége Pásztory Ditta magyarországi és egyben európai búcsúhangversenyét. A Székesfővárosi Zenekart **Ferencsik János** vezényelte, aki így emlékezett erre az estére:

„Fájdalom, Bartók Bélával csak egyetlen egyszer muzsikáltunk együtt, azon az emlékezetes zeneakadémiai búcsúhangversenyen, amely után Amerikába ment. Akkor éreztem, hogy minden leütött hangjának külön-külön élete, értelme volt. Hogy ettől hogyan is lett olyan különlegesen egyéni hangú zongorista, ennek az elemzésére nem vállalkozom. A magam személyét illetően csak annyit mondhatok, valahányszor az ő zenéjével foglalkozom, mindig a legnagyobbaknak járó tisztelettel közeledem hozzá.”

Bartók Béla III. zongoraversenye Fischer Annie szólójával (1970)

A Bartók évforduló előestéjén: 1970. szeptember 25-én, a Magyar Állami Hangversenyzenekar koncertje nyitotta meg a Budapesti Zenei Heteket, **Lorin Maazel** vezényletével. A műsorban Bartók-művei szerepeltek: a *Két kép*, a *Zene híros hangszerekre, ütőkre és cselesztára*, és a *III. zongoraverseny* **Fischer Annie** szólójával.

Bartók *III. zongoraversenye* – Fischer Annie tolmácsolásában, hosszú időn keresztül szinte „etalon” volt, amely a muzsikuskok és a közönség szerint is mérték-adó módon idézte Bartók szellemiségét. A koncert zenekritikusa Fábián Imre így írt róla:

„Fischer Annie a *III. zongoraverseny* előadásával évekkel ezelőtt szinte iskolát teremtett és mint szuverén művész bizonyította ennek a Bartók-felfogásnak a hitelességét. Ez alkalommal különösen a mű II. tétele, a koráldallam, és a középrész „éjszaka-zenéjének” látomásos hangja érvényesült megragadó erővel Fischer Annie tolmácsolásában.”

Megemlékezések Bartók Béla születésének 90. évfordulóján (1971)

1971. március 25-én Bartók Béla 90 éves lett volna, ha megéri. Az utókor azonban igyekezett méltó módon emlékezni rá. *Bartók öröksége* címmel jelent meg az egyik műsorajánló:

„Kilencven éve született Bartók Béla. E napon ezt az évfordulót visszhangozza a világ. Korunk zeneszerző zsenije nyomorúságos szegényen halt meg egy negyed évszázaddal ezelőtt Amerikában, és ma zászlóra tűzik nevét mindenütt, műveit Bachhal és Beethovennel egy sorban játsszák. Halálának szeptemberi évfordulója és most a március 25-i születésnap az egész 1970-71-es hangversenyévadot átíveli.”

A Rádió különösen színes, változatos Bartók-műsorral készült a kettős évfordulóra.

Felsorolni lehetetlen, csak válogathatok a gazdag kínálatból. Bemutatták a sztereó eljárással készült új Bartók-felvételeket.

A hét Bartók műve címmel 21 héten keresztül hétfőnként ismertető előadás hangzott el és a hét folyamán háromszor, háromféle előadásban szólaltak meg a darabok. Sokan nagy érdeklődéssel hallgatták a szöveges Bartók-műsorokat, mint például: *Apámról* (ifjabb Bartók Béla emlékezése), *Bartók az én szememmel* (összeállítás Kodály Zoltán előadásaiból és Yehudi Menuhin nyilatkozata), és *Bartók hangja* (történelmi hangfelvétel egy 1944-ben, New Yorkban elhangzott hangversenyéről).

Március 25-én, a zeneszerző születésnapján a Zeneakadémián rendezték meg a Bartók-év ünnepélyes záró-estjét, amikor a Rádiózenekar játszott Lehel György vezényletével.

A hangversenyt a Magyar Rádió kívül 19 külföldi rádióállomás, valamint a Magyar Televízió és az Intervízió is közvetítette. A műsorban felcsendült a *Táncszvit*, majd a fiatal Kocsis Zoltán szólójával a *II. zongoraverseny*, végül pedig a *Cantata profana*.

Még egy jelentős eseményről számolok be: a Zeneművész Szövetség Bartók Béla születésének 90. évfordulója alkalmából **Nemzetközi zeneszerző-versenyt** hirdetett.

A zeneszerző versenyről az elnöklő Farkas Ferenc így tájékoztatta az érdeklődőket:

„Bartók Béla szelleméhez méltónak éreztük, hogy vonósnégyes kompozíciókra, a kamarazene legszigorúbb, legigényesebb műfajára írtuk ki a versenyt. Az, hogy felhívásunkra csaknem 70 mű érkezett a világ minden tájáról, a verseny névadója iránti tiszteleten túl, a mai magyar zeneélet jó hírét és elismerését is bizonyítja. A mezőny nemzeti megoszlás tekintetében is sokrétű, stílus és színvonal szempontjából pedig a vártnál is szélesebb a skála.”

A verseny végeredménye: a zsűri I. díjat nem adott ki. A II. díjat Durkó Zsolt *II. vonósnégyese* nyerte.

Bartók Béla: *A kékszakállú herceg vára* – Moszkvában (1978)

Az 1978-as év meglepetése Bartók Béla operájának *A kékszakállú herceg várának* orosz nyelvű előadása volt a Moszkvai Nagyszínházban: Jevgenyij Nyesztyerenko és Jelena Obrazcova tolmácsolásában. Az előadás létrejöttét magyar művészek is segítették.

Ferencsik János volt a karmester, Mikó András a rendező és Forray Gábor a díszlettervező.

Az opera megértése idegen hallgató számára nagy nehézségekbe ütközik a nyelvi problémák miatt. Ám erre a moszkvai előadásra Natalja Misonov és Nemes András (Rádiónk szerkesztője) kiváló orosz fordítást készített Balázs Béla szövegkönyvéből.

Az operaelőadás nagy sikerű bemutatóján jelen volt Breuer János zenetörténész is, aki részletesen beszámolt élményeiről – többek között ezt írta:

„Tizenegy percig zúgott a taps, elragadtatott kiáltások hangzottak a nézőtérről, hullott a virágcső a színpadra – *A kékszakállú herceg vára* orosz nyelvű színpadi bemutatóján. Feljegyeztem a napot, - hisz fontos a nemzetközi Bartók-fogadtatás történetében - : 1978. április 29-ét írtunk.

Jelena Obrazcova és Jevgenyij Nyesztyerenko – a két csodálatos énekes-színész hangjával, játékaival és személyiségével tökéletesen betöltötte a hatalmas színpadot.

Obrazcova ezerszínű, kiművelt énekhangja a felső régiókban szopránfénnyel ragyog, a mély regiszterekben a legnemesebb alt puhaságával szól. Judit szerepének nyughatatlan aktivitásával szemben Nyesztyerenko a monumentális mozdulatlanságot, kevés gesztust, ám annál kifejezőbb énekesi teljesítményt nyújt. A két zseniális énekművész csillagos órán találkozott Ferencsik János évtizedek alatt kikristályosodott Bartók-képével.”

A két énekes és Ferencsik János művészi munkája folytatódott Budapesten is, amikor elkészítették Bartók operájának magyar nyelvű hanglemez felvételét.

Így láttam Bartókot – Bónis Ferenc sorozata (1980)

1980. augusztus 20-tól kezdve 32 vasárnap és ünnepnap lehetett hallgatni Bónis Ferenc zenetörténész-szerkesztő nagyszabású vállalkozását: az *Így láttam Bartókot* című sorozatot.

A kötetbe gyűjtött emlékezéseket a Zeneműkiadó – nem sokkal a sorozat befejezése után, az 1981-es Ünnepi Könyvhéten jelentette meg. Bartók Béláról, a 20. század kiemelkedő muzsikuszakáljáról készült emlékmozaikokat Bónis Ferenc így ajánlotta a *Rádióújságban*:

„A sorozat „gyökerei” mélyek, negyedszázadon át követhetőek. Az 50-es évek közepe táján határoztam el, hogy összegyűjtöm azok emlékezéseit, akik még ismerték Bartókot és a közvetlen élmény erejével képesek felidézni messze-tűnő alakját. Portrészorozatról akkor még természetesen nem volt szó, ezek egyedi műsorok voltak, interjúk, előadások, zenés beszélgetések. De nem csupán emlékeket örökítettek meg, hanem az emlékezők hangját, sajátos gesztusait is: valamit a Bartókot körülvevő légkörből.”

Bartók Béla születésének 100. évfordulója (1981)

Az 1981-es esztendőt mindvégig áthatotta a Bartók Béla születésének 100. évfordulójára való emlékezés, melynek mottója egy Bartók-idézet volt: „Zenét szereztem s zenét szerzek, amíg csak élek. Ez a zene aztán álljon helyt magáért és beszéljen magáért, nincs szüksége az én segítségemre.” A centenárium alkalmából a zene valóban önmagáért beszélt, a bőséges és változatos események talán még Bartók várakozásait is felülmúlták volna. Petur György, a Rádió zenei főszerkesztője a nagyszabású tervekről többek között így nyilatkozott:

„Több mint egy esztendeje kezdtük meg a Bartók-év előkészületeit. Az ünnepi program mintegy 150 rádióadást tartalmaz, amelyet három témakörre csoportosíthatunk: szöveges műsorokra, zenei sorozatokra és az évforduló jegyében rendezendő hangversenyekre.

Bartók Béla születésének 100. évfordulóját nemcsak a hazai, hanem számos európai és amerikai zenei intézmény is megünnepli. Különösen nagy figyelem és érdeklődés kíséri a zeneszerző születésnapján, *1981. március 25-én* a Zeneakadémia nagytermében megrendezendő gálaestünket, amelyet mintegy 30 külföldi rádióállomás közvetít.”

A gálakoncert műsorában felcsendültek Bartók *27 egyenemű karának* részletei.

A kis remekművek megszületését Kodály Zoltán annak idején a következő szavakkal köszöntötte: „A magyar gyermek még nem tudja, hogy életére kiható ajándékot kapott 1926 karácsonyára. De tudják mindazok, akik a magyar gyermeket olyan világba akarnák elvezetni, ahol tisztább a levegő, kékebb az ég, melegebb a nap. Akiknek régi óhajtasuk teljesül azzal, hogy Bartók is közéjük áll.”

Szokolay Sándor zeneszerző az alkalomra készült írását adta közre *Bartók művészetének ihlető erejéről* címmel. Íme egy részlete: „Bartók Béla *27 egyenemű karával* zenetanulásom kezdetén, gyermekkoromban ismerkedtem meg Békéstarhoson. Bartók és Kodály zenéjét előbb szívhattam magamba, mint a klasszikus mesterek művészetét. Bartók kórusműveivel szinte egy időben zongorázhattam a *Gyermekeknek* és a *Mikrokozmosz* című sorozatának darabjait. Így lett Bartók a zenei bibliám. Műveinek sokféle jelentése van. Megközelítésükhöz alig-alig adott kulcsot, írásbeli segítséget, titkait műveibe rejtette. Művészetének megfejtését az utókorra bízta. Élete üzenet, biztatás. Erőt meríthetünk további magányunkhoz belőle. Morális erőt. Emberi tartást. Egy-egy éltető, frissítő kortyot a „tisztá forrásból”.

Az emlékezetes ünnepi koncert befejezéseként Bartók *Concerto két zongorára, ütőkre és zenekarra* című művét adta elő Kocsis Zoltán és Ránki Dezső zongoraművész, Kaszás Mihály és Madarassy Gábor ütőhangszeres művész, valamint a Magyar Állami Hangversenyzenekar Ferencsik János vezényletével. A két zongorára és ütőhangszerekre írott *Szonáta* zenekari változatát 1940-ben készítette el Bartók, arra számítva, hogy a zenekari kíséret talán megkönnyíti a mű előadását. Az átdolgozott változatot *1943. január 21-én* Bartók Béla és felesége mutatta be New Yorkban. Az első megfogalmazás népszerűbb maradt, hangzásának különös varázsa, eredetisége miatt. A zenekari változat csak ritkán hangzik el – mint például a Bartók Béla születésének 100-ik évfordulójára rendezett hangversenyen.

Yehudi Menuhin gondolatai Bartókról (1981)

Az 1981-es esztendő Bartók Béla-éve volt. Születésének 100-ik évfordulójára való emlékezés egész éven át tartott. A *Film Színház Muzsika* c. hetilap emlékszámot szentelt a zeneszerzőnek.

A szerkesztőség felkérésére Yehudi Menuhin – Bartók utolsó éveinek tanúja – is elküldte az általa nagyon tisztelt mesterről megfogalmazott gondolatait. Írásának részlete következik:

„Bartók teste jó néhány évig olyannak látszott csak, mintha egy vékony kifeszített pergament borítottak volna egy rezonáló üvegre, amely minden lüktetéssel kiürül, mert csupán azért létezik, hogy mestere vasakaratát szolgálja -, hogy rögzítse és továbbítsa a magába fogadott rezgéseket.

Az őt kínzó betegség végzetes ítélete alatt, napról napra mind többet bízott önmagából a szellemre. Így, amikor utolsó hangjegyét a pergamenre lejegyezte, és végső visszhangját a szél szárnyára bocsájtotta, úgy rémlett, a halálnak nagyon kevés követelnivalója maradt.

A kortárs zeneszerzők közül senki más nem vonzott olyan ellenállhatatlanul, mint Bartók.

Egyé váltam az ő kérlelhetetlen, összetett ritmusaival, dallamvonalainak absztrakt, de kifejező szerkezetével, harmóniáinak hihetetlen gazdagságával, és egyé váltam mindenekfölött elgondolásainak és megvalósításainak áramvonalas tisztaságával, amely épp olyan határozott metszetű és átható, akár arcéle és a szeme.”

Yehudi Menuhin nemcsak gondolatait küldte el Budapestre, hanem – kilenc esztendő után – koncertezni is eljött hozzánk, Jeremy nevű zongorista fiával együtt.

1981. október 18-án szonáta-estet adtak a Zeneakadémián, másnap pedig az Erkel Színházban egy-egy versenyművet játszottak a Magyar Állami Hangversenyzenekar kíséretével, Kórodi András vezényletével. Mindkét alkalommal csak Beethoven- és Bartók-műveket szólaltattak meg, eltekintve a ráadásoktól.

Elhunyt Bartók Béláné Pásztory Ditta (1982)

1982. november 21-én 79 éves korában Budapesten elhunyt Bartók Béláné Pásztory Ditta zongoraművésznő. Egyik méltatója írta róla: „A Bartók fényében és árnyékában töltött esztendőket a saját maga köré vont csönd évei váltották fel”

Bartókné Pásztory Dittával elég ritkán készítettek interjút, keveset lehetett arról hallani, hogyan él, mit csinál – éppen ezért érdekes Palotai Erzsí írása, amely elsősorban a művésznő gyermek- és ifjúkoráról szól. De megtudhatjuk azt is, hogy férje halála után hónapokig gyógykezelték Amerikában. Mihelyt jártányi ereje lett, 1946-ban hazatért. Pedig senki sem hívta, a „híres kis Magyarország” nem fogadta diadalkapuvál.

Lakása nem volt, egy miskolci rokonnál húzódott meg. Nyugdíjat akkor még nem kapott, a szerzői jogdíjak ügye sem volt rendezve. Végül az öccse szerzett neki nagy nehezen Budapesten egy leválasztott lakást, ott élt tíz éven keresztül, anélkül, hogy valaki rányitotta volna az ajtót. De változott a világ. Elérkezett az idő, amikor Bartókot itthon is érdeme szerint kezdték becsülni. S lassan azt is észrevették, hogy itt él közöttünk Pásztory Ditta, Bartók felesége, előadói stílusának gondozója, őrzője.

Palotai Erzsí 1976-ban a következő jellemzést írta Bartókné Pásztory Dittáról: „A mátraházi üdülő kertjében ülünk, fenyőerdő közepette, rózsák karéjában. Simán hátrafésült, szoros kontyba font, ezüstbejátszó sötétszőke haj, tág, kék szemek, szorosra zárt száj, szorosra zárt lélek. Megszenvedett ember – magatartásának igazáért, lelki nagyságáért poklokat járhatott meg. Ha szól, bartóki módon beszél: tömören, sallang nélkül, lényegre-törően. Mit jelentett Bartókkal élni? - kérdezzük. S a feleség válasza: „Állandó alakulást, érzelmi, értelmi növekedést. Létezést.” Arra a kérdésre, hogy mik a tervei? - az alapigazságok egyszerűségével feleli: „Részt venni abban, amiben lehet és kell.” Amikor alkalma volt zongoraművészként nyilvánosság elé lépni – szinte kizárólag Bartók-műveket játszott. Hanglemezfelveteleken és koncerteken vállalkozott arra, hogy tovább adja e művek előadási stílusából mindazt, amit képes volt elsajátítani. Halála után hat évvel, amikor hazahozták Bartók Béla hamvait, a Farkasréti temetőben közös sírba helyezték el nagy zeneszerzőnket és hűséges feleségét, Pásztory Dittát.

Száz éve született Geyer Stefi (1988)

1988. június 23-án hangzott el a Rádióban *Száz éve született Geyer Stefi* című műsor.

Csáth Géza zenekritikáiban gyakran emlegette „a szép lánnyá fejlődött csodagyermek” sikereit, akinek „játéka érett, energikus, világos, a tónusa tartalmas, a technikája kifogástalan.

Geyer Stefi, a bájos arcú fiatal lány, ma a világ első hegedűművészei közé tartozik” és nemsokára Csáth szép kifejezését használva, a „tavasz hírnöke” az ifjú Bartók Béla szívében. Bartók 1907-ben ismerte meg az „elbűvölően szép és igen tehetséges” Geyer Stefit. Az iránta érzett mély vonzalmáról tanúskodnak levelei, és a számára komponált *I. hegedűverseny*.

A szenvedélyes zenei vallomásnak szánt *Hegedűverseny* kéziratát Bartók végül Geyer Stefinek ajándékozta, mint viszonzatlan szerelmének zálogát. A művésznő azonban sajnos sohasem szólaltatta meg a művet. Fiókjában őrizte és csak 1956-ban halálos ágyán adta át Paul Sacher karmesternek azzal a kívánsággal, hogy halála után mutassa be a *Hegedűversenyt* Hans Heinz Schneeberger szólójával. Így az ősbemutatóra a mű keletkezése után 50 évvel, 1958. május 30-án került sor Bázelen.

Érdekes a véletlen egybeesése: Bartók első szerelme, Geyer Stefi születésének 100-ik évfordulójára emlékeztünk 1988. június 23-án, és két hét múlva, július 7-én helyezték örök nyugalomra nagy zeneszerzőnk hamvait Budapesten.

A Bartók-év eseményei (1988)

Az 1988-as esztendőt joggal nevezhetjük Bartók-évnek, ugyanis márciusban a sajtó nyilvánosságra hozta, hogy Bartók Béla hamvai 43 esztendő után, New Yorkból szülőhazájába kerülnek át. Ennek a várva-várt eseménynek hangulatában élt akkor a zenei világ.

Néhány műsort és néhány gondolatot felidézek. A Budapesti Tavaszi Fesztivál keretében, az Operaház új betanulásban adta elő *A csodálatos mandarin* című pantomimet, amelyet Lengyel Menyhért szövege alapján komponált.

Ugyanez évben jelent meg a Gondolat Kiadó jóvoltából Lengyel Menyhért – az 1974-ben, 95 éves korában Rómában elhunyt író naplójának részlete *Életem könyve* címmel, amelyben többször is szó esik Bartók zseni voltáról. *A kékszakállú herceg vára* című opera premierjéről – 1918. május 21-én többek között ezt írta: „Nem sokat értek a zenéhez, ösztöneimben adatott megérezni, hogy mi a valódi érték. Körülnéztem a színházban. Tudják-e, hogy a zseni itt megjelent? Ez az abszolút zseni, aki feloldva mondja el azt, amit mi, szegények, szavakban akarunk kifejezni. S milyen a sorsa! Ez a mű hat évig feküdt. Hogy merték elő *nem* adni?! Miféle törvény alapján? Legyünk óvatosak és engedékenyek. Nézzük meg jól, ha új jön. S ha nincs hozzá fogékonyságunk, hallgassunk a finomabb fülekre.”

Lengyel Menyhért *A csodálatos mandarin* című írása a Nyugatban jelent meg. Bartók valószínűleg ott olvasta, és nagy kedvet kapott a megzenésítéséhez. A zeneszerző és az író Thomán István lakásán ismerkedett meg 1918 tavaszán. Bartók ekkor kaphatott engedélyt a „pantomime grotesque” komponálására. Érdekes, amit Lengyel Menyhért a szövegről mondott: „*A csodálatos mandarin* korántsem pornográf, sőt nem is szexuális történet. Ha ez lett volna, Bartók nem zenésíti meg. Mind a ketten a halálos szerelmet, a szerelem diadalát éreztük benne, nem csupán a vágyét.”

Ujfalussy József írásából is idézek: „*A csodálatos mandarin* 1919 nyarán készült el, legalább zongorakivonatban, amelyet a szerző Thomán István lakásán játszott el kisebb, meghívott társaságnak. A pantomim és szerzője előtt azonban még hosszú kálvária állott addig, amíg a mű színpadra kerülhetett. Hangszerelése még évekig eltartott, egyes részletein pedig Bartók az 1926-os kölni bemutatója után is újra meg újra változtatott. Budapesti előadását meg sem érte.”

Bartók és a rádió címmel jelent meg Bónis Ferenc zenetörténész írása. Ebből idézek:

„Bartók 45-ik születésnapja előtt néhány héttel: 1926. március 3-án zongorázott először a budapesti rádióban. Ezt aztán meglehetősen sok rádiókoncert követte, valamennyit ma sem ismerjük még. A zeneszerző idősebbik fia, Béla, hatvannál több budapesti rádiós szereplését mutatta ki. Ez a szám, a külföldi rádiókoncertekkel együtt, jócskán meghaladja a százat. De nemcsak zongorázott a rádióban: szerepelt előadóként is. Emlékezetes felolvasásai: *A magyar népdal*, *Népzenénk és a szomszéd népek népzeneje*, *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene*t. Beszámolt törökországi népdalgyűjtő útjáról is, mondandóját mindenkor zenével illusztrálva.”

Bartók budapesti rádiós szerepléseit Polgár Tibor karmester-zeneszerző is felidézte, hiszen mint „önkéntes lapozó” a művész közelében lehetett. „Bartók Béla járása könnyed volt, kissé szinte lebegő, mintha finom rugókon lépdelt. Amikor a stúdióban zongorázott, rendszerint levette a zakóját és ingujjban vagy mellényben játszott – majdnem mindig kottából. Játéktípusa végtelenül tiszta és világos, billentése az erős passzázsokban gyakran ütőhangszerszerű, annál éteribb, könnyedebb a finom, halk részeken. Úgy játszott, hogy hallgatósága számára szinte *felfedezte* az előadott művet. Hihetetlen, hogy ez az apró-csontú, vékony ember milyen hatalmas erőt tudott kifejteni a monumentális, nagy fortékban.”

Ujfalussy József írásából idézek: „Amikor a háború és az embertelenség nyomasztó terjeszkedése elviselhetetlenné, művészi és tudományos munkája itthon lehetetlenné vált számára, Bartók Béla 1940. október 12-én elhagyni kényszerült Magyarországot. Feleségével és 16 hónappal később utánuk utazó fiukkal, Péterrel együtt az Amerikai Egyesült Államokban készült bevárni a háború végét. Hogy aztán folytassa munkáját, és mielőbb hazatérhessen, „de végleg”, mint egyik levelében írta. Hő kívánsága nem teljesülhetett, 1945. szeptember 26-án New Yorkban meghalt. Életében már sem ő nem láthatta viszont hazáját, sem az őt.”

Bartók Béla újratemetése Budapesten (1988)

Ifjabb Bartók Béla nyilatkozatából idézek: „1945-ben, a háború befejezése után nem volt mód rá, hogy apám földi maradványait óhajának megfelelően, hazai földben helyezzük el. Most jött el az ideje, hogy ércokorsóban Budapestre szállítsuk. De gondolnunk kellett Bartók Béla amerikai tisztelőire is, akik eddig leróhatták kegyeletüket sírjánál. Hogy ezt továbbra is megtehessék, a New York-i Ferncliff temetőben emléktábla jelöli majd: „Bartók Béla első nyugalóhelye, 1945-1988.”

Gách Marianne újságíró így kezdte írását: „...*pedig szeretnék hazamenni, de végleg ...* írta Bartók egyik megrendítő levelében. Hányszor ismételtük ezeket a szavait, hányszor hivatkoztunk rá. De hazajövetelét nem koporsóban képzelte el, és nem halála után 43 évvel. Ezt a mostani utazását a Queen Elisabeth II. óceánjáró fedélzetén két fia, ifjabb Bartók Béla és a Floridában élő Bartóki Péter kísérte, ők vigyázták apjuk földi maradványait. Bartók ma már nemcsak a mienk, hanem az egész világe. Zarándokolnunk kell hozzá, nemcsak a temetőbe, hanem a hangversenytermekbe, az Operaházba, és mindenüvé, ahol a zenéje felcsendül.”

Bartók Béla hamvai – az óceánt átszelő hajóút után – Anglián, Németországon és Ausztrián keresztül jutottak el a magyar határhoz, ahol küldöttség fogadta a „hazatérőt”.

Utolsó tiszteletadás 1988. július 6-án a Magyar Tudományos Akadémia aulájában, végső búcsú pedig másnap a Farkasréti temetőben volt. A Magyar Rádió és a Televízió munkatársai élő közvetítésekkel jelentkeztek a különböző helyszínekről. A temetésről készült egyik beszámoló részletét idézem: „Fátyolos az ég Farkasrét fölött. Mintha a nap szeme sarkában is könnycsepp ülné. A fájdalomé? A Gyászé? A Meghatódásé? Talán inkább a szereteté. „*Kicsi országom .../ hazajön a fiad ...*” Hazajött. Ravatalánál a hazai élet vezető személyiségei álltak díszőrséget. Az ünnepség befejezéséeként – Bartók szülőföldjére emlékeztetve a Hargitán szedett havasi gyopárt és egy kicsi ottani földet dobtak a koporsóra.

A síron pedig felavatták Borsos Miklós márvány emlékművét.”

100 éve halt meg Kossuth Lajos (1994)

1894. március 20-án Turinban meghalt Kossuth Lajos. A hír hallatán újra fellángoltak a magyar nemzeti érzések. Április 1-én, budapesti temetésén óriási tömeg kísérte utolsó útjára.

Bartók Béla 13 esztendő gimnazistaként maga is részese lehetett az országos gyásznak, melynek emléke sokáig elkísérte. Néhány év múlva – már mint a Zeneakadémia hallgatója – a függetlenségi hullám hatására magyaros ruhában járt, azt viselte fellépései alkalmával is. Bartók később így emlékezett erre a korszakra: „Akkoriban támadt Magyarországon ez a nemzeti politikai áramlat, amely a művészet területére is átcsapott. Arról volt szó, hogy zenében is valami sajátosan magyart kell teremteni. Ez a gondolat bennem is meggyökeresedett és a magyar népzene felé terelt. Ezek alatt a hatások alatt született *Kossuth* című szimfóniai költeményem.”

Bartók Béla *Kossuth* című művének ősbemutatóján 1904. január 13-án a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekara játszott Kerner István vezényletével. Néhány hét múlva pedig Manchesterben a Hallé zenekar adta elő, Hans Richter irányításával.

A zenemű történetének folytatásáról Bónis Ferencet idézem: „A *Kossuth* szimfóniai költemény 1904-es bemutatója Bartókot egyszeriben országos híré zeneszerzővé avatta. Életében azonban többé nem adták elő, nyomtatásban is csak két utolsó tétele jelent meg Bartók zongoraátiratában. A szimfonikus mű harmadik előadására 57 évvel az ősbemutató és 16-al a szerző halála után, 1961. szeptemberében került sor a Magyar Rádió szimfonikus zenekarának „történelmi hangversenyén”, Lehel György vezényletével. Most, a Kossuth-centenárium alkalmával, újra megszólal Bartóknak e fiatalkori alkotása.” 1994. március 16-án, a Kossuth Lajos halálának 100-ik évfordulója alkalmából megrendezett díszhangversenyen csendült fel Bartók Béla tíz tételű *Kossuth* című szimfóniai költeménye a Pesti Vigadóban.

Elhunyt ifjabb Bartók Béla (1994)

1994. június 17-én életének 84. évében elhunyt ifjabb Bartók Béla.

A zeneszerző idősebb fia évtizedeken keresztül türelemmel viselte azt a szerepet, amit édesapja emlékének ápolása feladatul rótt rá – miközben mérnökként meg volt a maga sikeres élete. Nyugdíjba vonulása után még aktívabban vett részt a zenei életben: segített a Bartók Emlékház kialakításában, munkálkodott a Liszt Ferenc Társaságban, és társadalmi szerepet vállalt az Unitárius egyházban. Somfai László zenetörténész méltatásából idézek: „Ifjabb Bartók Béla utolsó másfél évtizedében, apja szellemi örökségével kapcsolatos az a dokumentációs-krónikás tevékenység, ami az 1981-es Bartók-emlékévre bontakozott ki. Elsősorban három könyvről van szó: *Bartók Béla családi levelei*, *Apám életének krónikája*, és *Bartók Béla műhelyében*. Ifjabb Bartók Béla maga kezdett kutatni. Napról-napra rekonstruálta apja hollétét és tevékenységét. Ebbe a nagy krónikába beletartozott a család, a magánélet, az utazás, a levélírás, a népdalgyűjtés, a koncertezés és a komponálás minden hiteles „adata”. A három kötetet egy sor dokumentációs cikk, visszaemlékezés, rádióelőadás, előadás kísérte. Mindez a Bartók „adatbázis” óriási méretű gazdagodását és a közlés megbízhatóságát eredményezte. Kimondhatjuk: ifjabb Bartók Béla dokumentátori, krónikás munkája példa nélküli a zenetörténet „családi” szakirodalmában!”

A Bartók rádió napja (1995)

1995. március 25-én – Bartók Béla születésnapján – rendezték meg a *Bartók rádió napját*, amely kora reggeltől másnap hajnalig tartott. Ezen a napon – és az egész esztendő zenei műsorában – hangversenyen, rádióban és televízióban, Bartók művei központi szerepet kaptak. Magyar Kornél, a nap felelős szerkesztője többek között ezt írta: „A Bartók rádió – sok éves, kísérleti működés után – hét esztendeje találtatott méltónak arra, hogy a magyar zene e századi óriásának nevét viselhesse.

Az 1987. május 23-ai, rádiónapi keresztelő után, az állandó, önkritikus megújulási szándék meghozta gyümölcsét: az adónak mára kiforrott, határozott arculata van. A komolyzene és a kultúra kedvelőinek kínálunk nap mint nap hallgatnivalót.”

Bartók Béla halálának 50. évfordulója (1995)

1995. szeptember 26-án volt 50 esztendeje, hogy meghalt Bartók Béla. Felidézem az év legfontosabb Bartók-műsorait:

Bartók műhelyében – Somfai László 6 részes sorozata

Somfai László zenetörténész 6 rádió-előadás keretében adott betekintést a Bartók-kutatás műhelymunkájába. A budapesti Bartók Archívum munkatársai ugyanis sokfelé ágazó munkát végeznek, ami érdekli a Bartókkal foglalkozó kutatókat, a gyakorló muzsikusokat és a közönséget egyaránt. Somfai László néhány gondolatát idézem:

„A legizgalmasabb kérdés: Hogyan komponált Bartók? Ő maga alakította úgy, hogy a komponálás ne napi rutin, hanem ünnep legyen életében: ihletett órák gyötrelmes öröme. Voltak ugyan sebtében feljegyzett témavázlatok, de általában már csak azt vetette papírra, amiben benne volt a befejezhetőség ígérete. Kicsit másként dolgozott Bartók, ha nem otthon volt és nem állt rendelkezésére zongora. Ilyenkor a kottás zsebfüzet papírján megőrizte azokat a tapogatózó előlépéseket, amit egyébként az improvizálással nyomtalanul hagyott maga mögött.

Végso soron nagyon keveset tudunk a partitúrák rejtett üzeneteiről, a konkrét hangok mögötti mondandóról, mert Bartók jellemző módon nem beszélt róluk.”

1995. szeptember 25-től rendezték meg a *Budapesti Zenei Heteket*. A **nyitóhangverseny** műsorát hagyományosan Bartók Béla műveiből állították össze. A Magyar Rádióban pedig az október 1-i **Zenei világnap** gazdag műsorát Bartók tiszteletére és emlékére állították össze.

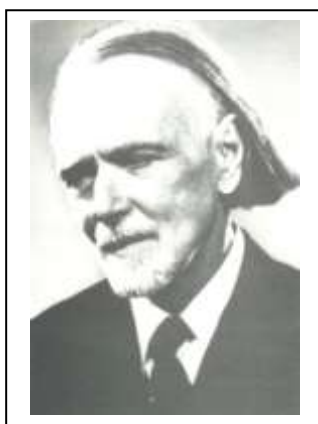
Íme néhány téma: Megelevenedtek a szülőföld, Erdély és az utolsó lakóhely, New York dokumentumai. Századunk első felének kései tanúi azt beszélték el, milyen kihívást jelentett a bartóki jelenség a magyar szellemi műhelyekben.

Hat magyar városban zenét tanuló fiatalok Bartókot játszottak élő adásban. *Hommage* címmel pedig négy koncerten mutatták be 13 ország 41 zeneszerzőjének Bartók tiszteletére írott művét. Ezek hangfelvétele hamarosan megjelent a négy CD-t tartalmazó albumban.

Bartók Béla életműve CD-n (1995)

1995-ben egy rendkívüli és mindaddig szinte ismeretlen „adathordozó” jelent meg.

Az 50 évvel ezelőtt elhunyt Bartók Béla életművét mutatja be az a CD-ROM, amelynek szerkesztője Kroó György zenetudós. Nyilatkozata szerint több évtizedes kutatómunkájának eredményeit, valamint a Bartók zenéjétől kapott élményeit szeretné ezáltal is megosztani. A CD hallgatói-nézői a mintegy ezer oldal írott szöveg (levelek, műelemzések, kritikák, önéletrajzi írások.), fényképek, színlapok, ábrák, kéziratok, filmfelvételek, valamint a csaknem három és fél órát kitevő hangzóanyag (a szerző saját zongorajátéka, népdalfelvételek, műrészletek) alapján megismerhetik Bartók Bélát, az embert, a koncertező művészt, a népdalkutatót és a zeneszerzőt.

Kodály Zoltán

1882. december 16. Kecskemét –

1967. március 6. Budapest

1926. március 15-én, a nemzeti ünnep alkalmával **Kodály Zoltán** szerzői estjét rendezték meg a Rádióban. A műsorfüzet tanúsága szerint a koncerten előadott dalok és kórusok először hangzottak el. Sőt, még nyomtatásban sem jelent meg mindegyik. A cím mellé zárójelbe írt *Kézirat* szó utal erre.

1926. október 16-án volt Kodály Zoltán *Háry János* című daljátékának bemutatója a Magyar Királyi Operaházban, amelyet a Rádió is közvetített. Az ősbemutatón Háry János szerepét Palló Imre, Örzsét pedig Nagy Izabella énekelte, vezényelt: Rékai Nándor.

1928. január 25-én Kerpely Jenő gordonkaművész hangversenye volt a Rádióban. Kerpely korának egyik legnevesebb gordonkaművésze, a Rádió művészgárdájának pedig állandó, sokat szereplő tagja volt. Hangversenyének műsorát magyar zeneszerzők műveiből állította össze. Ekkor hangzott el először a Rádióban **Kodály Zoltán Szólószonátája** Op. 8. A szerző ezt a művét 1915-ben komponálta. Ajánlása Kerpely Jenőnek szólt, aki 1918. május 7-én Kodály szerzői estjén mutatta be a Zeneakadémián. A virtuóz igényű darab technikai megoldása igen nehéz feladat elé állítja az előadót, de a művészi, zenei élmény kárpótolja az erőfeszítésekért.

Kodály Zoltán gyermekkórusai (1928)

Kodály Zoltán életcélja a nemzeti zenekultúra megteremtése volt, azaz: a zeneileg művelteket magyarabbá, a magyarságot zeneileg műveltebbé tenni! Kodály felismerte, hogy a közönség zenei nevelését gyermekkorban kell elkezdni. Például a kórusénekléssel. Éppen ezért már 1925-től kezdve komponált gyermekek számára, és ezzel új korszakot nyitott a magyar ifjúsági kóruséneklés történetében. Az első darabok megalkotásához az ösztönzést többek között a Wesselényi utcai polgári fiúiskola 120 tagú énekkara adta. Ők énekelték ugyanis 1925-ben a *Psalmus Hungaricus* gyermekkari részét, és a frissen csengő gyermekhangok megragadták Kodály képzeletét. 1925 és 1928 között komponálta a következő remekműveket: *Villő, Túrót eszik a cigány*, *Gergelyjárás*, *Lengyel László*, *Jelenti magát Jézus*, *Juhásznóta*, *A süket sógor*, *Cigány sirató* és az *Isten kovácsa*.

1928. december 7-én az Országos Magyar Dalosszövetség hangversenyt tartott a Pesti Vigadóban, amit a Rádió is közvetített. A Wesselényi utcai polgári fiúiskola énekkara Borus Endre karnagy vezényletével nagy sikerrel adta elő Kodály Zoltán *Lengyel László* és a *Süket sógor* című kórusait.

Kodály Zoltán a *Psalmus Hungaricus*t vezényli (1929)

1929. február 4-én szenzációs hangversenyre került sor. Kodály Zoltán maga vezényelte *Psalmus Hungaricus* című művét a Filharmóniai Társaság zenekara élén. Ez volt Kodály budapesti bemutatkozása karmesterként. A koncertet, amely a mű sikeres történetének fontos állomása volt, a Rádió is közvetítette. Tekintsük át röviden az előzményeket is.

1923-ban a főváros méltóképpen kívánta megünnepelni Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 50. évfordulóját. Ebből az alkalomból a három legjelentősebb zeneszerzőt, Dohnányi Ernőt, Bartók Bélát és Kodály Zoltánt kérték fel egy-egy mű komponálására. Dohnányi *Ünnepi nyitánya*, Bartók *Táncszvitje* mellett Kodály *Psalmus Hungaricus*a született ekkor. Kodály e legjelentősebb művét mintegy két hónap alatt írta meg. Szövegét a 16. századi költő-prédikátor Kecskeméti Vég Mihály 55. zsoltárából vette, amelyet az Eötvös kollégiumi időkben, irodalmi tanulmányai közben fedezett fel.

1923. november 19-én díszhangversenyen mutatták be az új műveket. A Filharmóniai Társaság zenekarát és a Palestrina kórust Dohnányi Ernő vezényelte. A tenorszólót Székelyhidy Ferenc énekelte. A művek sikeres előadását 15 budapesti napilap kommentálta, ami szinte példátlan hazai vonatkozásban. A bemutatón Kodály műve még az 55. zsoltár címet viselte, de az 1924. november 30-i és december 1-i előadásokon már a *Psalmus Hungaricus*, azaz *Magyar zsoltár* végleges címet kapta.

Néhány sikeres budapesti Psalmus koncert után elkezdődtek a mű külföldi előadásai is. Az amszterdami Oratórium egyesület karnagya arra kérte Kodályt, hogy vezényelje saját maga a Psalmus hollandiai bemutatóját. Kodály ekkor még azt felelte, hogy nem tud dirigálni, de hamarosan vezényelni tanult. Strasser István, a nála hét évvel fiatalabb karmester volt ebben segítségére, miközben Szabolcsi Bence zongorán játszotta a zenekar, szólista és vegyeskar szólamait. 1927. április végén már Kodály vezényelte a művet a világhírű Concertgebouw zenekar élén. A Psalmus Hungaricust számos külföldi hangversenyteremben bemutatták, például Németország több városában, Angliában, New Yorkban és 1928-ban Toscanini vezényletével a milánói Scalában.

Ilyen előzmények után *1929. február 4-én* került sor arra, hogy Kodály Budapesten is bemutatkozzék, mint karmester. Fogadtatása kedvező volt. Csupán néhány mondatot idézek a Budapesti Hírlapban, a Magyarságban és a Pesti Naplóban megjelent kritikák közül: „Kodály kitűnően dirigál, az együttes abszolút biztonsággal működik a keze alatt.” „Ez a dirigensi bemutatkozás volt az est külön szenzációja.” „Kodály biztos és világos mozdulatokkal vezényel. Szigorúan, határozottan, parancsolóan. Kórus és zenekar szemmel-láthatóan odaadással követte vezére parancsait.”

Kodály Zoltán *Háry János* c. daljátéka Csákváron (1929)

1929. július 27-én nem a szereplők jöttek a Rádióba műsort adni, hanem a Rádió közvetítő kocsija ment el egy dunántúli faluba, a Vértes hegység tövében épült Csákvárra, hogy az egész ország tanúja lehessen egy érdekes vállalkozásnak. Csákvár lakossága ugyanis elhatározta, hogy előadja Kodály Zoltán *Háry János* című daljátékát. Az ötletadásban része lehetett Paulini Bélának, a darab egyik szövegírójának, Csákvár szülőföldjének. Az akkori írások szerint a csákvári Bozory vendéglőt zsúfolásig megtöltötte a közönség. A szereplők iskolázatlan hangon, de tisztán énekelték a Kodály melódiákat. Egy-egy ízes mondás után felcsattantak a nyílt-színi tapsok. A Rádióújság így kommentálta az eseményt: „Ha vitéz Háry János legragyogóbb meséje elevenedné meg, az sem lehetne meglepőbb, kedvesebb és meghatóbb, mint az a valóság, hogy Csákvár magyar község földműves legényei és lányai összeálltak, és Bozory Endre betanításával megtanulták a Magyar Királyi Operaház egyik klasszikus veretű daljátékát. Majd a mikrofon előtt is eljátszották és elénekelték. Minden szeretetünk és elismerésünk az övék, de ugyanakkor meghajtjuk fejünket a Rádió igazgatósága előtt is, mert nagy áldozatkészséggel, az aktualitás megérzésével és a magyar népművészet iránti rajongással sietett műsorába illeszteni ezt a példátlanul érdekes előadást.”

Húsz éves a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes (1930)

1930. február 26-án közvetítette a Rádió a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes hangversenyét, és ekkor egyúttal megemlékeztek az együttes húsz éves fennállásáról is. (Lásd: Bartóknál)

Arturo Toscanini Budapesten vezényel (1930)

1930. május 21-én szenzációs hangversenyt közvetített a Rádió a Városi Színházból: Arturo Toscanini vezényletével a New Yorki Szimfonikus zenekar mutatkozott be a budapesti közönségnek. Jemnitz Sándor írásából idézek: „Végre eljött hozzánk is Arturo Toscanini, Olaszország leghíresebb karnagya. Sötét szemében kigyúl a tűz dirigálás közben. Fanatikus művész és fanatizmusának tárgya már az első ütemeknél kibontakozik előttünk.”

A hangverseny műsora igen változatos volt: a Rossini nyitányt Beethoven *VII. szimfóniája*, Kodály *Nyári este* és Debussy *A tenger* c. kompozíciója követte, majd Wagner *Trisztán és Izolda* c. operájának részletével fejeződött be a nagy-sikerű koncert.

A műsorból Kodály *Nyári este* című zenekari művét emelem ki, hiszen annak sikere éppen Toscaninihez fűződik. Az 1906-ban komponált darabban Kodály az Adriai tenger partján eltöltött nyári esték emlékét örökítette meg. A bemutaton nem volt sikere. Mintegy húsz évvel később Toscanini beszélte rá Kodályt, hogy korai darabját dolgozza át.

Ez valóban megtörtént. Az átdolgozott művet a szerző a karmesternek ajánlotta és a partitúra előszavában ezt írta: „Ha most sikerült volna helyreütnöm, amit feleannyi idős koromban elhibáztam, azt egy nagy mesternek köszönném. Az ő példája és munkára szólító szava rázta fel bennem újra azt a felelősségérzetet, azt az örök elégedetlenséget, amely szeretne mindent előlről kezdeni.” Az átdolgozott „*Nyári estét*” Toscanini New Yorkban mutatta be 1930. április 3-án, ugyanez év május 21-én pedig a budapesti hangversenyen.

A közönség reagálásáról Péterfi István így tudósított: „Különösen büszkék voltunk arra, hogy Kodályt itthon is láthattuk Toscanini oldalán, amikor a zúgó tapsokra a mester a pódiumra hívta. Hiszen az egész magyar zeneművészetnek felbecsülhetetlen dicsősége, hogy Toscanini vezényli a Scalaban, New Yorkban és mindenfelé, amerre jár, a Kodály műveket.”

Móricz Zsigmond és Kodály Zoltán barátsága (1930)

1930. augusztus 5-én „*Magyar művészek otthonában*” címmel Móricz Zsigmond leányfalui villájából adott helyszíni közvetítést a Rádió.

Móricz Zsigmondról szólva, megemlíthetjük a Kodály Zoltánnal való kapcsolatát is. Írásos nyomai vannak annak, hogy kölcsönösen tisztelték egymást, és többször is felvetődött a közös alkotás terve. Erre először 1917-ben került sor. Július 7-én levél érkezett Kodály Áldás utcai lakásába: „Igen tisztelt uram, nagyon szeretnék Önnel találkozni. Nem tudom, Reinitz Béla beszélt-e már Önnek arról, hogy nagyon meg akarom kérni, vállalja el egy darabom fő jelenetének zenei megkomponálását. Népjelenet, népdal, s muzsika, és mégis lehetne talán valamit kezdeni vele. Ha készsége van erre, s nincs egyéb dolga, legyen olyan jó, ma délután 3-4 óra közt a Szabadság kávéházban találkozzunk. Ha ez lehetetlen volna, tessék ugyanakkor telefonálni oda nekem. Szíves és meleg üdvözlettel kész híve Móricz Zsigmond.”

Eősze László *Kodály életének krónikája* c. könyvéből tudjuk, hogy Kodály örömmel tett eleget a meghívásnak és az általa már korábban is nagyra becsült író felkérésére elvállalta a *Pacsirtaszó* című színdarab kísérőzenéjének megírását. A bemutató 1917. szeptember 14-én volt a Nemzeti Színházban. Molnár Antal a *Zenei Szemlé*ben ezt írta Kodály munkájáról:

„Kodálynak dicséretére válik, hogy nagy művészetét ennyire tudta stílusosan alá tudta rendelni az író céljainak ... A szép és mély érzésű „*Fáj a szívem*” kezdetű dal a második felvonás díszjele, Kodály lírájának jellemző terméke.”

A Kodály Zoltán és Móricz Zsigmond által tervezett másik közös alkotás az *Odüsszeusz* opera lett volna. Móricz ugyanis Simonyi Mária színésznő iránt fellobbant szerelme idején *Odüsszeusz* címmel verses drámát írt. Tőle szokatlan módon a mitológia „kényelmes köntösében” vallott magáról és szerelméről. Ismét Eősze László könyvéből idézek:

„1926. január 3-án Móricz Zsigmond meglátogatta Kodályékat újévi jókívánságokkal és egy *Odüsszeusz* opera tervével.” Kodály ellátta ugyan a kéziratot megjegyzéseivel, de mégsem lett belőle operaszövegkönyv, mert elképzeléseiket nem tudták összehangolni. Kodály egy alkalommal így beszélt Eősze Lászlónak a Móricz Zsigmonddal közösen tervezett operáról: „Egy szereplőnő három alakban, ez lett volna a vonzó benne. De ilyen énekesnőt nehéz lett volna találni. Lett volna ok, hogy ritkán adják. A három darab egy este ment volna. De nem készült el belőle semmi, csak a régi dal, amit *Odüsszeusz* távozása után *Nausikaa* énekelt volna.”

A *Nausikaa* című dalt Kodály még 1907-ben komponálta, amely bizonyítja, hogy volt affinitása az *Odüsszeusz* témához. Kár, hogy a Móricz Zsigmonddal közösen tervezett opera nem valósult meg.

Gyermekkórusok hangversenye (1931)

1931. április 26-án délután a Zeneakadémia nagyterméből iskolai kórusok hangversenyét közvetítette a Rádió. A Wesselényi utcai és a Hernád utcai polgári fiúiskola, valamint a Koronaőr utcai leányiskola gyermekkarai szerepeltek, Borus Endre, Steiner Rezső és Markóczy Irén karnagyok vezetésével. A műsorban Steiner Rezső, Ottó Ferenc, Kerényi György és Demény Dezső művei, valamint Kodály Zoltán *Isten kovács*, *Lengyel László* és *A süket sógor* című kórusai hangzottak el. A *Rádióélet* a kórusok és vezetőik fényképe mellett egész oldalas cikkben hívta fel a figyelmet a gyermekkórusok hangversenyének közvetítésére:

„Magyarországon a gyermekkarok felállítása egybeesik a polgári iskola megalapításával. A gyermek énekkarok működése az utolsó 8-10 évtől eltekintve csaknem kizárólag az iskolai ünnepélyeken való szereplésre szorítkozott. Egy évtizeddel ezelőtt indult meg a fejlődés, amihez nagyban hozzájárult az a körülmény, hogy erre elhivatott zeneszerzők is kedvet kapnak gyermekkari művek írására.”

Tóth Aladár a *Pesti Napló*ban így írt a gyermekkórusok koncertjéről: „Kodály gyermekkar-kompozícióinak és az azokat előadó gyermekkórusoknak rendkívüli sikere, úgy látszik, döntő hatást gyakorolt a magyar iskola zenei életére. Immár évenként több tanintézet állítja ki kis dalosait a hangversenydobogóra. Iskolai énektanításunk ezzel a nagy nyilvánosság ellenőrzése alá került. Ezen a hangversenyen már megfigyelhettük azt a visszhangot is, melyet Kodály gyermekhangra írt muzsikája a zeneszerzők lelkében keltett. Általában megállapíthatjuk: az új gyermekkar-szerzőknek sikerült a Kodály-stílus egy-egy értékes impulzusát megragadniuk. És ez már óriási haladás a Kodály-előtti magyar gyermekének-irodalomhoz képest.”

Bartók Béla és Kodály Zoltán estje a Rádióban (1931)

1931. május 26-án Bartók Béla és Kodály Zoltán műveiből összeállított estet rendeztek a Rádióban. A műsorban megszólalt Bartók *I.* és Kodály *II. vonósnégyese* a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes előadásában, valamint öt Bartók és öt Kodály népdalfeldolgozás Báthy Anna tolmácsolásában, Kósa György zongorakíséretével. (Lásd: Bartóknál)

Kodály Zoltán: Marosszéki táncok (1931)

Az 1931. július 15-i hangversenyről így írt a *Rádióélet*:

„A szépséges magyar muzsika tért hódít Európa zenevilágában is. A nálunk fejlettebb kultúrországok állandóan figyelik rádióinkat, meghívják szereplésre művészeinket, sorra előadják a magyar műveket s nem először történik, hogy teljes magyar műsor közvetítésére kérik fel Stúdióinkat. Most is ebbe az örömdetes helyzetbe kerültünk.

A berlini Rádió felkérésére magyar műsort adunk Németország számára. A nagyszabású koncerten a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekara játszik Dohnányi Ernő vezényletével.

A műsor második száma friss magyar újdonság (a filharmonikusok 1930. december 1-jén mutatták be), mely féléves korára jelentős külföldi sikereket ért el. Címe: *Marosszéki táncok zenekarra*. Szerzője: Kodály Zoltán, a modern magyar zeneművészet egyik kiválósága.

A *Marosszéki táncok*: gyönyörű magyar mestermű. A kompozíció, mint neve is mutatja, marosszéki magyar témákra épül, és a régi Erdély, Tündérország hajdani képét idézi fel.”

A Szilágyi Erzsébet leánylíceum énekkarának hangversenye a Rádióban (1932)

1932. április 15-én a Szilágyi Erzsébet leánylíceum énekkarának hangversenye volt a Rádióban, Sztojanovits Adrienne vezetésével. Műsoruk kiemelkedő számai Kodály Zoltán *Pünkösdlő*, *Gólyanóta* és *Táncnóta* c. kórusai voltak. Sztojanovits Adrienne, a neves zenészcsalád tagja. 1929-ben kapott diplomát a Zeneakadémián és a Szilágyi Erzsébet leánygimnázium énektanára lett. Egyike volt azon lelkes tanároknak, akik segítették Kodály terveit megvalósítani a kóruséneklésen keresztül. A leánykórus nagy sikerrel énekelte Kodály műveit az iskolában, a hangversenyeken és a Rádióban. Ez az énekkar jutott elsőként külföldre is. Az 1931-32-es években Bécsben, Münchenben, Augsburgban és Salzburgban tartott koncertjeik valóságos diadalutak voltak.

Látogatás Sergio Failoni karmester otthonába (1932)

A *Rádióélet* munkatársa ellátogatott Sergio Failoni, a budapesti Operaházban működő olasz karmester otthonába. Failoni karmesterként 1921-ben mutatkozott be Milánóban, aztán különböző olasz színházakban vezényelt. 1928-tól 1948-ban bekövetkezett haláláig volt a budapesti Operaház vezető karmestere.

A karmester többek között ezt mondta: „Gyermekfővel kezdtem tanulmányozni Wagnert. Azóta is hű maradtam hozzá, és nincs olyan műve, amelyet kotta nélkül ne tudnék.

Wagneren kívül természetesen ismerem a világ zeneirodalmának minden számottevő darabját. Igen nagyra értékelem a magyar szerzőket is, különösen a moderneket, akiknek műveit örömezt vezénylem. Erre remek alkalom most Kodály *Székelly fonó*jának betanítása.”

Kodály Zoltán *Székelly fonó* c. daljátéka az Operaházban (1932)

1932. április 24-én az Operaházban bemutatták Kodály Zoltán *Székelly fonó* c. daljátékát.

Ezt követően, a *Rádióélet* május 20-ai számát ünnepivé emelte a Kodály Zoltánnal készített interjú. A műsorújság munkatársa megkérdezte a zeneszerzőtől, hogyan szánta rá magát, hogy szabályszerű operaszöveg nélkül alkosson. Íme Kodály válasza:

„A Hány sikere után érlelődött meg bennem ez a gondolat, még pedig azért, mert ezekben a népi szövegekben költői cselekmények húzódnak meg, aztán meg bántott, hogy minden más nemzetnek van dalos szava a tulajdon operaháza színpadán, csak nekünk nincsen.

A *Székely fonó* dalaiban sok a drámai és a színpadi elem, a keret: a székely fonóhely pedig egyenesen a színpadra termett. Először a zene állt össze egységes, nagyobb formában.

A szöveg, azaz a cselekmény jóformán a dalok szövegéből vetődik ki. Miért ne aknáznók ki végre azokat a dalokat, melyek törölmetszett népi szövegéből kerek mese alakul ki?!”

Kodály *Székely fonóját* a kritika általában elismerte, bár voltak, akik fenntartással fogadták.

Egyikük kijelentette: „Nem opera, csak remekmű”. Jemnitz Sándor a következőket írta:

„Egymástól független népdalfeldolgozások, önálló zeneszámok diktálják itt a tempót és a hangulatot. A szereplők egyéni hozzájárulásuk nélkül, a sorrend kényszerének engedelmeskedve, nem mint drámai alakok, hanem mint népdalátíratok előadóművészei zökkennek bele egyik jelenetből a másikba. Kétségtelen, hogy a műben nagy akarások, igazán költői szándékok jelentkeznek. Az újdonság döntő alaphibája ott rejlik, hogy külön életet élő népdalok jelenetezett összefűzésével, egymás mellé állításával vél szerves, élő egészet alkotni. Ez nem daljáték, hanem egyes dalszámoknak néhol már-már kínosan össze kényszerített gyűjteménye.

Az előadás a Kodály személye iránt érzett szeretet és tisztelet jegyében áll. Minden közreműködő képességeinek legjavát adja, így elsősorban Basilides Mária és Palló Imre, a magyar népi dalművészet hivatott két apostola, továbbá Sergio Failoni karnagy, Márkus László főrendező és ifj. Oláh Gusztáv, a díszletek tervezője.”

Kodály Zoltán a *Psalmus Hungaricus* című művét vezényelte (1932)

1932. június 15-én Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus* című művét közvetítette a Rádió.

Az Operaház tagjaiból alakult zenekart és énekkart maga a zeneszerző vezényelte. A tenorszólót Székelyhidy Ferenc énekelte, a bevezető előadást pedig Tóth Aladár mondta.

A *Rádióélet* műsorajánlatában ez olvasható: „Kodály Zoltán művei között ékkő a *Magyar Zsoltár*, a *Psalmus Hungaricus*, amely Buda és Pest egyesülésének félszázados évfordulójára készült Kecskeméti Végh Mihály 1561-ből való 55. zsoltár szövegére. A grandiózus művet 1923. november 19-én mutatták be. Az Istenség gondolatának szent extázisával telített mű lenyűgöző hatású. A magyar egyházi zene egyik legmonumentálisabb alkotása.”

Az *Így láttuk Kodályt* c. kötetben Bónis Ferenc emlékezik arra a diákkori élményére, amikor Kodály a *Psalmus Hungaricus*t vezényelte. Ebből idézek: „Nehéz fogalmat adni róla: mint érezte meg az elfogulatlan hallgató, pillanatok alatt, a vezénylő Kodály magától értetődő nagyságát. Pedig tulajdonképpen semmi *karmesteri* nem volt benne. Takarékos, egyszerű, jelzésekre szorítózkodó mozdulatokkal vezette együttesét. De talán épp ez: a külső egyszerűségnek és a belső izzásnak e különös ellentéte kerített hatalmába.”

Kodály Zoltán egyik hanglemezen megörökítették a zeneszerző prózában elmondott gondolatait is. A *Psalmus* elhangzása előtt ezt mondta:

„Tudomány, művészet gyökere egy. Mindegyik a világot tükrözi, a maga módján. A tudományos és művészi nagyság alapja is ugyanaz: az igaz ember, a *vir justus*.”
És egy versszak a zsoltár szövegéből:

„Az igazakat te mind megtartod, / A kegyeseket megoltalmazod,
A szegényeket felmagasztalod: / A kevélyeket aláhajigálod.”

Lányi Viktor előadása *A magyar opera mesterei* címmel (1932)

1932. szeptember 12-én hangzott el a Rádióban Lányi Viktor előadása *A magyar opera mesterei* címmel. Az operarészletekben Báthy Anna és Szende Ferenc énekelt és az Operaház tagjaiból alakult zenekar játszott Rékai Nándor vezényletével. A műsor 12 neves magyar zeneszerző operáját ismertette, köztük Kodály Zoltán *Háry János* című művét is.

Hangversenyek Kodály Zoltán 50. születésnapja alkalmából (1932)

A közszerepléstől egyre inkább visszahúzódó Bartók Béla után nézzük meg, hogyan ünnepelték 1932. december 16-án Kodály Zoltán 50. születésnapját. Papp Viktor zeneíró és kritikus így kezdte ünnepi köszöntőjét a *Rádióélet*ben: „Mindenki elismeréssel és tisztelettel ejti ki nevét, mely a zenevilágban egyik legértékesebb magyar márka. Tősgyökeres magyar zeneszerző, zenetudós és jeles zenei író. Visszahúzódva, zárkózottan él. Tanul, tanít és dolgozik. Senkivel és semmivel nem törődve, megy egyenesen művészetének szent útján, s megírja a magyarság egyik legszebb zenei fohászkodását, a *Psalmus Hungaricus*t, majd a legmagyarabb szellemű két daljátékot, a *Háry Jánost* és a *Székely fonót*. Közben zenekari művekkel, kamarazenével, kórusokkal és csodálatraméltó dalokkal kövezi ki léptei nyomát.

Most, életének félszázados, emlékeztető időpontjánál, hálás nemzete jókívánságokkal szorítja meg a kezét, s áldást kér a Magyarok Istenétől további munkájára.”

Budapest hangverseny naptára megtelt a Kodály-rendezvényekkel. Koncertet adott a Székesfővárosi Zenekar Vaszy Viktor vezényletével, a Palestrina kórus és az Egyetemi Énekkar Bárdos Lajos vezetésével, a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekara, valamint a legtöbb gyermekkórus. A *Psalmus Hungaricus* háromszor hangzott el egy hét alatt. Az Operaház pedig a *Székel*y fonót adta elő. A Kodály Zoltán 50. születésnapját ünneplők között óhatatlanul felidéződött az előző év, amikor Bartók Béla töltötte be 50. évét. Ünneplésről akkor szó sem volt. Jemnitz Sándor írásba is foglalta gondolatait: „Tisztelettel, megbecsüléssel és szeretettel köszöntjük Kodály Zoltánt ötvenedik születésnapján és Bartók Béla szavait idézzük egyik beszélgetésünkéből: „Gondolja meg, hogy a magyar zeneélet mennyivel lenne szegényebb, ha Kodály nem volna!” Erre gondolunk! De gondolunk Bartók Bélára is, a magyar jelen legzseniálisabb alkotójára, akinek ötvenedik születésnapján, egy évvel ezelőtt, nemhogy zenei hét nem volt, de három ütem sem hangzott el! Nem sokalljuk a Kodálynak kijáró megtiszteltetést, mert az megérdemelt. Sohasem fogjuk sokallni a szeretet megnyilvánulásait, mert ezekből sohasem elég! Csak azt reklamáljuk, ami nincs, csak a meg nem történtek ellen emelünk óvást. S a Bartók Béla esetében elkövetett bűnös, aljas és gonosz mulasztás kettőzött árnyékot vet e héten, az ünnepélyek fényáradatában.”

Kodály Zoltán *Háry János* c. daljátéka a Debreceni Héten (1934)

1934. júniusában a Debreceni Hét eseményeiből egész sor helyszíni közvetítéssel vette ki részét a Magyar Rádió. Bemutatták az 1862-ben alapított, és jelentős múltra visszatekintő Zeneiskolát is. „A Zeneiskola jelenlegi igazgatója dr. Baranyi János, európai hírű zongoraművész. A tanárok közül megemlítenők: Szabó Emil, aki Bartók és Kodály tanítványa volt, Hoór Tempis Erzsébet, a külföldön is ismert ária- és dalénekesnő, dalszerző. Férje, Galánffy Lajos, kiváló zongoraművész, aki tanártársaival, Erdész Lajossal és Búza Gáborral megalapította a *Debreceni Triót*, mely eddig Budapesten, Milánóban és Bécsben szerzett elismerést.”

1934. június 8-án a debreceni Református Kollégium udvarán mutatták be Kodály Zoltán *Háry János* c. daljátékát Palló Imre, Nagy Izabella, Sebők Sári, Budanovits Mária, Maleczky Oszkár és Toronyi Gyula, a budapesti Operaház művészeinek tolmácsolásában, Ferencsik János vezényletével, Rékai András rendezésében.

Dr. Baranyi János, a Zeneiskola igazgatója így ajánlotta az előadást: „A Debreceni Hét kimagasló eseménye lesz Kodály Zoltán *Háry János* című daljátékának előadása, amely egyaránt élvezhető zeneértők és nem zeneértők számára. A magánszerepeket a magyar királyi Operaház kiváló művészei játsszák, a kisebb prózai szerepeket, kórust, gyermekkart és zenekart, teljes egészükben debreceni erők adják.

A közel száztagú zenekar a Bocskai hajdúezred, a MÁV filharmonikus zenekar tagjaiból és a Zeneiskola művésztanáraiból, növendékeiből áll. Az előadás is bizonyosága annak, hogy a nehéz idők ellenére Debrecen követi az ősi tradíciót: a zene őszinte szeretetét.”

Kodály Zoltán három kórusművének bemutatója a kecskeméti Hirös Héten (1934)

Egy másik alföldi város, Kecskemét a Hirös Hét keretében mutatkozott be.

A Hirös Hét eseményeiből a Magyar Rádió közvetítette Katona József emlékkövének avatását, a *Bánk bán* színházi előadását és az 1934. július 22-én megtartott *Dalos ünnepélyt*.

Ez utóbbi hangverseny zenetörténeti eseménnyel is szolgált: bemutatták Kodály Zoltánnak, a város szülöttének az *Öregek*, az *Akik mindig elkésnek* és a *Jézus és a kufárok* című vegyes karait. A három új művet a Városi Dalárda énekelte Vásárhelyi Zoltán vezényletével, a szerző jelenlétében. A bemutatott kórusokból most a Weöres Sándor versére komponált *Öregek* történetét idézem. A költő így emlékezett Kodállyal való találkozására:

„Az *Öregek* c. versemet 14 vagy 15 éves koromban írtam, és a *Pesti Hírlap Vasárnapjában* jelent meg egy diáksapkás fényképpel együtt. Kodály mester ezt látta meg, elolvasta és megzenésítette, aztán legnagyobb meglepetésemre levelet kaptam tőle, amelyben engedélyt kért az *Öregek* kóruselőadására és kiadására. Mondanom sem kell, hogy a legnagyobb megtiszteltetés volt ez számomra, örömmel válaszoltam és megköszöntem. Az *Öregek* első előadása Kecskeméten történt, Vásárhelyi Zoltán vezényelte. Ekkor én szombathelyi diákgyerek voltam, 15 éves, akinek se szabadsága, se pénze nem volt arra, hogy utazzék Kecskemétre vagy akárhová is. A második előadás viszont Szombathelyen volt, szintén Vásárhelyivel. Ott én is jelen voltam. Akkor ismerkedtem meg személyesen Kodállyal és feleségével.”

Idézem még Kodály rövid vallomását Weöres Sándor *Öregek* c. verséről: „A vers mindjárt megkapott, mert ritkán hallani ilyen őszinte érzést, és főleg fiatalembertől, az öregek iránti szánalmat.”

Arturo Toscanini karmester Bécsben és Budapesten (1934)

1934. október 21-én Bécsben, majd másnap Budapesten, Arturo Toscanini hangversenye hozta lázba a közönséget.

„Nevezetes eseménye a magyarországi zeneéletnek és egyben a Magyar Rádiónak Toscanini budapesti szereplése. A karmesterek legnagyobbja, Arturo Toscanini bécsi hangversenyei után ellátogat hozzánk és a Városi Színházban a világhírű Bécsi Filharmonikus zenekarral, a magyar Palestrina Kórusal és kiváló szólóénekesekkel előadja a zeneirodalom legnagyobb remekművét, Beethoven *IX. szimfóniáját* és Kodály Zoltán nagyszerű alkotását, a *Psalmus Hungaricus*.”

A hangversennyel kapcsolatosan kereste fel a *Rádióélet* munkatársa Kodály Zoltánt.

Az interjúra egy különleges fénykép hívta föl a figyelmet, amelyen Kodály, a természet szerelmese, sziklák tetején ülve látható. A fotó alatt pedig: *Kodály Zoltánnál a hűvösvölgyi villában* c. írás olvasható. Ebből idézem a mester szavait:

„Jelenleg a *Magyar népzene fejlődése* címmel megjelenendő könyv kéziratán dolgozom. Ennek a műnek megírása a forrásmunkák kiböngészése és ellenőrzése miatt legalább kétszer annyi ideig tart, mint gondoltam volna. Ezen a héten azonban Bécsbe utazom, a *Psalmus Hungaricus* előadására. Mindig jó, ha a szerző a próbákon is jelen van, bár ezúttal Toscanini pálcája alatt nagyszerű előadók szólaltatják meg. És Toscanini már egy ízben vezényelte is a *Psalmust* Milánóban.”

A budapesti koncerten jelen volt Szomory Dezső író is, aki az élmény hatása alatt a következő sorokat írta: „Ezt a két zenei szent embert el se lehet választani egymástól e percben, mikor a *Psalmus* hangóceánján találkoznak. Az alkotónak és a megszólaltatónak olyan művészi egysége ez, hogy álmodni sem lehet szebbet, se tökéletesebbet. A kodályi-bánat magasztossága a szívem mélyéig meghatott.”

A Waldbauer-Kerpely vonósnégyes 25 éves jubileuma (1935)

1935. március 19-én ünnepelték a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes negyedszázados jubileumát.

Hangversenyük előtt Papp Viktor zenetörténész mondott bevezető beszédet. Ebből idézek:

„A magyar zenetörténetben negyedszázados dicsőség és osztatlan vezető szerep egyetlen vonósnégyes társaságnak sem adatott meg. Büszkélkedve és szeretettel köszöntjük tehát Waldbaueréket azon a napon, amelyen 25 évvel ezelőtt ugyanezzel a műsorral és csaknem változatlanul ezekkel az előadókkal először álltak közönség elé.

A fiatal művészek: Waldbauer Imre, Temesváry János, Molnár Antal és Kerpely Jenő vonósnégyesben való találkozása a véletlen műve volt. Zeneakadémiai növendék korukból mindnyájan ismerték Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak még addig sehol elő nem adott kamarazene műveit. E zenei értékek nyilvános elismertetését akarták segíteni, amikor 1910. március 17-én és 19-én Bartók és Kodály szerzői estjén először felléptek a Royal-szálló hangversenytermében. Az egykorú sajtószeretlenségüket korszak-alkotó fordulatnak jelezte a magyar kamarazenélés történetében.

A kvartett első fellépése olyan sikerrel járt, hogy Waldbauerék alkalmi szövetkezése állandóvá vált. 1910 óta minden budapesti hangversenyük egyben a zene ünnepe is.

Európa koncerttermei is megnyíltak előttük. A 25 év alatt a vonósnégyes közel 600 hangversenyt adott. Ebből 210 koncerten szerepelt Bartók, Kodály, Dohnányi, Weiner és más kortárs magyar zeneszerző műve. Ezzel igen jelentős missziót teljesítettek.”

A vonósnégyes jubileumi koncertjéről Jemnitz Sándor kritikus így írt:

„A Waldbauer-Kerpely vonósnégyesnek jogosan kijáró általános tisztelet fölemelő kifejezésre talált, amikor megjelenésükkor a Zeneművészeti Főiskola nagytermét betöltő közönség helyéről fölemelkedett és perceként át, állva üdvözölte őket. Szép gondolat volt, hogy ezen a jubiláris hangversenyükön a 25 évvel ezelőtt megtartott első hangversenyük pontos műsorát ismételték meg Waldbauerék: leszűrt tudással és lankadatlan hévvel játszották el Bartók Béla és Kodály Zoltán első vonósnégyesét, továbbá Kodály Zoltán gordonka-zongora szonátáját. Utóbbi művet ezúttal is Kerpely Jenő szólaltatta meg Bartók Bélával, aki ismét felejthetetlen módon ragyogtatta példátlan zongoraművészetét. A hallgatóság gyönyörködve fogadta ezt az ünnepélyes keretek között lezajlott hangversenyt és megindultan tapsolta meg annak alkotó- és előadóművészeit, akiket egy emberélet barátsága és váll-vetett munkássága fűz egybe.”

Kodály-hangverseny Békéscsabán (1935)

1935. április 7-én a békéscsabai Erzsébet-helyi Daloskör Kodály-hangversenyt rendezett, amelyet a Rádió is közvetített. A koncert előtt Kodály Zoltán *A magyar karének útja* címmel előadást is tartott. Ebből idézem a befejező gondolatokat:

„A magyar karéneklésnek, hogy igazi érték, lendítő erő lehessen a nemzeti életben, egyrészt magyarabbá, másrészt művészibbé kell válnia. Mindkettőt eléri, ha

- 1./ egyoldalúan férfi karéneklésből mindinkább áttér a vegyes karra
- 2./ műsorából könnyörtelenül kiírtja a ponyvairódmalmat
- 3./ főhelyet ad a magyar lélek mindenoldalú kifejezésének
- 4./ idegenből csak mesterműveket vesz át, és azokat nem álarc alatt, magyarosítva, hanem az idegen szellem tudatos megismerése céljából, lehetőleg eredeti nyelven műveli
- 5./ Hazai szerzők műveit se vegyük elő válogatás nélkül. Azt mondták a régiek: „Gyakran alszik az isteni Homérosz is!” Azaz: nagy költő is írhat egyszer gyenge művet. Hát még aki ébren sem Homérosz!”

Kodály Zoltán *Kuruc mese* című táncjátékának bemutatója az Operaházban (1935)

Radnai Miklós, az Operaház igazgatója felismerte, hogy a közönség érdeklődése a táncművészet felé fordult. A korszak divatjából támadt igényeket új darabok színrevitelével is igyekezett kielégíteni.

1935. június 7-én volt a *Kuruc mese* című táncjáték bemutatója. Kodály Zoltán két népszerű darabjához: a *Marosszéki- és a Galántai táncokhoz* Harsányi Zsolt talált ki egy cselekményt, amelyet Millos Aurél fogalmazott át a tánc nyelvére. Az Operaház előadását a Rádió is közvetítette. A *Rádióélet* sok fotóval illusztrálva közölte a táncjáték meséjét, így segítve a rádióhallgatók élvezetét. A táncjáték bemutatója azonban nem hozta meg a várt sikert, amint azt Jemnitz Sándor kritikája is mutatja: „Ahogy nem lehet csupán azért, mert nagyon szeretjük Adyt, de ő történetesen nem írt színdarabokat, akként segíteni a hiányon, hogy kedvenc Ady-versekből drámát tálalunk össze, úgy nem lehet Kodály két zenekari szerzeményét összefércelni, holmi kínosan ráerőszakolt történéssel tetézni. A végtagonként összehordott mesterséges testtől nem várható el, hogy a színpadra kirakva, táncra perdüljön és az eleven élet látszatát keltse. Harsányi Zsolt hiába ment szövegével a *Marosszéki táncok* miatt Marosszékre és a *Galántai táncok* kedvéért Galántára. Oláh Gusztáv hiába támasztja alá ezt a külső hitelesség igyekezetéből fakadt ötletet szebbnél-szebb díszleteivel. Millos Aurél hiába mozgatja meg a halott szerepeket. Még Harangozó Gyula is hiába viszi lámpa elé ragyogóan szellemes groteszk figuráját. Ha balett kell, eleve annak készülő balettet kell íratni. Más mód nincs.”

Emlékezés Berzsenyi Dánielre, halálának 100. évfordulóján (1936)

1936. február 24-én a Magyar Rádió méltó módon emlékezett Berzsenyi Dániel költő, a *niklai remete* halálának 100. évfordulójára. Neves irodalomtörténészek ismertették a költő életútját, kiemelték Berzsenyi kettős tulajdonságát: hogy a látszólag csendes, visszavonultan élő, gazdaságával foglalkozó ember valójában mély indulatokat rejtegető, vulkán erejű költő volt. A *Rádióéletben* megjelent méltatásban ez olvasható: „Harminc esztendősen írt meg *A magyarokhoz* c. ódáját. Minden sorát a nagy felelősségérzet diktálja, mintha bibliát, törvényt írna, zsoltárt énekelne. Tiszteli a formát, védi a hagyományt, klasszikus a szó legszebb értelmében s az ódának utolérhetetlen mestere. Kész költő, higgadt bölcselő, remek magyar, akinek tömör nyelve, emelkedett szelleme és forrongó indulata egyszerre mindenkit meghódított, amikor végre felfedezték.” Berzsenyi *A magyarokhoz* című versét két változatban írta meg. Az első így kezdődik: „Romlásnak indult hajdan erős magyar!”. A másik költemény első sora pedig: „Forr a világ bús tengere, ó magyar!” E versben van az ismert mondat: „Nem sokaság, hanem Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.”

Kodály Zoltán lelki rokonságot érezhetett Berzsenyivel, hiszen az ő költeményeire komponálta 1912 és 1916 között *A közelítő tél*, a *Magányosság*, a *Levéltöredék barátnéhez*, *Az élet dele* és *A tavasz* című zongorakíséretes dalokat. A Berzsenyi-centenáriumra pedig *A magyarokhoz* című versre négyszólamú kánont írt, amely 1936. április 25-én csendült fel először, az Éneklő Ifjúság harmadik budapesti hangversenyén. A gyűjtő hatású „*Forr a világ*” azonnal a kórus-mozgalom jeligéjévé vált.

Kodály Zoltán *Molnár Anna* című kórusműve (1936)

Az 1936-os évben Kodály Zoltán egész sor jelentős kórusművet komponált, köztük a *Molnár Anna* című népballadát vegyes karra. Miként már Kodály több kórusművét, ezt is a Kecskeméti Városi Dalárda mutatta be Vásárhelyi Zoltán vezetésével, először Kecskeméten, majd 1936. május 14-én a budapesti Zeneakadémián. A hangversenyt a Rádió is közvetítette. Tóth Aladár kritikájából idézek: „A Kecskeméti Városi Dalárda, kiváló karmesterének, Vásárhelyi Zoltánnak vezetésével ez idén is ellátogatott fővárosunkba, és pompás szereplése a Zeneakadémián nemcsak a vidéki zenekultúrának szerzett újabb dicsőséget, hanem hézagpótló esemény volt a fővárosi zeneéletben is. A kecskemétiiek ugyanis ismét több olyan remekművet ismertettek meg a budapesti közönséggel, melynek bemutatásával fővárosi kollégáik mind ez ideig adósak maradtak. A budapesti közönség most hallhatta először, és mindjárt első hallásra tomboló tapsviharral fogadta Kodály *Molnár Anna* ballada feldolgozását, mely méltó párja a hasonló szövegre írt zongorakíséretes dalkompozíciónak.”

Eősze László Kodályról írott könyvében ez olvasható: „A *Molnár Anna* című székely népballada Kodály legplasztikusabb, legerőteljesebb ballada-feldolgozásai közé tartozik. A szólamok párbeszédéből érzékletesen bontakozik ki a szereplők zenei portréja, s a befejezés lágy *elringató* harmóniai békés, lírai hangulatban oldják fel a dráma feszültségét.”

Kodály Zoltán *Budavári Te Deum* című művének bemutatója (1936)

1936. szeptember 2-án európai hírű ünnepek színhelye volt Budapest: ezen a napon ünnepelték 250. évfordulóját annak, hogy a törököktől visszafoglalták Buda várát.

E dicsőséges esemény emlékére Kodály Zoltán új művet komponált. A négy szólistára, vegyes karra, orgonára és zenekarra írt *Budavári Te Deumot* a Mátyás templomban tartott ünnepi megemlékezés keretében mutatták be **Sugár Viktor** vezényletével, amelyet a Rádió is közvetített. Másnap jelent meg Tóth Aladár írása, amelyből idézek:

„Budapest főváros, mikor Buda és Pest egyesítésének 50-ik évfordulóját ünnepelte, felszólította hazánk három legkiválóbb muzsikusát, hogy egy-egy zeneművel örökítsék meg a jubiláris nap emlékét. Az így életre hívott három darab közül az egyik: Kodály halhatatlan remekműve, a *Psalmus Hungaricus* volt. Most, mikor fővárosunk újabb nevezetes évfordulóhoz, Budavár felszabadításának 250. évfordulójához érkezett el, csak természetes volt, hogy a Psalmus világraszóló sikere után Budapest polgármestere ismét Kodály Zoltánhoz fordult. Ezúttal egy *Te Deum* komponálására kérte fel a zeneszerzőt. Kodály Zoltán meg is írta a *Budavári Te Deumot*, és a hatalmas mű, ahogy a Koronázó templomban tartott hálaadó istentiszteleten felcsendült, valóban legmélyebb és legigazabb tartalmát fejezte ki az ünnepi pillanatnak.”

Kodály Zoltán *Budavári Te Deum* című művének hangversenytermi bemutatója (1937)

Korábban beszámoltam arról, hogy Kodály Zoltán *Budavári Te Deum*-át 1936. szeptember 2-án mutatták be a Mátyás templomban. Az úgynevezett hangversenytermi bemutatóra 1937. január 25-én került sor, az Operaházban. E koncert előadói: Bodó Erzs, Rösler Endre, Székely Mihály, a Székesfővárosi Énekkar és a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekara volt, Dohnányi Ernő vezényletével. Ezen a második előadáson fedezte fel igazán a közönség és a kritikusok egy része is, hogy új magyar remekmű született. Az *Újság* című lap kritikusa ezt írta: „A grandiózus alkotás szerzőjének talán legsikerültebb munkája. Igazi remekmű. Erős, férfias, hatalmas, magával ragadó. Telve dallammal, temperamentummal, mindent legyőző hatásossággal.”

Az Éneklő Ifjúság hangversenyei (1937)

Az 1937-es év tavaszán, mint már évek óta, megrendezték az Éneklő Ifjúság mozgalom hangversenyeit. Legjelentősebbek voltak a Nyíregyházán, Kecskeméten, Kőszegen, valamint a budapesti Zeneakadémián és a Margitszigeten megtartott rendezvények. A Magyar Rádió a kőszegi és a margitszigeti koncerteket közvetítette. Az Éneklő Ifjúság margitszigeti ünnepét Bartók és Kodály életük legboldogabb napjai közt tartották számon.

Íme Tóth Aladár beszámolója: „A hangversenyt maga Kodály rendezte, az általa megindított mozgalom egyik legkiválóbb vezérének **Kerényi Györgynek** segédkezésével. A műsor magyar részének élén Bartók és Kodály legszebb kórusai álltak. A fiatalabb magyar zeneszerző gárdát egy-egy Bárdos- és Kerényi-kompozíció képviselte. De nem hiányoztak a műsorról a nagy klasszikusok sem, megmutatván a külföldi hallgatóknak, hogy ez a magyar eredeti kóruskultúra távol áll minden korlátolt sovinizmustól.

A legelementárisabb hatást természetesen a műsor két részét lezáró összkarok váltották ki, melyeket a magyar a capella-dirigálás két legkiválóbb művésze: Bárdos Lajos és Vásárhelyi Zoltán vezényelt. Mikor végül kétezer énekes ajkán felhangzott Kodály *Magyarokhoz* című Berzsenyi kánonja: a közönség tomboló tapsviharral és éljenzéssel ünnepelt.”

Az ünnepség zenei fénypontja Kodály Zoltán *Ének Szent István királyhoz* c. kórusművének bemutatója volt, melyet a zeneszerző Székesfehérvár polgármesterének felkérésére komponált erre az alkalomra. Érdekesség, hogy a zeneszerző hat féle változatot készített, hogy a kórusok minden fajtája énekelhesse. Ez is hozzájárult, hogy az *Ének Szent István királyhoz* c. kórusmű azóta is igen nagy népszerűségnek örvend.

Vessünk gátat kiejtésünk romlásának! Kodály Zoltán előadása a Rádióban (1938)

1938. szeptember 18-án Kodály Zoltán rádióelőadás keretében fordult az ország lakosságához.

Vessünk gátat kiejtésünk romlásának! Mozgósít már a címével is. Közismert, hogy Kodály Zoltán zenei tanulmányai mellett az egyetem bölcsészkarán magyar-német szakos tanári diplomát is szerzett. Élete során sokszor felemelte szavát a magyar nyelv és a helyes beszéd érdekében. 1937-ben mozgalmat indított a magyar kiejtés megjavítására. *A magyar kiejtés romlásáról* szóló beszédét az Eötvös Kollégium Volt Tagjainak Szövetségében mondta el, s benne határozati javaslatot is előterjesztett. Ennek 5. pontja így hangzik: „Keressük meg a Rádió igazgatóságát, kérve, hogy a mikrofon elé kerülő előadók, felolvasók elbírálásánál a kiejtés szempontját fokozottabban érvényesítse. Tartasson a kitűnően bevált nyelvhelyességi előadások mellett külön kiejtés-helyességi, hibákra figyelmeztető előadásokat is, arra alkalmas szakemberek bevonásával.” Kodály *Vessünk gátat kiejtésünk romlásának* c. rádióelőadásának részlete: „Egyetlen nyelv van, amelynek kiejtését nem gondolja senki: a magyar. Vagy azt hiszik: úgy is tudja mindenki, vagy azt, hogy mindegy: akár jól, akár rosszul ejtjük, csak megértjük egymást. A gondozás hiánya meg is látszik: aki nyitott füllel jár a magyar életben, tudja, mennyire megromlott a magyar kiejtés az utóbbi két évtized alatt. Semmi sem jellemző annyira egy nyelvre, mint sajátos hangzása. Olyan ez, mint a virág illata, a bor zamata, a zománc, az opál tüze. Megismerni róla a nyelvet már messziről, amikor a szót még nem értjük. Minden nyelvnek meg van a maga hangszíne, tempója, ritmusa, dallama, egyszóval zenéje. A magyarét egyre többen fűjják hamisan. Az elvégzendő munka nagy. A nyelv milliók alkotása, s akkor él igazán, ha minél többen élnek vele tudatosan. A Rádióban a nyelvhelyességi előadások mellett hivatott szakemberek foglalkoznak majd a kiejtés részletkérdéseivel is. Kérem tisztelt hallgatóinkat, azzal a figyelemmel és érdeklődéssel hallgassák, amit a nyelv ügye, a nemzet igazi létkérdése megérdemel.”

Kodály Zoltán új kórusműve: a *Norvég leányok* (1940)

1940-ben a Rádióban oldott légkörű zenei eseményre már csak ritkán volt alkalom, hiszen mind gyakrabban hangzottak el nyomasztó hírek. Hitler *villámháborúi* megpecsételték Nyugat-Európa sorsát, júniusban lerohanták Franciaországot, és hősies ellenállás után Norvégia is megadta magát. A norvég nép melletti együttérzés indíthatta Kodály Zoltánt, hogy Weöres Sándor *Norvég leányok* c. versére kórusművet írjon. Íme a költő szavai a vers születéséről:

„Egy norvégiai utazásomon gyakran visszatérő látvány volt, ahogy a szinte állandóan szitáló ködben lányok sétálgattak, piros, zöld, sárga, kék, mindenféle színű esőköpenyekben. Ez az élmény az alapja a *Norvég leányok* c. versnek, amit nem sokkal a megírás után elküldtem Kodály mesternek, mint érzésem szerint megzenésítésre alkalmas anyagot. De neki először nem tetszett. Félrerakta, nem volt kedve vele foglalkozni. Aztán később véletlenül akadt rá a fiókjában és akkor egész más szemmel látta. Kodály szerencsés kézzel nyúlt a vershez, és ami benne bántó, kellemetlen anyag volt, azt szépen korrigálta. Át is vettem az ő javításait, bár nem szükségszerű, hogy egy-egy szövegnek a versalakja és zeneszöveg alakja azonos legyen, de határozottan jobb úgy, ahogy Kodály javított rajta, és mint vers is ebben a javított alakban szerepel.”

Eősze László *Kodály életének krónikája* c. könyvéből is idézek: „1940. június 28. Új vegyes-kari kompozíció születik, a Weöres Sándor versére írt *Norvég leányok*. A tiltakozás, az együttérzés kifejezése ez a mű: Kodály így akarja ébren tartani a leigázott népre való emlékezést.

A mesterien szerkesztett kórus ugyanakkor a táj formálta emberek életét, Észak hegyeinek és lakóinak sorsközösségét is érzékeltetni tudja: a *halszagú szél*, a *puha pára* s a szitáló eső páratlan szófestő készséggel elevenedik meg, és emeli ki a balholmi leányok alakját, akik „mindig mosolyognak, de sohasem nevetnek.”

Kodály Zoltán szereplései a Rádióban (1941)

Kodály Zoltán 1941-ben három alkalommal szerepelt személyesen a rádió műsorában.

1940. december 20-án hanglemmezre rögzítették Kodály üzenetét az Amerikában élő magyarok számára, amely csak 1941. szeptemberében hangzott el a Rádió rövidhullámú műsorában.

Ebből a Kodály beszédből idézek néhány mondatot: „Amerikai magyarok! Nagy dolog, hogy a mi szavunk elhallatszik odáig. Bárcsak hozzá segítene a zene is, hogy a világon szétszórt sok magyar ne feledkezzék meg összetartozásáról. Használjátok fel a zenét is arra, hogy jobban megismerjenek bennünket. Énekeljétek régi népdalainkat is, ne csak az új műdalokat. Ezek csak hulló levelei a magyar szellemnek, amaz pedig a gyökere.”

1941. december 8-án tartotta Kodály Zoltán másik előadását a Rádióban *Zene az óvodában* címmel, melynek alapgondolata a következő volt:

„Kultúránk legfőbb baja, hogy felülről épült. Mikor a nemzeti élet évszázados lefojtottsága után szabad tér nyílt erre is, túlságos hirtelenséggel akartuk pótolni a mulasztottakat. Nincs ugrás a természetben. A kultúra lassú növekedés eredménye. Azt meggyorsítani, a fejlődés rendjén változtatni nem lehet. Mi előbb a cifra tornyokat raktuk fel. Mikor láttuk, hogy inog az egész alkotmány, akkor fogtunk a falakhoz. Még hátra van az alapincézés. Az alapincézés az óvodában kezdődik. Ez az első zenei élmények gyűjtésének otthona. Itt játszva tanulja meg a gyermek azt, amire az elemiben már késő lenne. A tudatalatti magyarság első talpköve a nyelv, a másik a zene.”

Az 1941. december 29-i rádióhangversenyen hallhatta először a magyar közönség Kodály Zoltán *Fölszállott a páva – változatok magyar népdalra* c. zenekari művét.

Tekintsük át a mű addigi történetét: Közismert, hogy Ady Endre *Fölszállott a páva* című versében a magyar nép szabadságvágyát fejezte ki. A költeményből Kodály 1937-ben forradalmi hangú kórusművet komponált, amelyet a Horthy-korszakban némaságra ítélték. Kodályt azonban tovább foglalkoztatta a szabadságot hozó pávamadár gyönyörű jelképe, és 1939-ben az amszterdami Concertgebouw zenekar felkérésére megírta a *Fölszállott a páva* dallamára épülő, nagy-zenekari variációit. A mű ősbemutatója 1939. november 23-án volt Amszterdamban, Willem Mengelberg vezényletével. Ezután szerepelt a darab a Magyar Rádió koncertjén, a kinyomtatott műsor szerint Rajter Lajos vezényletével. Ám Eősze László *Kodály életének krónikájában* másról tudósít: „1941. december. Kodály két ízben szerepel a Rádióban: 8-án hangfelvételekkel illusztrált előadással fordul a közönséghez – ismét *Zene az óvodában* címmel. 29-én pedig – a balesetet szenvedett Mengelberg helyett – maga vezényli a *Fölszállott a páva* zenekari variációk magyarországi bemutatóját.”

Hangversenyek Kodály Zoltán 60. születésnapja alkalmából (1942)

1942. december 16-án Kodály Zoltán 60. születésnapját ünnepelték. A Dalosszövetség az egész évet „Kodály-évnak” nyilvánította, és számos hangversenyt rendeztek tiszteletére Budapesten, vidéken, valamint több külföldi városban is. A. Balogh Pál, a *Rádióélet* munkatársa otthonában kereste fel a mestert, hogy interjút készítsen vele. Kodály az elvégzendő feladatok közül a közönségnevelést emelte ki, mivel ebben a Rádiónak is nagy szerepet kell vállalnia. Íme Kodály szavai: „A művészet virágzásának két feltétele van: a művésznevelés és a közönségnevelés. A harmadikat, a tehetséget, mint magától értetődőt feltételezem. A Zeneművészeti Főiskola fennállása óta művésznevelésünket tökéletesnek mondhatjuk. Annál inkább elmaradtunk a közönség nevelésében.

Pusztán hangversenyek látogatásával nem nevelődik a közönség, már csak azért sem, mert a nevelésre leginkább rászoruló része el sem megy oda, ahol számára érthetetlen zenét kellene hallgatnia. A zenei alapok ismeretét az iskola feladata volna mindenki számára hozzáférhetővé tenni. De az iskolának kellene megadni azt az alapvető élményt is, amelyből a zene iránti érdeklődés életre-szólóan kifejlődhetne. Az iskolán kívül a Rádióra is nagy feladat vár ezen a téren. Nemcsak a komoly zenének az eddiginél méltóbb és hatékonyabb terjesztésére gondolok, hanem egy kifejezetten nevelő és tanító működésre, amint ez már sikeresen elindult 1941-ben Ádám Jenő *Skálától a szimfóniáig* c. előadássorozatával. Egy rendszeres, több évre kiterjedő tanfolyamra gondolok, ha nem is a tanítani akarás tolakodó formái között, hanem a közönség érdeklődését felkelteni és fenntartani tudó módon. Ha majd a közönségnevelés utoléri a már előrehaladott művésznevelést, s a kettő kölcsönösen egymást kiegészíti, akkor lesz majd virágzó zeneélet Magyarországon.”

A hallgatóság számára emlékezetes maradt az a Kodály est, amelyen a Palestrina- és a Cecília kórus egyesítésével létrehozott **Budapesti Kórus** mutatkozott be **Bárdos Lajos** vezetésével. Az Operaház pedig négyórás műsorral köszöntötte a 60 éves Kodályt: felújították a *Székely fonót* és színpadi előadás formájában hangzott el a *Psalmus Hungaricus* is, amelyben Dávid király szolamát Set Svanholm énekelte – magyarul. A svéd tenoristának, az akkor már stockholmi emigrációban élő Tóth Aladár segített a szöveg megtanulásában.

1942. december 16.-ra – Kodály születésnapjára volt kitűzve a *Concerto* magyarországi bemutatója, de a zeneszerző betegsége miatt **1943. február 6.-ra** halasztották. Ez a mű 1939-ben készült Frederick Stock felkérésére, a Chicagói Szimfonikus Zenekar ötven éves jubileumára. Maga Kodály vezényelte volna az ősbemutatót, de a háborús események miatt nem kerülhetett sor az utazásra, a partitúrát is csak úgy sikerült a zenekarhoz eljuttatni, hogy Bartók Béla vitte ki magával, amerikai emigrációjakor. Az **1941. február 6.-ai** amerikai bemutató után két évvel hangzott el a magyar közönség előtt is.

Kodály Zoltán: *Csendes mise orgonára* (1944)

1944. május 7-én Kodály Zoltán orgonára írott *Csendes miséjét* mutatta be Pécsi Sebestyén a Szent István Bazilikában, amelynek felvételét a Rádió néhány héttel később közvetítette. Közismert, hogy Kodály Zoltán sokat tartózkodott Galyatetőn. Egyszer az ottani templom plébánosa megkérte, hogy mise közben játsszék a harmóniumon. Ez a kérés indította el a *Csendes mise* komponálását, amelyről Kodály 1944. június 26-án a Rádió rövidhullámú adásában többek között ezt mondta:

„Egy hosszabb vidéki tartózkodásom alkalmával jobb híján engem kértek fel a csendes mise harmóniumon való kíséretére. Hirtelen az előtt a probléma előtt álltam, hogyan kerüljem el a hibákat, amelyeket eddig tapasztaltam. Ugyanis mikor csendes miséken se karének, se népének nem szerepel, az orgonista végig szólózza a misét. Ez a szóló orgonajáték kétféle lehet: vagy előre választott darabokat ad elő, vagy improvizál. Mind a két esetben igen ritkán tapasztaltam, hogy a zene a mise részeit követné, és amennyire lehet, kifejezné a liturgikus szövegek tartalmát. Én valami ilyet akartam, és improvizálás helyett felvázoltam az egyes tételeket, ezekből lett a mise mai alakja.” A *Csendes mise* befejező részlete kifejezi az emberiség örök vágyát:

„Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, Dona nobis Pacem”

„Isten Báránya! Te elveszed a világ bűneit: Adj nekünk békét!”

***Missa brevis*. Kodály Zoltán új művének első előadása (az Operaház ruhatárában) (1945)**

Az előző év kevés zenei eseménye közt beszámoltam arról, hogy Kodály Zoltán orgonára komponált *Csendes miséjét* 1944. május 7-én mutatta be Pécsi Sebestyén a Szent István Bazilikában. Kodály Zoltán feleségével együtt a háborút Budapesten vészelte át. A lehetőség szerint a legnehezebb napokat is komponálással töltötte. A béke utáni vágyakozást kifejező *Csendes misét* „in tempore belli”, azaz „háború idején, a végveszélyben” átdolgozta szóló énekhangokra, vegyes kórusra, orgonára és zenekarra. A *Missa brevis* első előadásáról Eősze László *Kodály életének krónikája* c. könyvében ezt írta:

„1945. február 11. Az Operaház alsó ruhatárában hangversenyt rendeznek: Oláh Gusztáv egy harmóniumon játssza az orgonakíséretet, Orosz Júlia, Birkás Lilian, Dobay Livia, Budanovits Mária, Nagypál László, Palló Imre, Fodor János és Székely Mihály pedig a kórust helyettesíti. Előadók, hallgatók egyaránt kiéhezett, átfázott emberek. Az élmény mégis megrázó: az irtózat napjai után újra megszólal a zene. Nemcsak egy új Kodály-mű, a *Missa brevis* bemutatója ez, hanem a művészek, s a művészet életerejének bizonyossága is.”

Kodály Zoltán a Szovjetunióban (1947)

Kodály Zoltánnak – kilenc év szünet után alkalma nyílt külföldi hangversenykörutakat tenni. Angliában, Amerikában és Nyugat-Európa több városában vett részt a tiszteletére rendezett hangversenyeken. Majd a Szovjetunióba utazott, régi tanítványa, a szovjetunióbeli emigrációból nemrég hazatért Szabó Ferenc kíséretében. Moszkvában és Leningrádban Kodály maga vezényelte a műveit, nagy sikerrel. Hazaérkezése után előadásokon és interjúkban számolt be tapasztalatairól.

A rádióújságban többek között ezt mondta: „Utam legfőbb tanulsága, hogy megszilárdult a hitem a jövőre vonatkozóan. Hiszem, hogy eljön az az idő, amikor az emberek nem fognak egymással hadakozni, és nem a kultúra elpusztításával akarják majd a kultúrát megvédeni!”

Kodály Zoltán *Cinka Panna balladája* c. zenés játéka (1948)

Az 1948-as esztendő igen gazdag volt zenei eseményekben, amelyek főleg az 1848-as forradalom és szabadságharc százéves évfordulójának ünnepségeiben sűrűsödtek.

A *március 15*-i jubileumi esten mutatták be az Operaházban Balázs Béla *Cinka Panna balladája* c. drámáját Kodály Zoltán zenéjével, a Nemzeti Színház és az Operaház művészeinek közreműködésével. A bemutatót kimagasló eseménynek szánták, de kudarccal végződött.

A premier protokollvendégei egyáltalán nem érdeklődtek az új mű iránt, sőt, az utolsó felvonás előtt el is távoztak, hogy időben odaérjenek a parlamenti fogadásra. Az érdeklődő közönség és a kritikusok így csak a nyilvános főpróba és a második előadás alapján alkothattak véleményt.

Balázs Béla szövegét egyértelműen elítélték a magyar történelem meghamisítása miatt. Kodály zenéjéről is megoszlott a kritika: egyesek dicsérték „a kuruc kor lelkét megzendítő” muzsikát, mások szerint viszont „Ez a mű úgy hat, mint valami első röpke zenei vázlat.”

A darabot a második előadás után betiltották. Balázs Béla a személye elleni támadásokba belebetegedett és külföldre utazott. Kodály is sértődötten zárta el a partitúrát, hogy többé szó se essék róla.

Kodály Zoltán köszöntése 70. születésnapján (1952)

1952. december 16-án a Magyar Rádió ének- és zenekara Kodály műveiből összeállított hangversennyel ünnepelte a 70 esztendőös mestert. Asztalos Sándor köszöntőjéből idézek, amely a rádióújságban jelent meg: „Nincs olyan magyar rádióhallgató, aki december 16-án ne fordulna őszinte és forró szeretettel a mai magyar kulturális élet egyik legnagyobb alakja, a világszerte ismert kiváló zeneszerző, tudós és pedagógus, Kodály Zoltán felé, aki most tölti be 70. életévét. Hogy Kodályban melyik a nagyobb: az alkotóművész, a tudós, vagy a pedagógus, azt nemcsak hogy nem lehet, de nem is kell eldönteni. Benne ez a három tulajdonság elválaszthatatlanul van jelen és egyik a másikat erősíti. Kodály Zoltánnak születése napján az egész magyar dolgozó nép jó egészséget, hosszú életet és eredményekben gazdag alkotómunkát kíván.”

Kodály Zoltán *Békességóhajtás* c. kórusa és „*Arany János népdalgyűjteménye*” (1952)

Kodály Zoltán sokoldalú tevékenységéből kettőt emelek ki, egy tudományos és egy zeneszerzői alkotást. Az elsőről Eörsze László így tudósít: „A mester újabb tudományos művei közül legjelentősebb a Gyulai Ágosttal közösen közreadott „*Arany János népdalgyűjteménye*”.

A 148 dallamból álló kézirat az Arany által lejegyzett népdalokat és népies műdalokat tartalmazza. Kritikai kiadása nem csupán a kegyelet adója a 70 évvel korábban elhunyt költő emlékének. Tudományos értéke, hogy fényt derít a magyar népdal történetének egy kritikus korszakára, a 19. század harmincas éveire, amikor különféle idegen hatások érvényesültek, és akadályozták a természetes fejlődést.”

Kodály Zoltán 1952. október 27-én „*Arany János népdalgyűjtései*” címen előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémián, amelyről a Magyar Rádió a helyszínen hangfelvételt készített és 1953. tavaszán közvetítette.

Ez idő tájt komponálta Kodály a „*Békességóhajtás*” c. vegyes kórusát, Virág Benedek 1801-ben írott versére. Bemutatója a II. Magyar Zenei Héten volt.

Kodály Zoltán „*Zrínyi szózata*” c. kórusművének bemutatója (1955)

1955. december 16-án Kodály Zoltán 73. születésnapján a Rádióban, majd két nappal később a Zeneakadémián mutatta be a Rádió énekkara Vásárhelyi Zoltán vezényletével a mester új kórusművét a „*Zrínyi szózatát*”. Ezt megelőzően, októberben az énekkar egyik próbáján megjelent maga Kodály is és a rádióújság munkatársa akkor megkérdezte tőle, hogy mi indította műve megalkotására. Íme Kodály válasza: „A „*Zrínyi szózata*” megírását közvetlenül a Rádió sugalmazta. Jól emlékszem: Zrínyi-műsort adtak a Rádióban valamilyen ünnepi alkalomból. S ahogy hallgatom az előadást egyre nagyobb hatással volt rám Zrínyi minden sora, megragadott, milyen hatásos, milyen élő ma is Zrínyi költészete. Akkor, ott a rádiókészülék mellett született meg bennem az elhatározás, hogy mindezt zenei formába öntsem.

Elővettem Zrínyi Miklós – a 17. századi költő hadvezér műveit, köztük a „*Török áfium ellen való orvosság*” c. munkáját, amit talán diákkoromban forgattam utoljára. A prózai szövegből kiválasztottam a megfelelő részeket és arra komponáltam meg a művet, bariton szólóra és hangszerkíséret nélküli, úgynevezett „*a capella*” kórusra.”

A kinyomtatott kottában Kodály keze írásával olvasható a mű ajánlása:

„Életem hű társának, betegágya mellett 45-ik évfordulónkra”.

Alatta pedig: „Köszönet az első előadás remekelőinek: Palló Imrének és a Vásárhelyi Zoltán vezette Magyar Rádió énekkarának”.

A bemutató után Asztalos Sándor zenekritikus a *Szabad Nép* hasábjain többek között ezt írta: „A hazaszeretet felelősségérzetét fogalmazza zenévé a nagyszabású alkotás, amelyben Kodály mintegy folytatja nagy kórusműveit: a „*Psalmus Hungaricus*” és a „*Jézus és a kufárok*” sorát és összefoglalja, betetőzi saját stílusművészetét. A „*Zrínyi szózata*” a hitnek, a hazaszeretnek olyan mélységes himnusza, amelyenhez foghatót csak történelmünk legnagyobbjainál találhatunk. Örülhetünk annak, hogy ez a himnusz itt és most született meg, hogy felrázza a hitetlenkedőket, erősítse az ingadozókat és további győzelmekre segítse egész népünket.” (A kórusmű utóéletéhez tartozik, hogy 1973. április 16-án **letiltották** a rádióban való további elhangzását.)

Kodály Zoltán *A népdal és a Rádió* c. előadása (1956)

1956. június 24-én – egy tervbe vett népzenei sorozat első adásában – Kodály Zoltán olvasta fel *A népdal és a Rádió* c. írását. A mester igen szigorú kritikával illette a népzenevel foglalkozó műsorokat, ugyanakkor azonban a járható utat is kijelölte. Előadásának kezdő- és befejező sorait idézem: „A népdal barátai évtizedek óta aggodalommal figyelték a Rádió viselkedését a népdallal szemben. Ez a viselkedés a szakembereket sem elégítette ki, viszont (talán egyedül Ádám Jenőnek az 1930-as években tartott előadásait kivéve) arra sem volt alkalmas, hogy a népdalt a távolabb állókkal megkedveltesse, vagy csak érdeklődést keltsen, sőt, hovatovább a népdal lejáratása felé vezetett. Fő hibája az volt, hogy sohasem tett különbséget népdal és műdal között, és a „Népdal, népzene” feliratú kosárba tücsköt-bogarat belehánytak. A Rádió egyik legfontosabb missziója a népdal igazi formáját bemutatni, ezzel a nép jobb megismerését s vele az egységes magyar műveltség kialakítását szolgálni. A most megindult sorozat is e nagy cél jegyében indul. Ha hű marad hozzá, az eredmény nem fog elmaradni.” Hogy hogyan lehet és kell a nép zenéjét a városi emberekkel is megkedveltetni, arra éppen Kodály mutatott példát népdalfeldolgozásaival.

Kodály Zoltán-Petőfi Sándor: *Nemzeti dal* – bemutató (1956)

Az 1956-es év legtöbb vihart kavart zenei eseménye Kodály Zoltán – Petőfi Sándor *Nemzeti dal* c. költeményére komponált férfikari művének bemutatója volt.

A történetet a *Vass Lajos emlékezete* c. könyv, illetve a rádióújságban megjelent írások alapján idézzük föl. **Vass Lajos**, a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének karnagya a következőket mondta az előzményekről: „1956. tavaszán Kodály Zoltán közölte velem, hogy megzenésítette Petőfi Sándor *Nemzeti dal* c. költeményét és érdeklődjem meg, hogy a főnökeim megengedik-e, hogy elénekeljük?

Már másnap megkérdeztem Otta István vezérőrnagyot, a Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnökének helyettesét, - mert énekkarunk műsor-politikai kérdéseivel ez a főcsoport foglalkozott – aki örömmel fogadta a hírt, és kijelentette: gondoskodnak a mű bemutatásának méltó kereteiről.” A bemutató azonban egyelőre csak egy házi-koncertre korlátozódott. A rádióújság műsorajánlatában azonban 1956. nyarán többször is olvasható híradás az új Kodály-kórusmű előadásáról. Például július 28-án: „*Kórusaink életéből* c. műsorunkban hírt adtunk már arról, hogy Kodály Zoltán három új férfikari művel gazdagította zeneirodalmunkat. E heti műsorunkban a Magyar Néphadsereg Művészegyüttese énekkarának előadásában, Vass Lajos vezényletével megszólaltatjuk a három új művet: Vörösmarty két epigrammájára (*A nándori toronyőr*, és *Emléksorok Fáy András emlékkönyvébe*), valamint Petőfi *Nemzeti dalára* írt kóruskompozíciókat.”

1956. augusztus 18-án – már az ünnepre készülve elhangzottak az új Kodály-kórusok is.

Vass Lajos karnagy a rádióújságban így nyilatkozott a *Nemzeti dal*ról:

„Csodálatraméltó a mű fiatalos lendülete. Kodály eddigi nagy Petőfi-kórusainak tragikus, megrázó hangját nem találjuk benne. Ujjongó, mindent felrázó zene ez. Ha úgy látjuk, hogy a 25 éves Petőfi az érett férfi erejével és tökéletességgel szól a versben, akkor most azt érezzük, hogy az életműve magaslatán álló Kodály 25 éves fiatalsággal ragad el bennünket ...

Bizonyára mindenki megérti, hogy a Néphadsereg énekkarának és nekem, a karmesternek mekkora boldogság a *Nemzeti dal* bemutatása.”

A *Nemzeti dal* nyilvános előadásának időpontja azonban egyre késett. Akkoriban más erősödött a társadalmi-politikai feszültség, és Petőfi verse, Kodály zenei tolmácsolásában a robbanás veszélyével fenyegetett. Az együttes azonban hosszú, 3 hónapos kínai turnéra készült ...

Hogy az új Kodály-mű műsorra tűzése nem halasztható a kínai vendégszereplés utánra, azt a hivatalos szervek is tudták. A kérdés csak az volt, mikor, hol és ki rendezze meg a bemutatót?

Végül is a feladatot a Hazafias Népfront vállalta: a Károlyi-kertben „A magyar muzsika ünnepén” műsorra tűzték a *Nemzeti dalt*. A hatóságok ugyan kísérletet tettek, hogy a Filharmónia segítségével némi mondvacsinált rendezés-jogi kifogással elodázzák a bemutatót, de ez nem járt sikerrel.

1956. szeptember 4-én este, zsúfolt nézőtér előtt megtartották a hangversenyt, és a Rádió egyenes adásban közvetítette. A koncert első részében a Rádiózenekar játszott Lehel György vezényletével, a második rész műsorát pedig a Néphadsereg Művészegyüttese adta.

A hangversenyen megjelent Nagy Imrét Kodály Zoltánnal együtt lelkesen ünnepelte a publikum.

1956. szeptember 6-án, - az utazás előtti estén – a Néphadsereg Művészegyüttese a Nemzeti Múzeum lépcsőjén Kodály Zoltán-Petőfi Sándor *Nemzeti dalával* búcsúzott a magyar közönségtől. A rádióújság 1956. szeptember 16-ai címlapján a „történelmi eseménynek” nevezhető fénykép látható: a Magyar Néphadsereg művészegyüttese, Vass Lajos vezényletével a *Nemzeti dalt* énekli a Nemzeti Múzeum lépcsőjén.

Akkor még senki sem sejthette a folytatást ... Az együttes hangverseny-turnéja december közepéig tartott, így Kínában szereztek tudomást az októberi forradalomról, s alig várták, hogy hazaérjenek. Elutazásuk előtt ugyan még szó volt róla, hogy hazafelé jövet Moszkvában is adnak hangversenyt, de a forradalmi események hírére a tagok megtagadták a szovjet fővárosban való fellépést. Azonban a sikeres szereplésről hazatért együttest büntetésül feloszlatták, és a karnagyokat szélnek eresztették. Vass Lajost azért, mert abszolút tekintélyével nem akadályozta meg a tiltakozó demonstrációt.

Az 1956. decemberében feloszlott énekkart az Országos Filharmónia keretében **Állami Férfikar** néven újjáélesztették, amelybe a Honvéd-kórus énekeseinek többségét felvették. Vass Lajos lett a karnagyuk.

Kodály Zoltán 75. születésnapja (1957)

1957. decemberében Kodály Zoltán 75. születésnapjának megünneplésére készült a zenei élet. Íme egy részlet a Rádió Kodály-műsorait bevezető szövegből:

„1882. december 16-án született, - most tölti be 75. életévét a magyar muzsika legnagyobb élő mestere. Több mint félévszázada, hogy műveivel a nyilvánosság elé lépett, és már fiatalkori alkotásai is a magyar zene megújulásának kettős forrásából merítették inspirációjukat: az akkor frissen – éppen Kodály és Bartók által – fölfedezett magyar népi muzsika világából, másrészt Debussy természet-poézisének felszabadítóan új hangjából. Kodály nemcsak zeneszerző: népzenetudós, pedagógus, karmester, kritikus – és magasabb szintről szemlélve: egy nemzet nevelője.” A nagy nemzetközi érdeklődésre jellemző, hogy az Operaház *Háry János* előadásának, valamint több Kodály-hangversenynek a rádióközvetítését a legtöbb európai, sőt, távol-keleti rádióadó is átvette. A Magyar Rádió műsorában pedig karácsonykor hangzott el a *Székel-fonó* új felvétele, amely Tiszay Magda és Palló Imre főszereplésével készült. Nádasdy Kálmán, a daljáték rendezője így nyilatkozott a Rádióújságban: „Egy színpadi rendező számára különleges feladat a rádióban való rendezés. A *Székel-fonót* különösen szeretem. Kodály óriási vállalkozása az, hogy a magyar nép dalaiból, mint szép kövekből hatalmas épületet emelt, bebizonyítva, hogy azok a legmagasabb szimfonikus formák kifejtésére is alkalmasak.

A *Székely fonón* nem kell sokat töprengenem, mert Kodály pontos, részletes utasításokat adott művében annak előadásához. Az én feladatom csak az, hogy betű szerint megvalósítsam elképzeléseit.” A felvétel színvonalával a zeneszerző igen meg volt elégedve, amint az Ferencsik János karmester későbbi emlékeiből is kitűnik: „Az 1957-es év eseményei közé tartozik, hogy Kodály Zoltán meghallgatta a *Székely fonó* rádiós felvételét és azt mondta, hogy „ki lehet adni hanglemezként”. Életemnek ez az egyik legkellemesebb lemeze – épp azért, mert *nem annak* készült.”

A Zeneakadémián megtartott születésnap-hangversenyek között sokak számára emlékezetes maradt az, amelyen Budapest és az ország legkitűnőbb ifjúsági kórusai köszöntötték mesterüket: nyolc együttes 25 Kodály-művet adott elő.

A *Bemutató magyar zeneszerzők új kórusműveiből* c. rádióműsorban pedig elhangzott Bárdos Lajos *Kodály köszöntése*, a Rádió énekkarának előadásában, Vásárhelyi Zoltán vezényletével. Érdekességgént emlitem meg, hogy a kórusmű Weöres Sándor versére készült, amelyet a költő Kodály Zoltán 70. születésnapjára írt. A megzenésített változat pedig a 75. születésnap alkalmából szólalt meg először.

Kodály Zoltán: *Szimfónia* (1961)

Említettem már, hogy a Debreceni Kórusverseny idején Kodály Zoltán Luzernben tartózkodott, ahol *Szimfóniáját* bemutatták. A mű jelképesen a mester egész alkotói pályája összefoglalásának tekinthető, hiszen 55 évvel korábban, 1906-ban kezdte komponálni.

1961. júniusában, Yehudi Menuhin budapesti vendégszereplése alkalmával meglátogatta Kodályt és az éppen befejezett partitúrát magával vitte Svájcba. A *Szimfónia* ugyanis a Luzerni Fesztiválon került bemutatásra Fricsay Ferenc vezényletével. Az 1961. augusztus 16-ai hangversenyt, amelyen a szerző is jelen volt, a Magyar Rádió is közvetítette.

Érdekes gondolatot vetett fel egy svájci kritikus, aki többek között ezt írta a koncert után: „Kodály Zoltán *Szimfóniájának* hangszerezésére lendület és jóhangzás jellemző, amelyben érezzük az örömet, amelyet klasszikus hangszereink természetességétől „meg nem fosztott” megszólaltatása jelent. Különös szituáció: épp egy magyar szerző hozza el hozzánk azt a muzsikát, amely hű maradt a nyugati hagyományok alapelveihez, amely megőrizte a klasszikus zene vívmányait. Olyan muzsikát komponál, amelyet ma nálunk nevetségessé tesznek. Bizony szégyenletes dolog, hogy az európai zene nagy hagyományai nyilvánvalóan otthonosabbak Keleten, mint nálunk.”

Kodály Zoltán köszöntése 80. születésnapján (1962)

1962. december 16-án ünnepelte a magyar zenei élet Kodály Zoltán 80. születésnapját.

A hetekre, sőt hónapokra kiterjedő hangversenyek és megemlékezések száma és fénye minden korábbit felülmúlt. Csak néhányat említek közülük: a kormány kitüntetést adott át a mesternek, kórusműveiből díszelőadást tartottak. A Magyar Tudományos Akadémia pedig ünnepi üléssel, emlékkönyv kiadásával és Bartók-Kodály kiállítás rendezésével fejezte ki tiszteletét.

Az Operaház felújította a *Háry Jánost* és elkészült a daljáték televíziós változata is, a Rádió pedig nyilvános stúdióhangversenyt sugárzott. Ez utóbbi koncert meglepetéssel szolgált.

A Rádiózenekar 1962. december 9-ei stúdióhangversenyén Lehel György vezényletével, különleges bemutatóval lépett a hallgatóság elé. Ezúttal nem új Kodály-mű hangzott fel, hanem egy érdekes születésnapi ajándék: Kodály volt tanítványainak **Köszöntője**.

A mester *I. vonósnégyesének* témájára egy perces zenekari változatot komponáltak.

A 20 Magyarországon és az 5 külföldön élő egykori Kodály-növendék összefogásából két mű született. Egyiket Farkas Ferenc – mint nem közvetlen tanítvány szerkesztésében a budapesti, másikat a bécsi rádió sugározta ünnepi műsorában.

Maga Kodály december 16-án szülővárosában, Kecskeméten tartózkodott, ahol a város másik nagy fiának, Katona Józsefnek emelt szobor leleplezésén mondott beszédet, amelyből idézek: „Katona József példája és még sok más magyaré is azt mutatja, hogy hiába születik egy zseni egy országban. Ha nincs mellette művelt néptömeg: nem megy semmire. Ha Katona ma élne, nem ez lenne a sorsa. Bárcsak hozzájárulna mindenki a maga részéről, hogy ne kallódjanak el a tehetségek, hanem kifejlődjenek, és még életükben elérjék diadalukat.”

Az aznap-esti kecskeméti koncerten már Kodály Zoltán volt az ünnepelt, 80. születésnapján.

Illyés Gyula *Bevezetés egy Kodály-hangversenyhez* c. versével köszöntötte.

Budapest vendége: Leopold Stokowski karmester (1967)

1967. februárjában Budapestre érkezett Leopold Stokowski, a világhírű karmester. Az Erkel Színházban megtartott hangversenyén a Magyar Állami Hangversenyzenekar élén nagy sikerrel vezényelte egyik Bach-átiratát, valamint a Beethoven, Muszorgszkij és Sztravinszkij-művekből álló műsorát. Leopold Stokowski korábban is járt már Budapesten, de csak inkognitóban.

Kodály Zoltánnal régóta szeretett volna megismerkedni és az iránta való tisztelete jeléül a Rádióban elvezényelte a *Háry János-szvitet*. A mű felvétele *1967. február 3-án* készült a Rádió 6-os stúdiójában Kodály jelenlétében. Ekkor találkozott személyesen az azonos korú, két nagy muzsikussal és szívélyesen elbeszélgettek egymással.

Ez volt Kodály egyik utolsó megjelenése a nyilvánosság előtt.

Elhunyt Kodály Zoltán (1967)

A *Háry-szvit* Leopold Stokowski vezényletével a Rádió *április 4*-ei, ünnepi műsorában szólalt meg, de ezt a zeneszerző már nem hallhatta. Mint említettem, *február 3*-án jelen volt művének rádiófelvételén. Néhány hét múlva be kellett feküdnie kivizsgálásra a Kútvölgyi úti kórházba, ahol szívroham vetett véget életének.

1967. március 6-án tíz órakor a rádióhírek első mondata így hangzott:

„Kodály Zoltán 85 esztendősen meghalt ...”

Kodály íróasztalán egy kottalap üresen maradt, csak ritmusjelzéssel volt ellátva.

Utolsó üzenete Ady Endre: *Az Isten harsonája* c. versének megkomponálása lett volna:

„Mert Isten: az Élet igazsága, Parancsa ez: mindenki éljen,
Parancsa ez: mindenki örüljön, Parancsa ez: öröm-gyilkos féljen,
Parancsa ez: mindenki éljen.”

Kodály Zoltán temetésén szinte az egész ország képviseltette magát. Az akkor elhangzott, vagy leírt búcsúztatók közül néhány mondatot emelek ki:

Szabolcsi Bence zenetörténész így kezdte búcsúbeszédét: „Szálfa dőlt ki közülünk, utolsó a nagy szálfák között, utolsó óriása annak a nemzedéknek, mely a századforduló idején és az utána következő évtizedekben megváltoztatta Magyarország szellemi arculatát. Ady Endre, Móricz Zsigmond, Bartók Béla nemzedéke volt ez, teremtké és felfedezőké, a faltörőké és sziklabontóké.”

Németh László író emlékező-sorait így fejezte be: „Kodály Zoltán, mint egy bőséges erejű, fáradhatatlan erejű király mindenben részt kért, áldásos hatását éreztetve. Azt, hogy mekkora volt és mink volt, reméljük, nem azon kell majd felmérnünk, ami nélküle szétesik, elapátlanodik.”

Illyés Gyula író szavai már a jövőbe mutattak: „Nagy figyelmeztetése a sorsnak, ha a szellemi, művészi élet egy-egy korszakát azok zárják, aki nyitották. Itt ez történt.

Nagy kincs, de nagy felelősség is marad az örökösökre. Mert a korszakot szüntelenül nyitni kell. És ilyen jellemek, ilyen teljesítmények nyomán óriásit kíván a folytatás is.”

Szabó Ferenc zeneszerző a tanítványok nevében így fogalmazott: „Növendékeibe beoltotta a művészi erőfeszítés, a koncentráció teljes vállalását. Akkora munkamennyiséggel terhelte meg minket, amekkorával csak a legjobbak tudtak megbirkózni. Megtanultuk tőle, hogy olyanok vagyunk, mintha rozsdásak lennénk és csikorgásunk leküzdésére nagyon sok munka szükséges.”

Rajeczky Benjamin zenetudós, ciszterci rendi szerzetes, a népzenekutató munkatársak nevében emlékezett Kodály Zoltánra: „Mesterünk munkájának legmélyebb alapja a mindent átölelő *emberszeretet* volt. Ez melegített mindnyájunkat a vele végzett munka minden pillanatában, ezt vesszük át tőle legdrágább örökségképpen és ebből igyekszünk a jövőben is új dalok szókincsét szerkeszteni új idők számára.”

Emlékműsorok Kodály Zoltán születésének 90. évfordulóján (1972)

1972. december 16-án volt Kodály Zoltán születésének 90. évfordulója. A Rádió nagyszabású tervet készített az évforduló megünneplésére, amely szeptembertől decemberig valósult meg. Az ismeretterjesztő műsorok közül érdemes kiemelni Szabolcsi Bence *Úton Kodályhoz* c. 6 részes sorozatát, valamint Kodály Zoltán rádióban elmondott és még életében *Visszatekintés* címmel összefoglalt előadásait. Kodály műveinek új felvételei között legjelentősebb a *Magyar népzene* c. sorozat teljes egészének hangszalagon történő rögzítése volt. Így a Rádió műsorában 11 kiváló énekművész előadásában végre elhangozhatott Kodály összes – 11 kötetben található 62 dala.

Az évfordulós ünnepség jegyében zajlott le a Magyar Televízió kiválóan sikerült vállalkozása: a Kodály emlékére rendezett énekverseny is. A nemes vetélkedés zenei és szellemi vonzereje, a fiatal tehetségekkel való találkozás üdítő élménye képernyő elé láncolta még azokat is, akiket máskor másféle műfaj lelkesített. Az ifjú énekes-csillagokért szurkolt, izgult jóformán az egész ország – és ami ritkaság – a zsűri igazságos döntése általános meglepődöttséget keltett. Az akkori győztesek: Sass Sylvia, Tokody Ilona, Pászthy Júlia, Miller Lajos és mások, évtizedekig az opera- és daléneklés élvonalában maradtak.

Az Operaház sem maradt ki a Kodály-évforduló ünnepléséből: újra előadták a *Háry János* c. daljátékot.

Emlékezés Kodály Zoltánra, halálának 10. évfordulóján (1977)

Mint ismeretes, 1967. március 6-án hunyt el Kodály Zoltán. Halálának 10. évfordulóján emlékhangversenyen szólaltatták meg a zeneszerző legszebb műveit a Zeneakadémia nagytermében. De ezen kívül is koncertek, cikkek, tanulmányok emlékeztek zeneszerzői és pedagógusi küzdelmeire és diadalaira. De minden, a nagy egyéniség hiányáról szólt. Az egyik újságban ez olvasható: „Felidézzük alakját, emlegetjük szállóigévé kerekedett mondásait, hogy mindinkább közelébe férközhessünk a már megközelíthetetlennek. Kapaszkodunk belé, szükségét érezzük támaszának, jóra intő, okos szigorának.

Hivatkozunk rá, hogy magunkat erősítsük, s tudni véljük – pedig dehogyis tudhatjuk –, mit szólna ma ehhez, vagy ahhoz, ha fizikai valóságában is itt volna közöttünk.”

Gách Marianne – az egyik legragyogóbb újságíró – egy 25 évvel korábbi interjúról számolt be – amely fiókban maradt. Így emlékezett: „Kodály Zoltán 1952. júniusában Palló Imréék pándi nyaralójában pihent és dolgozott. Ott látogattam meg és arra kértem, törje meg hallgatását és szólaljon meg annak a hétfői újságnak a hasábjain, amelynek akkor munkatársa voltam. Tudtam, hogy sokféle égető, megoldatlan zenei és pedagógiai kérdés gyötri, volt miért síkra szállnia. S ha szavát hallatja, talán hasznára válik az ügynek. „Kíséreljük meg ... hátha csakugyan közli az újság!” - mondta Kodály és vállalkozott az interjúra. A cikk megjelenése hiú reménynek bizonyult. A kézirat a lapot ellenőrző felső szerv egyik vezetőjéhez került. Lakásomon hívott fel telefonon, és közölte, hogy az interjú nem jelenhet meg, de ez a határozat semmiképpen ne jusson Kodály tudomására. Mit mondjak neki? - kérdeztem. „Azt, hogy helyhiány miatt szorult ki a lapból”. És mit mondjak a jövő héten? „Jelentsen beteget, ne menjen telefonhoz”. - Ízetlen tréfának is hátborzongató ...”

Kodályt abban az időben két fontos probléma foglalkoztatta. Az egyik: a Zeneművészeti Főiskola 1949-es reformja eltörölte a szolfézs oktatást, a másik: megszüntetéssel fenyegették a békéstarhosi iskolát. A *Süketnéma zenészekről* szóló, 1952-ben betiltott nyilatkozatot végül is Bónis Ferenc tette közzé 1964-ben, a *Visszatekintés* c. kötetben, amelyben Kodály Zoltán írásait, beszédeit és nyilatkozatait gyűjtötte össze.

Kodály Zoltán születésének 100. évfordulója (1982)

Kodály Zoltán születésének 100. évfordulóját egész évben ünnepeltük. Különösen a Magyar Rádió járt élen a Kodály-műsorok gazdagságával. Szirányi János főszerkesztő beszámolójából idézek: „Kodály Zoltán zeneszerzői repertoárja teljes egészében hallható lesz az év során, egyrészt hangverseny-közvetítések révén, másrészt különböző műsor-sorozatokban. A nyári hónapokban 15 adásban *Kodály-művek legszebb hangfelvételeiből* válogatnak a szerkesztők, októbertől pedig 14 műsor *Kodály kórusművészetét* mutatja be.

1982. december 20-án újdonságként hangzik el a *Canticum Rákóczián*um. A kompozíciót – Kodálynak a kuruc kort idéző *Cinka Panna balladája* című kísérezzenéjéből – Bárdos Lajos és Nádasdy Kálmán állította össze.

Kodály nemcsak zeneszerző, hanem népzene kutató, nyelvész, irodalmár, zenetörténész, nemzetét jobbitani akaró pedagógus is volt. A Rádió hangarchívumának felbecsülhetetlen értékét, Kodály 1950 és 1955 között elmondott és hangszalagon is megőrzött öt tudományos értekezését decemberben ismét hallhatjuk.”

A Kodállal kapcsolatos rádióműsorok felsorolását még hosszan lehetne folytatni.

Így láttam Kodályt címmel 57 adásban emlékeztek barátai, tisztelői – Bónis Ferenc mikrofonja előtt. Mások az újságok hasábjain írták le gondolataikat.

Keresztury Dezső költő mondandójából idézek: „Közös gyökerek tápláltak minket. Kodály Zoltán az Eötvös Kollégium első nagy alapító nemzedékéhez tartozott. Később én a Kollégiumnak növendéke, majd tanára és igazgatója voltam. Kodályt ezért is tekintettem szellemi ősömnek. Ha megkérdeztük tőle, mi készíti a minden tekintetben egészséges életmódra, azt válaszolta: „Sok évtizedes, hosszú, nehéz munkára szántam el magamat, ezért sokáig kell élnem.” Meglehetősen jól ismerem a magyar történelem, irodalom és művészet nagy alakjainak életét, munkásságát. De mondhatom, hogy Kodály az egyetlen, akinek életműve: kerek, teljes, befejezett. Egyetlen, zárt tömb. Egyetértettünk abban is, hogy a magunk-féle embernek idehaza a helye. Mindig és minden körülmények között.”

Egy újságíró megkérdezte Kodálytól, hogy mi indította arra, hogy tűzön-vízen keresztül mindig idehaza maradjon, idehaza éljen. Ezt felelte: „Ha valaki elhatározza, hogy mondjuk Duna–Tisza csatornát épít, akkor nem viheti magával külföldre sem a Dunát, sem a Tiszát. Amit én sok évtizeddel ezelőtt elkezdtem, az valami *zenei* Duna-Tisza-csatorna-féle, amely a Duna vizét elviszi a Tiszántúlra és megtermékenyíti a pusztaságot. Ezt a munkát be akarom fejezni.”

Megnyílt a Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archívum (1990)

1990. április 28-án Kodály egykori lakásában megnyílt a *Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archívum*. A zeneszerző 1924 októberétől haláláig, 1967 márciusáig élt a ma nevét viselő Köröndön. Gondolatban tegyük egy sétát az emlékezetes falak között, az akkori beszámolók alapján: „Kodály Zoltán lakása négy egymásba nyíló szobából állt, amelyek közül hármat eredeti berendezésével együtt tekinthet meg a látogató, a negyedikben pedig kéziratokból és dokumentumokból álló kiállítás látható. A könyvtárszoba – mintegy 6 ezer kötetet számláló, hat nyelvű könyvek gyűjteményével – szolgált Kodály alkotóműhelyéül. A szalonban számos világhírű muzsikusk fordult meg, köztük Yehudi Menuhin, Szigeti József, Pablo Casals. Itt őrzik a mester kottáit és a róla készített mellszobrokat. Az ebédlőben válogatást láthatunk Kodály fényképeiből. Az utolsó szobában – vitrinekben tekinthető meg a népzene gyűjtéshez használt egykori fonográf, valamint sok más tárgy és emlék.”

Kodály Zoltán zongoraművei Fellegi Ádám előadásában (1996)

1996. november 8-án „Új lemezeinkből” címszó alatt ritkán hallható muzsika csendült fel: Fellegi Ádám Kodály zongoraműveit játszotta.

A felvétel 1992-ben készült a Hungaroton stúdiójában. Fittler Katalin, a rádióműsor szerkesztője így írt a *Rádióújság*ban: „Kodály Zoltánt – mint zongoristák zeneszerzőjét – úgy ismerhetjük meg leghívebben, ha valamennyi, e hangszerre komponált művét végighallgatjuk. Megtehetjük, hiszen terjedelmében, számában áttekinthető a repertoár, amelyhez járulékos, de nem elhanyagolható „adalékként” közismert-közkedvelt zenekari művek átiratai társulnak. A két CD-korongot tartalmazó album ékes bizonyítéka annak, hogy a kodályi oeuvre napjainkban is „aktuális”, érdekes-értékes játszanivalót kínál a zongoristák minden generációjának. Kodály zongoramuzsikájának sorsára jellemző, hogy világszerte elsősorban a magyar (illetve magyar származású) művészek tűzték őket műsorukra. Maga Bartók is sokat tett pályatársa zongoraműveinek népszerűsítéséért.”

Weiner Leó

1885. április 16. Budapest –

1960. szeptember 13. Budapest

Weiner Leó: *Toldy-szvit* (1954)

Weiner Leó a Zeneakadémia tanára volt 1908-tól kezdve 1960-ban bekövetkezett haláláig. Különösen a kamarazene tanításában ért el kiváló eredményeket. Kedvenc témájáról – a kamarazenéről sokszor írt és nyilatkozott is, mint például a rádióújság *1954. februári* számában. Többek között ezt mondta: „A kamarazene a legmagasabb fokú muzsikálás. Egy vonósnégyes négy hangszere többet tud mondani, mint a legfényesebb hangszerelésű nagy zenekar. Persze, csak akkor, ha a szerzőnek valóban van mondanivalója. A legnagyobbak: Haydn, Mozart és Beethoven művészetük csúcsára a kamarazenében jutottak. A kamarazene széleskörű elterjedésének lehetőségei adva vannak. A Rádió, amely rendszeresen sugároz jó zenét, nagyban hozzájárul ahhoz, hogy minél többen közel kerüljenek a kamarazenéhez.” Weiner Leó azonban nemcsak a kamarazene népszerűsítőjeként, hanem zeneszerzőként is gyakran szerepelt a Rádió műsorában. Például *1954. június 5-én* mutatták be *Toldy-szvitjének* első változatát.

A zeneszerző 1952-ben komponálta a nagyszabású *Toldy-szvitet*, amelyben Arany János költeményének 12 énekét ugyanannyi szimfonikus képben dolgozta fel, új kifejezési eszközöket és a zenei hangfestés új elemeit alkalmazva. Weiner Leó később átdolgozta és 6 tételesre rövidítette a művet, és ez a 2. változat lett ismertebb.

Elhunyt Weiner Leó (1960)

Weiner Leó 75. születésnapján: 1960. *április 16-án*, a magyar zenei élet nagy tisztelettel köszöntötte a kiváló tanárt és zeneszerzőt. A Zeneakadémián ez alkalomból szerzői estet rendeztek, a Rádió is külön műsort készített munkásságáról, az állam pedig másodszor tüntette ki Kossuth-díjjal. Weiner Leónak ki sem kellett mozdulnia Budapestről hogy ismert legyen, hiszen tanítványai – hangszeres szólisták, kamarazenészek és karmesterek világszerte elvitték mesterük jó hírét. Weiner Leó egyik önéletrajzi vallomásában tanári munkásságát így foglalta össze:

„23 éves koromban lettem tanár a Zeneművészeti Főiskolán, ahol még kevéssel azelőtt zeneszerző növendék voltam. Azóta itt tanítok – kivéve az 1943-44-es éveket, amelyek alatt félreállítottak. Kezdetben zeneelméletet tanítottam, majd zeneszerzést. Azonban néhány év után, amikor láttam, hogy ifjú zeneszerző növendékeink az „atonális zene” felé hajlanak, áttértem az elméleti oktatásról a gyakorlati zenélés: kamarazene és fúvós-együttes oktatására.

Nekem, aki kezdettől fogva zsákutcának tartottam az atonális elhajlásokat, így kellett levonnom a konzekvenciákat. Teljes odaadással vettem bele magam főleg Mozart és Beethoven interpretálásának tanításába. Ezt a két mestert határtalanul szeretem és csodálom. Hiszem, hogy aki ezt a két géniust megérti, műveikben elmélyed és ezeket jól tudja előadni, az azután minden későbbi korszak (romantikusok, modernek) alkotásaihoz könnyen megtalálja az utat.”

Weiner Leó 75. születésnapja alkalmából rendezett ünneplések szinte alig értek véget, amikor 1960. *szeptember 13-án* halálának hírére lehetett hallani.

A *Rádióújság* gyászkeretben jelentette meg fényképét és mellette az emlékező sorokat:

„Weiner Leó meghalt. A kifinomult magyar zenei romantika utolsó nagy mestere szállt vele sírba. Életszemlélete, művészete sok értékeset őrzött meg az egyetemes és a magyar hagyományokból. A modern zene erőinek felvonulásában alig vett részt, inkább a régebbi utat folytatta és finomította. Amikor a *Csongor és Tünde* kísérezzenéjét és más műveit hallgatjuk, alig sejtjük, hogy a briliáns hangszerelésű, könnyedén suhanó és villódzó muzsika mögött milyen alapos műgond és milyen kitartó kísérletezés rejlik.”

Emlékezés Weiner Leóra, születésének 100. évfordulóján (1985)

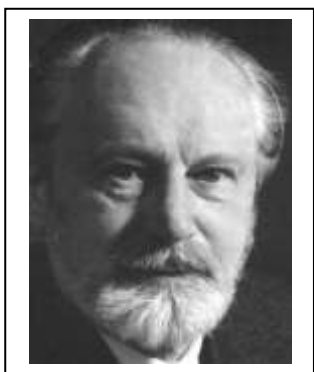
1885. április 16-án született Weiner Leó. Születésének 100 évfordulóján emlékeztek rá egykori tanítványai itthon és külföldön egyaránt. Hangversenyeket, tudományos üléseket rendeztek tiszteletére, de egy akkor megjelent könyv is őrzi életművét.

Weiner Leó Budapesten született és itt élt csendes visszavonultságban, szenvedélye a muzsika és a tanítás volt. A *Rádióújságban* „Remete a Nagykörúton” címmel Udvardi István, a Rádiózenekar tagja írta le emlékeit hajdani kedves tanáráról. Ebből idézek:

„Ha Weiner tanár úr jellegzetes, zömök alakja feltűnt a Zeneakadémia oldalbejáratánál, a főiskolai agórán csivitelő növendékek hirtelen elcsitultak, és láthatatlan hullámokon felröppent a hír a harmadik emeletig: megjött Leó! A tanár urat rajongó tiszteletlenséggel öveztük.

A rajongásra a tudása, a tiszteletlenségre agglegény-különcségei adtak alapot. Vele minden találkozás esemény volt a 23-as teremben, ahol kamarazene óráit tartotta. Pedig egyáltalán nem volt ige hirdető. Inkább szűkszavú és a könyörtelenségig őszinte. „Bizony ez nagyon csúúnya” - mondta, így, nyújtott ú-val, a reménykedő művészelölteknek, egy-egy reszkető vonóval előadott szonáta vagy vonósnégyes végén. Ismerte a hangszerek lelkét, meg a hangszeresekét is.

Tudta, kiből mennyit lehet kihozni, s a maximumnál alább nem adta.”

Harmat Artúr

1885. június 27. Nyitrabajna –

1962. április 20. Budapest

***Szent Vagy, Uram!* címmel megjelent Harmat Artúr és Sík Sándor egyházi ének tára (1932)**

1932. április 4-én rádióhangversenyen énekelt a Központi Papnevelő Intézet énekkara, Koudela Géza vezényletével. Műsoruk első részében gregorian korálokat adtak elő, majd régi magyar énekek következtek abból az igen értékes magyar ének tárból, amelyet Harmat Artúr és Sík Sándor *Szent Vagy, Uram!* címmel röviddel azelőtt adott közre.

A *Szent Vagy, Uram!* c. magyar énektár kiadásának célja az volt, hogy az egyházi énekek egységes dallammal és szöveggel jelenjenek meg.

A zenei rész szerkesztését Harmat Artúr, a kiváló karnagy, zeneszerző és pedagógus végezte. A szöveg gondozását pedig Sík Sándor költő, műfordító, a piarista rend tagja, a szegedi egyetem magyar irodalom tanára, az egyik legjelentősebb vallásos szellemű lírikusunk vállalta. Munkájukba bekapcsolódott Kodály Zoltán is, aki a dallamok válogatásában, restaurálásában és az összeállítás végleges ellenőrzésében vett részt. A Bárdos Lajos és Kertész Gyula vezetésével 1931-ben megindult *Magyar Kórus Kiadó* első nagyobb kiadványa éppen a *Szent Vagy, Uram!* című népének tár volt. A nagy feltűnést keltett gyűjteménnyel kapcsolatosan sok vélemény került nyilvánosságra. Ezek közül két jeles egyház-zenész gondolatait idézem.

Elsőként Werner Alajosét: A Harmat-Sík féle *Szent Vagy, Uram!* orgona- és énekkönyv nagy tudományos és kritikai felkészültséggel, magas művészi ízléssel és a templomi igények iránti gyakorlati érzéssel adja át a jelen kornak összes régebbi gyűjteményeinkből a legszebb és legszükségesebb énekeinket. A szövegeket tartalmi és magyar prozódiai szempontból kijavította s a dallamoknak komoly, művészi kíséretet adott.”

Következzék egy részlet Rajeczky Benjámin írásából: „Harmat Artúr nevét országszerte ismertté igazán a *Szent Vagy, Uram! Ősi és újabb egyházi énekkincsünk tára* tette. Komponista, karnagy, pedagógia-irányító és szervező tevékenysége szellemi rangban bármennyire magasabb minősítést is érdemel, a falvak orgonáin is megszólaló új akkordok és a nyomukban felhangzó országosan egységes dallamok egy szerénységében is vasakaratú egyéniség nevével ismertették meg a magyar katolikus társadalmat.”

Eucharisztia a zene történetében. Harmat Artúr előadása a Rádióban (1937)

1937. augusztus 26-án hangzott el a Rádióban Harmat Artúr: *Eucharisztia a zene történetében* című előadása. A téma azért volt aktuális, mert 1937. május 17-én kezdődött Magyarországon a Szent év, amely két nagy eseményt készített elő: Szent István halálának 900. évfordulóját és a Budapesten megtartott Eucharisztikus Kongresszust. Rövidített formában a *Rádióéletben* is megjelent, így néhány gondolatot idézhetek belőle: „Eucharisztia újabb szó a *Rádióélet* hasábjain. De meg kell tanulnunk, mert most jó egy évig igen sűrűn fogunk vele találkozni. Eucharisztia ma annyit jelent, mint Oltáriszentség. A katolikus hit szerint maga Krisztus. Tehát a hívők hódolatának és imádásának közel két ezer év óta a legfőbb tárgya. Az Eucharisztia és a zene kapcsolata az apostolok Utolsó vacsoráját követő himnusz éneklésével kezdődött. Azóta is folyton, évszázadokon keresztül kivette és ma is kiveszi részét a hódolatból. A műzenének történelmi kezdete úgyszólván kizárólag eucharisztikus zene. I. Gergely pápa énekiskolája kultuszt csinált az eucharisztikus zenéből. Ekkor fejlődött tökéletessé, széppé a Gergely pápáról elnevezett gregorián ének.

Aquinói Szent Tamás néhány csodásan szép Jézus-imádó költeménnyel ajándékozta meg a világot. Kapva kaptak ezeken a zeneszerzők: a XIV. és XV. század kompozíciói, az u. n. motetták nagy része ezekre a szövegekre készült.

Az újabb kor muzsikájának egyik legcsodálatosabb gyöngyszeme, a legimádkozóbb eucharisztikus motetta: Mozart *Ave verum*ja. A legújabb kor nagy mesterei is számos remekműben hódoltak az eucharisztia felé. A sor Wagner *Parsifal*jával, Bruckner vagy Liszt motettáival, és Kodály *Pange lingua*jával nincs lezárva. Az eucharisztia végtelen sorú himnusz-áradatot indított el, amely zengeni fog, míg csak a kereszténység él e földön.”

Harmat Artúr: „Szép Ilonka” – kantáta (1955)

Vörösmarty Mihálynak, a reformkor nagy költőjének kettős évfordulóját ünnepelte 1955-ben a magyar kulturális élet: száz évvel korábban, 1855. november 19-én halt meg és 155 évvel korábban, 1800. december 1-jén született. E két dátum között rendezték meg a Vörösmarty-ünnepségeket. Az országos megemlékezésekhez a Rádió is csatlakozott, elsősorban az irodalmi osztály műsoraival. A zenei osztálynak is sikerült méltó módon megemlékezni a nagy magyar költőről: 1955. november 18-án mutatták be Harmat Artúr „Szép Ilonka” c. kantátáját, amelyet Vörösmarty Mihály egyik legszebb elbeszélő költeményére komponált.

A rádióújságban a zeneszerző így vallott új művéről: „A „Szép Ilonka” c. kantátámat állami megrendelésre komponáltam. Már régen megkapott Vörösmarty Mihály költeményének szépsége, és amikor kantáta írásával bíztak meg, habozás nélkül ezt a témát választottam.

A kantátát a Rádió mutatta be, Gyurkovics Mária, Simándy József, Melis György, a Budapesti Kórus és a Rádiózenekar előadásában, Forrai Miklós vezényletével.”

A „Szép Ilonka” bemutatója nagy sikert aratott, még kulturális körökben is felfigyeltek rá és az akkor 70 éves Harmat Artúrt „Erkel-díjjal” tüntették ki, hivatkozva több évtizedes zeneszerzői és pedagógiai munkásságára is.

Búcsú Harmat Artúrtól (1962)

1962. április 20-án 77 éves korában hunyt el Harmat Artúr, a magyar egyházi zene egyik legnagyobb mestere. Harmat Artúr egyházkarnagy, zeneszerző és tanár számos tevékenysége közül csak a legfontosabbakat emelem ki. 34 éven keresztül állt a katolikus egyház szolgálatában: mint a belvárosi főplébánia templom, majd a Szent István Bazilika karnagya. Zeneszerzőként főleg szertartáshoz kötött műveket: miséket, motettákat és egyéb kórusműveket komponált.

A Zeneművészeti Főiskolán 35 esztendőn keresztül tanított, és ő alapította meg 1926-ban az egyházzenei tanszakot. 1931-ben jelent meg a nagy jelentőségű, *Szent Vagy Uram* c. katolikus egyházi népénektár – a 306 ősi és újabb dallamot magába foglaló összeállítás zenei részét Harmat Artúr, szövegét pedig Sík Sándor költő gondozta.

Harmat Artúr a Rádió indulásakor már neves karnagy volt és jó néhány alkalommal szerepelt a mikrofon előtt, először énekkarával, majd 1935 és 1955 között mint zenetörténész-előadó is.

A *Rádióújság*ban 1955-ben megjelent interjúban Harmat Artúr így nyilatkozott:

„1921 és 1927 között voltam a híres Palestrina kórus karnagya, és a Rádió első adásaiban ezzel az énekkarral szerepeltem. Mivel egyik kedvelt témám a reneszánsz muzsikája, nem volt nehéz felismerni, hogy a Rádió ennek az ízlést nemesítő, pompás művészetnek népszerűsítője lehet.

Ennek érdekében tartottam előadásokat a gregorianumról, Lassusról

és Palestrináról. Az elmúlt, 1955-ös évben pedig boldogan fogadtam a Rádióénekkar meghívását, hogy vendégkarnagyként Palestrina motettáit és madrigáljait tanulmányozzuk és adjuk elő.”

Harmat Artúr világi kompozíciói közül legnagyobb sikerét a Vörösmarty Mihály költeménye alapján komponált *Szép Ilonka* c. kantátájával aratta, amelyet a Magyar Rádió mutatott be 1955. novemberében. E művéért, valamint több évtizedes zeneszerzői és pedagógiai munkásságáért Erkel-díjjal tüntették ki.

A Zeneakadémia koncertjein Harmat tanár úr, „Túri bácsi” jelenléte megszokott volt, még élete utolsó napjaiban is a tanári páholyból figyelte a fiatal muzsikusok és karnagyok szereplését.

Harmat Artúr, az egyházi zene szolgálatában eltöltött életét – a kereszténység gyásznapiján, *Nagypénteken* fejezte be. Temetésén felcsendült egyik legszebb kórusműve, a *De profundis*, amelynek üzenete: az élet szenvedéseit, küzdelmeit, türelemmel és emberséggel kell elviselni.

Harmat Artúr születésének 100. évfordulója (1985)

1985. június 27-én, születésének 100-ik évfordulóján emlékeztek Harmat Artúrra, akit kiváló zeneszerzőként, karnagyként és a magyar egyházzene megreformálásának „atyjaként” tisztelnek.

A Szlovákiához tartozó Nyitrából telepedett át Budapestre. A Zeneakadémián tanári, majd zeneszerzői diplomát kapott. Harmat Artúr sokoldalú munkásságából csak néhányat említek: 1922-től 1956-ig a Belvárosi Főplébánia templom, majd a Szent István Bazilika kórusának karnagya volt. 1926-ban a Zeneakadémián megszervezte az Egyházzenei Tanszakot. 1931-ben „*Szent Vagy, Uram*” címmel jelentette meg Sík Sándorral közösen megalkotott, új katolikus énekeskönyvét. Zeneszerzői egyéniségéhez legközelebb Palestrina művészete állt, s ezt igyekezett mindenkivel megismertetni.

1955-ben örömmel fogadta a Rádiókórus vezetőjének meghívását, hogy az énekkarral készítse el néhány Palestrina-motetta felvételét. Az élményt-adó elemzések után következett a stúdió-munka. A Rádió magnetofon-tekercsei őrzik az általa megvalósított eszményi kórushangzást. Zeneműveivel is sikereket aratott. *Szép Ilonka* című kantátájáért 1956-ban Erkel díjjal jutalmazták. Harmat Artúr születésének 100-ik évfordulója alkalmából a Zeneműkiadó könyvet jelentetett meg, amelyben tanítványai idézték fel a gazdag életpályát.

Lajtha László

1892.június 30. Budapest –

1963. február 16. Budapest

1928. január 20-án szomorú napja volt a Rádiónak. Meghalt Kern Aurél, a Rádió zenei és művészeti vezetője. A Rádió működésének kezdetén jó kapcsolatot alakított ki az előadóművészekkel. Rokonszenves egyénisége, nagy tekintélye magához vonzotta a magyar zenei élet kiválóságait és rávette őket, hogy a Rádió műsorának állandó szereplői legyenek. Ő maga is számos esetben állt mikrofon elé, hogy zenei témákról előadást tartson. A Rádió vezetősége Kern Aurél egyéniségéhez méltó emlékműsort rendezett.

Lajtha László zeneszerző, a Nemzeti Zenede tanára méltatta érdemeit:

„Kern Aurél kitűnően képzett gyakorlati zenész volt. Zeneszerzői pályája jelentős sikerekkel indult. Ennek ellenére felcserélte a komponista hivatását az újságíróéval. Zenekritikáit minden szakszerűségük mellett franciás világosság és könnyedség jellemezte. Zenei, irodalmi és általában művészi műveltsége igen széleskörű volt. Társaságban élvezet volt hallgatni szellemes és minden tárgyban egyaránt ötletes beszélgetéseit. Népszerűsítő munkájával nagy érdemeket szerzett. Élete fő törekvésének tekintette a magyar zenekultúra kiépítését.”

Lajtha László és a református énekkar (1929)

1929. március 24-én és május 12-én a Goudimel énekkar református egyházi énekeket adott elő a Rádióban, Lajtha László vezényletével.

A kórus névadója Claude Goudimel 16. századi francia zeneszerző volt, aki a református zsolnárok dallamát négyszólamú énekkarra dolgozta fel. A Kálvin téri templom Goudimel kórusát Lajtha László zeneszerző alapította és vezette, a 20-as évek közepétől körülbelül tíz éven át. Lajtha ilyen irányú tevékenységéről igen keveset lehet tudni. Berlász Melinda zenetörténész, a Lajtha életmű kutatója többek között ezt írta a *Confessio* című református folyóiratban: „Mai nemzedékek már aligha őrizhetik emlékét Lajtha Kálvin téri templomhoz fűződő kapcsolatának. Mi már nem hallhattuk az általa szervezett Goudimel kórus énekét, nem hallhattuk fáradságos próbáit, betanító munkáját és a vasárnaponként megszólaló kóruséneklést, ezeket a saját lelki igényére végzett feladatokat, amelyekkel mint személyes adalékokkal gazdagította az Úr ünnepeinek méltóbb dicséretét.

Életét igen sokfelé irányuló munkaterületek töltötték be, olyan feladatok foglalkoztatták, amelyeknek teljesítését sohasem érezhette kielégítőnek és befejezettnek, hiszen zeneszerzői kibontakozásának keresésében, valamint népzene-kutatói munkájában, melyet intézményhez kötötte a Néprajzi Múzeumban végzett, nem érkezhett el egyik nap sem az elvégzett feladat megnyugtató érzéséhez. Tanársága hasonlóképpen belső intenzitást igényelt. A Nemzeti Zenedéből toborozta növendékeinek kisebb csoportját, akik kérésére részt vállaltak a Goudimel kórus keretében a Kálvin téri templom istentiszteletein.”

Coolidge-ünnep a Zeneakadémián: bemutatták Lajtha László *III. vonós* négyesét (1931)

Coolidge-ünnep a Zeneakadémián címmel jelent meg a *Rádióélet* egyik írása, amely az 1931. október 16-ai hangverseny közvetítésére hívta fel a figyelmet. Az ünnepi koncertet Elisabeth Coolidge asszony, az egykori amerikai elnök felesége tiszteletére rendezték, aki a kamarazene mecénása, lelkes támogatója volt. Coolidge asszony néhány napot Budapesten töltött, hogy megismerkedjék a magyar zenei élettel, különösen a fiatal zeneszerzőkkel és előadóművészekkel.

„Mint ismeretes, Coolidge asszony szervezte meg és állíttatta föl Washingtonban a modern muzsika számára azt a zenei szakosztályt, amely nemcsak nagy összegekre rúgó alapítványokkal jutalmazza meg az arra érdemes zeneszerzőket, hanem azok pályanyertes műveit a washingtoni könyvtárhoz hozzáépített minta-kamarateremben elő is adatja ünnepi keretek között. Az ő kezdeményezésére írt kamaraműveket: Ravel, Casella, Respighi, Hindemith, Schönberg és mások. A magyarok közül pedig jelentős pályadíjakat nyertek kamaraműveikkel Weiner Leó és Lajtha László.

Coolidge asszony érdeme tehát, hogy az évenként kitűzött tekintélyes pályadíjak eredményeképpen igen sok értékes kamaramű került napfényre és sok, eddig ismeretlen, vagy anyagiak híján esetleg elkallódó zeneszerző útja egyengetődött a világhír felé.”

Az említett ünnepi hangversenyen került bemutatásra Lajtha László 1929-ben komponált, Coolidge-díjas *III. vonósnygyese* is a Róth kvartett előadásában.

Néprajzi-népzenei felvételek 200 Pátria-hanglemezen (1937-1944)

Meg kell emlékezni a Rádió értékmentő tevékenységéről is, amely több évig tartott, de éppen 1944-ben ért véget. Ortutay Gyula 1937-ben kezdeményezte, hogy a Néprajzi Múzeum és a Magyar Rádió együttműködésével hanglemezeken örökítsék meg a magyar paraszti kultúra alkotásait: zenét, mesét, népszokást. Mint mondta: „Ha sok gonddal jár is a felvételsorozat elkészítése, megérdemli a fáradságot: a magyarság népi múltjának értékeit, eltűnő kincseit menti át a maradandóságba a fekete lemez.” Fiatal szakemberek, többek között Balla Péter, Veress Sándor és Volly István által gyűjtött népzenei anyagból Kodály Zoltán és **Lajtha László** válogatták ki a felvételre érdemes dallamokat, énekeseket. Amíg itthon volt, ennek a munkának az irányításában részt vett Bartók Béla is. A vallásos népénekeket Bárdos Lajos, a népmeséket pedig Ortutay Gyula szerkesztette, gondozta. Bartók Béla, majd Veress Sándor elkezdte a hanglemezek dalainak lekottázását is, amelyet vaskos kötet formájában adtak közre. Így a hanglemezek, a kottákkal együtt mindenki számára megközelíthetővé tették a magyar népzeneét. Az 1944-ig feldolgozott óriási anyag **200 Pátria hanglemezen** jelent meg.

A *Rádióélet* egyik írása így összegezte az addigi munka eredményeit:

„Az elkészült több mint 200 hanglemez felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye a magyar szónak, a magyar dalnak. Lemezre került a határon inneni, sőt a határokon túl élő magyarság népköltészete: a sötét hangú balladák, kedves népdalok, fájdalmas siratók, tündérmesék – mégpedig hiteles paraszti előadásban.”

Lajtha László a Magyar Rádió zenei osztályának vezetője (1945)

1945. január 20-án még folyt Budapest ostroma, de ahogy a főváros pesti része felszabadult, a Rádióban megkezdődött a háború nyomainak eltakarítása.

1945 februárban már megalakultak az egyes osztályok is. Ortutay Gyula, a Rádió és az MTI új elnöke a zenei osztály vezetésére **Lajtha Lászlót** kérte fel. A választásban a megbízhatóság és a nemzetközi hírű zenei tekintély játszott szerepet.

Lajtha László *In memoriam* című szimfonikus költeménye (1949)

A szigorú kötöttségek ellenére néhány új művet bemutatott a Rádió, köztük

Lajtha László *In memoriam* című szimfonikus költeményét. A zeneszerző ezt a művét 1941-ben komponálta az I. világháborúban elesett hősök emlékezetére. Ősbemutatója 1947. márciusában Párizsban volt. Lajtha László számára emlékezetes maradt a premier, hiszen 8 évi várákozás után, végre Párizsba utazhatott. A drámai erőtől sugárzó kompozíció idehaza 1949-ben hangzott el a Rádiózenekar koncertjén, Polgár Tibor vezényletével.

Lajtha László *VII. szimfóniája* Párizsban (1958)

A Rádiózenekar 1958. április 26-án a párizsi Pleyel-teremben megtartott hangversenyének szenzációja: Lajtha László *VII. szimfóniájának* bemutatója volt. Közismert, hogy Lajtha pályáját a francia kultúrához való vonzódás jellemezte, műveit a párizsi Leduc-cég adta ki és 1955-ben a Francia Akadémia levelező tagjává választotta. Lajtha Lászlónak azonban a magyar belügyi szervek nem adták meg a kiutazási engedélyt, sem az akadémiai tagság ünnepélyes átadására, sem a *VII. szimfónia* bemutatójára. Így a zeneszerző csak a rádióközvetítésen keresztül hallgathatta a párizsi koncertet és művének tomboló sikerű fogadtatását. A sikert a párizsi kritikusok írásából is le lehetett mérni, íme az egyik újságcikk részlete:

„Magnifique soirée - nagyszerű este! Ősbemutatóként hallottuk Lajtha László *VII. szimfóniáját*. A rendkívül figyelemreméltó mű helyenként nyers erővel, néha melankolikus gyengédséggel, de mindig színes, gazdag nyelvezettel szólal meg. Ez a stílus a karmestertől pontosságot, feszültséget, átélést kíván, olyan hajlékony mozdulatokat és sugárzó intenzitást, amit csak a legkiválóbbaknál találhatunk. Lehel György ezek közé tartozik.”

A nagy sikerű bemutatót idehaza kellemetlen megjegyzések követték, amelyek nem művészi, hanem politikai jellegűek voltak. Az Államvédelmi Hatóság a zeneszerzőt háromszor is behívta kihallgatásra. Lajtha László a személyes biztonsága érdekében kénytelen volt egy nyilatkozatot közzétenni, amely szavakkal igyekezett tompítani az 1956 őszenek zenében kifejezett drámai vízióját. Következzék egy részlet az írásból: „A *VII. szimfóniát* 1957-ben írtam. A tragikus indulatot a hol komor, hol érzelmes borongást, amely munkámból szól, már évek óta magamban hordozom. Ez természetes is, mert hiszen a magyar történelem tele van tragikus eseményekkel, melyek nem egyszer a lét és a nemlét kérdését vetették fel. Ezt a hosszú esztendőkön keresztül bennem érlelődő tervet, mint a szél a parazsat, az 1956-os események is érintették. A hangszerek a magyar tragédiák miatt keseregnek, az igazságért imádkoznak és a békés jövőendőért idézik a *Himnusz* hangjait.”

Lajtha László: *Koncert-szonáta* – fuvalára és zongorára (1961)

Az 1958-as év krónikájában beszámoltam arról, hogy Lajtha László *VII. szimfóniáját* a Rádiózenekar mutatta be Lehel György vezényletével, mégpedig Párizsban, a patinás Pleyel-teremben, és miközben a mű előadásának siker-sorozata Svájcban, Angliában és Hollandiában folytatódott, a zeneszerző itthon szinte börtönben érezhette magát.

Éveken keresztül nem adtak számára útlevelet, hogy meglátogathassa külföldön élő fiait és unokáit, vagy eleget tegyen a különféle meghívásoknak, amely meghívások egyaránt szóltak a zenetudósoknak és a komponistáknak. Lajtha László azonban szorgalmas mesterember módjára a csalódások ellenére tovább rótt a kottafejeket alkotóműhelyében.

Breuer János zenetörténész így írt erről: „1945 és 1962 között 29 opus számmal ellátott és 11 számozatlan kompozíció készült el Lajtha László íróállványán. „Nulla dies sine linea” - mondja a latin közmondás, és gondolom, e bölcsesség szellemében dolgozott, hiszen ily jelentős zeneszerzői termés csak oly módon születhetett meg, ha csakugyan nem múlt el nap „vonás”, azaz hangjegyzírás nélkül. Az alkotóműhely működésére hatástalanok voltak a pozitív és negatív külső körülmények egyaránt.”

Lajtha utolsó alkotó-periódusának jellemző műfaja a szimfónia volt, de az általa művelt kamarazene-típusok komponálását is megújított stílusban zárta le. 1958-ban készült el két *Koncert-szonátája*, melyekben mintegy feltámasztotta ezt a régi műfajt.

A Magyar Rádió 1961-ben mutatta be Lajtha László fuvalára és zongorára komponált *Koncert-szonátáját*. Az előadók Jeney Zoltán és Freymann Magda voltak.

Elhunyt Lajtha László zeneszerző (1963)

1963. február 16-án elhunyt Lajtha László zeneszerző. 71 éves korában a második szívtrombózis végzett vele. A Magyar Rádió egykori zeneigazgatóját gyászolta benne, hiszen 1945-ben az ő irányítása alatt kezdődött meg a romok eltakarítása, a zenei műsorok beindítása és a Rádiózenekar újjáalakítása.

Molnár Antal zenetörténész búcsúbeszédében kiemelte, hogy Lajtha László sokoldalú működésének feltárása több szakembert venne igénybe: „Zenepedagógus legyen a talpán, aki Lajtha oktató tevékenységét áttekinti, jeles néprajztudósra marad az ő folklorisztikus érdemeinek helyes beállítása, sokoldalú esztéta fogja Lajtha zeneszerzői stílusát, annak kifejlődését a 20. század új törekvéseibe és eredményeibe hitelesen beállítani. De mindez nem elég! Lajtha kiváló karmester volt, jelentős elméletíró, vonzó előadó. Legfőbb tulajdonsága: szinte példátlan termékenység, szellemi mozgékonyág.

Sokoldalúságához tartozott nagyvilági forgolódása, kiterjedt baráti körével fenntartott érintkezése, sportoló ténykedése, széles nyelvismerete és a jelentős irodalmárookra emlékeztető átfogó műveltsége.”

Az 1950-es évek politikai korlátai megakadályozták Lajtha Lászlót abban, hogy tehetségéhez mérten vehessen részt a Nyugat-Európai zenei életben, idehaza pedig gyakorta méltatlanul mellőzték. Breuer János ezzel kapcsolatos néhány gondolatát idézzük a *Fejezetek Lajtha Lászlóról* c. könyvéből: „A zeneszerző Lajtha László helye és helyzete egyaránt rendhagyó századunk magyar zenetörténetében. Oly magányos és elszigetelt – az 1945-öt követő újrakezdés néhány boldog esztendejét leszámítva - egyetlen komponistánk sem volt, mint ő. A kortárs zene nemzetközi élvonalába tartozott, alkotásai a művészi-emberi nagyság hangzó dokumentumai. Lajtha elszigetelt hazai helyzetének bizonyára oka volt, hogy hiányzott belőle az önmenedzselés képessége. Lényegében semmit sem tett kompozícióinak elhangzása érdekében. Mint kemény tartású ember, ismerte műveinek értékét és várta, hogy ezt mások is ismerjék fel, ismerjék el.” „In memoriam Lajtha László” címmel 1963. április 5-én a Zeneakadémia nagytermében rendeztek hangversenyt. A Magyar Állami Hangversenyzenekar Ferencsik János vezényletével két Lajtha-mű: a *Capriccio* és az *In Memoriam* megszólaltatásával tisztelgett a zeneszerző emléke előtt. Raics István beszámolójából idézek: „Lajtha László, a zeneszerző páratlanul gazdag és egyéni életművet hagyott ránk, amellyel életében nem jól sáfárgodtunk. Ennek tudható, hogy mi magyarok jóval kevesebbet ismerünk belőle, mint a nyugati érdeklődők, elsősorban a franciák, s művei csak kis mértékben váltak hazai kultúránk szerves építőanyagává. A Lajtha-tanítvány Ferencsik János vezényletével megszólaltatott kompozíciók kiváló tolmácsolása méltónak bizonyult az emlékező alkalomhoz. Ujfalussy József bensőséges szavai után a *Capriccio* hangzott fel elsőnek, bemutatóképpen. A mű: balettszvit, franciásan fűszeres, minden jelenetében mozdulatot inspiráló muzsika.”

Lajtha László: IX. szimfónia (1963-1964)

Lajtha László IX. szimfóniájának ősbemutatója 1963. május 2-án, a zeneszerző halála után néhány héttel Párizsban volt: a Francia Rádió Filharmonikus zenekara játszotta Louis Soltesz vezényletével. Ezt követte a budapesti bemutató 1964. április 6-án a Zeneakadémia nagytermében a Budapesti Filharmoniai Társaság zenekarának hangversenyén, élén Ferencsik Jánossal.

A magyar zene történetében Lajtha László komponálta a legtöbb szimfonikus művet: a 9 szimfónián kívül ide soroljuk a két *Sinfoniettát*, valamint a *Les Soli* c. darabot is.

Lajtha a *IX. szimfóniáját* már a halál küszöbén alkotta, búcsúszimfóniának is nevezhetnénk, hiszen ez után csak egy *hegedű-zongora szonátát* komponált. A bemutató után készült kritikák közül kettőből idézek.

Raics István így kezdte írását: „A Filharmonikusok Ferencsik János vezényletével bemutatták a magyar zenei életből nemrég eltávozott Lajtha László *IX. szimfóniáját*. Az 1963-ban keletkezett mű megrendítő alkotás. Megrendítő, mint minden, a halál árnyékában keletkezett emberi produktum: érzelmi világa, gondolatisága, végletes hullámzásokban kibontakozó dinamikája mind az őszinte feltárulás vágyáról vall.”

Gergely Pál kritikájában többek között ezt írta: „Lajtha László *IX. szimfóniájában* az életigenlés és az elmúlásban való megnyugvás ellentétei feszülnek. Hol fellobbanó, hol elcsendesülő hangú monológja mindannyiunkat bevon a maga körébe és fogva tart mindvégig. Érződik, hogy Lajtha már komponálás közben is zenekarban gondolkodott: igazi orkesztrális fogantatású zene.

Partitúrájába élvezet belepillantani. És persze élvezet hallgatni is. Ferencsik János, aki Lajtha egykori hűséges tanítványa, és a Budapesti Filharmoniai Társaság, melynek viszont Ferencsik az elnök-karnagya, válllvetve vitték megérdemelt sikerre a szimfóniát. Mintaszerű előadást nyújtottak. Az utóbbi idők leghitelesebb és legihletettebb zenekari bemutatóját hallottuk.”

Ferencsik János és az Állami Hangversenyzenekar hamarosan lemezre játszotta Lajtha László *IV. és IX. szimfóniáját*. A felvétel Párizsban hanglemez-nagydíjat nyert.

Lajtha László *Mise fríg hangnemben* (1989)

Az 1989-es Tavaszi Fesztivál egyik jelentős hangversenye a Mátyás templomban volt.

Hangversenytermi bemutatóként szólalt meg Lajtha László *Mise fríg hangnemben* című műve, a kitűnő Záborszky Kálmán pedagógus-karmester vezényletével, a Szent István király szimfonikus zenekar és oratóriumkórus előadásában. Érdemes megemlíteni, hogy a Záborszky család – apa és két fia – évtizedek óta nevel ifjú muzsikusokat. A koncertélet számára pedig felbecsülhetetlen értékű munkát vállaltak azáltal, hogy felkutatják az értékes, ám elfeledett műveket, és az érdeklődők örömére – bemutatják azokat. A Lajtha-mű előadása is e sorba tartozik, hiszen a zeneszerző a *Mise fríg hangnemben* című darabját 1950-ben komponálta, „a szorongattatás napjaiban”. A Magyar Rádió mutatta be 1957. szeptember 9-én, a Rádió ének- és zenekarának előadásában, Vásárhelyi Zoltán vezényletével.

Azonban közönség előtt először – a komponálás után mintegy 39 évvel – Záborszky Kálmán és együttese jóvoltából hangzott el.

Az egyik újságíró így kezdte kritikáját: „A közelmúltban gyorsultak az események Lajtha László nagyszerű zenei örökségének feltárása körül.

Tudatosul, hogy a 20-ik század két legnagyobb magyar zeneszerző egyénisége – Bartók Béla és Kodály Zoltán mellett harmadikként, - önálló utat, saját, hiteles világot teremtve, ott áll az 1963-ban elhunyt népdalgyűjtő-lejegyzési iskolát alapító tudós, zenepedagógus, valamint opera-, szimfónia-, kórus-, balett-, filmzene-, kamaramuzsika-szerző Lajtha László.”

Lajtha László: *A kék kalap* – vígopera (1990)

1990. januárjában az egyik újság írta: „Elment egy nagyasszony”: „Csendesen, méltósággal, fegyelemmel – úgy, ahogyan élt – elment közülünk Lajtha Lászlóné Hollós Róza.

96 esztendőt élt, s abból több mint hét évtizedet férjének, a 20-ik század kiemelkedő jelentőségű zeneszerzőjének odaadó munkatársaként, támaszaként, majd halála után emlékének kitartó ápolójaként, a műveinek ismertetőjeként.”

Rózsi néni halála előtt még tudomást szerzett arról a lázas munkáról, amely a Rádió Zenei főosztályán folyt, hogy Lajtha László *A kék kalap* című vígoperájából felvétel készüljön.

Lajtha László és a vígopera? – kérdezték meglepetten a hír hallatán a zene barátai.

A szöveggönyvről Dalos László – az egyik fordító nyilatkozott: „Lajtha László Párizsban ismerkedett meg és kötött barátságot Salvador de Madariaga spanyol íróval, költővel és diplomatával, aki a *Le chapeau bleu* szöveggönyvével kedveskedett a zeneszerzőnek.

Az opera buffa cselekménye egy európai városban zajlik az 1700-as évek körül.

Lajtha 1948 és 1950 között komponálta *A kék kalapot*. Mivel bemutatására nem nyílt lehetőség, a mű befejezetlen maradt. Az opera most, négy évtizedes késéssel, hangfelvételtől szólal meg. Szövegének magyarra fordítását Róna Frigyes kezdte meg, halála után pedig én folytattam.”

Varga F. István a Rádió szerkesztője Farkas Ferenc zeneszerzőt kérte fel, hogy a félbemaradt operát befejezze. A vígopera hangfelvétele elkészült, és Lajtha László születésnapján:

1990. június 30-án ösbemutatóként hangzott el a Bartók rádióban.

Albert István zenekritikájában ezt írta: „A versek igen jól, könnyen énekelhetők, a Rádiózenekar Selmeczi György vezényletével színesen játszik, magabiztosan tolmácsolja a briliánsan hangszerelt matériát. A népes énekes-gárda minden tagjának kijutott egy, a hangkarakterének megfelelő szólam, szerep. Az 50-es években hogyan is számíthatott volna hivatalos elismerésre az a darab, melynek francia nyelvű librettóját a polgári-liberális Salvador de Madariaga diplomata-költő írta, komponistája pedig Lajtha László, a szabad francia szellemiség, zenei kultúra neveltje. A mondottak alighanem valószínűsítik, hogy a zeneszerző miért nem fejezte be operáját, miért hagyta félbemaradt művét egy „jobbat ígérő” korszakra. Ez most talán elkövetkezett. *A kék kalap* „visszatekint”: szövegében-zenéjében, formájában-felépítésében, minden eszköztárában felidézi az opera-buffa boldog századának légkörét.

Aki ismeri Lajtha László veretes szimfóniáit, vonósnégyeseit, alig akarja elhinni, hogy van egy „másik” Lajtha László, *A kék kalap* szerzője, aki alig emlékeztet az előbbiekre. Ám ez legfeljebb azt bizonyítja, mire képes az igazi tehetség és ötletesség.”

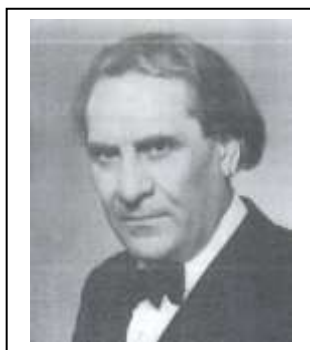
100 éve született Lajtha László zeneszerző (1992)

Az 1992-es esztendőt – Lajtha László születésének 100-ik évfordulóját – a magyar zenei élet legjelesebb személyiségei, országos méretű **Emlékévnék** nyilvánították.

Az Emlékév 1992. január 22-én kiállítással kezdődött a Néprajzi Múzeumban, Berlász Melinda, az MTA Zenetudományi Intézet munkatársának rendezésében. A megnyitón Ujfalussy József zenetudós ünnepi beszédében többek között ezeket mondta: „Ez a kiállítás századunk egyik legnagyobb magyar zeneszerzőjére, népzene kutatójára és pedagógusára, Lajtha Lászlóra emlékezik, születésének 100. évében, halála 29. évfordulójának közelében, a Magyar Kultúra napján. Lajtha László pályáját áttekintve – újra és újra értetlenül állok a jelenség előtt: mi az oka, hogy zeneéletünk igazában sohasem tudta, sohasem akarta őt befogadni? Csak egy magyarázat kínálkozik: a „másságé”. Azé az emberi korlátoltság természetéből fakadó megkülönböztetése, amelyből ellenség-képeket lehet alkotni a műveletlenség és az irigység termőtalaján. Mert Lajtha László tagadhatatlanul „más” volt. Más volt magyarnak, mint ahogy azt a kor divata akkoriban elvárta volna, s mindinkább kötelezővé tette. Más volt zeneszerzőnek, mert megtanulta a francia zene nyelvét egyesíteni a magyar hangszeres népzene jelentőségével.”

A Lajtha-év gazdag műsorából Rádiónk is kivette részét: helyszíni közvetítéseket adtunk a legfontosabb hangversenyekről és beszámoltunk a centenárium eseményeiről. Nyolc részes dokumentum-műsort sugároztunk Lajtha László özvegyének elbeszélése, valamint kortársak nyilatkozatai alapján. Sorozatban műsorra tűztük a zeneszerző műveit és ismertettük népzenei munkásságát. 1992. június 30-án Lajtha László 100. születésnapján Berlász Melinda zenetudós emlékezett a zeneszerzőre. A Mátyás templomban pedig Ünnepi hangversenyen hangzott el néhány műve: a *Magnificat*, a *Sinfonietta* és az Op. 54-es *Mise*.

Hogy ki volt Lajtha László, azt jó barátja, Áprily Lajos költő így fogalmazta meg röviden: „Kemény-nyakú magyar ember, akinek ógörög a szelleme, francia a stílusa, kálvinista a lelke, de emberi a szíve.”

Ádám Jenő

1896. december 13. Szigetszentmiklós –

1982. május 15. Budapest

Magyar karácsony. Ádám Jenő daljátéka az Operaházban (1931)

Az általános gazdasági válság az Operaházban is érezte hatását. Radnai Miklós, az Operaház igazgatója a megcsappant törzsközönség helyett, új rétegeket próbált megnyerni azáltal, hogy szórakoztató operetteket állított a műsorrendbe. Az operetteken kívül megkísérelték a század elején divatos népies jellegű darabok föllevenítését is.

1931. december 6-án, Horthy Miklós névnapján, fényes külsőségek között adták elő

Kacsoh Pongrác *János vitéz* c. daljátékát. Buttykay Ákos átdolgozása, újra hangszerelése tette operaszerűbbé, patinásabbá a különben is nemzeti érzelmű darabot.

Rövid idő múlva pedig Ádám Jenő *Magyar karácsony* c. egyfelvonásos daljátékát mutatták be az Operaházban. Az újdonság 1931. december 30-i előadását a Rádió is közvetítette. Ez alkalomból Polgár Géza ismertette Ádám Jenő alkotását. Ebből idézek: „A ragyogó *János vitéz* ismétlése után, most újra magyar daljátékot kap a rádió hallgatósága. Igaz ugyan, hogy Ádám Jenő daljátéka karácsonyra készült, de ünnepi hangulatán felül, mint művészi teljesítmény nyilván hosszabb életű lesz, mint az úgynevezett alkalmi szerzemények.

A *Magyar karácsony*nak mind a meséje, mind a zenéje régóta él a magyar nép ajkán.

Szunyoghné Tüdös Klára és Liszt Nándor, a szöveg írói dalos-játékuk pompás bokrétájába kötözték Lajtha László, Volly István és Ádám Jenő somogy-vidéki, igali és más vidékeken élő eredeti népi dalszövegeiket. Az egész, talán félóra hosszát tartó játékot a nagy-tehetségű fiatal komponista: Ádám Jenő izzóan lüktető, szín gazdag, amellet ízig-vérig magyar operazene keretébe helyezte.”

Ádám Jenő 1896-ban született Szigetszentmiklóson. Az első világháborúban katona volt, utána négy és fél évet szibériai hadifogságban töltött. 1920-ban jött haza, ekkor folytatta zongora- és hegedű tanulmányait, majd Kodály zeneszerző hallgatója lett.

1929-59-ig a Zeneakadémián tanított szolfézst, népzénét, kamarazenét, kamaraéneket.

Az intézet énekkarával, valamint a Budapesti Ének- és Zenekar-egyesülettel csodálatos oratórium előadásokat tartott. Két évtizeden át a Lichtenberg Emil által kezdeményezett oratóriumkultusz vezető egyénisége volt. Kodály biztatására ő dolgozta ki a szolfézs módszert. Zeneszerzői tevékenységéből a *Domenika-szvitet*, a *Gordonka-szonátát*, a *Vonósnégyest*, valamint népdalfeldolgozásait emelhetjük ki. De térjünk vissza az 1931. decemberi bemutatóhoz. A *Magyar karácsony* című daljátékban eredeti népi dallamokat használt fel, és ezzel Kodály *Székely fonójának* előfutára volt az Operaház színpadán. Ádám Jenő a következőket mondta a bemutatóról: „Október közepén kaptam meg a szöveggönyvet Radnai igazgató úrtól, azzal, hogy sürgősen készítsem el a muzsikát. Tizenkét nap alatt komponáltam és hangszereltem meg a daljátékot. Ahogy elkészültek a hangjegyek, hozzáfogtam a betanításhoz. Az Operaház kiváló művészei: Székely Mihály, Basilides Mária, Orosz Júlia, Gere Lola, Laurisin Lajos és Toronyi Gyula éneklék a szerepeket. Az Operaház páratlan bőséggel állította ki a dalművet, Szemere Árpád rendezésében. A remekbe készült díszletet ifjabb Oláh Gusztáv tervezte. Én nemcsak a daljáték betanítását végeztem, hanem az előadásokon is vezénylek.”

Ádám Jenő előadássorozata: *A skálától a szimfóniáig* (1941)

1941. március 8-án hangzott el a Rádióban Ádám Jenő *Vonósnégyese*.

Ám a zeneszerző művei csak ritkán szólaltak meg, de mint a Zeneakadémia tanára annál gyakrabban, nagy sikerrel szerepelt oratóriumok karmestereként, és különösen népszerűek voltak ismeretterjesztő előadásai. Az 1941-es év első felében tíz előadásból álló sorozatot tartott a Rádióban *A skálától a szimfóniáig* címmel. Az ismeretterjesztő műsorra a *Rádióélet* is felhívta az érdeklődők figyelmét: „A rádió hallgatói közül bizonyára sokan emlékeznek Ádám Jenő *Egy dallam vándorlása a zenekarban*, vagy *A világháború katonadalai* című, népszerű előadásaira. Az ő közvetlen, szórakoztatva tanító előadói készsége biztosítja, hogy *A skálától a szimfóniáig* című újabb előadássorozata is tetszésre fog találni a hallgatók széles körében.”

Íme egy vélemény az előadássorozat elhangzása után: „Ilyen egyszerűséggel, világos, népszerű, könnyen érthető okfejtéssel még nem hangzottak el előadások e témakörrel. Lebilincselő, közvetlen hangja a hallgatóságnak különösen azon rétegét ragadta meg, amelynek nem volt alkalma arra, hogy zenei alapismereteket szerezhessen.”

Ádám Jenő rádióban tartott sikeres előadásait később írásba foglalta, majd képekkel, rajzokkal, kotta példákkal kibővítve 1943-ban könyv formájában megjelentette.

Magyar ének – magyar lélek. Ádám Jenő népdalfélőrái (1942-1944)

1942. januárjától kezdve, 1944. júniusáig a „Magyar ének – magyar lélek” című rádió-sorozatában Ádám Jenő, a nagy „néptanító” is megszólaltatta a népzenei kincseket.

A népdalfélőrákban népszerűen, mindenki számára élvezetes módon ismertette a népdal eredetét, megidézve az embereket is, akiknek az érzéseit megőrizték ezek a dalok.

Szép bariton hangján elénekelt a népdalt, amelyet folytatott az énekkar a kamarazenekar kíséretével. Idézek néhány mondatot a kortársak, azaz Horusitzky Zoltán és Raics István írásaiból: „Ádám Jenő egész életét átfűtötte a magyar népdalokért való rajongása. Azt szerette volna, ha mindenki ráébred népdalaink egyedülálló szépségére. Rádióelőadásain egy-egy népdal elemzése: hogy az miért szép, s az, ahogyan ő maga énekelt, olyan művészi teljesítmény volt, ami átforrósította a lelkeket.”

„Ádám Jenő népdalfélőrái, népdalért kiálló ígéhirdetéseik képviselték azokban a szikkadt években a kies forrást, az üdítő, felemelő élményt, a népi szépségek közösségi, kultikus tisztelését.”

Ádám Jenő: Vonósnégyes (1955)

1955. június 10-én egy régi mulasztást pótol a Magyar Rádió, amikor felcsendült Ádám Jenő „Vonósnégyese”, a Tatrai vonósnégyes előadásában. Ádám Jenő ezt a művét még 1924-ben, mint Kodály Zoltán zeneszerző-növendéke komponálta. Bónis Ferenc rádiósorozata az „Így láttuk Kodályt”, könyv formájában is megjelent, ebből idézem Ádám Jenő emlékezésének a *Vonósnégyes*re vonatkozó részletét: „Kodály a sikeres munkát általában egy fejbiccentéssel jutalmazta. Jelző sose volt más, csak: jó. Ami nem az, mit sem ér. Töprenghetett a növendék, hogy ami nem jó, miért nem jó? Valahol itt bujkál az a híres mondása: „Az én módszerem az, hogy nincs módszerem!” A zökkenőkön magunknak kellett átvergődnünk. Hanem a módszer nélküli módszer jókorát csattant az én hátamon is. A negyedik évben kitört rajtunk a kvartett-láz. Társainkból ügyes kis együttes alakult, mely nyomban lejátszotta szerzeményeinket. Még október elején én is vittem egy expozíciót, szonátaformában írandó első tételhez. Kodály bólintott, társaim gratuláltak, tehát rá lehetett mondani, hogy: jó. Következett a középő, az úgynevezett kidolgozási rész. Hetekig próbálkoztam. Hiába! Fagyos csend. Tehát nem jó, de hogy miért, azt meg nem mondta senki. Már benne voltunk a tavaszban, amidőn egy rövidre szabott iskolai értekezés után hazasiettem. Másfél óra alatt nagy sebtében megírtam a szokásos részt, kiírtam a szólamokat. Éppen beértem az órára. Nyomban lejátszották. Már szedelőzködtem volna, amikor látom ám, hogy Kodály felnéz, bólint. Tehát jó? Társaim is mosolyognak. No, berepült hát a kék madár!

Ekkor eszméltem rá: mit jelent a kidolgozási rész jellege, formája, témakezelése. Talán egy csekélyke útmutatás átsegített volna a nehezén, de tanárom kitartott amellett, hogy próbára tesz. Örülök, hogy kiállottam.”

Ádám Jenő életműve azonban nem a zeneszerzésben teljesedett ki, hanem a Zeneakadémia tanáraként, nagy oratóriumok legendás karmestereként és a zenei ismeretterjesztés területén. A Rádióban 1939-től kezdve tartotta nagy sikerű „*Népdal-félórát*” és a *Skálától a szimfóniáig*” című előadásait, amelyek 1945 után „*Muzsikáról mindenkinek*” címmel folytatódtak. Rádiós előadásai könyv formájában is megjelentek.

Az 1955-ös esztendőben három eseményt érdemes kiemelni Ádám Jenővel kapcsolatosan: május 4-én a rádió műsorában elemezték „*A muzsikáról*” c. könyvét, munkásságának elismeréseként „*Érdemes művész*” címmel jutalmazták és a rádióban felcsendült az oly ritkán hallható „*Vonósnégyese*”.

A Rádióiskola zenetanára: Ádám Jenő (1959)

1959. szeptemberben indult el egy nagy jelentőségű műsor-sorozat: a Rádióiskola. Heti négy alkalommal a különböző tantárgyak legismertebb és legnépszerűbb előadói álltak a mikrofon elé: a fizika birodalmába **Öveges József** professzor kalauzolt, a könnyed hangú, párbeszédes irodalomórát **Hegedűs Géza** író tartotta, a történelem órán **László Gyula** ismertette meg hallgatóit a magyar századokkal, **Rácz Endre** és **Takács Etel** pedig a magyar nyelvtan szabályait magyarázta. Számomra azonban a legfontosabb tantárgy a zene, amelynek tanára **Ádám Jenő** volt. Íme a műsorajánlat: „A Rádióiskola zenetanára: Ádám Jenő. A hallgatók ismerik nevét, tíz- és tízezrek gondolnak rá hálával, mert az ő segítségével ismerték és szerették meg a zenét. E műsor-sorozata is valódi „ádámjenői” produkció lesz: egyszerűen, kedvesen, sok-sok zenei példával tarkítva lopja belénk a zeneismereteket. Tisztelettel hallgatjuk a zenetudóst, amint arról beszél, hogy milyen fejlődésen, változáson ment át a világ, meg a rádiózás azóta, amióta első előadását tartotta a mikrofon előtt.”

Ádám Jenő, mint a Zeneművészeti Főiskola tanszékvezető tanára 1929-től kezdve nevelte, készítette fel a fiatalokat a zenei közművelődésben végzett munkára. Tanítványai közül került ki az ország különböző részeiben működő majdnem 800 énektanár, köztük főiskolai tanár, zeneiskolai igazgató és a vidéki élet sok más vezető személyisége.

„Azok az 50-es évek” azonban még az ilyen áldásos munkát végző embereket sem kímélte, mint Ádám Jenő. 1959-ben kényszerűen nyugdíjba helyezték, ahogy ő mondta „ereje teljében”.

Lelkének lobogása, tanítási szenvedélye azonban nem csökkent! A Rádióban folytatta csaknem 20 évvel korábban elkezdett előadásait, sőt, volt ereje, bátorsága ahhoz is, hogy az akkoriban hőskorát élő televízióban – az ismeretlen új közegben is meghonosítsa a zenei ismeretterjesztést. Egy kritikus így írt Ádám Jenőről: „Akik egyszer is hallották Ádám Jenő előadását, meggyőződhetnek közvetlenségéről, megkapó lírájáról, láttató erejéről. A népdalról, a dallamok születéséről, régi korok muzsikálásáról kevesen tudnak olyan szuggesztivitással beszélni, mint ő – a rádióban, a pódiumon és a televízió kamerái előtt egyaránt.”

Ádám Jenő képzett zeneszerző volt – Kodály Zoltán tanítványa, ám a tanítást és az ismeretterjesztést előbbre-valóbbnak tartotta a komponálásnál. Mintaszerűen nemes és szép népdalfeldolgozásai igen népszerűek, gyakran felcsendülnek a Rádió műsorában.

Ádám Jenő köszöntése 80. születésnapján (1976)

1976. december 13-án köszöntötték a muzsikusként doyenjét, a 80 esztendőes Ádám Jenőt.

A Rádió műsorajánlatában ez olvasható: „A 80 éves muzsikusként pályája nem foglalható össze néhány mondatban, hiszen színes, sokoldalú művészegénységében együtt kell méltatni a komponistát, a karnagyot, a zene fáradhatatlan népszerűsítőjét, a jeles pedagógust, nemzedékek nevelőjét. De Ádám Jenő nem csupán szakmuzsikusként nevelt, hanem – népszerű, szuggesztív rádióelőadásai révén – széles tömegeket tanított meg zenét hallgatni.”

Ádám Jenő élete utolsó évtizedében többször felkereste az Észak- és Dél-Amerikában élő magyarokat, és népdal-ismertetéseivel, Magyarországról szóló előadásaival erősítette azok hazaszeretetét. Egyik méltatója így fogalmazott: „Ádám Jenőnél erőteljesebb vonzást talán senki nem fejt ki a szórvány-magyarokra, akik valami módon ragaszkodni kívánnak magyarságukhoz, és az óhazához fűződő szálakat nem eltépni, hanem megerősíteni óhajtják. Ádám Jenő legutóbbi útjai is ezeket a szálakat erősítették. Lelkesítő egyénisége, nem fogyó tüze odakint éppoly eleven hatású, mint idehaza – amikor a magyar népdal múltjáról, jelenéről és várható jövőjéről beszél a rádióban, a televízióban, vagy másutt. Ha közönség előtt tart előadást, - szuggesztív szavai hatására – az a közönség mindig közösséggé alakul.”

80 esztendővel a vállán óhatatlanul múltba tekint az ember, így tette ezt Ádám Jenő is.

„A nyolc évtized figyelmeztető, summázásra készítő. Nyugtalanító, gyakran feddő számvetés. Mint afféle mindenese, aki sokfelé próbáltam szolgálni, keresem a valamelyes eredmény megnyugtató elégtételét. Talán abban bízhatom, hogy amit tettem, az felszín alatt megbúvó érként szivárgott oda, ahová a természetes rendeltetése vezette.”

Elhunyt Ádám Jenő (1982)

1982. május 15-én, 86 éves korában elhunyt Ádám Jenő, - egykor Kodály Zoltán zeneszerző-növendéke, majd évtizedeken keresztül nemzedékek mestere, tanítója.

1929-től kezdve tanított a Zeneakadémián, ahol a hallgatókból alakult ének- és zenekar élén emlékezetes oratórium-esteket vezényelt. Kodály biztatására ő dolgozta ki a magyar ének-tanítási módszert, amelyet világszerte elismertek. Könyvei, cikkei, zenei tanulmányokat segítő kiadványai, a *Dal mesterei* sorozat kötetei máig nélkülözhetetlenek. Hatásos és népszerű ismeretterjesztő előadásokat tartott a Rádióban, majd a Televízióban.

Horusitzky Zoltán – a pályatárs és jó barát – búcsúztatójában többek között ezt írta:

„Ádám Jenő nincs többé. Magam elé idézem Liszt Ferencre emlékeztető markáns arcát, látom értelemtől villogó tekintetét, hallom szenvedélyes, szépen zengő beszédét és érzem szeretetét. Ki és mi volt Ádám Jenő? - teszem fel magamnak a kérdést. Tanár, zeneszerző, karmester, a magyar népdal apostola? Igen, mindez volt, de több ennél. Egyszer azt mondta önmagáról: „Legjobban szeretem, ha tanítónak neveznek.” A tanító nemcsak ismereteket közöl, hanem hitet és eszmét ad, fellobbantja a lelkesedés tüzét. Ilyen tanító volt Ádám Jenő. Lelkének lobogása, tanítási szenvedélye sohasem csökkent. Egész életét átfűtötte a magyar népdalokért való rajongása. A Rádióban egy-egy népdal elemzése: hogy az miért szép, s az, ahogyan ő maga énekelte, olyan művészi teljesítmény volt, ami átforrósította a lelkeket.”

Ádám Jenő: *Életem meséje* (1990)

1990. november 28-án különleges, 37 részes sorozat kezdődött a Kossuth rádióban.

Életem meséje címmel Ádám Jenő, az 1982-ben 86 éves korában elhunyt zeneszerző és tanár történeteit hallgathattuk meg. A kérdésre, hogy miért csak egy évtizedes késéssel, arra Boros Attila, a műsor szerkesztője így válaszolt: „Most jött el az ideje. Ádám Jenő életének eseményeit néhány évvel halála előtt otthonában magnóra rögzítette. Tanítványai, örökösei adták át nekem ezt az anyagot 1986-ban. Akkor azonban – egyes részletei miatt – szó sem lehetett volna a közléséről. Most jött el az ideje, hogy gondolatait, küzdelmeinek hiteles történetét megismerhessük.”

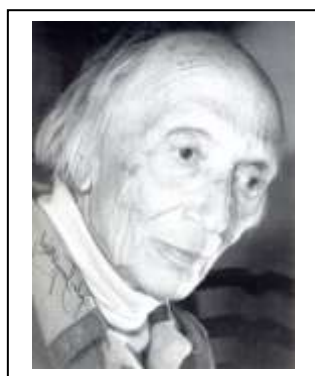
De ki is volt Ádám Jenő – akire ma már csak az idősebbek emlékeznek. A tanítóképző elvégzése után az első világháború katonájaként az orosz frontra került, fogságba esett.

Nevelő-talentuma ott is érvényesült: a foglytáborokban kórust szervezett és tanított.

Kalandos úton hazatérve, 1921 és 1925 között Kodály Zoltán növendéke lett, a híres zeneszerző-osztályban. 1929-től a Zeneakadémia tanára és a növendékekből alakult énekkar vezetője.

Emlékezetes koncertek fűződnek nevéhez.

1934-ben Tóth Aladár zenekritikájában azt írta: „Nem dicsérhetjük eléggé azt a lelkes pedagógiai munkát, mellyel Ádám Jenő az intézet énekkarát rövid idő alatt igen előkelő színvonalra tudta emelni. Händel *Te Deum*ának előadása Ádám Jenő ragyogó karmesteri vezetésével – nemcsak a közönség tüntető tapsait érdemelte ki, hanem a növendékek szeretetét és a Főiskola háláját is.” Ádám Jenő kezdte el a zenei ismeretterjesztést – a 40-es évektől a rádióban, majd később a televízióban. Előadásainak közérthető stílusával a legszélesebb rétegekhez tudott szólni. Talán nemzeti elkötelezettsége miatt is – ki volt téve a pártállam igazságtalan támadásainak és többévi zaklatás után 1959-ben, ereje teljében nyugdíjazták.

Kósa György

1897. április 24. Budapest –

1984. augusztus 16. Budapest

Kósa György zongoraestje (1930)

1930. április 9-én Kósa György zongoraestjét közvetítette a Rádió. Bach és Beethoven művei után Kósa a saját kompozícióiból is zongorázott. A *Hat darab* cím szerint a következő: *Egyedül, Akasztófahumor, Kétkedő imádság, Félénk vágy, Csak azért is* és *Reménytelenség*.

A fiatal Kósa György abban a szerencsében részesült, hogy tanulhatott Bartók Bélától és Dohnányi Ernőtől is. Pándi Marianne így írt erről: „Kósa György a muzsikálásra korán rákapott és már mint kisgyermek magára vonta környezete figyelmét zongora rögtönzéseivel.

Zenetanárnője hamarosan elvitte Bartókhoz. Kósa György visszaemlékezése szerint tíz éves korában 1907 körül történhetett a nagy bemutatkozás, és ezzel el is dőlt zenei pályájának kérdése. Bartók készséggel fogadta tanítványául és nemcsak zongorára tanítja, hanem első szerzeményeit is átnézi. Ez a tanulás egy esztendeig tart, akkor Bartók tanácsára a Zeneakadémia gyakorló osztályába iratkozik Kósa, de mestere továbbra is rendszeresen foglalkozik vele. Ezért a tanításért, akárcsak az előzőért, Bartók soha semmiféle díjazást nem fogad el.

1915-ben, amikor Kósa negyedik akadémista, költözik vissza Budapestre Dohnányi Ernő, a világhírű zongoraművész és divatos zeneszerző. Dohnányi megjelenése nemcsak a magyar zenei életben jelent szenzációt, hanem nagy hatást kelt a muzsikus növendékek körében is. A pódium meghódításának titkait ebben az időben, úgy tűnik, senkitől sem sajátíthatják el olyan mértékben, mint éppen tőle. Ezt maga Bartók is tudja és amikor a negyedik akadémiai osztály befejeztével azt javasolja Kósának, a továbbiakban legyen Dohnányi növendéke, tanácsa a tanítvány félénk és titokban dédelgetett óhajával találkozik.”

Kósa György: *Árva Józsi három csodája* c. mesejátéka az Operaházban (1930)

1933. március 2-án az Operaházban mutatták be Kósa György *Árva Józsi három csodája* c. mesejátékát, amelyet Márkus László és Mohácsi Jenő szövegére komponált.

Kósa György a Zeneakadémián a legnagyobb mesterek: Bartók, Dohnányi és Kodály tanítványa volt. Tanulmányai befejeztével rövid ideig a budapesti Operaháznál működött, majd Tripoliszban volt karnagy. 1927-től kezdve a Zeneakadémia zongoratanára. Első színpadi műve, a *Laterna Magica* a Városi Színházban került bemutatásra, ezt követte

A király palástja c. meseopera és 1933-ban az *Árva Józsi három csodája*.

A *Rádióélet* műsorajánlatában többek között ez olvasható: „Ez a mesejáték átmeneti forma a pantomim és az opera között. A cselekmény maga pantomim, de szerepel három favágó, akik kommentálják a cselekményt, mint a régi görög drámákban. A színpad mögött női és gyermekkórus is szerepel. A zene stílusát a szövegkönyvből eredő népies és tündérmotívumok szabták meg.”

Jemnitz Sándor kritikus ezt írta Kósa zenéjéről: „Kósa György a székely népmesét népies ízű dallamokkal támasztja alá. Kitűnően hangszerelt és mindvégig színesen szóló muzsikájával ismét Bartók Béla és Kodály Zoltán hű követőjének vallja magát, aki nem vág elébe mestereinek, hanem tisztelettudóan bevárja fejlődésük újabb fejleményeit. Műformája érdekes, mert a némajáték mozzanatainak kellő megértésére három énekszólammal tájékoztatja a közönséget. A három mély szólam szép egybehangolásával Maleczky Oszkár, Kálmán Oszkár és Koréh Endre jeleskednek. A fülemile koloratúráit Szabó Lujza énekli.”

Kósa György *Mese-szvitjének* bemutatója (1934)

1934. január 29-én a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarának hangversenyén különleges, ünnepi hangulat uralkodott. Dohnányi Ernő elnök-karnagy vezetésével a zenekar sorozatban játszotta el Beethoven összes szimfóniáját.

Ezen a hangversenyen a *VII. szimfónia* került sorra. Ezután Wilhelm Backhaus, a kiváló német zongoraművész játszotta Brahms *B-dúr zongoraversenyét*, nagy sikerrel. A műsorban végül helyet kapott egy magyar zenekari újdonság is: Kósa György *Mese-szvitje*. A *Rádióélet* műsorajánlatában ez olvasható: „Kósa György a fiatal zeneszerzőgárda kiemelkedő tagja. A Zeneművészeti Főiskolán Bartók, Kodály és Dohnányi növendéke volt. Tanulmányai befejezése után korrepetitor az Operaházban, majd karmester Tripoliszban, s most a Főiskolán tanár. Az újabb zene híve, de nem szélsőségesen, nem minden áron különlegességeket kereső. A most először elhangzó *Mese-szvitje* három Andersen mese hangulatának zenei visszatükröződése akar lenni. Nem kimondott programzene, csupán három különböző színű zenekép. Az első címe: *Kanásztánc*, a másodiké: *A piros cipő*, s a befejező részé: *A rendíthetetlen ólomkatona*.”

Kósa György *Tartuffe* c. operája a Rádióban (1952)

1952. május 15-én a Rádióban bemutatták Kósa György *Tartuffe* c. operáját. Kitűnő művészek: Szabó Miklós, Maleczky Oszkár, Kósáné Ferch Stella, Sándor Judit, Tiszay Magda, valamint a Rádiózenekar Polgár Tibor vezényletével, teljes odaadással, lelkesedéssel álltak az új mű szolgálatába. Az opera rádió-bemutatóját nagy várakozás előzte meg. A Molière vígjáték megzenésítése azonban nem érte el a kívánt hatást. Erről szólt Péterfi István kritikája: „Kultúrforradalmunknak az opera-műfaj – széles tömegekre gyakorolt erős hatásával – egyik igen jelentős tényezője. De új magyar opera, sajnos, nehezen születik és az új termésnek is még többnyire fanyar a gyümölcse. A Rádió tudja hivatását és kötelességét, hiszen példamutató tevékenységgel, áldozatkészséggel kezdeményezi, pártfogolja, terjeszti az új magyar alkotásokat, még akkor is, ha azok esetleg csak kísérleteknek tekinthetők. Kósa György, a nagy tudású és gyakorlott zeneszerző, kényes feladatra vállalkozott Molière vígjátékának megzenésítésével. Kétségtelen érdeme, hogy jól tagolt, világos énekbeszéddel, karakterizáló árnyalásokkal megtalálja a művészi megoldásokat a komikum, a moliéri szellem érzékeltetésére. De ami az opera dallamosságát illeti ... Az nem kétséges, hogy a hallgatóság túlnyomó többsége nem érzi elég melodikusnak ezt a muzsikát, nem érti teljesen ezt a zenei nyelvet. Így az számukra egysíkúvá, színtelenné, monotonná, huzamosabb hallgatása fárasztóvá válik.”

Kósa György: „Kínai dalok Po Csü-ji verseire” (1955)

1955. június 24-én szólalt meg először a Rádióban Kósa György „Kínai dalok Po Csü-ji verseire” c. dalciklusa. A zeneszerző később így emlékezett a dalciklus születésére:

„Második feleségem, Ferch Stella fedezte fel a Rózsavölgyi boltban a Weöres Sándor fordításában, szép kiadásban megjelenő Po Csü-ji kötetet. Hazahozta és mindketten nagy élvezettel olvastuk a gyönyörű költeményeket. Mivel Stella remekül énekelt, írtam neki egy dalciklust a versekből. A Zeneművészek Szövetségében mutattuk be először, olyan sikerrel, hogy hamarosan megjelent a kottája és a Rádióval is megbeszéltük a felvétel időpontját. Sajnos, a feleségem akkorra már olyan beteg lett, hogy nem vállalhatta az előadását. (1955. januárban halt meg.) Ezért jó barátaink, Sándor Judit és Rösler Endre énekelték felvételre 1955. április 9-én, amely azóta is gyakran hallható a Rádió műsorában.”

Megható a zeneszerző kottába írt ajánlása, amely így szól:

„E dalok sugalmazójának, felejthetetlen előadójának Stellának örök szeretettel.”

Kósa György: *Tizenkét Juhász Gyula-dal* (1964)

1964. április 11-én, a Költészet Napja alkalmával mutatták be a Rádióban Kósa György *Tizenkét Juhász Gyula-dal* c. kompozícióját Sziklai Erika és Szücs Lóránt előadásában.

Kósa György gazdag életművének egyik legértékesebb részét képezik a dalok. E sajátos kifejezési forma művelésére széles körű irodalmi tájékozottsága tette alkalmassá.

A világirodalom nagyjai, mint például Po Csü-ji, Villon, Aragon és Petrarca, a magyar költők közül pedig Csokonai, Pilinszky, Babits Mihály és mások versei ihlették alkotásra.

Egy beszélgetés alkalmával a zeneszerző ezeket mondta: „Több mint 300 dalt komponáltam.

A vers gyakran olyan erősen hat rám, hogy teljesen a magaménak érzem. Megtörténik, hogy az egész szöveget szórul-szóra megzenésítem, de ha a zene úgy kívánja, akkor rövidítek, változtatok is rajta, persze a költő szándékát tiszteletben tartva. Aztán hozzáadok valamit a magam érzéséből is, ami kiegészíti a költő mondanivalóját.”

Kósa György: *Bikasírató* – kantáta (1976)

Egy interjú során Kósa György így beszélt művéről: „Kantátám **Devecseri Gábor** *Bikasírató* c. verse alapján készült. A költemény mottója egy humánus ötlet: „A torreádort valamikor mégis megkérdezték, akar-e küzdeni, de a bikát nem kérdezte meg senki.” Művem nem követi a verset – mert zenei szempontból nagyon hosszú lenne – csak azokat a sorokat zenésítettem meg, amelyek legjobban kifejezik elképzelésemet.

A 3 tételes kantátát tenor szólóra, kórusra és zenekarra komponáltam. A legszuggesztívebb gondolatokat a szólista tolmácsolja. Érdekes módon, a különböző hangulatok víziószerűen követik egymást. Különleges, nagy élményem volt a *Bikasírató* rádiófelvétele. Lehel György karmester, Palcsó Sándor énekművész, valamint a Rádió ének- és zenekara – vagy 150-200 ember – hallatlan lelkesedéssel, meggyőződéssel dolgozott. Éreztem, hogy mindnyájan örömmel vettek részt a mű megszólaltatásában, és a felvétel kitűnően sikerült.”

Feuer Mária így kezdte zenekritikáját: „Devecseri Gábor egyik (ha ugyan nem a) legszebb költeményét választotta kantátája tárgyául Kósa György. A hallgató első gondolata a csodálkozás: hogyan is nem jutott eszébe valakinek ezt a gyönyörű és zenébe kívánczó költői hitvallást megkomponálni? Az irodalmi érzékenységről ismert zeneszerző ezúttal is biztos érzékkel talált rá a nagy témára: a „bikapárti” művész humánus sugárzó mondanivalójára. S milyen nemes anyagú a költemény, épp olyan sugárzó a zenébe öntése. A költemény cselekményét és balladisztikus, érzelmi mondanivalóját színesen ábrázolja a zene és a tolmácsolás.”

A 85 éves Kósa György köszöntése (1982)

Kósa György 1982. április 24-én ünnepelte a 85. születésnapját. Ez alkalomból a Rádió *Új Zenei Újság* c. műsorában Albert István zenetörténész köszöntötte a mestert. Többek között ezt mondta: „1897. április 24. Zavarba ejtő dátum az évforduló naptárban: Kósa György 85 éves. Még a múlt században született, de együtt nőtt fel az immár utolsó negyedében járó századdal, s együtt él vele ma is. Fiatalon és éltesen – mindig, mindenkor – alkotó egyéniség volt. Nagy fogékonyságot tanúsított a kor értékei iránt, de a bizonytalan kimenetelű stílus-divatokat gondosan kerülte, nem hagyta magát mulékony áramlatokkal sodortatni. „Bach és Bartók az eszményképem. E két név égő fáklya szívemben” - hangoztatta egy önvallomásban, de azért mindig megkereste saját útját, saját hangját.”

Kósa György családjában, baráti körében több fájdalmasan korai és tragikus haláleset történt. Nem csoda, ha műveiben – különösen azokban, melyeket élete utolsó 15 évében alkotott – újra és újra felbukkan a halál motívuma. E témakörbe tartozik a Hajnal Anna verseire komponált dalciklusa is, amely a kritikusok díját nyerte. A *Bevezető, Homályban, Esti idill* és *Karsztvíz* című versek az ember – halálhoz fűződő viszonyát vizsgálják különböző nézőpontból. A rádió felvételén a dalokat Pászthy Júlia énekelte a zeneszerző zongorakíséretével.

Kósa György zeneszerző búcsúztatása (1984)

1984. augusztus 16-án vettünk búcsút Kósa Györgytől, a muzsikások doyenjétől. A 87 éves korában elhunyt zeneszerző szorgalmas és termékeny volt: több mint ezer művet alkotott, melyeknek egy része még bemutatásra vár. A lexikonban hasábokon keresztül sorolják színpadi kompozícióit, oratóriumait, miséit, szólóhangszerekre írott műveit, magyar költők verseire komponált dalait, nagy-zenekari és kamara-zenekari alkotásait. Sokak számára emlékezetes zongoraművészi tevékenysége – Mészáros Mihály szobrászművész is ezt idézte:

„1949 őszén a főiskolások menzáján hallottunk arról, hogy Kósa György zongorázik vasárnaponként. Művész ifjancok számára jó délutáni programnak ígérkezett a Bach névvel fémjelzett koncert. Így felkerekedett az egész elsőéves szobrászosztály és betelepedtünk a Zeneakadémia kistermébe a *Wohltemperiertes Klavier* sorozatot hallgatni. A több vasárnapon át tartó műsor rendkívüli élményt jelentett számunkra. A muzsika csodáján kívül az előadó arca, a rajta megjelenő szelídség és derű teljesen egy karakterű volt a zenével. Évtizedek múlva találkoztam újra Kósa Györggyel. Azonnal megfogalmazódott bennem egy portré készítése – a körülmények is szerencsésen alakultak a megvalósításhoz. Mindegyik modellülés azzal kezdődött, hogy a zongorán eljátszott egy darabot, ezzel közös nevezőre hozta hangulatunkat. Utána már teljes oldottságban folyhatott bármiről a beszélgetés, rendszerint kedves derűvel mesélte élete epizódjait.”

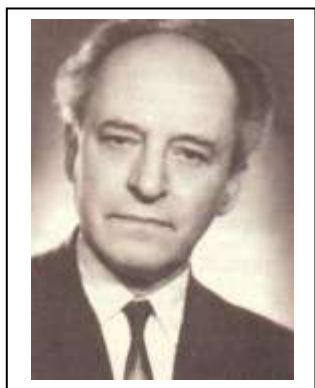
Pándi Marianne – egykori tanítványa – így kezdte búcsúzó sorait: „Amint élt, úgy halt meg: csendben, igyekezve minél kevesebb feltűnést, riadalmat kelteni, még szenvedésével sem zavarni, terhelni senkit. A 87 esztendő alatt, amit megélt, talán soha nem ejtett ki egy hangos szót. Nem perlekedett művészi igazáért, amikor mellőzték, nem dicsekedett, amikor elismerést kapott. Nem kérte számon zúgolódva a sorstól a reá mért megpróbáltatásokat és nem próbált ügyeskedve feltűnni a művészet zajos és látványos vásárán. Most attól búcsúzunk, aki mindenki másnál jobban értette, hogyan kell elhunyt szeretteit zenéjével elsíratni.”

100 éve született Kósa György (1997)

1997. április 24-én lett volna 100 esztendő Kósa György zeneszerző és zongoraművész.

Az idősebbek még emlékezhetnek a zongoraművészre, aki Bach *Wohltemperiertes Klavier*-jét játszotta, vagy a híres házi koncertjein vigasztalta muzsikával barátait. Mint komponista egyik meghatározó egyénisége volt a század első évtizedeiben kibontakozó modern magyar zeneművészetnek. Széles körű világirodalmi tájékozottság jellemzi alkotásait, kamara-oratóriumait, szimfóniáit, dalciklusait, zongoradarabjait. Nyolc operát komponált, amelyek közül a Molière vígjátékából komponált *Tartuffe* bizonyult máig hatásosnak, maradandónak.

Az 1951-ben komponált operát már a következő évben bemutatta a Magyar Rádió Polgár Tibor vezényletével és kitűnő énekesekkel. Ennek 45-ik évfordulójára, valamint a zeneszerző születésének centenáriumára a Bartók rádió ismét műsorra tűzte Kósa György operájának 1952-ben készült felvételét. 1997. április 10. és 13 között a Zeneművészeti Főiskola dalversenyt rendezett. Az alkalmat Kósa György születésének 100. évfordulója adta, de emelte jelentőségét a schuberti és brahmsi évforduló is. A verseny anyagának alapjául is Kósa-dalok szolgáltak (egy-egy dal mindegyik fordulóban), valamint felváltva egy-egy Schubert- és Brahms-dal, szabad választású dalok és kantáta- illetve oratóriumáriák. A versenyző énekesek között a legtöbb tapsot Meláth Andrea és Kovács Szilveszter kapta.

Bárdos Lajos

1899. október 1. Budapest –

1986. november 18. Budapest

Bárdos Lajos megítélése 1948 és 1955 között

Az 1948 utáni években több magyar zeneszerzőt ért igazságtalan bíráló. Például az 1952. októberében megrendezett Ifjúsági Zenei Napokat követő rossz emlékű vitában. Az akkor DISZ titkár Bárdos Lajos zeneszerzői munkásságát is megkérdőjelezte. Breuer János egy későbbi írásában így vélekedett a történetekről: „Nem kritikáról, hanem fölöttébb veszedelmes támadásról volt szó. A DISZ titkára ugyanis a közönség soraiban fellelhető klerikális-reakciós csoportoknak tulajdonította a Bárdos-kórusmű ismétlését (sőt, ha jól emlékszem: ismétléseket) kikövetelő sikerét, a korszakban merőben más célokra fenntartott vastapsot.”

A következő években azonban a zenei élet irányítói felismerték Bárdos Lajos kimagasló karnagy, tanári, tudósi, zeneszerzői tehetségét és 1953-ban *Erkel-díjat*, 1954-ben *Érdemes művészi* címet és 1955-ben pedig *Kossuth-díjat* adományoztak neki.

Kodály Zoltán *Mátrai képek* c. kórusa Bárdos Lajos vezényletével (1955)

Bárdos Lajos az 50-es évek elején többféle minőségben is szerepelt a Rádióban.

1955. március 21-ei előadásában ismertette Kodály Zoltán „*Mátrai képek*” c. nagyszabású kórusművét. Majd, mint a Rádióénekkar vendégkarmestere, - más művekkel együtt – be is tanította és a tökéletesen kidolgozott darabokat hangszalagra dirigálta. A Rádió vezetősége Bárdos Lajost, a kiváló munkájáért nívódíjjal jutalmazta. A felvételeket Kodály Zoltán is meghallgatta, majd ezt mondta: „A *Mátrai képek*et ilyen jó előadásban húsz évvel ezelőtt hallottam, akkor is Bárdos Lajos vezényletével.”

(Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ezt a nívódíjjal jutalmazott, Kodály által megdicsért felvételt – ismeretlen okokból, pótolhatatlan veszteségként – 1961-ben a Rádióban letörölték!)

Bárdos Lajos 70. születésnapja (1969)

Bárdos Lajos 1899. október 1-jén született. 70. születésnapján szeretettel és tisztelettel köszöntötték: tanítványai, volt kórustagjai, valamint tisztelői és barátai.

Fábián Imre, aki a zenetudományi tanszakon éveken át volt Bárdos tanítványa, *Alkotómunka és zenére nevelés* címmel többek között ezt írta: „Bárdos Lajos a Zeneakadémián Kodály Zoltán növendéke volt, s az maradt egész életében. Úgy maradt Kodály-tanítvány, hogy a nagy egyéniség, a rendkívüli tehetség erejével bontotta ki a tőle kapott ösztönzéseket: mint zeneszerző, mint pedagógus és mint népművelő. Ha valaki komolyan vette a „zene mindenkié” gondolatát, akkor Bárdos az elsők között volt, tudása, tehetsége, ereje teljével szolgálta ezt a nagyszabású, s hatásában felmérhetetlen nevelői programot.”

Bárdos Lajos tiszteletére egész évben országszerte rendeztek kórus-hangversenyeket. Mind között talán legemlékezetesebb az 1969. december 19-ei stúdiókoncert volt, amelyen a Rádiókórus szólaltatta meg Bárdos műveit, a szerző és Katanics Mária vezényletével.

„A Rádió énekkara példamutató fegyelmezettséggel, érezhető lelkesedéssel és odaadással követte a szerző irányítását” - írta az egyik zenekritikus.

Megemlítem még, hogy Bárdos Lajos 11 gyermeke körében töltött szép családi élete is példamutató volt. A Tanár úr népes családjáról időnként létszámjelentést küldött barátainak.

Az 1969-es tréfás jelentését így fejezte be: „11 gyerek, 4 vő, 3 meny, 27 unoka. Összesen 45 fő, azaz 90 láb és egy öregember.”

Bárdos Lajos köszöntése 75. születésnapján (1974)

1974. október 1-jén Bárdos Lajost ünnepelték 75. születésnapján – a Rádióban, és az egész országban. Az egyik újságban így köszöntötték:

„Aligha akad az országnak olyan zuga, ahol ne ünnepelnék Bárdos Lajos 75. születésnapját.

Művészek, pedagógusok, kórusok, iskolák, intézetek készülnek október 1-re.

Aki valaha is tanítványi, vagy beszélgetési közelségbe jutott hozzá, óhatatlanul is vonzásába került: életre-szóló ajándékként melengeti magában Bárdos Lajos sugárzó emberségét, jellemformáló bölcsességét, minden viharokon átsegítő humorát. 41 évig volt a Zeneakadémia tanára, nyugdíjaztatását is csak azért kérte, hogy még többet dolgozhasson, maga-szabta kötetlen munkaidejében: éjjel és nappal. Zenetudományi munkássága épp a legutóbbi években virágzott ki, kutatásai, tanulmányai nagy feltűnést keltenek.

Tudjuk, hogy fáradhatatlanul rója ma is az országot, előadásokat tart, kórusokat patronál, 11 gyermek édesapja, 34 unoka nagyapja. És az egész ország Bárdos Lajosa.”

Bárdos Lajos legendás karnagy volt. Mindazok, akik valamelyik kórusában részt vettek, vagy egy dalos-találkozó záró számaként Kodály nagy-hatású *Forr a világ* c. kórusművét énekelték az ő vezényletével, azok soha nem felejtik el az élményt.

Énekkarok számára nagyon sok művet komponált. Alkotásainak egyik forrása az egyházi zene, másik a népdal volt. A 1920-as évektől kezdve készített népdalfeldolgozásokat énekkarok számára, közöttük sok a könnyen énekelhető, és pedagógiai célzattal az igényesebb kórusmű is.

Bárdos Lajos köszöntése 80. születésnapján (1979)

1975. október 1-je óta rendezik meg, több mint félszáz országban, a Zenei Világnapot.

Véletlen egybeesés, de mégis mély értelme-jelentősége van annak, hogy a zene ünnepe hazánkban összefonódott Bárdos Lajos zeneszerző, tudós és karmester születésnapjának köszöntésével.

1979. október elsejei 80. születésnapjának ünneplését már hónapokkal korábban elkezdték az ország szinte minden városában. Bárdos tanár úr pedig folytonosan utazott, meghallgatta az ünnepi esteket, közben pedig tanfolyamokat, előadásokat tartott, énekkarokat patronált. Az újságokban, folyóiratokban megjelent írások között az egyik így kezdődött: „Bárdos Lajos nyolcvanéves? Ez az évszám sehogy sem illik szikrázó szelleméhez, tündöklő humorához, fürge mozgásához, sem pedig szüntelen alkotókedvéhez.”

Íme, Bárdos Lajos tiszteletreméltó életmódjáról szóló, egyik szellemes nyilatkozata:

„A kotta-papírost meg az írógép-papírost szívesen váltogatom, hol zeneműveken, hol pedig zeneelméleti és pedagógiai írásokon dolgozom. Legutóbbi kórusműveimben két Ady-verset, Radnóti *Nyári vasárnapját* és Váci Mihály *Szülőföldem* című költeményét zenésítettem meg.

A munka mellett számon tartom és szeretettel figyelem 11 gyermekem, valamint 47 unokám életét is. Úgyhogy unatkozni nem szoktam. De fájdalom, ma már nem halad úgy a munka, mint 79 éves koromban!”

Bárdos Lajos: *Jeremiás próféta könyörgése* – kórusmű (1979)

A nemzetéért aggódó, mélyen vallásos Bárdos Lajos – 1956 tavaszán – gondolatait, érzéseit kifejező, megzenésítésre alkalmas szöveget az Ószövetség lapjain találta meg. A bibliai Jeremiás szerint a kilátástalan helyzetben nem marad más, mint Istenhez kiáltani. A bűnös, megalázott, kifosztott, örömtelen nép számára az egyetlen remény az a megújulás, amiről Jeremiás próféta. Bárdos Lajos erre a szövegre megrázó hatású, nagyszabású kórusművet komponált. A remekmű rádiófelvétele – 23 évvel születése után – 1979-ben készült a Rádiókórus előadásában, Mohayné Katanics Mária vezényletével.

Bárdos Lajos köszöntése 85. születésnapján (1984)

1984. október 1-jén, a zene világnapján volt Bárdos Lajos 85 éves. A tiszteletére rendezett hangversenyeken gyermekek és felnőttek szólaltatták meg énekkari műveit, szerte az országban. A tanár úr élete folyamán több ember számára elegendő munkát végzett. Kodály Zoltán híres osztályában fejezte be tanulmányait 1925-ben, mint zeneszerző. Elkötelezett híve volt az énekkari munkának: az általa vezetett kórusok közül kiemelkedett a Cecília kórus, a Palestrina kórus, majd később a kettőből alakult Budapesti kórus. Kertész Gyulával közösen működtették a *Magyar Kórus* nevű énekkari folyóiratot és zeneműkiadót. 42 éven keresztül tanított a Zeneakadémián, majd maga kérte a nyugdíjaztatását, hogy egyre többet komponálhasson és zenetörténeti, zenetudományi tanulmányokat írhasson.

Bárdos Lajos még idős korában is elment mindenhová, ha hívták és várták. Közben csalódottan figyelte az iskolai énekkoktatás csökkenő színvonalát. Így beszélt róla: „Az iskolai énekkoktatásban hol a győzelem, hol a kudarc kerekedik felül. Kiváló kórusaink szerveződtek, és egy-két tucat kiváló zeneiskola működik. De vajon mi történik a többi iskolában? Úgy rémlik, az ügynek nem vált hasznára, hogy a tanításból egykor kiirtott népdal mára kötelezővé lépett elő. Nem győzöm mondani, az énektanár azzal a fűtöttséggel tanítsa a kötelezőt, mintha tilos volna. Úgy érzem, messzebb kerültünk a kodályi álomtól, mint ahová eljutottunk 45 évvel ezelőtt.”

Bárdos Lajos emlékezete (1986)

A Liszt Ferenc Társaság ünnepélyes évadnyitó összejövetelére meghívták Bárdos Lajost, arra kérve, hogy ismétlje meg a Liszt-kutatásról szóló nagy hatású korábbi előadását. Ám ő, maga helyett levelet küldött, amely így végződött: „Amíg győztem, mindent szívesen elvállaltam a rám bízottakból. De lassan ki kell iratkoznom ...”

Október 1-jén – a Zene Világnapján – még megünnepelték 87. születésnapját. De sajnos, ez volt az utolsó – mert *1986. november 18-án* végleg kiiratkozott zenei életünkéből. A róla szóló emlékezésből idézek: „Az ismert szólás szerint mindenki pótolható. Nos, Bárdos Lajos semmiképp sem pótolható: sem lényének mindenkit felülmúló humánuma, sem tudásának szétágazó sokasága, sem pedagógiai bravúrja, sem zeneszerzői és zenetudósi munkásságának magas szintje. A *zeneszerző* az 1925-ben végzett legendás hírű Kodály-tanítványok osztályában tanulta mesterétől a zene „szent könyveinek” ismeretét és tiszteletét. Bartók és Kodály mellett ő a legtöbbet énekelt magyar kóruszerző világszerte. A *karnagy* a szemtől szembe való kapcsolatteremtés nagy varázslója marad meg azok emlékezetében, akik valamelyik kórusának tagjaként énekelhettek. 41 év tanítás után ment nyugdíjba a Zeneakadémiáról, azért, hogy a maga szabta kötetlen munkaidőben kedvére dolgozhasson *zenetudományi* tanulmányain. Belső hittől parázsló élete szinte észrevétlenül vált hiányaink pótlójává. Bibliai kifejezéssel élve „hű volt a kevésben is” és épp ez tette nemzetnevelő óriássá.”

Szabó Ferenc

1902. 12. 17. Budapest –

1969. 11. 04. Budapest

Szabó Ferenc *I. vonósnégyese* a Rádióban (1930)

1930. június 1-jén hangzott el először a Rádióban Szabó Ferenc *I. vonósnégyese*, a Melles kvartett előadásában.

Szabó Ferenc 1902-ben született. Ifjú korában hegedülni, majd nagybőgőzni tanult.

A Zeneakadémián Weiner Leó, Siklós Albert és Kodály Zoltán növendéke volt. Zeneszerzői indulásakor a magyar népzene, Kodály vonós kamaraművei és a munkásmozgalomhoz kapcsolódó avantgardizmus tett rá nagy hatást. Első jelentős műve az 1926-ban komponált *Vonósnégyes*. Pernye András így írt róla: „Szabó Ferenc remekművű *Vonósnégyes*ében a szerző arról ad számot, hogy magáévá tette a magyar népdal minden intonációs sajátosságát és egyben sikerült ezeket magas műzenei fokra emelnie. Idézetre alig szorul, dallamainak mindegyike saját invenciójából származik, csupán egyfelől a világosan formált dallamosság, másfelől meg a levegősen felrakott hangszeres szólamok tisztasága emlékezik a zene „tisztá forrására”.

A *Vonósnégyes* hangversenytermi bemutatójára 1929-ben került sor, a Melles és a Waldbauer vonósnégyes közös estjén. A *Muzsika* 1929. decemberi számában jelent meg Fábíán László kritikája: „Mellesék újdonsága Szabó Ferenc kvartettje volt. A fiatal magyar komponista gárda egyik tehetséges tagjának, ez még az iskolai évek alatt komponált, első nagyobb műve. Azóta sokat fejlődött, részben el is kalandozott olyan tájakra, melyek talán távol esnek egyéniségétől. Első kvartettjét azonban mindenkor rokonszenvessé fogja tenni melodikus invenciójának friss, egyéni íze, formaépítkezésének szabatosága, ritmikájának pezsgő elevensége és pompás kvartettszerű hangzása. Sok Kodályos fordulat van még benne, de lehet-e kívánni egy húszéves fiatalembertől, hogy minden hatás alól felszabadulva írjon? Saját mondanivalóját figyelemreméltó formai bevégeztséggel tudja visszaadni s ez elég ok arra, hogy Szabó Ferenc művészi fejlődése elé várakozással tekintsünk.”

Szabó Ferenc *Emlékeztető* c. szimfóniája (1952)

A nemzeti ünnepekre a Rádió rendszerint új művek bemutatójával készült.

1952. augusztus 20-án, az Alkotmány ünnepén a Rádiózenekar Somogyi László vezényletével első alkalommal szólaltatta meg Szabó Ferenc *Emlékeztető* c. szimfóniáját.

Szabó Ferenc a magyar nép életét, harcait három nagy zenekari műben – úgynevezett trilógiában kívánta megörökíteni. A három mű eszmei összefüggéséről a zeneszerző ezt mondta:

„A *Ludas Matyi* az ösztönös, örök forradalmár rajza, egy parasztfiú alakjában, aki egyedül is mindenen győzedelmeskedik.

Az *Emlékeztető* a Martinovics-összeesküvés történetét dolgozza fel, az intellektuális forradalmárok (Hajnóczy és társai) érzésvilágát festi, akik humanizmusból, emberi- és népszerűetből tagadják meg az osztálytársadalom embertelenségét.

Ezek már többen vannak. De egy maroknyi ember, akiknek sorsa a biztos pusztulás, mivel a néptől elszigetelten lázadnak.

A *Föltámadott a tenger* főszereplője már a nép. Petőfi versei 1848-49-ben íródtak, de a ma forradalmának érzésvilágával nyertek megzenésítést.”

Szabó Ferenc *Emlékeztető* c. művében a cselekmény négy tételbe sűrűsödik, de van egy ötödik része is, amely – Pernye András zenetörténész szerint „egy jövőbe tekintő, vidám kicsengésű kóda, mintegy az utókor reflexiója, megfigyelése, mely a tragikus esemény szemlélésekor bennünk keletkezett.”

Szabó Ferenc „Föltámadott a tenger” c. oratóriumának bemutatója (1955)

1955. április 4-én a Rádió ünnepi hangversenyén mutatták be Szabó Ferenc „Föltámadott a tenger” c. – Petőfi Sándor költeményeire komponált oratóriumát. A zeneszerző a hasonló című film zenéjéből először kórusművet, majd kantátát komponált, végül hazánk felszabadulásának 10. évfordulójára elkészült a nagyszabású oratórium is. Pernye András zenetörténész így írt róla: „A „Föltámadott a tenger” c. oratórium Szabó Ferenc életművében az egyik összefoglaló, betetőző alkotás. A zeneszerző nem tudta túltenni magát azon a belső parancson, hogy a „Föltámadott a tenger” c. magyar film kísérőzenéjét tisztán zenei magaslatra emelje, önálló alkotássá tegye. Aki visszaemlékezik az 1953-ban bemutatott filmre, azt sem felejtheti el, hogy ez a muzsika egyszerre több is meg kevesebb is volt egyszerű film-kísérőzenénél. Amikor a mű drámai-zenei középpontjában álló „Föltámadott a tenger” kórus megszólalt, elemi ereje szinte elsöpörte a film „látható” cselekményét, pontosabban: olyan hatással egészítette ki, amelyre a film „önmagában” soha nem lett volna képes. Már ekkor éreznünk-tudnunk kellett, hogy ez a muzsika hamarosan önálló életre kel.”

Elhunyt Szabó Ferenc zeneszerző (1969)

1969. november 4-én súlyos betegség után elhunyt Szabó Ferenc zeneszerző.

A Szabó Ferencről szóló egyik nekrológ részletét idézem: „Ismét felkerült egy név a magyar zeneművészet veszteséglistájára: Szabó Ferenc, a Bartók-Kodály utáni komponista-nemzedék egyik legkimagaslóbb egyénisége, 67 éves korában meghalt. Egyszerű szülők gyermeke volt, ellenállhatatlan vágyát a zene iránt kezdetben szorgalmas önképzéssel, autodidakta módon elégítette ki. Az első világháború után került a Zeneakadémia növendéke közé Weiner Leó és Kodály Zoltán tanítványaként és csakhamar feltűnt finom-szövésű kamaramuzsikájával. 1945-ben a Zeneművészeti Főiskola tanára, később igazgatója, majd főigazgatója lett. Gazdag alkotó volt, a magyar zenekedvelő közönség sok művét ismerte és szerette meg: a *Concertót*, a *Föltámadott a tenger* c. oratóriumát, a *Ludas Matyi* szvitet, zongoradarabjait, kórusműveit.

Sokirányú közéleti tevékenységet fejtett ki és nagy érdemeket szerzett pedagógusként az új zeneszerző-nemzedék nevelésében.”

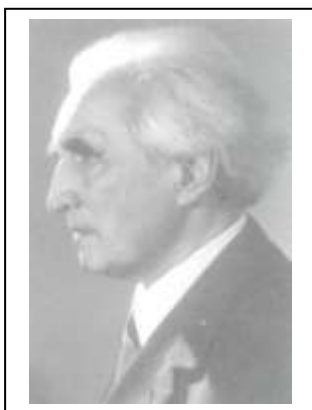
Szabó Ferenc művei gyakran felcsendültek a Magyar Rádióban és a hangversenytermekben egyaránt. Legismertebb műve a *Föltámadott a tenger* c. film zenéje, illetve a film zenéjének kibővítésével, Petőfi Sándor verseire készült azonos című oratóriuma.

Szabó Ferenc és Vincze Imre utolsó találkozása (1969)

Az 1969-es évben nemcsak Szabó Ferencről kellett búcsút venni, hanem a sors kiszámíthatatlansága folytán egykori tanítványától: **Vincze Imre** zeneszerzőtől is.

Közös jó-barátjuk: Nagy Olivér, a Zeneakadémia tanára egy alkalommal így mondta el Szabó Ferenc és Vincze Imre utolsó találkozásának történetét: „Szegény Vincze Imre még éldegélt, de napjai már meg voltak számlálva, amikor hármasban Ticharich Zdenka zongoraművésznel elmentünk a beteg Szabó Ferencet meglátogatni.

Szabó Ferenc tudta, hogy egykori kedves tanítványa, majd munkatársa vérrák miatt halálra van ítélve, ugyanakkor Vincze Imre meg tudta azt, hogy Szabó Ferenc szintén rákban szenved, és... és... tehát egymás után fognak távozni az élők sorából. Megdöbbentő érzés volt találkozásukat látni: szó nélkül, egymást átölelve búcsúztak, egyik a másiktól, másik az egyiktől tudván azt, hogy a borzalmas kórt magukban hordják.” Szabó Ferenc 67, Vincze Imre csak 43 évet élt.

Horusitzky Zoltán

1903. 07. 18. Pápa –

1985. 04. 25. Budapest

Horusitzky Zoltán: Dalok kínai versekre (1941)

1941. március 15-én az ünnepi műsorszámot a *Mai magyar zeneszerzők bemutató hangversenye* jelentette. Ekkor hangzott el első alkalommal Horusitzky Zoltán *Dalok kínai versekre* c. ciklusa Basilides Mária előadásában, a zeneszerző zongorakíséretével.

Bár Horusitzky Zoltán zongoraművészeknek készült, egy kéz-sérülés végül a zeneszerzői tehetségét bontakoztatta ki. Kodály Zoltánnál végezte tanulmányait 1922 és 1926 között. Azonban a zongorához sem lett hűtlen: több évtizeden keresztül tanított a Székesfővárosi Felsőbb zeneiskolában, majd a Zeneakadémián. Horusitzky a zene mellett a költészethez vonzódott legjobban. Gimnazista volt, amikor sorra jelentek meg az Ady, Babits és Kosztolányi kötetek és ő mindig sietett elsőként megvenni azokat.

1913-ban adták ki Kosztolányi Dezső első műfordítás kötetét, amely szinte szenzáció számba ment, hiszen egy akkor még ismeretlen világot mutatott be magyar nyelven. Horusitzkynek különösen tetszettek a kínai költők: mint Lu Jün, aki 303-ban halt meg és Tu Fu, aki 712 és 770 között él. Ezeket a gondolat gazdag verseket komponálta később dalciklussá.

Horusitzky Zoltán: *Shakespeare-szonettek* (1954)

1954. júniusában hangzott el a Rádióban Horusitzky Zoltán *Shakespeare-szonettek*re komponált három új dala Báthy Anna előadásában, a zeneszerző zongorakíséretével.

Berlász Melinda zenetörténész e dalciklusról szóló írásából idézek, amely rávilágít a szerző és a kor kapcsolatára is. „Horusitzky Zoltán a 20. századi magyar zeneszerzés jeles komponistája, Kodály zeneszerző iskolájának kiemelkedő tehetségű, nagy műveltségű képviselője. Annak a nehéz-sorsú nemzedéknek a tagja, amelynek pályája a II. világháború és a nyomában járó kelet-közép-európai történeti szituáció külső-belső elszigetelődésében folyt.

A *Shakespeare-szonettek* három dala a háborút követő alkotókorszak termése, menekülés a kor közösségi elvárásai elől az örök érvényű érzelmek szférájába.

Shakespeare 75. (Az vagy nekem), 72. (Csak addig gyászolj) és 73. (Nézd életem oly évszak) kezdetű szonettjeit fűzte sorozattá a ciklus (Szabó Lőrinc fordításában), áradó vallomásokká, amelyben a lírai kitárulkozás, a panasz és a filozofikus töprengés meggyőző erejű, olykor impresszionista színezetű életet nyert. A dalokat Báthy Anna énekművésznő egyik házi-koncertjének élménye ihlette.”

Horusitzky Zoltán „*Báthory Zsigmond*” c. operája (1955)

Az 1955-ös esztendő rádiós bemutatói között legjelentősebb Horusitzky Zoltán „*Báthory Zsigmond*” c. operájának felvétele volt. A zeneszerző e művével folytatni akarta az Erkel Ferenc által elkezdett, aztán abbamaradt magyar történelmi operák sorát. Horusitzky először a szövegkönyvet írta meg, majd 1944-ben hozzákezdett a komponáláshoz. A részleteket mindig eljátszotta egykori tanárának: Kodály Zoltánnak. Az Operaház vezetői közül pedig különösen Nádasy Kálmán és Oláh Gusztáv kísérték figyelemmel az alkotás folyamatát.

Az operaházi bemutató azonban még sokáig – 1960-ig váratott magára, ezért a Rádió vállalkozott az opera ősbemutatójára. Részleteket ugyan már 1951. november 25-től kezdve lehetett hallani a rádió műsorában, de a nagyszabású, 140 perces opera csak 1955. június 9-én hangzott el. A nagy érdeklődéssel vártopera-bemutatóról megjelent kritikák közül kettőből idézek. Várnai Péter így írt: „Zeneművészetünk egyik legfontosabb problémája az új magyar operairodalom megteremtése.

Születtek életképes, jó magyar zenés színpadi művek, de ezek mind vígoperák voltak. Nem értékítélet, ha ezt a tényt leszögezzük, csak a hiányérzet szól belőlünk:

a nagy-opera, a történelmi, vagy általában a komoly, hősi tárgyú dalmű hiányolása.

Ezért volt kétszeresen felcsigázott az érdeklődésünk Horusitzky Zoltán „*Báthory Zsigmond*” c. operájának rádióbemutatója előtt. Új magyar opera és történelmi, hősi tárgyú!

Meg kell mondanunk, hogy a mű csak részben elégítette ki ezt a fokozott várakozást.

A szerző témaválasztása alapján szerencsés: a székely jobbágyok harca a szabadságért.

Horusitzky – mint librettó író azonban ezt a jó témát sok szerteágazó, figyelmet elterelő mellékcselékkel terheli meg. Horusitzky zenéje viszont számos kitűnő részletet, igazi operai elemet tartalmaz. Nyelve teljesen magyar, a népdalból nyert intonációs alap mindvégig érezhető, mind a zárt számokban, mind a recitativókban. Az egész opera azonban nélkülözi a legfontosabbat: az egyéni hangot. A legnagyobb dicséret illeti az előadógárdát: nagy munkával, tudásuk legjavát adva szolgálták ezzel a stúdió előadással a megszületésre váró magyar opera oly régen vajúdó ügyét.”

Eősze László elemző kritikája az *Új Zenei Szemlé*ben jelent meg, melynek részletét idézem:

„Horusitzky Zoltán „*Báthory Zsigmond*” c. operájának legfőbb értéke drámai erejű zenéje, mely atmoszférát teremt, s nagy kifejező erővel ábrázolja ezt az ellentétektől izzó kort.

Sötét hangulata ellenére is felemelő a kicsengése, mert tele van poézissel.

Sokféle ember kerül itt össze: a székely nép fiai és Erdély főurai, spanyol jezsuita és magyar papok meg apácák, olasz táncosnők és osztrák udvarhölgyek. Mind egy-egy külön világ.

És Horusitzky ért hozzá, hogy zenéjében valamennyinek a legjellemzőbb vonásait fesse meg.

A zene és a szöveg egymáshoz való viszonyának kérdésében Horusitzky a zene elsődlegessége mellett döntött. A szintén tőle származó szövegkönyv alárendelt szerepet játszik, s helyenként dramaturgiai és verstani szempontból is kifogásolható. A zene az, amely magával ragadja a hallgatót, s az érzelmeken keresztül vezeti el a megértéshez. Az opera rádió-bemutatója sikert aratott. Része van ebben Polgár Tibor karmester vezetésével a kiváló előadógárdának. Szabó Miklós, Szecsődy Irén, Tiszay Magda, Svéd Sándor és mások, szerepüket átérezve szólaltatták meg az opera hőseit.”

A 75 éves Horusitzky Zoltán köszöntése (1978)

1978. július 8-án Horusitzky Zoltán zeneszerzőt 75. születésnapján köszöntötték barátai, tanítványai és pályatársai. Horusitzky a 20. századi magyar zeneszerzés jeles komponistája. Kodály zeneszerző-iskolájának kiemelkedő tehetségű, nagy műveltségű képviselője volt. Szerkesztette *A zene* c. folyóiratot, igazgatója volt a Székesfővárosi Felsőbb Zeneiskolának, majd a Zeneakadémia tanáraként működött több mint két évtizeden át.

Zeneszerzőként főleg hangszeres műveket, valamint dalokat és kórusokat komponált, nem egyszer saját verseire. *Báthory Zsigmond* c. nemzeti-történeti operáját a Magyar Rádió mutatta be 1955-ben, ezt követte a németországi, majd a budapesti Operaház előadása.

A születésnap köszöntőben Raics István többek között így fogalmazott: „Horusitzky Zoltán műveiben zúgnak a hegyek és zeng a természet. A 75. életéve küszöbére érkezett mester intenzíven benne él a természetben. Dömös páratlan szépségű hegyei közt, erdőbe épített nyaralója épp úgy együtt lélegzik a Dunával, a természettel, mint Budapesten Gellért-téri lakása. Hogy hol alkot szívesebben? Mindkét helyen megtalálja ihlető-inspiráló indítékait, mindkét helyen kitűnő zongora segíti, nem is annyira az alkotásban, mint inkább a nagy mesterekkel való társalgásban.”

A Dunakanyar szépsége ihlette *A hegy* c. zongoraszonáta alkotására, amelynek történetéről a zeneszerző így beszélt: „Dömösön vagy a nyaralóm, szemközt a Szentmihály heggyel. Egy festőművész nő panaszkodott nekem, hogy már évek óta próbálja ezt a hegyet megfesteni, de nem sikerül. Akkor tréfásan azt mondtam, hogy kihívom egy versenyre: én megkomponálom, ő pedig fesse le. Így született *A hegy* című zongoraszonáta. A Dunakanyarból szinte kiugró hegy monumentalitását és a meredek sziklákat próbáltam zeneileg kifejezni. Petri Endre mutatta be a Rádióban, de külföldön én magam is többször előadtam. 1976-ban pedig a Versaillesban megrendezett nemzetközi Cziffra-zongoraverseny kötelező darabja volt. Ezt tartom művem legnagyobb sikerének. A kottakiadásban az ajánlás ezért szól Cziffra György zongoraművésznek.”

Elhunyt Horusitzky Zoltán zeneszerző (1985)

1985. április 25-én 82 éves korában elhunyt Horusitzky Zoltán zeneszerző, zongoraművész. Tisztelői a nagyszerű muzikusra, a humánus művészre és a természetkedvelő emberre emlékeztek. Vele kapcsolatban egy régi történet jut eszünkbe: 1925-ben a Zeneakadémia növendék-hangversenyén Kodály Zoltán 13 zeneszerző hallgatója mutatkozott be. A koncert után rosszindulatú kritika jelent meg a fiatal komponistákról. Kodály válaszában megvédte tanítványait és megjósolta, közülük kerülnek majd ki zenekultúránk újjáépítői.

E névsorban szerepelt Horusitzky Zoltán is. Tekintsük át, pályája során mit tett a Kodály által megálmodott zenekultúráért.

Horusitzky Zoltán 1927-től 1945-ig a Székesfővárosi Felsőbb Zeneiskola tanára, majd igazgatója volt. 1946-tól 1968-ig – nyugdíjba vonulásáig – a Zeneakadémia zongora tanszakán tanított. Közben 12 éven keresztül szerkesztette a *Zene* című folyóiratot, számos ismeretterjesztő és zenepolitikai cikket írt. Zongoraművészként is sikereket aratott (bár egy sérülés évekig akadályozta a gyakorlásban), saját műveinek előadása azonban újabb ösztönzést adott számára. A Rádió archívuma őrzi játékát, hiszen több zongoraművét és dalainak kíséretét ő játszotta a felvételeken. Zeneszerzői munkásságát kantáták, zenekari- és versenyművek, 4 vonósnyégyes, zongoradarabok és dalok jelzik. Mivel a versírást is művelte, néhány vokális kompozíciójának, például a *Báthory Zsigmond* című operájának szövegét maga írta. Ezt a történelmi operát – Romhányi József összekötőszövegével, keresztmetszet formájában a Magyar Rádió mutatta be 1955-ben. Nagyszerű előadók: többek között Szecsődy Irén, Tiszay Magda, Szabó Miklós és a Rádió zenei együttese Polgár Tibor vezényletével sikerre vitték a darabot. Később Németországban, majd 1960-ban a budapesti Operaházban is színpadra állították.

Kadosa Pál

1903. szeptember 6. Léva –

1983. március 30. Budapest

Kadosa Pál: *Pian e forte* (1963)

„A fesztiválok fölött sohasem nyugszik le a nap - olvasható az egyik amerikai zenei folyóiratban, arra célozva, hogy szinte az év minden hónapjára, hetére jut zenei fesztivál a világ valamelyik részén. A Budapesti Zenei Hetek a szerényebb zenei seregszemlék közé tartozik. Nem fémjelzik a legnagyobb előadóstárok nevei, nincsenek évtizedes hagyományai sem, nekünk mégis a legkedvesebb: mert a miénk, mert hazai zenei életünk évről-évre ismétlődő nagy erőpróbája” - írta Kroó György a *Rádióújságban*, az ünnepi műsorok bevezetéseként.

1963. szeptember 28-án, a **Budapesti Zenei Hetek** megnyitó-hangversenyén Lehel György vezényelte a Magyar Állami Hangversenyzenekart. A koncerten bemutatóként hangzott el a 60. születésnapját ünneplő **Kadosa Pál** *Pian e forte* c. egytétéles zenekari műve.

Pándi Marianne többek között ezt írta a műről: „Kadosa Pál *Pian e forte* c. kompozíciója ez év nyarán a rádióban hangzott el először, ugyancsak Lehel György tolmácsolásában és az akkor nyert benyomásokat a hangversenytermi előadás megerősítette: összefoglaló jelentőségű, rövidre fogott, mondanivalójában igényes és hatásában reprezentatív művet hallottunk. Lehel György lelkes ügybuzgalma valódi ünneppé avatta a jól sikerült bemutatót.”

Elhunyt Kadosa Pál zeneszerző (1983)

1983. március 30-án Kadosa Páltól búcsúzott a magyar zenei élet. A 80 éves korában elhunyt zeneszerző, zongoraművész és a Zeneművészeti Főiskola tanára gazdag életművet hagyott maga után. 1921 és 1927 között Kodály Zoltán magánúton tanította zeneszerzésre, Székely Arnold pedig a Zeneakadémián zongorázni. A 20-as évektől kezdve az avantgarde művészek csoportjához, valamint József Attila és Kassák Lajos baloldali gondolkodású köréhez tartozott. Zongoraművészként nemcsak a saját, hanem kortársai műveit is játszotta – mindenekelőtt Bartókét. Kadosa Pál művei egyéni hangot képviseltek. Írt operát, kantátákat, szimfóniákat, versenyműveket, kamarazenét, valamint dalokat és kórusokat. Élete vége felé abbahagyta a komponálást, mert úgy érezte, művei fölött eljárt az idő. „Az ifjú szívekben nem élek már” - hangoztatta. Zongoraművészi ambícióit is felváltotta a tanítás.

1945-től volt a Zeneakadémia zongoratanára, a tanszak vezetője. Pedagógiai eredményei legendássá váltak: tanítványai közül kerültek ki világhírű zongoraművészeink. 70-ik születése napján emlékezetes hangversenyt tartottak a Zeneakadémián. Négy fiatal növendéke ünnepi műsorral köszöntötte mesterét: Ránki Dezső, Kocsis Zoltán, Jandó Jenő és Schiff András Kadosa-műveit játszotta. A koncert végén az idős zeneszerző szemmel láthatóan meghiúsultan hajolt meg velük együtt a dobogón. Kadosa Pál életét még egy zongoraművész ragyogta be: Szabó Márta, aki előbb tanítványa, majd felesége lett. Ő adta az ihletet az 1946-ban komponált *Szonáta két zongorára* című darab alkotásához. A hatásos koncertmuzsikát Kadosa és kiváló pianista felesége együtt játszotta idehaza, elsőként a Rádióban, majd nagyon sokszor külföldi koncerteken is.

Farkas Ferenc

1905. 12. 15. Nagykanizsa –

2000. 10.10 Budapest

Farkas Ferenc zeneszerző első rádiós közvetítése (1929)

1929. január 22-én a Zeneakadémiáról közvetített hangverseny jóvoltából első alkalommal hangzott el a Rádióban egy fiatal magyar zeneszerzőnek: Farkas Ferencnek *Bevezető zene egy vígjátékhoz* című zenekari darabja Komor Vilmos vezényletével.

Farkas Ferenc 1905-ben született, 8 éves korában kezdett zongorázni, de 14 évesen már komponált is. Zeneszerzést 1922-től 1927-ig tanult a Zeneakadémián. Tanárai Weiner Leó és Siklós Albert voltak. Ezután a Városi Színházhoz szerződött, mint korrepetitor és karmester. Nagy hatással volt rá a színház világa. Farkas Ferenc zeneszerző később így emlékezett erre a művére: „A *Bevezető zene egy vígjátékhoz* c. darabot Vaszy Viktor biztatására komponáltam 1928-ban. Az Ezeregyéjszaka meséinek egyik mulatságos történetéből írott színdarabhoz készült. Célja az volt, hogy a vígjáték hangulatát előkészítse anélkül, hogy a darabban történt eseményeket illusztrálná. Ez volt az első zenekari kompozícióm és ezzel léptem elsőként a nagy nyilvánosság elé. A Vigadóban hangzott el először 1928. március 4-én, majd június 6-án a Margitszigeten Unger Ernő vezényletével. Az 1929. január 22-én megtartott zeneakadémiai hangversenyen már harmadik előadása volt a darabnak, amit a Rádió is közvetített. De a Rádióban valóban első alkalommal hangzott el.”

Az ifjú Farkas Ferenc művei a Rádióban (1932)

Kodály Zoltán, az elismert, nagy tekintélynek örvendő zeneszerző után következze Farkas Ferenc, aki 1932-ben 27 éves, pályakezdő komponista volt. Mint minden magyar muzsikusként, neki is meg kellett küzdeni az akkori gazdasági válság okozta nehéz helyzettel. Mégis, éppen ezekben az években sikerült neki megtalálnia az önkifejezés, számára legalkalmasabb útját. Ihlető forrásai: a falukutatás és a külföldi tanulmányutak voltak.

1929-ben tárult ki számára a nagyvilág. Elnyerte a római ösztöndíjat és két évig Ottorino Respighi tanítványa lett. Magába szívhatta a régi olasz kultúrát és megismerte a zeneszerzés-technika új módszereit. 1931-ben szerzői est keretében mutatkozott be Rómában.

Az egyik olasz kritikus így méltatta a fiatal magyar komponistát: „Farkas Ferenc művein már hallani, hogy túljutott a keresésen, hogy megállapodik egy olyan iránynál, mely össze tudja egyeztetni a világosság igényét az új nyelvezetével. Farkas művei közül a hegedűre és zongorára írott *Szonatinát* és a csellóra komponált *Magyar táncot* emeljük ki. Ezeken a bámulatos ritmikai biztonság, a hangszerek dialógusának ritka kifejező ereje és dicséretre méltó költőiség tűnik fel.” Hazatérve, népzenei gyűjtőútra indult, felhasználva az 1932-ben kapott *Ferenc József díjat*, hogy saját élményévé váljon az addig csak könyvekből tanulmányozott magyar népdalkincs. Így formálódott ki jellegzetes zenei stílusa, amely a magyar népdal és a mediterrán dallamosság szerencsés ötvözte.

A Magyar Rádió műsorában is gyakran szerepelt Farkas Ferenc neve. Az 1932-es évben például a Városi Színház kamarakórusának, Zathureczky Ede hegedűművésznak és az Operaház zenekarának hangversenyein hangzottak el művei.

Farkas Ferenc *Fagyöngy* című dalciklusa a Rádióban (1940)

1940. szeptember 21-én a *Mai magyar zeneszerzők* sorozatban hangzott el a Rádióban első alkalommal, Farkas Ferenc *Fagyöngy* című dalciklusa Máthé Jolán előadásában, a zeneszerző zongorakíséretével. A Szabó Lőrinc verseire komponált dalokhoz még abban az évben zenekari kíséret is készült.

Farkas Ferenc zeneszerző 1940-ben, 35 évesen, már több hazai és nemzetközi sikert mondhatott magáénak. 1937-ben mutatták be a hárfára és zenekarra írt *Concertinóját*, több filmzenét és színpadi művet komponált, majd a vokális zenében is kipróbálta tehetségét.

Ujfalussy József így írt erről az időszakról: „Feltűnően megnőtt a korszak termésében a vokális művek aránya. Egy részük kórus-kompozíció, népdalfeldolgozás. Mind több klasszikus és kortárs költő nevét is olvassuk akár kórusainak, akár dalainak jegyzékében. Csokonai, Kazinczy neve mellett feltűnik Babits, Erdélyi, valamivel később Tóth Árpád, József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Sinka István neve, és tanúsítja, hogy Farkas Ferenc érzékeny irodalmi ízlése a színpadon kívül, a lírai költészetben is társakat keresett zenéjéhez. Színpadi zenék és alkalmi művek között, csendesebb pillanatokban a szöveges aprómunka, a finomra csiszolt prozódiai művészet próbái ezek a miniatűrök.”

Farkas Ferenc: *A bűvös szekrény* című vígopera bemutatója (1942)

1942. április 22-én mutatták be az Operaházban Farkas Ferenc *A bűvös szekrény* c. vígoperáját, Berg Ottó vezényletével. A remekül felépített, szellemesen hangszerelt, keleties kolorittal átszőtt vígopera főszerepeit Orosz Júlia, Koréh Endre, Maleczky Oszkár és Rösler Endre énekelte.

Farkas Ferenc ezt a művét 1938 és 1942 között komponálta. A munka azért húzódott el négy évig, mert a zeneszerző ebben az időben főleg tanítással foglalkozott. Különösen megsokasodtak teendői, amikor 1941-ben Kolozsvárra költözött, hogy az ottani Opera karigazgatója és a Zenekonzervatórium tanára, majd igazgatója legyen. *Szerzőt avat az Operaház* címmel a *Rádióélet*ben jelent meg Farkas Ferenc zeneszerzővel egy fényképekkel illusztrált interjú. Íme egy részlete: „Még növendék koromban olvastam az *Ezeregyéjszaka* egyik meséjét, melynek mulatságos története, kerek szerkezete, úgy véltem, operaszínpadra termett. Gondoltam, most már eljött az ideje, hogy megkomponáljam. Kunszery Gyula versei könnyen gördültek és jól ment a munka. Persze, csak nyári szünetben, mert a tanítás mellett sok időm nem jutott a komponálásra. Ezért tartott majd négy esztendeig, míg *A bűvös szekrény* elkészült.

Arról szól, hogy egy csinos asszony mennyi ravasz ötlettel és asszonyos furfanggal szabadítja ki ártatlanul elítélt urát a börtönből.”

A kritikusok egy része fölvetette, hogy aktuális-e egy ilyen vígopera bemutatása a pusztító háború kellős közepén? A zenei közvélemény és a sajtó azonban nagy reményekkel várta az új operát. A számos kritika közül Péterfi István írásából idézek: „Eredeti magyar operabemutató mindig különösen figyelemreméltó esemény. *A bűvös szekrény* című opera premierjén a színház és a közönség nem csalatkozott, sőt a siker felülmúlta a legmerészebb jóslásokat. Ezt az eredményt Kunszery Gyula kitűnő szövegkönyvének, a tudással, tehetséggel, ízléssel, rutinnal komponált partitúrájának és a pompás előadás egységének, frissességének, példás összehangolásának lehet köszönni. Farkas Ferenc muzsikájának nincsen ugyan határozott egyéni bélyege, de ötletes, a modern formanyelv minden kifejezését tudatosan felhasználó, lüktető ritmusú zene. Az egész munkának fiatalos jókedv, derű, üdeség adja erejét és hatását. Amint a sok taps bizonyítja, a színház népszerű, állandó, vonzó repertoár-darabbal gazdagodott.”

Farkas Ferenc *Gyümölcskosár* című dalciklusa a Rádióban (1947)

1947. március 29-én hangzott el először a Magyar Rádió műsorában Farkas Ferenc

Gyümölcskosár című dalciklusa, amelyet Weöres Sándor 12 versére komponált.

Farkas Ferenc 1947-ben Székesfehérvárott dolgozott, mint az állami zeneiskola igazgatója.

Az ott töltött két év alatt eleven zenei életet varázsolt a nagy múltú városban. Ebben az időben Weöres Sándor költő volt a Székesfehérvári Múzeum igazgatója és ... a zeneiskola lakója.

Mi sem természetesebb, mint hogy a költő és a muzsikusi barátságából, közös életéből remekmű: a *Gyümölcskosár* című dalciklus született.

Farkas Ferenc *Csinom Palkó* című daljátéka (1949-1950)

1949-ben a Rádióban megalakult az operett-brigád, amely fél év alatt több mint 20 operettet és zenés játékot mutatott be. A hetenként készített közepes és gyenge darabok közül gyöngyszemként tűnt ki Farkas Ferenc - Dékány András szövegkönyvére komponált daljátéka a *Csinom Palkó*. A daljáték főszerepeit Sárdy János, Rátonyi Róbert, Solti György, Pécsi Sándor, Gózon Gyula, Németh Marika, Ruttkai Éva, és még sokan mások játszották, énekelték. A daljáték az 1949. december 31-én, szilveszterkor szakmai közönség előtt szólalt meg először, majd 1950. január 22-én volt a rádió-bemutató. A *Csinom Palkó* a zeneszerző számára sok sikert és elismerést hozott: még abban az évben a Rádió nívódíjjal, az állam Kossuth-díjjal jutalmazta. 1951-ben az Erkel színházban, majd számtalan hazai és nemzetközi színpadon is óriási sikert aratott. A rádióújság munkatársa a *Csinom Palkó* című daljátékot szinte születése pillanatában lelkesen méltatta: „Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a *Csinom Palkó*val az utóbbi idők legszínvonalasabb szórakoztató zenéje született. Farkas Ferenc zenéje kifejezi a kuruc kor forradalmi lendületét, a szabadságért és nemzeti függetlenségért vívott harc áldozatkészségét. A *Csinom Palkó* a legnagyobb zenei igényekkel lép fel, ugyanakkor mindenki által érthető, a magyar néphez közelálló, szórakoztató muzsika.”

Farkas Ferenc-Radnóti Miklós *Naptár* c. dalciklusa (1956)

Az 1950-es évek elején – a korábbi szellemi megújulás és lelkesedés után – a zeneszerzők egy része csalódottan fordult el a kultúra vezetőinek hivatalos irányától. A lehetséges magatartás: visszahúzódni és kivárni. Ezeket az éveket mindenki másként élte meg. Farkas Ferenc zeneszerzőnek ezt a korszakát Ujfalussy József így foglalta össze: „A művelődéspolitikai ábrándot könyörtelen tények tépázták. 1953-tól kezdve mind nyíltabbá vált a felismerés, hogy a folklorisztikus nemzeti klasszicizmus stílusában, ünnepi műfajok külsőséges sémáiban zeneszerző és közönsége nem egyesülhetnek. Komponistáink visszatértek műhelyükbe, művészetükkel ezoterikusabb szférákat kerestek. A korával mindig együtt lélegző Farkas Ferenc is meghitt műfajaiban, zongoraművekben és dalokban tért vissza legbensőbb önmagához. A *Naptár*-sorozat Radnóti-dalaiban örömmel ismertünk rá a *Gyümölcskosár* és a *Cantata lirica* szerzőjének elmélyült hangjára.” Farkas Ferenc – Radnóti Miklós verseire komponált *Naptár* c. dalciklusát 1956. január 2-án a Rádióban mutatták be, Báthy Anna és Rösler Endre előadásában, a zeneszerző zongorakíséretével.

Farkas Ferenc *Prelúdium és fuga* c. műve a Rádióban (1957)

Farkas Ferenc *Prelúdium és fuga* c. művét - bemutatója alkalmából - Bónis Ferenc

így ajánlotta: „Farkas Ferenc alkotóművészetének egyik jellemző vonása a sokoldalúság: mondanivalója a legváltozatosabb műfaji keretekben szólal meg, ízesen, csiszoltan, egyénien: Ugyanakkor a legkülönbélebb stílus-irányzatok felé tájékozódik, hiszen minden új benyomást úgy tesz magáévá, hogy szervesen beolvasztja azt saját, sajátos kifejezőeszközeinek sorába.”

A *Prelúdium és fuga* c. darabban a zeneszerző sokoldalúsága több szempontból is megfigyelhető: egyrészt Bach szigorúan kötött háromszólamú invencióinak és kettős fugáinak szerkesztési elveit alkalmazza, ugyanakkor ezt a formavázlat korszerű tartalommal tölti meg, hiszen témáját a tizenkét-fokú rendszer hangkészletéből konstruálta.

1947-ben – a komponálás évében Farkas Ferenc a magyar zeneszerzők között az elsők egyike volt, aki kipróbálta az Arnold Schönberg által kidolgozott tizenkét-fokú hangrendszer alkalmazását. Újíttatása azonban hosszú ideig nem járt sikerrel.

Farkas Ferenc később így emlékezett a mű bemutatásával kapcsolatos bonyodalomra:

„Az 1947-ben komponált darabomat az akkori évek korlátozásai miatt „formalistának” ítélték és előadását nem engedélyezték. Tíz év múlva, a Rádió volt olyan merész, hogy megvásárolta és 1957. június 19-én bemutatta a Rádiózenekar előadásában, Lehel György vezényletével.”

Farkas Ferenc *Vidróczki* c. zenés balladája (1959)

1959. május 30-án mutatta be a Rádió Farkas Ferenc *Vidróczki* c. zenés balladáját.

Sárai Tibor kritikájában többek között ezt írta róla: „Farkas Ferenc kulturált ízlése, kitűnő színpadi rutinja a különböző műfaji elemek (opera, operett, melodráma, stb.) keveredéséből végül is egészében egységes művet volt képes teremteni. A *Vidróczki* zenéjének vannak olyan drámai megoldásai, melyek Farkas eddigi színpadi művészetének legérettebb kifejezői.”

Új kompozíciójáról a zeneszerző így beszélt: „A történet a 19. század második felében játszódik és Vidróczkiról, a Mátra híres, népballadában is megörökített betyárjáról szól. Innocent Vincze Ernő szövegkönyve igen érdekes feladat elé állított. Nemcsak népi figurát kellett – népzenei hagyományok alapján, népi környezetben ábrázolni, hanem a korabeli úri világot, a cigányos mulatásokat, a zongorázó kisasszonyokat is. A darab zenei felvételeinek munkája közben valami eddig nem tapasztalt segítséget, mondhatnám együttérzést éreztem a mű iránt a Rádió és az előadásban résztvevő minden szereplő részéről.”

Farkas Ferenc zeneszerző köszöntése (1966)

Farkas Ferenc zeneszerző és főiskola tanár 1965. december 15-én töltötte be 60. születésnapját. A Rádió – bár két heti késéssel, 1966. január 1-jén ünnepi műsorban köszöntötte, megemlítve nemzetközi rangú tanítványai közül Ligeti György, Kurtág György, Vass Lajos, Petrovics Emil, Kocsár Miklós, Szokolay Sándor, Durkó Zsolt és Bozay Attila nevét. Közülük a legfiatalabb – akkor már a Rádió zenei szerkesztője: Bozay Attila beszélt a mikrofon előtt szeretett tanárukról, arról, hogyan nevelte őket a mesterség tiszteletére, új utak keresésére.

A köszöntő műsoron kívül, a Rádió 1966-os adásában több új Farkas-kompozíció és egy régi mű első felvétele is elhangzott. Közülük hármat emelek ki. 1966. január 24-én a Velencei Fesztiválon készült felvételtől sugározta a Rádió **Farkas Ferenc *Trittico concertato* c. gondonkára és zenekarra komponált művének bemutatóját.** A Zürichi kamarazenekar mellett a szólót **Gaspar Cassado**, a világhírű gondonkaművész játszotta, akinek felkérésére készült a darab. Érdekessége: hogy a középső tétel címe *Passacaglia és ajánlás*, amelyben a főtéma hangjait Cassado nevének betűiből formálta a zeneszerző.

1966. március 16-án mutatta be a Rádiózenekar Lehel György vezényletével

Farkas Ferenc *Gyász és vigasz* c. zenekari művét, amelyet a Magyar Rádió felkérésére komponált. A *Rádióújság*ban megjelent műsorajánlatból idézek: „A darab Fejős Pálnak, a zeneszerző jó barátjának, a magyar származású, kiváló amerikai filmrendezőnek kíván emléket állítani. Az egymásba olvadó nyolc tételben a halálhír döbbenete, a gyászindulók komor lüktetése, a régmúlt percek idéző fátyolozott derű, a kikerülhetetlen halál elleni hasztalan lázadás hangja, majd a megnyugvást, vigasztalást kereső hangulatok váltják egymást.”

Farkas Ferenc *A bűvös szekrény* c. két-felvonásos operáját 1938 és 1942 között komponálta. A számos belföldi és külföldi sikeres előadás után a Rádió 1966-ban vállalkozott az opera hangfelvételére. A munkában Vaszy Viktor karmester irányításával a Rádiókórus és a Rádiózenekar mellett az Operaház legkitűnőbb művészei vettek részt. Zulejka bravúros szerepét László Margit énekelte. Az 1966. augusztus 20-i ünnepi műsorban megszólaltatott vígoperáról a *Rádióújság*ban ez olvasható: „Farkas Ferenc *A bűvös szekrény* c. operája korunk dalirodalmának egyik legéletteljesebb alkotása. Bízást elmondhatjuk: a zeneszerző fő művei közül való, amely itthon és külföldön méltón reprezentálja sokoldalú és termékeny alkotóját. Most a Rádió Dalszínházában elevenedik meg a „képzelt ezeregyéjszakai városban” játszódó történet, mely egy szép és hűséges asszony viszontagságos kalandjait fűzi csokorba: Zulejkáét, aki ártatlanul börtönbe vetett férje kiszabadításáért küzd – szépségével és eszével.”

Farkas Ferenc: *Cantus Pannonius* (1972)

1972. április 23-án és 24-én a Pécsi Liszt Ferenc Kórus és Filharmonikus Zenekar Antal György vezényletével adta elő Farkas Ferenc *Cantus Pannonius* című alkotását.

Farkas Ferenc több mint 300 műve között az 1959-ben keletkezett *Cantus Pannonius* az egyik legjelentékenyebb kompozíció. A latinul verselő Janus Pannonius költészete ihlette még az *Epigramma*, az *Ad musicam* és *A költő élete* című kórusait is.

Farkas Ferenc: „*Aspirationes principis*” című Rákóczi- kantáta (1976)

1976. május 6-án a Zeneakadémián, majd a Rádió *augusztus 20*-ai ünnepi műsorában mutatták be Farkas Ferenc „*Aspirationes principis*” című Rákóczi-kantátáját, Palcsó Sándor és Sólyom-Nagy Sándor szólójával, a Rádiózenekar előadásában, Medveczky Ádám vezényletével.

A kantáta komponálására és bemutatására II. Rákóczi Ferenc születésének 300-ik évfordulója adott alkalmat. Rákóczi a magyar történelem egyik legjelentősebb alakja, életének példája évszázadokon át a szabadságra vágyó, érte harcoló emberek jelképe.

Farkas Ferenc zeneszerzőhöz különösen közel állt a Rákóczi-kor hangja, stílusa. Így beszélt róla:

„1943-ban a *Rákóczi nótája* c. film zenéjének komponálása idején tanulmányoztam először a kuruc zene stílusát és hangulatvilágát. Ezt tíz esztendővel később a *Rákóczi hadnagya* c. film zenéje követte, majd további, e stíluskörbe tartozó kompozíciók: kísérőzene Szigligeti *II. Rákóczi Ferenc fogsága* c. színdarabjához, főképpen pedig a *Csinom Palkó* c. daljáték.

A jubileumi megemlékezéssel kapcsolatos feladathoz beható filológiai tanulmányokat végeztem.

Felhasználtam II. Rákóczi Ferenc önéletrajzának latin nyelven írt részleteit, Ráday Pál *Kiáltványát* a magyar nemzethez, Mikes Kelemen *1735. április 8-án írott, Rákóczi haláláról szóló levelét*, valamint a konstantinápolyi sírfeliratot – és az ezek alapján kialakítható emberi vonások zenei ábrázolására vállalkoztam.”

Farkas Ferenc Rákóczi-kantátájának bemutatója után Kárpáti János zenekritikus így kezdte írását: „A Rákóczi-évforduló, több zeneszerzőnknek is alkalmat adott ünnepi művek komponálására. Minden művésznek egyformán joga van arra, hogy tiszteletét nemzeti múltunk e kimagasló alakja előtt alkotásban rója le, de – úgy érezzük – Farkas Ferenc tisztelgése mindenki másénál illetékesebb, hiszen ő már mintegy 30 év óta kerülgeti a témát, a kuruc kor zenéjét, nagy alakjait – belső vonzástól vezetve, függetlenül az évfordulók aktualitásától.”

Farkas Ferenc 85. születésnapja (1990)

1990. december 11-én a *Magyar zene estjén* köszöntötték a Rádióban Farkas Ferenc zeneszerzőt, aki néhány nap múlva, 15-én ünnepelte 85. születésnapját.

A gyümölcskosártól a Csinom Palkóig című műsor előzményeiről Bónis Ferenc, a szerkesztő így számolt be: „Farkas Ferencel, a 85-ik születésnapja felé ballagó zeneszerzővel arról beszélgettünk, hogy Kodály és Bartók után, valamint a két háború között és a második világháború után hogyan érett meghatározó jelentőségűvé egy új komponista nemzedék. Eleinte 1-2 rövid műsorra gondoltunk csupán – ám a beszélgetés egyre mélyebb medret vágott magának, feltartóztathatatlanul hömpölyögve a húszas évektől – napjaink felé. És akkor már nem is nagyon akartuk gátak közé terelni a zenével dúsitott emlékek áradatát. Mindketten tudtuk, hogy amit a *Gyümölcskosár*, a *Csinom Palkó* és 300 további mű szerzője előhív emlékezetének mélyéről: minden tanulmánynál izgalmasabb *élő zenetörténet*.”

A változatos életről szóló vallomásból végül 12 részes rádióműsor lett. Farkas Ferenc azonban nemcsak zeneszerzői munkásságáról számolt be, hanem a 26 évi zeneakadémiai tanári működéséről is. A nála végzett komponisták – többek között: Ligeti, Kurtág, Petrovics, Szokolay, Bozay, Durkó, Kocsár – határozták meg a következő évtizedek zenei életét.

Farkas Ferenc: *Egy úr Velencéből* – opera (1991)

A 85 esztendőes Farkas Ferenc – az addigi 300 kompozíció után – újabb meglepetéssel szolgált: operát írt Márai Sándor *Egy úr Velencéből* című verses drámája alapján. Az 1991. június 4-ei operaházi bemutatót a Bartók rádió egyenes adásban közvetítette. A főszerepeket Gárday Gábor, Berczelly István és Zempléni Mária énekelte, Kovács János vezényelt.

Márai Sándor 1900-ban született Kassán – a lexikon szerint költő, regény és drámaíró, novellista, esszéista, publicista és műfordító volt egy-személyben. Versekkel kezdte pályáját, a 30-as évektől inkább regényeket írt, majd naplókban fogalmazta meg gondolatait. 1948-ban elhagyta az országot, ettől kezdve főleg Olaszországban és Amerikában élt.

A *Vendégjáték Bolzanóban* című regényét 1940-ben írta, melynek verses színpadi változata: az *Egy úr Velencéből* 1960-ban jelent meg. A darab három főszereplője: Giacomo Casanova, Párma grófja és Franciska, a gróf felesége. A történet 1756 egyik téli éjszakáján játszódik a bolzanói Fehér Szarvas vendégfogadóban.

Farkas Ferenc két-felvonásos kamaraoperát írt Márai darabjából, eredetileg kamaratermi előadásra szánta és 16 tagú zenekarra tervezte. Az Operaházban azonban a mű túlságosan nagy térbe került, e miatt meg kellett növelni a vonósszólamok létszámát, ami felborította a partitúra gondosan mérlegelt, érzékeny egyensúlyát. Fodor Géza elemző zenekritikájából idézek:

„Farkas Ferenc alighanem a magyar operairodalom legkülönösebb darabját írta meg.

Ám Petrovics Emil *C'est la guerre* című műve mellett az *Egy úr Velencéből* a legmegoldottabb alkotás – bármilyen különös opera is.

Mégis úgy vélem, hogy ennek az operának még nem jött el az ideje, sok feltétel hiányzik teljesen megfelelő befogadásához. Hiányzik mindenekelőtt egy olyan kamaraopera, amely bensőséges környezetben, minőségi előadásban mutatná be, az eredeti létszámú együttesel. Hiányzik továbbá az a közönség, amely egy zárkózott, befelé forduló operát is el tud fogadni és értékelni, érteni, élvezni, szeretni tud.”

Farkas Ferenc köszöntése 90. születésnapján (1995)

1995. december 15-én Farkas Ferenc zeneszerzőt 90. születésnapján köszöntötték barátai, tisztelői és tanítványai. Rádiónkban Bónis Ferenc beszélgetett az ünnepelttel. Műsorajánlatában többek között ezt írta: „Farkas Ferenc – mesterek tanítványa és tanítványok mestere – termékeny alkotó, aki erejét a művészi muzsika minden műfajában próbára tette, aki minden együttesnek írt valamit, a gitártól a havasi kürtig. És akivel mindig „történt valami”: elvégre működésének helye és ideje Magyarország, a 20. században.”

Elhunyt Farkas Ferenc zeneszerző (2000)

2000. október 10-én 95 éves korában elhunyt Farkas Ferenc zeneszerző.

Farkas Ferenc a Zeneakadémián Weiner Leó és Siklós Albert növendéke volt. Tanulmányait Rómában folytatta Ottorino Respighi mesteriskolájában. Azonban a Bartók és Kodály által képviselt magyar nemzeti zenei irányzat mindenkor erősen hatott rá.

Több mint 40 évig tanított Kolozsvárott és Budapesten, s ezalatt négy nemzedék zeneszerzői: Ligeti György, Kurtág György, Petrovics Emil, Szokolay Sándor, Bozay Attila, Kocsár Miklós és Jeney Zoltán voltak a tanítványai.

Emlékezetes a *Csinom Palkó* című daljátékának nagy sikere, majd komponált három operát (*A bűvös szekrény*, *Vidróczki*, *Egy úr Velencéből*), továbbá számos kantátát, oratóriumot, dalt és kórusművet.

Búcsúzásként Petrovics Emil többek között ezt írta: „Nem méltatni akarom, hanem köszönetet mondani azért a ma még felmérhetetlen örökségért, amelyet ránk hagyott. Aligha van zeneszerető ember, aki ne találna kedvére való gyöngyszemet, élményt adó gyönyörűséget abban a barokk mestereket is pironkodásra készítő, hatalmas életműben. Aligha van előadóművész, együttes, zenekar, amely nélkülözné alkotásainak örömteli hangját, pompás anyagszerűségét, tökéletes formálását, bűvös dallamosságát, kristálytisza harmóniáit, ravasz ritmikáját és biztos sikert ígérő hatásosságát. Latin szellemisége nem rokonszenvezett a spekulatív újításokkal, de radikális elutasításban sem részesítette az ilyen kísérleteket.

Sőt. Ha kedve tartotta, felhasználta ezeket a szerkesztési elveket is: olyanokat, amelyekkel felfrissítette, megfűszerezte szilárdan kicsiszolt stílusát, nyelvezetét, közlési modorát. Nála tökéletes egységben működött az alkotás és a gondolkodás, az élet és a komponálás, a képzelőerő és a szigorú, de sohasem tudálékos fegyelmezettség.”

Breuer János zenetörténész írásának befejező sorait idézem: „Varázsló volt Farkas Ferenc, nem egyszerű zeneszerző. Bármire nyúlt: történelmi múltunkhoz, időhöz nem köthető kamaramuzsikához – egyszóval bármire, arannyá vált a hang a kezében, volt bár délceg ifjú vagy mostanság hétrét görnyedt 90-es. Varázsló volt, a zene titkait nála mélyebben senki nem ismerte kortársai közül. Kortársai mi voltunk, mára mindannyian utókora. Felmérhetetlen, hogy mit veszítettünk távozásával. Maradandó mindaz, amit kottapapírra írt, amit tanítványainak átadott, maradandó a megragadó ember emléke, a muzsikusa, a humanistáé egyaránt. Mögötte hatalmas életmű, előtte – előttünk - mostantól űr és fájó hiány.”

Kókai Rezső

1906. 01. 15 Budapest –

1962. 03 06. Budapest

Kókai Rezső szerzői estje a Rádióban (1933)

1933. június 7-én a fiatal Kókai Rezső szerzői estjét tartották a Rádióban. A műsorban dalok, valamint gordonkára és zongorára komponált művek hangzottak el.

Pályakezdésének fontosabb mozzanatai: Kókai Rezső 1906-ban született, zeneszerető családban. Édesanyja zongorázott, édesapja pedig fanatikus Wagner-rajongó volt. Szülei gondoskodtak alapos zenei neveléséről. A Zeneakadémián zongora és zeneszerzés szakra vették fel.

Professzora, Koessler János hatására az otthonról hozott Wagner-bűvkör mellett a romantikus Brahms felé fordult érdeklődése. A főiskolai években dalokat, zongora- és kamaradarabokat komponált. 1926-ban, *fisz-moll vonósnégyesével* elnyerte a Magyar Zeneszerzők és Szövegírók pályázatát, amelynek díja egy római-milánói-párizsi tanulmányút volt. A romantikus iskolán nevelkedett ifjú zeneszerző szembe találta magát a nyugati modern zenével.

Útkeresése a zenetudomány területén hozott számára eredményeket. Freiburgban tanult tovább zenetörténetet, filozófiát és művészettörténetet. 1933-ban írta meg doktori disszertációját Liszt Ferencről. Kókai Rezső nagyszerű zongorista volt, de nyilvánosan általában csak saját műveit tolmácsolta.

Kókai Rezső: *István király* című oratóriuma (1942)

1942. március 15-én Kókai Rezső *István király* című oratóriumát mutatták be az Operaházban szcenírozott formában, azaz színpadi előadásban. A karmester Berg Ottó volt.

A mű, amely a keresztyén és pogány tábor drámai szembenállását fejezte ki, 1938-39-ben készült Vitnyédi Németh István szövegére. A bemutató után azonban évtizedekig feledésbe merült.

Kókai Rezső a budapesti Zeneakadémián Koessler Jánosnál tanult zeneszerzést, de az ott elsajátítható konzervatív zeneszerzési stílus nem elégítette ki. Egy pályadíj elnyerésével lehetősége nyílt arra, hogy nyugat-európai városokban tanulmányozza a modern zenei irányzatokat. 1933-ban zenetudományi doktorátust szerzett a freiburgi egyetemen.

Később ő lett a 20. századi zene egyik legjobb ismerője és ismertetője. Önmaga számára azonban mégsem találta meg azt az utat, amelyen mint zeneszerző biztosan járhatott volna. Fiatal korában írott műveit – bár technikailag hibátlanok – később nem vállalta.

Kókai Rezső-daljátékai: a *Fülemüle*, a *Lészen ágyú* és a *Hét-falu kovácsa* (1949-1951)

Az 1949-es évtől a Rádió úgynevezett „operett-brigádja” hétről-hétre új zenés játékot, operettet mutatott be. A *Hol késnek a rádió-operettek?* c. írás azonban már változásról tudósított:

„A Rádió igyekezett újabb és újabb operettel kellemes szórakozást nyújtani. A folytatás azonban elmaradt. Az átmeneti operett-szünet oka a műfaj rádióbeli átszervezése.

Eddig főleg mennyiséggel igyekeztünk kielégíteni a szórakoztató műfaj iránti igényt, most azonban a minőségi munkára kell áttérnünk, ezért megszűnt az „operett-gyártás”.

A minőségi munka érdekében igyekeztek megnyerni az úgynevezett komoly zeneszerzőket is, mint például Kókai Rezsőt. Tamássy Zdenkó, a könnyűzenei osztály akkori vezetője, később így emlékezett a közös vállalkozásra: „Megkérdeztük Kókai Rezsőt, hogy volna-e kedve daljátékokat írni. Szívesen vállalkozott rá. Ő ezt előtanulmánynak tekintette az operairáshoz.

Szűkebb baráti köre és tanítványai tudtuk, hogy szerette a könnyűzenét is. Többször hallottam őt dzsesszmuzsikát zongorázni, és mondhatom, briliáns volt.

Kókai Rezső a Rádió rendelkezésére írta a *Fülemüle*, a *Lészen ágyú* és a *Hét-falu kovácsa* c. daljátékait. Akkor még lakklemezre rögzítettük a darabokat, javításra nem volt lehetőség, ezért a felvételekre nagyon felkészülten kellett megjelenni a szereplőknek és a zenekarnak.

Kókai is ott volt minden alkalommal. A Kókai-daljátékok bemutatói kiemelkedő események voltak a Rádióban, mert olyan nemes-veretű, igényesen hangszerelt, népszerű könnyűzenét tudott írni, amely már az opera határát súrolta.

Őszintén megmondom, hogy azért nem buzdítottuk több daljáték írására, mert nem akartuk a komolyzenétől elvonni, hiszen az volt az ő igazi területe.”

A Kókai-daljátékok közül legnagyobb sikert az 1951-ben bemutatott *Lészen ágyú* érte el, amely Gábor Áronnak, a szabadságharc legendás ágyúkészítő mesterének regényes történetét dolgozta fel. Gyurkovics Mária, a kor legkiválóbb koloratúrszopránja olyan szívhez szólóan énekelte a női főszereplő, Krisztina áriáját, hogy igazi sikerszám vált belőle.

Kókai Rezső: *Hegedűverseny* (1953)

Kókai Rezső *Hegedűversenyét* is 1953-ban mutatták be a Magyar Rádióban.

Ney Tibor hegedűművész így emlékezett a mű születésére és bemutatójára:

„Kókai Rezsővel egy időben jártunk a Zeneakadémiára. Első triójában én játszottam a hegedű szólamot. Akkor találkoztunk először, s kötöttünk életre szóló muzsikus-barátságot. Amikor *Hegedűversenyét* írta, a hangszerrel kapcsolatos tapasztalataimat igyekeztem átadni neki. A komponálás minden mozzanatát megbeszéltük, kipróbáltuk. Érdekes és szokatlan a mű kadenciája, ami tulajdonképpen hegedűszóló timpani kísérettel. Orgonapontra emlékeztető megoldás, ami kitűnően sikerült és nagyon eredetien hat. A *Hegedűversenyt* nekem ajánlotta a szerző és én lelkes odaadással mutattam be 1953-ban, először a Rádióban, aztán nyilvános koncerten is. A Rádiózenekart Lehel György vezényelte. Kókai Rezső legjobb művének tartom, sajnálom, hogy csak kevesen játsszák. Az egyik növendékemnek betanítottam, koncerten is előadta. Aztán Gertler Endrével külföldi koncertek után lemezre is felvették.”

Kókai Rezső *Hegedűversenyét* a II. Magyar Zenei Héten „formalizmussal” vádolták, pedig nagyon is világos, közérthetőségre törekvő zene.

Elhunyt Kókai Rezső zeneszerző (1962)

Az 1962-es esztendőben a magyar zenei élet több nagy egyéniségétől búcsút kellett venni.

1962. március 5-én Kókai Rezső halála alkalmából nemcsak a zeneszerzőt, főiskolai tanárt, zenetudóst, hanem a Rádió zenei főosztályának lektorát és egykori zenei vezetőjét is gyászolták.

A felesége később így emlékezett férje rádiós munkáira: „Kókai Rezső rádióval való kapcsolata sokoldalú volt. **1945 után** a háborús romokból kellett újrateremteni a Rádió zenei életét. Ezt a hősies munkát **Lajtha László** egy évig, **Kókai Rezső** három évig, **Polgár Tibor** pedig még hosszú időn keresztül végezte. Újjászervezték a Rádiózenekart, felvették a kapcsolatot a hazai előadóművészekkel, a külföldi ajándéklemezekkel feltöltötték a szétdúlt hanglemeztárat és fokozatosan beindult a zenei műsor.

Az **1950-es** években alakult meg a Rádió úgynevezett „operett-gyára”, amely minden magyar zeneszerzőt mozgósított, így Kókai Rezsőt is, és több igényesen komponált daljáték került ki kezei közül. **1960-ban** pedig a komolyzenei lektor munkáját bízta rá. Neki kellett véleményezni és felvételre ajánlani azokat a műveket, amelyeket a zeneszerzők a Rádiónak írtak, többnyire a Zenei főosztály megrendelésére. Az új mű partitúráját mindig hazahozta és az íróasztalánál nézte át. Fantasztikusan gyorsan és biztos ítélőképességgel állapította meg a zenemű értékét. Minden héten egy délelőtt úgynevezett lehallgatásra ment be a Rádióba, amikor a már magnószalagra rögzített műveket hallgatta meg egy bizottság.

1962. március 5-én délelőtt ment be utoljára, délután még a Zeneakadémián is tanított.

Aznap éjjel a szívinfarktus végzett vele ... 56 éves volt.”

„Kókai Rezső halála kivételes egyéniségtől fosztotta meg a magyar zenei életet. Mesterségbeli felkészültsége példamutató volt, ebben alig akadt párja. *Hegedűversenye* a műfaj legértékesebb hagyományait töltötte meg egyéni mondanivalóval, nevét ez a műve tette ismertté Európa-szerte. Több, mint három évtizeden keresztül volt a Zeneművészeti Főiskola tanára. Tanítványai számára felejthetetlen marad sugárzó egyénisége, nagyszerű zongorajátéka, rendkívüli tudása.” - írta róla az egyik emlékező. Kókai Rezső Magyarországon elsőként kezdte behatóan tanulmányozni a modern zenét. A témával kapcsolatos tanulmány-sorozata először a Rádióban hangzott el, majd megjelent a *Muzsika* c. folyóiratban, illetve a *Századunk zenéje* kötetben. Egy másik rádiósorozata: *A zenei romantika története* volt, ezen belül a Wagnerről szóló 6. előadásának felvétele már halála után hangzott el.

Emlékeznünk kell Kókai Rezső utolsó nagy munkájára is. Az Operaház megbízására

1961. tavaszán kezdte el Erkel Ferenc késői művének, a *Brankovics György* c. operának az átdolgozását. Hamburger Klára így írt erről: „Jobb kezekbe aligha kerülhetett volna ez a munka. Kókai Rezső filológiai pontossága, rendkívüli stílusismerete, ízlése, virtuóz kompozíciós technikája tette lehetővé, hogy a budapesti Operaház repertoárja kerek, jól-hangzó, jól felépített és meghangszerelt, jó prozódijú, drámai, hatásos Erkel-operával gazdagodott.

De Kókai is örömmel kezdett a nagy feladathoz: ez zenetudós-zeneszerzőnek való munka, s ifjúkorától kezdve szívéhez, adottságaihoz, egész zenei beállítottságához valójában a romantika világa állt legközelebb. Lázasan dolgozott, betegágyán sem hagyta abba a munkát. S alighogy befejezte a partitúrát, örökre kihullott kezéből a toll.

Az Erkel Színházi nagy sikerű bemutatót 1962. június 21-én már nélküle tartották meg.”

Kókai Rezső születésének 75. évfordulója (1981)

1981. január 15-én emlékeztek Kókai Rezső születésének 75. évfordulójára. A nagyszerű zeneakadémiai tanár alakját, egyéniségét, a hálás tanítványok idézték fel. A Rádió azonban mint egykori zenei vezetőjét, majd lektorát tisztelte benne, az archívum pedig őrzi zeneműveinek hangfelvételét. Kókai Rezső Magyar Rádióval való kapcsolata 1945 tavaszán kezdődött. A háború utáni első esztendőben Lajtha László volt a zeneigazgató. Távozása után a komolyzenei osztály vezetője Kókai, a könnyűzenei osztályé Polgár Tibor lett. Kókai igyekezett felvenni a kapcsolatot az előadóművészekkel és a zeneszerzőkkel – telefonon, levélben, élő szóval – ahogy a nehéz, ám hősi korszakban lehetett. Kérésére sokan és szívesen jöttek a Rádióba muzsikálni. Kókai Rezső mint zeneszerző nem tudott igazán kibontakozni, bár művei kitűnő felkészültségről és választékos ízlésről tanúskodtak. Kortársainak műveit azonban jól ismerte, tájékozott volt a legújabb irányzatokban is. 1960-tól kezdve – mint a Rádió zenei lektora – nagy örömmel és lelkesedéssel végezte munkáját, korai, 1962-ben bekövetkezett haláláig.

Kókai Rezső egyik legismertebb műve a *Hegedűverseny*, amelynek alkotásához **Ney Tibor** hegedűművész nyújtott baráti ösztönzést, segítséget és aki egy beszélgetés alkalmával így emlékezett munka-kapcsolatukra: „Kókai Rezsővel egy időben jártunk a Zeneakadémiára. Én játszottam első triójának hegedűszólamát és életre-szóló muzsikus-barátságot kötöttünk. Amikor a *Hegedűversenyét* írta, a hangszerrel kapcsolatos tapasztalataimat igyekeztem átadni neki. A komponálás minden mozzanatát megbeszéltük, kipróbáltuk. A művet a szerző nekem ajánlotta és én mutattam be 1953-ban a Rádiózenekarral, Lehel György vezényletével.”

Ney Tibor emlékezete (1981)

Különös és szomorú egybeesés, hogy 1981 januárjában emlékeztek Kókai Rezső születésének 75. évfordulójára, februárban pedig eltemették Ney Tibor hegedűművészt.

A Rádiózenekar koncert mesterétől Lehel György karmester búcsúzott:

„Egy olyan muzsikus család tagjától veszünk búcsút, amely Ney Dávid – a 19. század második felében élt, híres magyar operaénekes óta öregbítette hazánk zenekultúráját.

Ney Tibor több mint fél évszázadon át jelen volt a zene különféle területén: mint kiváló hegedűművész, kamaramuzsikus és a Rádiózenekar koncertmestere. Főiskolai tanárként pedig az utánpótlást nevelte a zenekarok számára. Mindig az „ügy”, azaz, a zene szolgálata érdekelte.”

Kókai Rezső: *István király* – opera-oratórium (2000)

2000. október 17-én az Erkel Színházban előadták Kókai Rezső *István király* című opera-oratóriumát. Kerényi Mária így írt a különleges előadásról: „Megszokhattuk már, hogy a Záborszky-család nevével hitelesített Szent István Király Szimfonikus Zenekar és Oratóriumkórus tervszerűen törleszti zeneéletünk nyomasztó adósságait, mégis meglepett (és meghatott), hogy a millennium alkalmával élve Kókai Rezső rég feledésre ítélt szcenikus oratóriumának előadására vállalkoztak. Az *István királyt* az 1938-ban meghirdetett pályázatra komponálta a 30-as évei elején járó szerző, aki korának rendkívül művelt muzsikusa volt: zeneszerzést Koesslernél – Bartók, Kodály és Dohnányi mesterénél – tanult, filozófiát Heideggernél hallgatott, disszertációját Liszt korai zongoraműveiről írta. Első jelentős alkotása a történelmi tárgyú oratórium (szövegkönyvét is maga állította össze Vitnyédi Német István katolikus pap-költő nyomán), s noha a mű dramaturgiája igencsak kezdetleges, nemes és invenciózus zenei anyaga – mindenekelőtt a kórustablók nagyszabású sorozata – leginkább színpadi keretbe foglalva érvényesül. Az 1942-es operaházi ősbemutatót a zseniális Oláh Gusztáv rendezte. A mostani előadás rendezése: Horváth Zoltán impozánsan felépített, látványelemekben gazdag, képeskönyv-technikája telitalálat. Megvalósítja a zeneszerző eredeti szándékát: nemzeti múltunk kultikus alakját őszinte pátosszal és a nagyságnak kijáró hódolattal emeli piedesztálra. Ami pedig a zenei megvalósítást illeti: minden elismerést megérdemel Záborszky Kálmán karmesteri irányításával az igényes partitúra magával ragadó hangszeres és vokális tolmácsolása.”

Gárdonyi Zoltán

1906. 04. 25. Budapest -

1986. 06. 27. Bad Salzuflen (Ny. Németország)

Elhunyt Gárdonyi Zoltán zeneszerző (1986)

1986. április 25-én hangzott el a Rádióban *Gárdonyi Zoltán köszöntése* című műsor, a zeneszerző 80-ik születésnapja alkalmából. Albert István műsorajánlatából idézek:

„Gárdonyi Zoltán, a század első évtizedében született muzsikus-nemzedék jeles egyénisége. Kodály Zoltán tanítványaként mindenben követte mestere eszményeit, elsősorban abban, hogy „a magyar zenésznek, ha a világban helyt akar állni, az átlagos európai zenésznél különbnek kell lennie.” Ezért a célért Gárdonyi mindent meg is tett. Budapest után a berlini zeneakadémia muzikológiai szakán tanult, és az ott szerzett doktori diplomával tért haza. Tíz évig a soproni Evangélikus Tanítóképző Intézetben, majd 1941-től 1967-ig a Budapesti Zeneakadémián tanított. Közben komponált szimfonikus- és kamarazenét, zongora- és orgonadarabokat, kórusműveket. A zenetudomány területén különösen Bach, Haydn és Liszt művészetével foglalkozott.”

Munkával teli, gazdag életét csalódások is érték. A róla szóló monográfiában Karasszon Dezső így írt: „Gárdonyi Zoltán 1946-ben Zalánfy Aladár utódaként a Zeneakadémián elvállalta a protestáns egyházzenei tanszak vezetését. A „fordulat évében” (1948-ban) ennek a tanszagnak természetesen el kellett tűnnie, vezetője pedig megbélyegzett emberré vált. Egy ideig csak melléktárgyak tanítását engedélyezték neki, műveinek előadása pedig még 1970-ben is korlátozva volt.

1972-ben kitelepedési engedélyt kelt a magyar hatóságoktól. Feleségével és leányával követte a már korábban hasonló elhatározásra jutott Zsolt nevű fiát, (aki szintén zeneszerző).

Nyugat-Németországban telepedtek le, ott élte nyugdíjas életét, hazájától távol, de szeretett családja körében, egészen 1986. június 27-én bekövetkezett haláláig.”

Gárdonyi Zoltán tehát alig két hónappal élte túl 80-ik születésnapját.

Viski János

1906. 06. 10. Kolozsvár –

1961. 01. 16. Budapest

Viski János *Szimfonikus szvitjének* bemutatója (1937)

1937. december 12-én az akkor 31 éves Viski János zeneszerző Op. 1-es *Szimfonikus szvitjét* mutatta be a Rádió. Az Operaház tagjaiból alakult zenekart Vaszy Viktor vezényelte.

A kolozsvári születésű Viski János a budapesti Zeneakadémián 1927-től öt éven át tanult zeneszerzést, Kodály Zoltán egyik legkedvesebb tanítványa volt. Tanulmányai befejezése után visszatért Erdélybe, és megírta első zenekari művét, az öt tételes *Szimfonikus szvitet*.

A mű ősbemutatója a Rádióban volt ugyan, de az igazi nagy sikert csak két év múlva érte el. Dohnányi Ernő ugyanis eljuttatta a partitúrát Willem Mengelbergnek, az amszterdami Concertgebouw vezető karmesterének, aki a művet műsorára vette. Az 1939-es budapesti hangversenyén is előadta.

Viski János *Szimfonikus szvitje* Mengelberg vezényletével (1939)

1939. március 6-án Budapesten vendégszerepelt Willem Mengelberg karmester, és a Filharmóniai Társaság élén előadta Viski János *Szimfonikus szvitjét* is.

A sikertörténet előzménye a két évvel korábbi rádiós bemutató volt. Dohnányi Ernő, az akkori koncert karmestere ugyanis elküldte a partitúrát Willem Mengelbergnek, az amszterdami Concertgebouw vezető karmesterének. Mengelberg azonnal válaszolt a szerzőnek és nagy elismeréssel írt a szvitről. Egyben közölte, hogy felveszi azt műsorába. Így került sor a budapesti hangversenyre. A koncertlátogatók nagy érdeklődéssel várták a társadalmi eseményt jelentő Mengelberg szereplést.

Viski János darabját a virtuóz hangszerelés és a biztos mesterségbeli tudás jellemezte.

Mengelberg volt az első, aki lelkesen megtapsolta a dobogón megjelenő szerzőt.

A budapesti hangverseny után pedig magával vitte a szvit partitúráját és Európa szerte bemutatta, ezzel elismerést szerzett a komponistának.

Viski János *Enigma* című művének bemutatója a Rádióban (1940)

1940. március 11-én a Rádióban hangzott el első alkalommal Viski János *Enigma* című szimfonikus költeménye, az Operaház tagjaiból alakult zenekar előadásában, Rajter Lajos vezényletével. A zeneszerzőt Balassi Bálint *Aenigma* című verse ihlette komponálásra, amely az elvesztett szerelmes iránti fájdalmat fejezi ki. Az *enigma* szó rejtvényt jelent és Balassi költeményének allegorikus voltára utal.

A Rádióban megtartott ősbemutató után röviddel sor került a mű hangversenytermi előadására is, amikor a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarát Sergio Failoni vezényelte.

Erről a koncertről Gaál Endre, a Magyar Nemzet kritikusja így írt: „Az évadnyitó est újdonsága a kiemelkedő tehetségű zeneszerző, Viski János *Enigma* szimfonikus költeménye volt. Balassi hasonló című versét követő program-muzsika. A mű a legjobb minta, Kodály után indul.

A kompozíció faktúrája igen jó. Viskiben van bátorság ahhoz, és ebben sok fiatal szerzőnk példát vehetne tőle, hogy őszinte legyen. Magyar ízlés szerint való dallam uralkodó szerepe, a tiszta és világos forma, a kifejező ritmus, a harmóniak és a hangszerelés nemes színe jellemzi a művet.”

Az ifjú zeneszerző Willem Mengelbergnek, az amszterdami Concertgebouw zenekar vezető karmesterének ajánlotta művét, aki ezt is, mint ahogy a pályaindító *Szimfonikus szvitjét* is, Európa-szerte sikerrel mutatta be. Az *Enigma* elnyerte a Kisfaludy Társaság tetszését is, olyannyira, hogy Viski Jánosnak, mint az 1935 és 1941 közötti években született legjobb alkotás szerzőjének ítélte oda a Greguss emlékérmét.

Bemutatták Viski János *Hegedűversenyét* (1947)

1947. április 27-én mutatták be Viski János *Hegedűversenyét*. A zeneszerző ezt a három tételes művét Zathureczky Ede hegedűművésznek ajánlotta. A nagy sikerű bemutató hangversenyen ő játszotta a szólót a Székesfővárosi Zenekar kíséretével, Fricsey Ferenc vezényletével.

Viski János zeneszerző legvonzóbb témáit korábbi műveiben is a vonósokra bízta, a *Hegedűversenyben* azonban a kedvenc hangszere szóló szerepet kapott. A zeneszerző hosszú ideig érlelte magában a művet. Erre az alkotó módszerére utal Dobos Kálmán, az egykori tanítvány írása is: „Az olyan alkatú művész számára, mint amilyen Viski János is volt, teljes nyugalom szükséges ahhoz, hogy alkotni tudjon. Lassan dolgozott, de folyamatosan és könnyedén, rendszeresen, szigorú munkaterv szerint. A komponálás sohasem jelentett számára megerőltetést, azonban az önmagával szemben támasztott igények megkövetelték a felvetődő témák rendkívül gondos megválogatását. Az elkészült műveket többször, alaposan átdolgozta, csiszolta és csak ezek után adta ki kezéből.”

Viski János: Zongoraverseny (1953)

1953. április 26-án a Rádiózenekar Ferencsik János vezényletével mutatta be Viski János *Zongoraversenyét* Bánhalmi György szólójával. A szerző ezt a művét Kodály Zoltánnak ajánlotta 70. születésnapja alkalmával. A május 30-i hangversenytermi bemutató után Sárközy István a *Szabad Nép* hasábjain így méltatta a darabot: „Viski János komoly művészi tudással és hangszerismerettel megírt zongoraversennyel gazdagította a magyar versenyműirodalmat. A háromtételes mű szorosan kapcsolódik a 19. század romantikus hagyományaihoz, ugyanakkor beilleszkedik a 20. század haladó műzenéjének légkörébe. Témájának lírai és drámai ereje, a konfliktusok kibontása sok erőt és szenvedélyt tükröz. A *Zongoraverseny* legnagyobb erényei közé tartozik a szólóhangszer és zenekar szembeállításának igazi versenyszerűsége és az, hogy a zongoraszólam kitűnően használja a hangszer-adta művészi lehetőségeket.”

Viski János: Gordonkaverseny (1956)

Az 1956-os év Kossuth-díjasai között volt Viski János zeneszerző.

Legújabb művét, a *Gordonkaverseny*t 1955. december 14-én mutatták be hangversenyteremben, a versenymű hangfelvétele pedig 1956. januárban készült el a Rádióban. A gordonkaszólót Banda Ede játszotta, a Magyar Állami Hangversenyzenekart Ferencsik János vezényelte. Pándi Marianne zenetörténész így írt a zeneszerzőről: „Viski János a magyar romantikus zene legjobb hagyományainak volt folytatója, nemcsak a népdalok alkotó módon történő adaptációja tekintetében, hanem a hangszerek természetének alapos ismeretében is. Nem véletlen, hogy életműve középpontjában éppen hangszeres versenyművei állnak.”

Viski János életművének egyik kutatója, volt tanítványa: Dobos Kálmán.

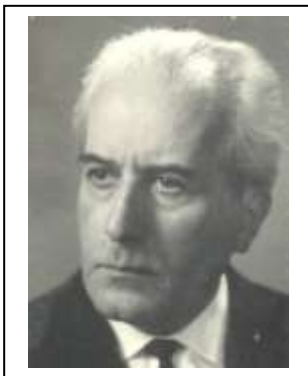
Az általa írt monográfiában ez olvasható: „Viski János a Hegedű- és Zongoraverseny sikereit követő néhány év múltán, ismét a versenymű formájához fordult. Ezúttal a gordonka kapta a szóló-szerepet. A *Gordonkaverseny* szintén bizonyítéka Viski pompás dallaminvenciójának és annak, hogy bár egész életműve, egyéni úton ugyan, de a Kodály-iskola alapján haladt, mégis élénk érdeklődéssel figyelt más művészi törekvésekre is és képes volt azok eredményeit beolvasztani saját, kiépített művészetébe.”

Elhunyt Viski János zeneszerző (1961)

1961. január 16-án 55 éves korában, rövid betegség után váratlanul elhunyt Viski János zeneszerző, főiskolai tanár.

Viski először a kolozsvári Zenekonzervatórium igazgatója, majd 1942-től kezdve a budapesti Zeneművészeti Főiskola tanára volt. Egyik tanítványa, Dobos Kálmán monográfiát írt életútjáról, zeneszerzői munkásságáról. Ebből idézek: „Viski János reánk maradt műveiből pontos képet nyerhetünk egy különös, zárkózott egyéniség benső világáról. És ez a világ, minden zárkózottsága mellett, az emberszeretet melegét árasztotta maga körül, a természet ragyogó szépségét tükrözte vissza, a benne fogant művészi alkotásokban és a mindennapi életben egyaránt. A Bartók és Kodály utáni nemzedék jelentős alakja ő és művészete értékes színt jelent a magyar zene mozaikjában.”

A *Rádióújság Mit vezényelek a héten?* c. sorozatában Bródy Tamás karmester az 1961. február 22-ei hangversenyének műsoráról számolt be. Többek között ezt mondta: „A Rádiózenekar koncertjét a 6-os stúdióban tartjuk meg és fő műsorszámunk a nemrég elhunyt Viski János *Enigma* c. szimfonikus költeménye. Az *Enigma* karrierje a 30-as évek közepén kezdődött el, amikor Viski János az akkor még új művet be akarta mutatni a Budapesten tartózkodó világhírű karmesternek, Willem Mengelbergnek. Miután engem Viskihez afféle atyafiság fűzött, merthogy mindketten erdélyiek voltunk, engem kért meg, zongorázzam el Mengelbergnek. A találkozóra, érdekes véletlen, éppen a Rádió 1-es stúdiójában került sor. A mester leült az egyik sarokba és végighallgatta az *Enigmát*. Az utolsó akkordok után hosszasan hallgatott, majd kijelentette: a művet rövidesen bemutatja az amszterdami Concertgebouw zenekarával. Úgy is lett és Viski kompozíciója ezzel megkezdte immár három évtizedes sikeres nemzetközi pályafutását. Amikor három hónappal ezelőtt hangszalagra vettük a művet, még élt szerzője – közvetítése ma már kegyeletos emlékezés reá ...”

Veress Sándor

1907. 02. 01. Kolozsvár –

1992. 03. 04. Bern, Svájc

A Magyar Rádió pályázatának díjnyertes művei (1948)

A Magyar Rádió az 1848-as forradalom és szabadságharc százéves évfordulóját új művek bemutatásával kívánta emlékezetessé tenni és pályázatot hirdetett különböző, a rádióban megszólaltatható műfajok számára. Meglepően nagy volt az érdeklődés, a pályamunkák várakozások felüli számban érkeztek. A két zenei nagydíjat **Kadosa Pál** zongorára és zenekarra írt *Concertinója* és **Veress Sándor** *Szent Ágoston zsoltára* kapta.

Sárai Tibor a rádiós bemutató után ezt írta a rádióújságban: „A Rádió *Magyar muzsika* című adását különösen ünnepivé tette, hogy a Kodályt és Bartókot követő nemzedék talán két legjelentősebb műve állt műsorán: Kadosa Pál *Concertinója*, valamint Veress Sándor *Szent Ágoston zsoltára*. A két mű jelentősége szellemi és dologi nagyszerűségükön túl abban áll, hogy Kadosa a hangszeres, Veress pedig a vokális zene területén új muzsikánknak a „mindenkihez szóló” hangját találták meg ezekben a műveikben, anélkül, hogy egy jöttányit is engedtek volna a nívóból vagy személyes elképzelésük elsődlegességéből, anélkül, hogy valamelyes kompromisszumot tettek volna a művészi hitel rovására. A hangverseny bizonyította a zsűri ítéletének helyességét, hogy a Rádió zenei nagydíját ennek a két reprezentatív alkotásnak ítélte oda.”

Veress Sándor a *Szent Ágoston zsoltára* c. művét az 1943-44-es, háborús években komponálta, amelyben, érthető módon a fasizmus elleni harcát akarta kifejezni, zenei eszközökkel.

A megzenésítésre alkalmas szöveget, azaz a *Szent Ágoston zsoltára az eretnekek ellen* c. himnuszot Babits Mihály *Amor Sanctus* c. műfordítás-gyűjteményéből választotta.

Visszatérő gondolata: „Mind, akik Békére vágytok, nézzétek az Igazságot!”

A mű rádiós előadását megelőzte a zeneakadémiai bemutató: 1948. február 19-én,

Somogyi László vezényletével, Jámbor László, a Budapesti Kórus és a Székesfővárosi Zenekar előadásában.

Veress Sándor zeneszerző 75. születésnapja (1982)

Veress Sándor zeneszerzőnek 1982. február 1-jén volt a 75. születésnapja, ám őt nem köszönthettük itthon személyesen, hiszen 1949-ben elhagyta hazáját, melyet viszontlátnia többé nem adatott meg. Bulla Károly újságíró külföldön készített vele interjút, amely a születésnapra a *Film Színház Muzsika* hetilapban jelent meg. Címéül a komponista-tanár egyik fájdalmas mondatát emelték ki: „Nem ismernek otthon engem eléggé”. Az írás bevezetését idézem: „Veress Sándor 1982-ben ünnepli 75-ik születésnapját. Ez az ünnep talán ismét fölhívja a figyelmet a svájci Bernben élő zeneszerzőre és népzene kutatóra, a berni egyetem immár nyugdíjas professzorára. Veress Sándor Kodálytól tanult zeneszerzést és Bartóknál zongorát. Világhírét itthon alapozta meg, ám a koncepciós perek hatására, a negyvenes évek végén elhagyta az országot. Olaszországban járva találkozhattam a neves komponistával, aki vállalta a beszélgetést.”

Az évforduló alkalmával, Berlász Melinda szerkesztésében tanulmánykötet jelent meg a Zeneműkiadó jóvoltából. A három részes könyvben Demény János bemutatta Veress Sándor életének és művészi fejlődésének legfőbb állomásait, dokumentumokkal igazolva műveinek sikeres hazai és külföldi bemutatóit. A kolozsvári Terényi Ede a kiemelkedő műveket elemezte, Berlász Melinda pedig a Bartók és Kodály nyomdokain haladó népzene kutató munkásságáról számolt be. Veress 1930-ban ment először népdalokat gyűjteni, mégpedig a moldvai csángó-magyarok közé, s ezzel kivívta mestereinek elismerését is. A tanulmánykötet elején olvasható Ujfalussy József *Köszöntője*, amelynek néhány gondolatát idézem: „Zenei életünk ezzel a könyvvel köszönti a 75 éves Veress Sándor zeneszerzőt, népzene tudóst és pedagógust, századunk magyar és egyetemes zenekultúrájának kiemelkedő mesterét. Vagyunk még jó egy-néhányan, pályatársai, egykori növendékei, tisztelői, barátai, akik annak idején személy szerint ismerhették őt. Láthattuk, ünnepelhettük egy-egy művének előadása után, hallhattuk zongorajátékát, népzenei előadásait, kérhettük véleményét zenei művelődésünk dolgaiban. De azóta, hogy külföldön él és dolgozik, itthon zenész-generációk nőttek fel. Számukra Veress Sándor neve, művészete már inkább fogalom, mint kortársi valóság.”

Veress Sándor egyik legismertebb műve hazánkban a *Szent Ágoston psalmusa az eretnekek ellen*, amelyet 1943-44-ben komponált, a békére vágyakozva. A középkori zsoltár szövegének mottója: „Mind, akik Békére vágytok, nézzétek az Igazságot!” A gyönyörű oratórium bemutatója 1948. február 19-én volt a Zeneakadémián: Jámbor László, a Budapesti Kórus és a Székesfővárosi Zenekar előadásában, Somogyi László vezényletével.

A mű elismeréseként neki ítelt Kossuth-díjat a zeneszerző nem vette át. 1949-ben Olaszországban tartózkodott, amikor a hazai törvénysértések hallatára (Rajk László perének döntő jelentősége volt ebben) feleségével együtt úgy döntöttek, hogy nem térnek vissza Magyarországra.

Elhunyt Veress Sándor zeneszerző (1992)

A zenei világ 1992. február 1-jén köszöntötte Veress Sándort, a Svájcban élő magyar zeneszerzőt és népzenekutatót 85. születésnapján. Rádiónkban Bónis Ferenc zenetörténész készített műsort róla, amelyet így ajánlott a hallgatók figyelmébe:

„Hogy a magyar zenebarátok közelebbi emlékei között kevesebb hazai Veress-előadás van, mint amennyi e nagyjelentőségű muzsikust megilletné, az életpályájának alakulásával magyarázható. Veress Sándor – Kodály és Bartók egykori tanítványa, majd munkatársa, a moldvai csángó népzene kutatás úttörője – a háborút követő évek szellemi újjáépítésének egyik vezető személyisége volt. 1949-ben, *Térszili Katica* című táncjátékának bemutatására Stockholmba, majd Rómába utazott. Az olasz fővárosban, a rádió hullámain át hallgatta a budapesti Rajk-per közvetítését. E szörnyű esemény hatására úgy döntött, hogy nem tér vissza többé Magyarországra. Nem vette át az 1949-ben neki ítelt Kossuth-díjat sem. Ezzel a sorssal magyarázható a személyét és munkásságát övező, nagyon lassan szűnő évtizedes magyarországi némaság.” Veress Sándor a 85-ik születésnapján már nagyon beteg volt, és néhány hét múlva, 1992. március 7-én elhunyt. Veress Sándor legszebb, és talán legismertebb műve a basszus szólóra, kórusra és zenekarra komponált *Szent Ágoston zsoltára*. A zeneszerző a nagyszabású oratórikus művében lelkiismereti figyelmeztetésül választotta Szent Ágoston himnuszát, azt az örökérvényű szöveget, amelyet különösen időszerűnek érzett a kezdődő világháború tragikus éveiben, 1943-1944-ben. Fő gondolata: „Mind, kik a Békére vágytok, nézzétek az Igazságot!” A művet 1948-ban még nagy sikerrel mutatták be Budapesten. Egy évre rá azonban azért kellett Veress Sándornak külföldre mennie, hogy megőrizhesse alkotói függetlenségét az „Eretnekek ellenében”.

Lajtha László és Veress Sándor „sorsa”

Két nagy 20. századi magyar zeneszerző: Lajtha László és Veress Sándor pályájának kiteljesedését a kor, amelyben éltek, és a korszellem akadályozta meg. Veress Sándor azért érezhette boldogtalannak magát, mert évtizedekig hazájától távol, mintegy kívül-állóként volt kénytelen élni. Lajtha László pedig akkor lett volna boldog, ha magyar gyökereit megtartva, szabad francia szellemben élhetett volna. De ez csak rövid időszakokban adatott meg számára.

Ránki György

1907. 10. 30. Budapest –

1992. 05. 22. Budapest

Ránki György: *Fekete szőlő* – népdalfeldolgozás (1950)

Ránki György *Fekete szőlő* című munkájában magyar népdalokat, mégpedig őszi, szüreti dalokat dolgozott fel. A korabeli rádióújság műsorajánlata a népdalcsozor optimista kicsengését hangsúlyozta: „Betakarítva a kenyér, érik a szőlő. A gazdag magyar borvidékeken aranylik vagy piroslik az illatos gyümölcs. A szőlőéréssel kapcsolatos népdalokat dolgozta fel Ránki György, melyek élénk varázsolják a dolgozó parasztság őszi munkájának eredményét, a dús szüretet. Nem az elmúlás hangulata csap ki ezekből az „őszi” dalokból, hanem az optimizmusé, az emberi lelket a jól végzett munka után hatalmába kerítő vidámságé.”

Ránki György: *Pomádé király új ruhája* (1951)

Bemutatóval kezdődött az 1951-es esztendő. Újév napján hangzott el először a Rádióban Ránki György: *Pomádé király új ruhája* c. gyermekoperája. A szövegkönyvét Andersen meséjéből Károlyi Amy írta. Barna István zenetörténész így írt a Rádió megrendelésére készült bravúros műről: „Ránki György fölényesen biztos kezű, bámulatosan sokoldalú, sőt sokarcú muzsikusz, aki úgy ért anyagához, mint kortársai közül a lehető legkevesebben. Zenekari színtantáziája valósággal kimeríthetetlen. Úgy komédiázik, csúfolódik és sziporkázik, úgy mutat orrot és számárfület, hogy a hallgató – minden aggályát feledve – örömmel, hálásan követi és cinkos élvezettel adja át magát bűvészmutatványainak.”

A meseopera bemutatása idején Ránki György ironikus és groteszk humora nem volt éppen veszélytelen, amint azt Boros Attila is megfogalmazta a *Harminc év magyar operája* c. könyvében: „Újszerű zenés komédia keletkezett, vaskos humorral, harsánysággal, opera buffa jelleggel.

Lehetetlen nem észrevenni, kihallatszik a szatirikus hangvétel mögül – a szerző szándékának megfelelően – a személyi kultusz éveinek is valamelyes karikatúrája. Az ország élén álló „nagy”, „bölc” Pomádé és udvartartásának elvakult talpnyalása – mely nem engedte láttatni, hogy a „királyon” nincsen semmi – aktuális történet volt az 50-es évek elején.”

Az akkori hatalmasságok nem vették magukra a mesejáték tanulságait, sőt még Kossuth-díjjal is jutalmazták a zeneszerzőt. Ránki György a meseoperát később átdolgozta, kibővítette az operaházi előadás számára is.

Ránki György: *1514 – fantázia zongorára és zenekarra* (1961)

1961. szeptember 12-én stúdióhangversenyen mutatták be Ránki György *1514* című fantáziáját zongorára és zenekarra. Előadói: Petri Endre zongoraművész, a Rádiózenekar és Lehel György karmester voltak.

Aki látta – képzőművészeti kiállításon, vagy albumok lapjain **Derkovits Gyula 1514** c. fametszet sorozatát, annak soha el nem felejthető, fájó érzésként marad meg a magyar történelem egyik eseménye: a Dózsa György által vezetett parasztlázadás. Ez az 1929-ben készült alkotás ihlette meg jeles zeneszerzőnket, Ránki Györgyöt, hogy a fametszeten látható epizódokat zenében megfogalmazza. Így született meg az *1514* c. fantázia. Ránkinak szokása volt, hogy kompozícióinak ismertetését maga írta meg. Íme új művéről szóló összefoglalása:

„Ez a mű a közismert képzőművészeti sorozat hatására készült. Annak zenei mása, szinte hiteles zenei műfordítása kíván lenni. Az egyes képeken s a bennük rejlő mozgáson kívül a sorozat egészének drámai egységét s a háttérben feszülő, embertömegeket mozgó történelmi erők hatását is igyekszik megjeleníteni. A képek tér-arányait zenei idő-arányrendszerrel, a fehér-fekete fametszet-nyelvet pedig a zongora-zenekar váltogató zenei szövessel igyekszik tükrözni. Mint képzőművészeti mintája, a zenemű is az embertelenség elleni küzdelemről, a forradalmi múlt mártírjairól és a népi erők legyőzhetetlenségéről kíván szólni.”

Ránki György műve a rádió-bemutató után hamarosan felcsendült a Zeneakadémia nagytermében is. Derkovits Gyula özvegye ekkor írta a következő sorokat a zeneszerzőhöz: „A tegnap esti bemutató előadás hatalmas, szuggesztív ereje először lenyűgözött, végül határtalan magasságba emelt. Ön a hangok kitűnő mestere, életre keltette Derkovits Gyula „1514” c. fametszetét. Eleven erőkké váltak! Nagyszerű érzés két alkotó művész teremtő munkája eredményeit látni, megérteni.”

Ránki György: *Az ember tragédiája* – misztériumopera (1970)

1970. december 4-én szólalt meg először az Operaház színpadán Madách Imre remekműve az *Az ember tragédiája* – Ránki György zenéjével.

A komponista – a filmekben, színpadi darabokban és rádiójátékokban szerzett sokoldalú tapasztalatát felhasználva – 1961-ben határozta el, hogy elkészíti a Tragédia zenés színpadi változatát. Hosszú éveket töltött a szöveggönyv megformálásával, majd megzenésítésével. Közismert, hogy a Tragédia 4200 sornyi szövegét a prózai előadások általában 3200 sorra rövidítik. Ránki szöveggönyve 1200 sor, ennek létrehozása közben az volt a célja, hogy a „szent szöveg” legjava ne szenvedjen csorbát. A 15 madáchi-kép megmaradt és a képek közé látványra épülő közjátékok kerültek. A mű születésének indítékairól a zeneszerző többek között így vallott: „A feladat hosszú évek óta vonz. Valami furcsa kötelességérzet-féle is sarkallt, hogy megpróbálkozzam ennek a hazai, de világraszóló drámai kincsnek zenés színpadi tolmácsolásával. Zenedrámában újrafogalmazni Madách *Ember tragédiáját* ma, az avantgarde és a beatzene korában, nyilván rendhagyó vállalkozás. A drámai költemény főhőse Ádám: az emberi fejlődésen töprengő, intellektuális ember mintaképe. Nyomon követni belső vívódását, ingadozását – az építő lelkesedés és a romboló kétségbeesés között –, átélni tragikus történelmi látomásait, végül példaadó kézdelem-vállalását, mindez ma aktuálisabb, mint valaha. A mű zárószavai különösen időszerű üzenetként szólnak: „Ember küzdj és bízva bízzál!” Vagyis: ne bízzál a luciferi nihilizmusban, amely önpusztításba kerget és világromboláshoz vezet, hanem bízzál az egyén és társadalmi fejlődés lehetőségében, hogy fennmaradhass.”

Ránki György: *A holdbeli csónakos* – operafantázia Győrben (1979)

A győri Kisfaludy Színház új épületében 1979. február 23-án volt először operabemutató. A magyar költészet és zene két kiemelkedő alakjának Weöres Sándornak és Ránki Györgynek közös művét: *A holdbeli csónakos* c. operafantáziáját mutatták be. Az előadást a győri és a szegedi színház, valamint az Operaház művészeinek példás együttműködése hozta létre. A bemutatót a Magyar Rádió is közvetítette. Ránki György nagy sikerű filmzenéin, zenés játékein és gyermekoperáin kívül két operát írt, a *Pomádé király új ruháját* és *Az ember tragédiáját*. Mindkettőt bemutatta a budapesti Operaház is.

A holdbeli csónakos c. dalműve Weöres Sándor 1941-ben írt, hasonló című, kalandos, mesés játékból készült. Albert István jelen volt a nagy sikerű bemutatón, az ő zenekritikájából idézek: „Az embert minden élethelyzetben elkíséri a mese: szürke hétköznapiakon és fény-teli ünnepen velünk lehet, csak ki kell tárni szívünket befogadására.

Weöres Sándor *A holdbeli csónakos* c. mesejátékában az előadóknak kölcsönözte bravúros nyelvi leleményét, virtuóz verselésének muzsikáló sorait-rímeit, és elragadó ritmus-képleteit. Ránki György zeneszerző pedig kihasználta a lehetőséget: a mese kavargó epizóddarabkáihoz nagy tapasztalattal és fölényes mesterségbeli biztonsággal illesztette színes zenei mozaikjait. Közben felcsillantotta melódia-alkotó készségét és számtalan groteszk-ironikus ötletét.”

Ránki György zeneszerző köszöntése 75. születésnapján (1982)

Ránki György zeneszerző 1907. október 30-án született, így 1982-ben ő is belépett a nevezetes 75 évesek csoportjába. 1926 és 1930 között Kodály Zoltántól tanult zeneszerzést. Tanárának útmutatása egész életére hatással volt. Így emlékezett erre a korszakra: „25 esztendő választott el minket. Én 19 éves voltam, amikor a Zeneakadémián növendékévé fogadott, ő 44.

Prófétai jelenség volt: megtanított bennünket az igazmondásra, morális felelősségre, igényességre, jó értelmű maximalizmusra. Rendkívüli művészi és nemzetnevelő elképzelése nemzedékek számára nyújtott feladatot, életcélt.”

Ránki György zeneszerzőt a sokoldalúság jellemezte. Látszólag játszi könnyedséggel szökkent át egyik műfajból a másikba. Elmésen verselt, zeneműveihez remek szövegkönyveket írt, virtuózan zongorázott. Raics István köszöntőjéből idézek: ”Ránki György 75. születésnapján elmondhatjuk róla, hogy ő az egyik legtermékenyebb zeneszerzőnk. Talán nincs műfaj, amivel ne próbálkozott volna, s amiben nem tudott volna újat, igazán *ránkis* dolgokat mondani. Komponált oratóriumokat, kantátákat, szimfóniákat és nagy hatású tömegdalokat. Pillantása átfogni vágyott az egészet: Madách már nagyon korán kezdte foglalkoztatni, hogy aztán nekifogjon a merészségek merészségének, és *Az ember tragédiájából* misztérium-operát alkosson. A színpad világa mindig is vonzotta. 1950-ben aratta egyik leglátványosabb sikerét *A Pomádé király új ruhája* című vígoperával. Az *Egy szerelem három éjszakája* is legnagyobb színházi sikereink közé tartozik.”

Ránki György fiatal éveiben elsők között jelentkezett az európai avantgarde hangján. Idősebb korában azonban így nyilatkozott: „Mivel megrögzött természetihívó és humanista vagyok, ezért a mai avantgarde-művészethez képest a jövő számára természetesebb, emberibb, szabadabb és közösségibb jellegű zenei fejlődést képzelek el.”

Ránki György köszöntése 80. születésnapján (1987)

1987. október 30-án ünnepelte Ránki György zeneszerző 80. születésnapját, aki példát mutatott, hogyan lehet egészségesen, hosszú életet élni. Röviden így jellemezte „életmódját”:

„Nem feledkezem meg a megszokott napi jógyakorlatokról, úszásról, elmélkedő sétákról. Élvezem az életet családom, barátaim körében. Négy unokám van, itthon két csitri lány, Londonban két pöttöm legényke.”

Ránki György tiszteletére, születésnapja alkalmával – a Rádióban, a Zeneakadémián és a Fészek Művészklubban szerzői estet rendeztek, a Televízióban pedig portréfilmet sugároztak.

A *Rádióújság*ban megjelenő köszöntő írás így kezdődik: „Ránki György zeneszerzőt, Kossuth-díjas, érdemes művészt nem kell bemutatni, hiszen ki ne emlékezne a *Körhinta*, a *Hattyúdal* című filmek kísérezzenéjére, a *Pomádé király új ruhája* című vígoperára, az *Egy szerelem három éjszakája* című első magyar musicalre, *Az ember tragédiája* misztérium-operára. És akkor még nem említettük az oratóriumokat, dalokat, kórusműveket, valamint a többi kamara- és zenekari darabokat. Ránki György a zene legkülönbözőbb stílusában járatos, bámulatosan sokoldalú művész. Egyik területe a komédia, másik az emberiség nagy sorskérdéseinek világa.”

A *Pomádé király új ruhája* című operából készült két zenekari szvit négy kontinens hangversenytermeit, rádióit bejárta, Amerikában és a Szovjetunióban lemezre is fölvtették, hazai lemezkiadása ritka nagy siker volt.

Ránki György: *Káin és Ábel* – oratórium (1990)

1990. május 5-én a Bartók rádióban mutatták be: Ránki György *Káin és Ábel* című oratóriumát, énekes szólisták, valamint a Rádió ének- és zenekara előadásában, Oberfrank Géza vezényletével. Ránki György színes egyénisége sok és különféle élmény hatására alakult ki. Az első meghatározó élményt Kodály Zoltán zeneszerzés-tanítása jelentette számára 1926 és 1930 között. Tanárától a kevés szóval sokat mondás művészetét tanulta, valamint az önmaga és mások iránti igényességet. Ránki György új művében az igazságos jövőbe vetett hitét fejezte ki és így nyilatkozott: „Az emberi történelem nem más, mint a bibliai Káin és Ábel drámájának örökös ismétlődése: a fondorlatos, fegyveres-erőszakos (alapjában jogtalan) hatalom szakadatlan felülkerekedése a jóhiszemű, védtelen kiszolgáltatottságon. Századunk – melynek tanúi, részesei és áldozatai vagyunk: káini kor. Meggyőződése, hogy valami másnak, jobbnak kell jönnie: az Ábelek olyan új világ létrejöttében reménykedhetnek, ahol „többé emberen embernek nem lesz hatalma.”

A *Káin és Ábel* verses szövegét is magam írtam, a zenei megfogalmazást pedig 1990. február 1-én fejeztem be. A zenekarnak ezúttal kiegészítő szerepet szántam, azért, hogy biztosítsam a vokális kifejezés és a fontosnak vélt szöveg érthetőségének elsődlegességét.

A művet oratóriumnak nevezem, de nem tipikus oratórium, inkább afféle egyedi darab, műfaji kötöttségek nélkül.”

A *Káin és Ábel* három történelmi tablót sorakoztat fel: a távoli bibliai múltat felidéző „Legendát”, a 20-ik századot megjelenítő „Korképet”, majd a közeljövő látomását körvonalazó „Utópiát”. Ez utóbbi mondja ki a mű fő üzenetét: „Többé emberen embernek ne legyen hatalma.”

Elhunyt Ránki György zeneszerző (1992)

1992. május 11-én a *Hangversenyciklus századunk zenéjéből* sorozat keretében hangzott el Ránki György *Lúdapó meséi* című szeptettje, amelyről Farkas Zoltán zenekritikájában többek között ezt írta: „Ránki Györgytől – a *Hétfejű sárkány* alkotójától a Modern Rézfúvós Együttes újabb kompozíciót rendelt, pontosabban „valami zenei tréfát, jó feltűnő címmel”.

A komponistának a cím-ötletet a véletlen adta: a rádió épp Ravel remekét, a *Lúdanyó meséit* sugározta. A *Lúdapó meséi* tulajdonképpen karikatúra-sorozat, egyfajta „Így írtok ti”, amelyben a szerző nagy mesterek stílusát figurázza ki. A tétalcímek sok esetben segítenek felderíteni, hogy ki a karikatúra modellje.

A rádiókoncert után néhány nappal Ránki György földi pályája véget ért. A sors szeszélye folytán a zeneszerző a *Lúdapó meséiben* épp azon a hangján szólította meg a hallgatóságot, amely talán egész életén keresztül a legjellemzőbb volt rá: közérthetően, sznobéria és nagyképűség nélkül, huncut kacsintással, s ironikus mosollyal.”

A Magyar Televízió Ránki György emlékműsorának főszereplője Fellegi Ádám zongoraművész volt, aki műsorajánlatát így kezdte: „Nem telt el egy év sem, hogy Ránki Györggyel a balatonföldvári standon találkoztam. Hórihorgas, Don Quijote-i alakja, csontig lesoványodva ott is szórta a humor és a szeretet nyilait mindenkire. Tele volt tervekkel, - meghívott házába, hogy hallgassam meg legújabb művét, a *Jézus panaszát*. A bariton szólamot saját maga énekelte, rekedtes, de nagyon kifejező hangon, és pianinón kísérté.

Ránki György 1992. május 22-e óta nincs közöttünk. De művei továbbra is háborítják a közöny süket csendjét, fricskázzák a pöffeszkedő dölyföt, éneklük szépségét mindennek, ami örök és fiatal.”

Ránki György egyénisége sok és különféle élmény hatására alakult ki: az egyik Kodály Zoltán zeneszerzés-tanítása és emberi példája volt. Sokszor a tucat-számra komponált film- és kísérőzenék enyhítettek megélhetési gondjain – a *Körhinta* című film nagy sikeréhez az ő zenéje is hozzájárult. Kevesen tudják, hogy 1947-ben még hivatalos is vállalt – a zenei osztály helyettes vezetője volt Rádióunkban. Karinthy Frigyes *Cirkusz* című novellája alapján írt táncjátékában saját életét is belekomponálta.

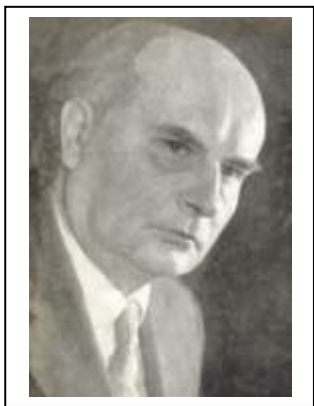
Szavakban így szólt róla: „Egy ember – a filozófus bohóc, az akrobata pálya rizikóját is vállalja, csupán azért, hogy végül elzenélhesse a lelke mélyén zengő melódiát. Magam is sok évig minden feladatot elvállaltam amivel megbíztak, amire fölkertek, belekóstoltam minden műfajba, amellyel az élet szembesített. De mindezeket túljutottam és 70 éves korom óta már csak a magam melódiáját szólaltatom meg.”

A 85 éves korában elhunyt mester művei közül emlékeztetőül csak néhányat idézek:

az *Egy szerelem három éjszakája* című művével hazánkban is megteremtette a musical műfaját.

A *Csendháborító* című darabjában Naszreddin Hodzsa tréfákkal tesz igazságot. A hangos sikerek mellett bizonyos „csend” is körül vette, például a Derkovits-sorozat hatására született *1514* című darabját, vagy Madách *Az ember tragédiája* alapján készült misztérium-operáját.

Egy születésnap interjúbán arra a kérdésre: „Hogyan sikerült megőriznie optimizmusát?” – így válaszolt: „Menthetetlenül optimista vagyok. Persze az a zeneszerző, aki nemcsak hangokat vet papírosra, hanem a történelmi felelősséget sem hárítja el magától, benső szükségletének érzi, hogy műveiben is figyelmeztesse az embereket a ma és a közelmúlt szenvedéseire, borzalmaira. Orrunk előtt a Kánaán, és nyakunkon a világ-pusztításának árnyéka. A legforróbb ígérek és a megdermesztőbb félelmek szaunájában élünk. Mégis rendíthetetlenül hiszem, hogy a józan ész fölülkerekedik a tébolyon, a békés építő törekvések legyőzik a romboló háborús szakadékokat, s hamarosan olyan világ köszönt ránk, amelyben jó élünk és jó alkotunk.”

Szervánszky Endre

1911. 12. 27. Kistétény –

1977. 06. 25. Budapest

Szervánszky Endre: *Fuvolaverseny (1952-1953)*

Szervánszky Endre művészi fejlődésének első periódusában, az 1936 és 1953 közötti időszakban Bartók és Kodály hagyományaihoz kapcsolódva alakította ki önálló, egyéni stílusát. Ide tartozik a *Fuvolaverseny* is, amelyről Barna István zenetörténész így írt:

„A hagyományosan tonális szerkesztésű Szervánszky-művek sorát az 1952-53-ban komponált *Fuvolaverseny* zárja le. Egyúttal ez a darab a szerző eddigi életművében az utolsó népdal-intonációjú zenekari alkotás. A megnyitó tétel széles ívelésű dallama és harmonizálása még teljesen e stílus jegyeit hordozza.”

Szervánszky Endre komponálás közben igyekezett a fuvola hangzási, technikai lehetőségeit kihasználni, miközben sikerült neki a hangszer „lelkét” is megszólaltatnia.

Szervánszky Endre: „*Concerto József Attila emlékére*” – bemutató (1955)

A költő születésének 50. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi műsorok közül is kiemelkedett Szervánszky Endre „*Concerto József Attila emlékére*” c. zenekari művének bemutatása:

1955. május 22-én a zeneakadémiai hangversenyen, a Rádiózenekar előadásában, Somogyi László vezényletével. Idézek néhány sort Barna István zenetörténész műelemzéséből, amely magyarázatot ad arra, hogy a zeneszerző miért írt minden tétel fölé egy-egy József Attila vers címet: „Szervánszky-nak nem az volt a célja, hogy a versek természeti képeit leutánozza, átmásolja a zene nyelvére. Ellenkezőleg: az egyes versek érzelmi és gondolati mélységeit kívánta kifejezésre juttatni s ezáltal a hangok világában akarta életre kelteni a költőnek, Szervánszky ifjúkori barátjának és művészi mintaképének lelki-szellemi portréját.”

Pándi Marianne *Hangverseny kalauzában* többek között ez olvasható a műről:

„Szervánszky Endre 1954-ben írt öt tételes *Concertója* felépítésében és tagolásában Bartók hasonló c. művét követi. Minden tétel mottója József Attila egy-egy költeményének címe.

Az első tétel zenei formája fantázia, a második tétel erőteljes scherzo. A *Concerto* középső tétele megrázó lassú zene, a „*Nagyon fáj*” c. költemény magányát, csalódottságát fejezi ki. Ezután lírai hangulatú pasztorál következik, áhítatos karácsonyi zene, a „*Betlehemi királyok*” népzenei inspirációjú feldolgozása. A zárótétel nagyszabású összefoglalás, a zeneszerző és a költő mondanivalójának harmonikus találkozása.”

Szervánszky Endre: *Hat zenekari darab* (1960, 1963)

1957-től kezdve az új magyar művekben kezdett feltűnni a korábban nálunk idegennek és lényegében tiltottnak számító, de nyugaton már a század 20-as éveitől kezdve alkalmazott zeneszerzés-technika: a dodekafónia, azaz, a tizenkét-fokú hangrendszer.

Ez a technika jelentkezett Kadosa Pál *Pian e forte* c. művében és Lendvay Kamilló *Hegedűversenyében* is. De miközben az új hazai próbálkozások java még a műhelyekben érlelődött, Szervánszky Endre a maga „szoba-tanulmányainak és meditációinak” eredményeként megkomponálta *Hat zenekari darabját*. Benne az egyes darabok 2-3 ütemes, tizenkét-fokú motívumsejtekből épülnek fel, variációs formában. A zeneszerző a modern bécsi mesterek újításainak ismeretében új hangot szólaltatott meg, amelynek 1960. januári bemutatója szenvedélyes vitát váltott ki: az 1950-es évek „bevált” magyar stílusának védelmezői és a nyugati zeneszerzés-technikai kísérletek iránt érdeklődők között. Kroó György zenetörténész így írt róla: „Szervánszky Endre új művének hangja és stílusa váratlan és szinte sokk-hatású.

Az új bécsi iskola sáncai mögött világgá kiáltja a maga rettenetes indulatait, amelyek 1960-ban formátlannak, sikolyszerűnek hangzanak, de a maguk erőteljesen magyar ritmusaival már nem akárhol, hanem a Duna–Tisza közén szólalnak meg. Innen viszi tovább a szél Európa felé. A *Hat zenekari darab* a magyar zenetörténeti fejlődés számára mérföldkövet jelent.

Ez a kompozíció ütötte az első rést a régi stílus falán. Ezt a darabot „vette észre” a magyar kultúrpolitika és a közönség, ez tette tudatossá a már néhány éve tartó erjedést.

S miután Szervánszky a beérkezett, tekintélyes tanár-generáció egyik legtehetségesebb képviselője volt, műve és a benne kifejeződő fordulat felmérhetetlen hatást gyakorolt a közép- és fiatalokra.”

A Szervánszky-mű bemutatójával kapcsolatosan idézem még Breuer János zenetörténész szavait is: „Úttörőnek lenni semmiképp nem hálás feladat. Nem bizonyos, hogy az első fecske a legszebb. De ez a mű példát mutat arra, hogy a magyar zeneszerzőnek nem feláldoznia kell a saját tradícióit, hanem egyesítenie a megtermékenyítő nemzetközi áramlatokkal.

Mint minden, ami új és jelentős, ez a mű is igen nagy vihart keltett, széleskörű és szabad vitát váltott ki, amit csupán az árnyékolt be, hogy a Rádió vezetői – ha átmenetileg is – levették a művet a műsorról.”

Szervánszky Endre *Hat zenekari darabjának* rádió-bemutatója végül is 1963. augusztus 27-én volt, a Rádiózenekar előadásában, Lehel György vezényletével. Csupán három évnek kellett elteltie, és a mű második előadása már különösebb szenzáció nélkül zajlott le.

Elhunyt Szervánszky Endre zeneszerző (1977)

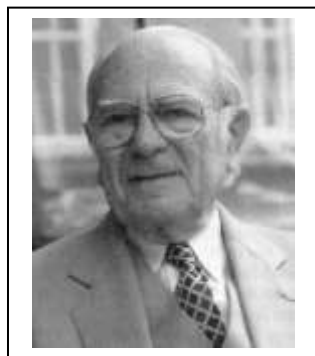
1977. június 25-én 66 éves korában elhunyt Szervánszky Endre zeneszerző, főiskolai tanár.

Az egyik jó barát, Raics István búcsúztatójából idézek: „Négy évtizedes, nagy csúcsokat bejáró zeneszerzői pálya s majdnem ugyanekkora időközt felölelő pedagógusi tevékenység zárult le Szervánszky Endre távozásával. Pályakezdő szakaszában Bartók Béla búvóletében élt. Jellemző emlék: külföldön jelent meg Bartók *Mikrokozmosz*ának hat füzeté – a kotta szinte az utolsó pillanatban érkezett Budapestre, a háborúval fenyegetett Európán keresztül. Mohón vetettük rá magunkat. Szervánszky elemző-szenvedélye tekintélyes időt fordított tanulmányozására, s ez rakta le alkotómunkájának elméleti alapjait, ez fordította következetesen és módszeresen a tudatos munka felé. Tanított és komponált, - nyugtalan, tépelődő, vívódó világa a kibontakozás szellemét kereste. Fiatal éveinek alakulásában sajátos módon osztozott a közösség és a magány. Erkölce nagyon is közösségi volt, magánya pedig – a magába szálló embernek, az „egyedi példánynak” elvonulása.”

A fiatal Szervánszky Endre esztétikai mércéje Bartók Béla mellett József Attila volt.

A József Attila-élmény, - amely a költővel való barátság emlékéből táplálkozott – elsősorban az 1954-ben komponált *Concerto József Attila emlékére* c. alkotásában jutott kifejezésre.

A Szervánszky Endrére emlékező írások egyike így fejeződött be: „Fejlődése oly dinamikus volt, hogy életművét korántsem mondhatjuk befejezettnek. A végső következtetéssel, az érett-kori nagy alkotásokkal adósunk maradt a zeneszerző. Ő a kérdések merész felvetésére vállalkozott - a választ azonban, e kérdésekre – most már tanítványainak kell megadniok.”

Pongrácz Zoltán

1912. 02. 05. Diószeg (ma Szlovákia) –

2007. 04. 03. Budapest

Pongrácz Zoltán a Rádió verbunkos pályázatának egyik nyertese (1935)

1935-ben a Magyar Rádió, megindulásának 10 éves jubileumán, irodalmi és zenei pályázatot hirdetett. Elsőként a verbunkos pályázat eredményét hirdették ki. Az 52 beérkezett pályamű közül az ezer pengős díjat megosztva Losonczi Lajos és Pongrácz Zoltán nyerte.

Losonczi Lajos a Református Teológia ének- és zeneelmélet tanára volt.

Pongrácz Zoltán, az akkor 23 éves fiatalember, a *Nemcsak nyelvében, hanem dalaiban is él a nemzet* jeligéjű, három tételes szvit szerzője a *Rádióélet*nek így nyilatkozott:

„Korán kezdtem zenével foglalkozni. 14 éves koromban írtam az első kompozíciót, melyet egymás után követett a többi. Egy színdarabhoz írott kísérőzenémet a Rákóczi gimnáziumban adták elő. Most végeztem a Zeneakadémián, ahol 5 évig Kodály Zoltán növendéke voltam.

Tanárom hatására éveken át sok száz eredeti népdalt gyűjtöttem.

Egykori iskolámban, a Rákócziánumban kezdtem tanítani. Díjnyertes darabomat nem népdalok alapján, hanem saját motívumaimból felépítve, magyaros stílusban, de eléggé modern szellemben komponáltam.”

Pongrácz Zoltán *Szimfóniájának* bemutatója (1938)

1938. március 20-án a Vigadóban hangzott el először Pongrácz Zoltán *Szimfóniája*,

a *Magyar szerzők bemutató estjén*. A Székesfővárosi Zenekart Kenessey Jenő vezényelte.

Pongrácz Zoltán a Budapesti Zeneakadémián 1930 és 1935 között Kodály Zoltán irányítása mellett tanult zeneszerzést, majd Bécsben folytatta tanulmányait karnagyképző szakon.

A 26 éves komponista ekkor írta a *Szimfóniát*.

Horusitzky Zoltán kritikája a *Zene* című folyóiratban jelent meg:

„Pongrácz Zoltán vonósszenekari szimfóniája értékes, jó zene. A tételek szervesen fejlődnek, bontakoznak ki a formai csúcspontig, amelynél az alkotó lelke a legjobban kifelé fordul, s a legtöbbet adja a művészet titkaiból. A tehetséges fiatal komponistától még sokat várhatunk.”

Pongrácz Zoltán: *Gamelán zene* (1942)

1942. március 2-án a Zeneakadémián hangzott el a *Magyar szerzők új műveit* bemutató hangverseny, amikor Pongrácz Zoltán *Gamelán zene* című darabja nagy meglepetést keltett, mivel a távoli egzotikus népek hangforrásait, hangszíneit használta fel játékos formában. Sokakban felmerült a kérdés, hogy Kodály Zoltán korábbi zeneszerzés tanítványát vajon mi inspirálta e mű komponálására?

Pongrácz Zoltán a budapesti Zeneakadémia elvégzése után ösztöndíjasként nyugat-európai városokban folytatta tanulmányait. Így 1940-41-ben összehasonlító zenetudományi kutatásokat végzett a Berlini Humboldt egyetemen és főleg az egzotikus népek zenéjével foglalkozott. Az európaiaktól nagyon eltérő harmónia és ritmusvilág, a különleges hangszerek mély hatással voltak Pongrácz zeneszerzői munkásságára is. E hatás eredményeként született meg a *Gamelán zene* című kompozíciója. A hangverseny után megjelent kritikák közül Lányi Viktor *Pesti Hírlap*ban közölt írásából idézek: „Pongrácz Zoltán *Gamelán zene* című háromtételű szvitjét az operaházi zenészek kitűnő kamaraegyüttese adta elő. A különleges összeállítású jávai gamelán zenét csak hírből ismerjük. Ahogyan Pongrácz elénk varázsolja egy szál hegedű, halk fuvola, érzéken bűgő vibrafon, néhány ütő- és zörejangszer, valamint hegedűfekvésben virtuózan játszó nagybőgő álmatag összjátékával, - a diszkrét és érdekes stilizáló kísérletet, a hangulat hitelességét nem lehet elvitatni.”

Pongrácz Zoltán zeneszerző (1991)

1991. január 6-án kezdődött: *Pongrácz Zoltán zeneszerző művészi portréja* címmel Szigeti István hét részes sorozata. A szerkesztő a következő „Művészköszöntőt” írta a *Rádióújság*ban: „Pongrácz Zoltán egyike a magyar zeneszerzés nagy öregjeinek. Bár saját teóriája szerint legfeljebb az érett férfikorban van. Ugyanis dédapja 70, nagyapja 80, apja pedig 90 évig élt, s az egyszerű számtani haladvány alapján neki kerek 100 esztendő dukál. A barátok, tanítványok és tisztelők legalább ennyit kívánnak most, február 5-én 79. születésnapja alkalmából, ugyanilyen szellemi és fizikai frissességben.”

Pongrácz Zoltán 1912-ben született Diószegen (ma Szlovákia). 1935-ben Kodály Zoltán zeneszerző növendékeként kapott diplomát a budapesti Zeneművészeti Főiskolán, majd Németországban és Ausztriában folytatta tanulmányait. A 60-as években érdeklődése az elektronikus zene felé fordult. Hollandiában, az utrechti egyetemen tanulta meg az elektronikus zeneszerzés elméleti és technikai részét. Ettől kezdve alkotóként, majd pedagógusként e zeneirányzat vezető képviselője hazánkban.

Most azonban mégsem az ezzel kapcsolatos eredményeiről és sikereiről szólok, hanem a Debrecenhez kötődő korszakáról, amikor a Zeneművészeti Szakiskolában tanított, - mindazoknak szerencséjére, akik 1954 és 1963 között tanítványai lehettek.

Pongrácz tanár úrnak nemcsak zenetörténeti órái nyújtottak élményt, hanem két görög témájú művének előadása is. E sorok írója, a Kodály kórus tagjaként 1958-ban részt vett az *Apollón Muzagetész* című kantáta bemutatásában.

A női karra és hangszer-együttesre írt kompozíció tanulása – énektechnikában, intonációban és hangvételben igen nagy nehézséget ró az előadókra. A másik emlékezetes nap: az *Odysseus és Nausikaa* című operájának premierje 1960 májusában, a Csokonai Színházban.

Pongrácz Zoltán: *Az utolsó stáció* – opera (1999)

1999. december 15-én a Pesti Vigadó különleges hangverseny helyszíne volt. A Rádiózenekar és kiváló énekesek, valamint az ELTE énekkara Kovács László vezényletével, ismeretlen operák részleteit mutatta be. Elhangzott: Dubrovay László *A váltságdíj*, Huszár Lajos *A csend* és Pongrácz Zoltán *Az utolsó stáció* című operájának részlete, valamint Takács Jenő *A holdbéli csónakos* című táncjátéka, amely Weöres Sándor mesejátékához készült.

A különleges bemutatók közül Pongrácz Zoltán *Az utolsó stációját* emelem ki, Hollós Máté *Művek bontakozóban* című interjújának részleteit idézve. Pongrácz Zoltán zeneszerző a legkülönösebb életutat járta be. 1912-ben született Diószegen (ma Szlovákia). A Zeneakadémián 1935-ben kapott diplomát Kodály Zoltán növendékeként. A következő öt évben folytatta tanulmányait Berlinben, Bécsben, Salzburgban és Lipcsében Korrepetitor volt a Magyar Királyi Operaházban, majd karmester a Rádióban. 1954-től kezdve tanított a Debreceni Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakiskolában. A 60-as években érdeklődése az elektronikus zene felé fordult. A darmstadti és a kölni tanulmányok után Hollandiában az utrechti egyetemen – magyar zeneszerzők közül elsőnek szerzett képesítést elektronikus zenéből. 1975-1995-ig a budapesti Zeneakadémián az általa létrehozott elektronikus zeneszerzés-szak tanára volt.

Pongrácz Zoltán egyike volt a magyar zeneszerzés nagy öregjeinek. (2007. április 3-án, 95. születésnapja után két hónappal halt meg.)

És most visszatérek *Az utolsó stáció* című operájára, amelyről többek között ezt mondta: „1960-ból származik *Odüsszeusz és Nauszika* című operám, amelyet Debrecenben mutattak be. A 80-as években pedig a Szegedi Nemzeti Színház felkérésére, az akkori igazgató, Pál Tamás biztatására komponáltam operát Polner Zoltán szegedi író szövegére.

Címe: *Az utolsó stáció*. A történet a pogány kor végén, a kereszténység kezdetén játszódik, amikor e kettő még egymásba fonódott. A helyszín: a világ valamelyik országának fővárosa – tehát idő és hely nagyon tágra értelmezett. Az eredeti partitúrában szimfonikus zenekar és elektronika szerepelt. A mitikus tartalmakat az elektronika, a ma játszódó eseményeket a zenekar szólaltatta meg.”

Pongrácz Zoltán *Az utolsó stáció* című operájának színházi bemutatása körül nagyon sok bonyodalom lehetett. A Rádiózenekar jóvoltából azonban legalább részletet ismerhetett meg belőle a közönség: Frankó Tünde, Várhelyi Éva, Mukk József és Bordás György operaénekesek közreműködésével.

Maros Rudolf

1917. január 19. Stachy (Csehszlovákia) –

1982. augusztus 2. Budapest

Maros Rudolf: *Vonósszimfónia* (1957)

Maros Rudolf 1942-ben fejezte be tanulmányait Kodály Zoltán növendékeként.

1956-ban komponált *Vonósszimfóniáját* 1957. november 3-án mutatta be a Rádiózenekar Lehel György vezényletével. Várnai Péter, a zeneszerzőről készült monográfiájában így fogalmazta meg Maros művének lényegét: „*A Vonósszimfónia* Maros Rudolf talán leglírikusabb, legszenvedélyesebb alkotása. Az eddig rá jellemző, többnyire játékos, de legalábbis a külső világ látható színeiből, jelenségeiből, mozgásformáiból adódó belső mondanivaló, azoknak zenei tükröződése itt átadja a helyét valami mélyről fakadó, nagy-pátoszu érzelmvilágnak. Mintha az önmagára találás öröme énekelne ebben a Szimfóniában, főleg az érzelmi szépségekben leggazdagabb lassú tételben.”

A fiatalabb korosztály képviselőjének, Farkas Zoltánnak a kritikájából is idézek:

„*A Vonósszimfónia* – természetes módon – saját korának tipikus zenei nyelvét beszéli, azt a stílust, amelyet 1956-ban egyáltalán művelhetett idehaza egy zeneszerző. Ám a közérthetőség és a népies jelleg követelményének nagy tehetséggel, s igen szerencsés kézzel tesz eleget a komponista. El kell gyönyörködnünk a kompozíció természetességében, a bőven áradó dallami invenció hallatán, a formálás kerekességében s a szerkezet klasszikus arányaiban.

Az sem zavar, hogy a *Vonósszimfónia* bizonyos pillanataiban Bartók *Divertimentó*jára emlékeztet. Lehetne ez másként 1956-ban? Nem epigon műről van szó, hiszen Maros Rudolf egyéni hangja kihallható a kompozíció minden egyes üteméből. Egészen természetes, hogy erre az apparátusra komponálva a szerző a maga módján hasznosít néhányat a nagy előd *Divertimentó*jának tapasztalataiból.”

Maros Rudolf: *Ricercare* (1959)

Maros Rudolf *Ricercare* c. darabjáról Pándi Marianne ezt írta: „1959-ben, a Tanácsköztársaság 40-éves jubileumára kiírt zeneszerzői pályázaton Maros Rudolf a nagy-zenekarra írt *Ricercare* c. darabjával vett rész és nyer díjat. A mű egyrészt, műfajával visszatekint a fuga elődjét jelentő kora-barokk ellenpontos műformára, másrészt, zeneszerzői eszközeivel előre mutat, legalábbis a jelenkori haladó stílus felé tájékozódik.”

Várnai Péter zenetörténész arról írt, hogy a zeneszerző útja hogyan vezetett a modern zene új irányzatai felé: „Maros Rudolf élete színesebbé és élményekben gazdagabbá válik az ötvenes években. Több utazást tesz Belgrádban, részt vesz a varsói fesztiválokon, majd 1959-ben végig hallgatja a darmstadti modern-zenei kurzusokat és a hozzájuk kapcsolódó hangversenyeket. Az ott tapasztalt zenélési mód, a maga szigorú törvényeivel és szerkesztési szabályaival, a zenekari hangzás teljesen új lehetőségeivel utat mutatott Marosnak. Az új stílus első darabja az 1959 őszén befejezett zenekari *Ricercare*.”

Maros Rudolf: *Eufonia* 63 (1964)

Az új zene és a Rádió címmel jelent meg Bónis Ferenc írása a *Rádióújság*ban, amelyben többek között ez olvasható: „Tagadhatatlan, hogy sokan idegenkednek az új zenétől, helyesebben mondván, az utolsó 50 év (!) számos zenei kezdeményezésétől. Az új zenei nyelv megteremtése szokatlanul, nem egyszer bonyolult módon nyilvánul meg és a hallgatótól aktív figyelmet követel. A Rádió igyekszik gondos válogatásban bemutatni korunk legfontosabb zenei törekvéseit. Az utóbbi években több százra tehető azoknak a magyar és külföldi műveknek a száma, melyeket a közönség a rádióban hallhatott először.”

Az új magyar művek bemutatásában a Rádiózenekar és karmestere: Lehel György mutatott jó példát. Az ő előadásukban hangzott el első alkalommal Maros Rudolf *Eufonia* 63 című alkotása is, 1964. február 29-én a Zeneakadémia hangversenyén.

Akkor még talán nem lehetett tudni, hogy ez a mű egy sorozat első része, hiszen a következő években még két hasonló elnevezésű kompozíció követte. Ezért előre lépek az időben, és Várnai Péter írásából a három *Eufoniáról* szóló részt idézem:

„Maros Rudolf 1963 tavasza és 1965 karácsonya között három azonos című és csak sorszámmal megkülönböztetett zenekari darabot írt. Mindhárom címe *Eufonia*, azaz „széphangzás”. A szerző ezekben a darabokban a mi korunkra jellemző külső és belső széphangzás megvalósítására törekedett. Míg az első *Eufonia* zenekara csak vonósokból és ütősökből áll, a másodiké fa- és rézfúvót foglal magában az ütösök mellett, az *Eufonia 3* egyesíti a két apparátust.”

Az *Eufonia 63* bemutatója után Fábián Imre így írt: „Az est magyar ősbemutatója Maros Rudolf *Eufonia 63* c. kompozíciója azt bizonyította, hogy szerzője következetesen megmaradt azon az úton, melyre néhány évvel ezelőtt lépett. Új zenekari tanulmányának címe arra utal, hogy Maros a modern zenekari széphangzás lehetőségeit és kifejezéseit kutatja. Inkább műhelymunkának tekinthető tehát. Lehel György a tőle már évek óta megszokott biztonsággal és lelkiismeretes előkészítő munkával adott képet a magyar újdonságról.”

Idézek még Breuer János kritikájából is: „Maros Rudolf *Eufonia 63* című alkotása hűen tükrözi a zeneszerző fejlődésének útját. Az *Eufonia* mesteri tudással és mérnöki pontossággal kiiktatta a hagyományos, vagy mai értelemben vett dallamot, ritmikát, de felszámolta a szenvedély, az indulat, általában az érzelem megnyilvánulásának lehetőségét is. Zavarba hoz ez a zene, nehéz rezonálni rá. Minden taktusa külön-külön elgyönyörködtet finom ötleteivel, s az egészből mégis annyira hiányzik valami összefoglaló erő, talán egy bármily kurta dallamfoszlány, vagy egy ritmikus mag, vagy talán az sem, csak egy kitörés, egy jóra való sokk, vagy valami más, amit Maros Rudolf esetleg az idei esztendő eufóniájában fog mélyrehatóan megvalósítani.”

Maros Rudolf: *Kamarazene 11 előadóra* (1968)

A Budapesti Kamaraegyüttes bemutatkozó hangversenyének műsorán szerepelt Maros Rudolf *Kamarazene 11 előadóra* c. műve is. A darab felvételét a Rádióban 1968. május 22-én mutatták be. A zeneszerző akkor a *Rádióújságban* ezt írta művéről:

„Az *Eufonia*-sorozat korszerű zenei nyelvét folytatva igyekeztem új hangzást kikísérletezni egy kisebb létszámú együttesre. A 11 hangszeres *Kamarazene* ősbemutatója 1967-ben az Egyesült Államokban, a Dartmouth Fesztiválon volt. A nagyszerű hazai felvételt a frissen alakult, Mihály András vezette kamaraegyüttes készítette. Művem augusztusban a Darmstadti Fesztiválon, jövő tavasszal pedig a Zágrábi Biennálén lesz műsoron.”

Maros Rudolf zeneszerző emlékezete (1982)

1982. augusztus 2-án súlyos betegség után, életének 66. évében elhunyt Maros Rudolf zeneszerző. A Magyar Rádió különös megbecsüléssel viseltetett iránta: műveinek nagy részét a Rádiózenekar játszotta elsőként Lehel György vezényletével. A Zenei lektorátus tagjaként pedig véleményezte a magyar komponisták darabjait. Mivel ezt a felelősségteljes munkát is hivatott pedagógusként végezte, az idős mesterek és az új utakat kereső fiatalok egyforma bizalommal adták át neki partitúrájukat. És a segítő készség nem maradt el.

A Rádió emlékműsorában Láng István zeneszerző többek között ezt mondta:
 „Ha Maros Rudolf művészi, tanári és emberi magatartását egy szóval kellene jellemeznünk, akkor keresve sem találhatnánk jobb szót, mint három részes zenekari művének a címét az: Eufóniát – ami magyarul jóhangzást, széphangzást jelent. Nem stílusokban, hanem a zene eszményében gondolkodott. Ezért akart és tudott férfikora delén megújulni. A sikeres Kodály és rövid Alois Hába tanítvány így jutott arra a gondolatra, hogy 40-ik évén túl, a Zeneművészeti Főiskola tanáraként, nyaranta kurzusokra utazzon külföldre. Ám az ott tapasztaltakat gondosan mérlegelte: az új zeneszerzési módszerek stílusváltást eredményeztek ugyan, de eszményváltást nem.” Muzsikuskörökben közismert, hogy Maros Rudolf szenvedélyesen gyűjtötte a legújabb 20. századi műveket: külföldi útjairól kottákat, hanglemezeket hozott haza és a nyugati rádióállomások által közvetített műsorokat magnetofonnal rögzítette. Pályatársait, barátait és a kezdő zeneszerzőket rendszeresen meghívta lakására, hogy együtt tanulmányozzák a nálunk még eléggé ismeretlen darabokat.

Maros Rudolf: *Szvit* hárfára (1984)

Maros Éva, kiváló hárfaművésznőnk még csak a Zenekonzervatóriumban tanulta a különleges hangszer játékmódját, az év végi vizsgakoncerten azonban olyan jól szerepelt, hogy édesapja: Maros Rudolf zeneszerző ajándékkul komponálta számára a *Szvitet*. A hárfaszóló előadása rendkívüli ügyességet és kiművelt technikát igényel. Tételei: a *Notturmo* lassú tempójú éji zene, a *Toccata* gyors, virtuóz, hullámozó jellegű muzsika, a *Naenia* fájdalmas panasz dallamot szólaltat meg, az utolsó, negyedik tétel pedig a virtuóz *Rondo*. (A *Toccata* sokak számára ismerősen csenghet, hiszen a Televízió „Vers mindenkinek” című, egykor oly népszerű sorozatának felvezető zenéje volt.) A Rádióban a *Szvit*ről több alkalommal is készült felvétel – a technikai adottságok fejlődésével egyre jobb minőségben. Az 1984. december 3-ai új hangfelvétel nyerte el mind a közönség, mind a kritikusok zsűrijének első díját a kamarazene kategóriában.

Mihály András

1917. november 6. Budapest –

1993. szeptember 19. Budapest

Mihály András: *Gordonkaverseny* (1954)

Mihály András zeneszerző, pályája során sokszor volt kapcsolatban a Rádióval.

Mindig figyelemmel kísérte a zenei műsorokat, mint ahogy ezt az 1954. februárjában a rádióújságban megjelent interjú részlete is igazolja: „A Rádió műsora legyen sokoldalú, nem lehet feladata, hogy csak harsogó kantátákat, vagy csak kuplékat adjon. Tehát: további jelentős helyet kérünk a komolyzene számára, ez a kultúra, a fejlődés felé vezető út.

A hallgatók a szórakozás mellett, vagy éppen szórakozva, gyarapítani akarják műveltségüket. Ebben pedig a Rádiónak segíteni kell őket zenei vonalon is.”

Mihály András kompozíciói is gyakran szerepeltek a műsorban. Az 1953-54-es hangversenyévad egyik legsikeresebb zeneműve az ő *Gordonkaversenye* volt, melynek elismeréseként Kossuth-díjjal jutalmazták. Sikerének egyik titka az volt, hogy jól ismerte a hangszer adottságait, mivel pályáját maga is gordonkaművészként kezdte. „A *Gordonkaverseny* bemutatója után a közönség és a kritika egyaránt megállapította, hogy igényesen szerkesztett, tartalmas, a hangszer lehetőségeit pompásan kihasználó új versenyművel gazdagodott a magyar zeneirodalom.”

Mihály András zeneszerző-karmester emlékezete (1993)

1993. szeptember 19-én 76 éves korában meghalt Mihály András zeneszerző-karmester – így szólt a rövid hír.

Mihály András pályája során több embernek való munkát végzett: mint zenekari gordonkaművész, kamarazene-tanár, karmester, zenepolitikus, a Rádió zenei lektora, az Operaház igazgatója és mint zeneszerző. E sok tevékenység közül – rá emlékezve – a Rádióval való kapcsolatát emelem ki, ugyanis 1962-től 1978-ig a Magyar Rádió zenei lektora volt. Egy beszélgetés alkalmával így szólt erről a felelősségteljes munkáról:

„A lektor feladata, hogy engedélyezze az új darabokat. Tehát el kell olvasni minden beadott műkottáját és jelezni, mi az, ami a Rádió műsorába való. Fontos, hogy figyeljünk – főleg a pályakezdő, fiatal kollégákra, hogy milyen irányban fejlődnek. Olyan komponisták jelentkezésénél lehettem én – egy ilyen segítő, figyelő ember – mint például Balassa Sándor, de bizonyos mértékben Durkó Zsolt, Bozay Attila, Sárosi László, Jeney Zoltán esetében is. Ez nem azt jelentette, hogy mindennel lelkesen egyetértettem, amit csináltak. De részben a lektori munka, részben pedig a Budapesti Kamarazenekar vezetése következtében elég szoros kapcsolatunk alakult ki a fiatalabb zeneszerzőkkel. Mindenesetre érdeklődtem munkájuk iránt és igyekeztem segíteni. Nekem nagyon izgalmas dolog volt így benne lenni egy fejlődő, sokféle irányba haladó zenei életben, és szinte rajtatartani kezemet a pulzusán.”

Az új magyar zene előadója évtizedeken keresztül Lehel György volt a Rádiózenekar élén, Mihály András pedig a Budapesti Kamarazenekar vezetőjeként. Arra a kérdésre, hogy nem volt-e közöttük bizonyos konkurencia, vagy átfedés – Mihály így felelt:

„Tevékenységünk egyáltalán nem ütközött, hiszen Lehel György mindig zenekarokat vezényelt, én pedig inkább kamaraegyüttesekkel foglalkoztam, tehát szinte kiegészítettük egymást. Különböző is baráti volt közöttünk a kapcsolat. Ő mutatta be *III. szimfóniámat* – kiválóan. És amikor arról volt szó, hogy a *Gordonkaversenyemet* hangfelvételekre rögzítik, mindjárt Lehel György karmesterre gondoltam.”

Mihály András 75. születésnapján – 1992. november 7-én – köszöntötték pályatársai, tanítványai. A következő születésnapot már nem érte meg.

Sári Tibor

1919. május 10. –

1995. május 10. Budapest

Sári Tibor: *Tavaszi concerto* (1960)

1960. április 1-jén az ünnepi hét egyik eseményeként hangzott el Sári Tibor 1945 tavaszának emlékére komponált *Tavaszi concerto*-ja. A zeneszerző a következőket nyilatkozta művéről:

„A *Tavaszi concerto* 1955-ben készült Magyarország felszabadulásának 10. évfordulója alkalmából. A négytételes mű a természet újjáéledésével kapcsolatos akkori érzelmeinket kívánja ábrázolni. De miként a tavasz érkezése sem rügyfakadásból, lágy szellőből és napsütésből áll csupán, hanem bizony a halódó tél utolsó erejét kiadó orkánból, jeges árvizek dermedtő leheletéből is, 1945 tavaszának első napjaiban a felszabadulás mámorító érzése mellé odaszegődött a gyász, a kétségbeesés érzése is, látva lerombolt házainkat, hidainkat, örökre megfosztva meggyilkolt szeretteinktől. Akkori érzésvilágunk eme ellentétességének kifejezését szolgálja a három szólóhangszer és a zenekar szembeállításával.”

Sári Tibor *Tavaszi concerto*-jának előadója: Szabenyi János fuvola-, Mauthner Anna mélyhegedű- és Dénes Vera gordonkaművész, valamint a Magyar Állami Hangversenyzenekar volt. Vezényelt Sándor Frigyes, akinek a mű ajánlása szól.

Sári Tibor: *II. szimfónia* (1975)

1975. június 24-én hangzott el első alkalommal a Rádió műsorában Sári Tibor *II. szimfóniája*, a Rádiózenekar előadásában, Lehel György vezényletével. A Zenei Főosztály felkérésére készített alkotást a Zeneakadémián mutatták be nagy sikerrel, középiskolások számára tartott hangversenyen.

Kárpáti János zenekritikájából idézek: „Sári Tibor, az 1967-ben befejezett *Hódolat Mikisz Theodorakis* előtt címet viselő *I. szimfóniája* még számos műfaji problémát hordozott magában. A most bemutatott *II. szimfónia* ehhez képest érettebb, letisztultabb. A szólamok bonyolult szövedékéből idézetszerűen zárt melódia emelkedik ki: régi magyar dallam, melyet a 17. századból származó Vietórisz-kéziratból ismerünk *Térj meg bujdosásidből* szöveggel.

Nagy zeneszerzői „trouvaille”, ötlet, ahogyan Sárainak sikerült megtalálnia az emberi hang beléptetését: a zenei felépítés csúcspontjáról, a hangszerek szövetéből, a magas regiszterből szinte észrevétlenül ereszkedik alá a vokális szólam és csak azután hangzik fel a természetes egyszerűségű, összefoglaló és lezáró funkciójú melódia. A szoprán szólót Szőkefalvi-Nagy Katalin énekelte, igazi kultúrával és mélyen megértve a szerző elképzeléseit.”

Emlékezés Sárai Tibor zeneszerzőre (1995)

1995. május 10-én családtagjai és barátai még köszönthették 76. születésnapján Sárai Tibor zeneszerzőt, ám a következő nap hajnalán örökre elaludt.

Sárai Tibor a komponálást és a Zeneakadémián végzett tanári hivatását szerette legjobban. Pedig ezek mellett felsorolhatatlanul sok funkcióban volt a magyar zenekultúra kitartó és fáradhatatlan munkása. Szenvedélyes közéleti emberként mindegyik beosztásában muzsikusként társainak érdekeit védte, támogatta – ha tehetette. Egy 1989-es beszélgetésben felidézte a Rádióhoz fűződő „gyötrelmes” 50-es évekbeli emlékeit is: „Vezető beosztás abban az időben párthatározat alapján történt, én is így kerültem a Rádióba. Először 1949 májusától szeptemberéig voltam ott, majd Szirmai István, a Rádió akkori elnöke közölte velem az újabb párthatározatot, mely szerint a Népművelési Minisztériumban kapok feladatot. Aztán Révai József adta tudtomra a következő utasítást, hogy újra visszamegyek a Rádióba.

Ez alkalommal 1950-ben a Műsorigazgatóságon, majd fegyelmi büntetés miatt egy fokkal alacsonyabb beosztásban, a Zenei osztály vezetőjeként dolgoztam 1951 és 1953 között. Akkoriban az osztályvezetőnek mindenre kényszerűen figyelni kellett. A műsorban művészi szempontok alig jöhettek számításba. Nagyon kellett örködni azon, hogy mégiscsak hangozzanak el olyan művek is, amelyek a zeneművészetet reprezentálják. 1953-ban egy egész csoportot – mint mondták „a nép ellenségeit” távolították el a Rádióból, köztük engem is. Különösebb indoklás nélkül közölték, hogy félórán belül hagyjuk el az épületet. Egészségileg, idegileg nagyon nehéz volt ezt elviselni. De ha az egész életen át tartani kell a feszültségeket, akkor idős korra gyorsabban romlik az ember egészsége. Sok mindent átéltem az életemben, a deportálástól kezdve a fronton való aknaszedésig. De a rémálmaim nem erről szólnak, hanem arról, hogy a Rádióban vagyok 1951-ben.”

Sárai Tibor művei közül a vonószonékarral írt *Szerenádját* 1947-ben Ferencsik János, *Tavaszi koncertóját* 1955-ben Sándor Frigyes, a 60-as évektől keletkezett alkotásai javát Lehel György mutatta be, mint például a *János vitéz* című táncjátékának hat jelenetét, valamint az emberi és művészi meggyőződést sugárzó alkotásokat: a *Változatok a béke témájára* és a *Krisztus, vagy Barrabás* című nagyszabású oratóriumait.

Sugár Rezső

1919. október 9. Budapest –

1988. szeptember 22. Budapest

Sugár Rezső *Hősi ének* c. Hunyadi oratóriuma (1952)

A Magyar Rádió zenei bemutatói közül az egyik legjelentősebb mű Sugár Rezső *Hősi ének* c. Hunyadi oratóriuma volt. 1952. október 15-én a Zeneakadémiám hangzott el először a Rádió ének- és zenekarának első bérleti hangversenyén, Szecsődy Irén, Tiszay Magda, Rösler Endre és Jámbor László szólójával, Somogyi László vezényletével. A nagy sikert aratott bemutató után Péterfi István kritikus ezt írta: „Fiatal zeneszerző-nemzedékünk egyik legtehetségesebb, legképzettebb tagjának, Sugár Rezsőnek eddigi műveit messze felülmúló, pompásan sikerült kompozíciója a *Hősi ének*. Témaválasztása, nagyvonalú megszerkesztése, részleteinek kidolgozása példamutató. Hunyadi János nándorfehérvári győzelméről és azt követő haláláról szól az oratórium, amely Romhányi József költői, jól énekelhető szövegére készült.

Az előadásról a legmelegebb dicsérettel szólhatunk: ilyen szeretettel, lelkesedéssel kell a magyar szerzők új, értékes műveit bemutatni. A *Hősi ének* fogadtatásáról is megemlékezünk: csak ritkán lehetünk tanúi ennyi és ilyen rendkívül forró ovációnak. Új, hivatott, fiatal, magyar szerző avatásának ünnepélyévé vált a hangverseny.”

A kritikus külön kiemelte, hogy az oratórium legszebb, 12. tétele: a szopránária, amely elsiratja Hunyadi Jánost, a hős vezért - Szecsődy Irén gyönyörű hangján szólalt meg.

Sugár Rezső: *Divertimento* (1958)

A zeneszerzők nemzetközi megmérettetésének egyik helyszíne az úgynevezett „párizsi tribün” (Tribune Internationale des Compositeurs), amelyről a *Rádióújság* 1958. júniusában így írt: „Az UNESCO Zenei Tanácsa évenként ülést tart Párizsban a tagállam-rádiók zenei osztályainak részvételével. Minden résztvevő ország bemutatja zeneszerzőinek az utóbbi években keletkezett kiemelkedő alkotásait (részben magnetofonról, részben partitúrából).

Néhány kiemelkedő zeneművet, melyet titkos szavazás útján választanak ki, minden ország rádiója köteles az ülést követő hangversenyidényben nyilvános hangversenyen bemutatni.

A Magyar Rádió 1957. júniusában vett részt először a Zenei Tanács ülésén. Nagy elismerése a mai magyar zenének, hogy a választott darabok között több magyar szerző műve is szerepelt, amelyek a világ minden jelentős adóállomásán előadásra kerültek.”

Az 1958. június 18-án megtartott stúdióhangversenyen a Magyar Rádió szimfonikus zenekara Lehel György vezényletével előadta **Sugár Rezső *Divertimentó***ját, amely az UNESCO választottjai között szerepelt. Pándi Marianne zenetörténész ezt írta a műről: „A negyvenes és ötvenes évek fordulóján népszerű műfaj volt Magyarországon a divertimentó. Sugár Rezső 1948-ból való kompozíciója e korszak értékes dokumentuma. Az egyes tételek élére, az előadási utasításban a zeneszerző rendre odaírta a tételek jellegére vonatkozó jelzőit is: ennek értelmében az első tétel nyugodt, a második fájdalmas, a harmadik erőteljes, a negyedik éneklő, az ötödik pedig határozott muzsika. Az egész művet – mint Sugár valamennyi szerzeményét – lírai karakter jellemzi.”

Sugár Rezső: *Savonarola* – oratórium (1982)

1982. február 14-én mutatták be Sugár Rezső *Savonarola* című hatalmas oratóriumát a Zeneakadémia nagytermében. Az öt férfi szólista között a címszerepet Melis György énekelte, a Magyar Rádió ének- és zenekarát, valamint Gyermekkórusát Kórodi András vezényelte.

Az 1919-es születésű Sugár Rezső a Zeneakadémián abba az évfolyamba járt, amelyik utoljára tanulhatott Kodály Zoltánnál zeneszerzést. Tanulmányai befejezése után tanított, 1968-ban lett a Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés tanára. 1952-ben mutatták be rendkívüli sikerrel *Hősi ének* c. Hunyadi Jánosról szóló oratóriumát, amely magasan kiemelkedett a korszak zenei terméséből. A zeneszerző egyéniségéről egyik méltatója így írt: „Sugár Rezső energikus, robbanékony és szenvedélyesen őszinte alkat. Nem tartja magát tévedhetetlennek, de igazát – pontosabban: hitét – meggyőződéssel vallja. A nagy témák izgatják: eszmék és cselekvések összeütközése, az emberiség drámai pillanatai, a történelem forró helyzetei. Keresi és kutatja a megoldást, a feloldást.”

Sugár Rezső mélyen elgondolkodott azon, hogy mi a fontosabb a művészetben: az igazság, vagy a szépség. Ennek nyomán jutott eszébe *Savonarola*, a 15. században élt szerzetes, aki a Mediciek reneszánsz pompájú Firenzéjében a társadalmi igazság nevében ostromozta a gazdagokat és a főpapokat – de úgy, hogy közben minden fényt és életörömet kipusztított maga körül.

Az ő sorsa – felemelkedése és bukása – példája annak, hogy az igazság nevében senki sem törölheti ki a szépséget az emberek életéből. Savonarola története annyira magával ragadta a zeneszerzőt, hogy maga írta meg az oratórium szövegkönyvét, majd a zenéjét.

A mű bemutatója után többek között Nagy Ferenc írt kritikát, amelynek első mondatait idézem: „Az európai történelem áttekintése során sokszor felvetődött a ma is időszerű kérdés: a különféle társadalmi rendszerek meddig mehetnek el az anyagi és szellemi jólét élvezetében, s mikor válik a szerzés, a javak hajszolása társadalmi szempontból károssá, s mikor csap át az örömök kergetése az erkölcstelenségbe, romlottságba? A kérdést persze a másik oldalról is fel kell tenni: a hibákat, sőt bűnöket ostromozó irányzatok, vagy akár a haladóbb ideológiák meddig mehetnek el az erkölcsök és eszmék bírálatában? Erre a kérdésre keresi a választ Girolamo Savonarola életének tükrében Sugár Rezső nagyszabású oratóriuma.”

A *Savonarola* bonyolult zenei nyelvezete, filozofikus mélységű mondanivalója ellenére utat talált a hallgatósághoz. Amint a zeneszerző mondta: „Meggyőződésem: minden műalkotás létrejöttének alapfeltétele, hogy mondjon valamit a társadalom számára.”

Sugár Rezsőnek ez volt az utolsó nagy műve.

Járdányi Pál

1920. január 30. Budapest –

1966. július 29. Budapest

Járdányi Pál: *Szonáta két zongorára* (1946)

A Zeneművészek Szabad Szervezetének székházában a művésztagek számára rendelkezésre állt egy terem hangversenyrendezés céljára. Az ott bemutatott új magyar művek a rádió műsorában is elhangzottak, mint például: 1946. január 4-én Járdányi Pál *Szonáta két zongorára* c. műve.

Az egyik műsorajánlat így mutatta be Járdányi Pált: „Járdányi Pál tehetsége igen korán megnyilatkozott. Nyolcesztendőskorától kezdve tanult hegedülni, majd a Zeneakadémián Zathureczky Ede növendéke volt. De ezzel párhuzamosan elvégezte Kodály Zoltán osztályában a zeneszerzést, az egyetem bölcész karán pedig néprajzi tárgyú disszertációjával doktorált.”

Járdányi Pál *Szonáta két zongorára* c. darabját zeneakadémiai tanulmányainak befejezésekor, 1942-ben komponálta. Ez a korai mű is a Kodály-iskolában szerzett fölényes mesterségbeli tudásáról tanúskodik.

Járdányi Pál *Tisza mentén* c. szimfonikus költeménye (1952)

1952. június 11-én Járdányi Pál *Tisza mentén* c. szimfonikus költeményét a Rádiózenekar mutatta be Ferencsik János vezényletével.

Az 1920-ban született Járdányi Pál egyidejűleg volt a Zeneakadémián Kodály Zoltán zeneszerző-szakos tanítványa és a Budapesti Tudományegyetem néprajz-szakos hallgatója. Kodály egyik legkedvesebb tanítványának is hármas hivatása volt: a komponálás, a tanítás és a népzene kutatás. Bartók, Kodály, Lajtha László munkáját folytatva, egyik szerkesztője volt a Magyar Népzene Tárának. Járdányi Pál népzene kutató, tudományos munkáját kiegészítette néhány olyan kompozíció, amely témáját, ihletését a népzene kincseiből merítette, mint például a *Tisza mentén* c. szimfonikus költemény.

Járdányi Pál: *Vörösmarty-szimfónia* (1953)

1953. április 26-án a Rádiózenekar előadásában, Ferencsik János vezényletével új magyar művet mutattak be a Rádióban: Járdányi Pál *Vörösmarty-szimfóniáját*.

A hangversenytermi bemutatójára október végén, a II. Magyar Zenei Héten került sor.

A nagy sikerre való tekintettel a zeneszerzőt a következő évben Kossuth-díjjal jutalmazták.

A rádióújságban megjelent interjúban Járdányi Pál így nyilatkozott új művéről:

„Legkedvesebb költőmnek, Vörösmarty Mihálynak kívántam zenei emléket állítani.

Minden tételben egy-egy ismert verssorhoz kapcsolódó gondolatokat, és ezen keresztül a költő életének legjellemzőbb eseményeit igyekeztem kifejezni.

„*Hazádnak rendületlenül ...*” ez az első tétel címe s szinte az egész szimfónia mottója is.

A második tétel, a „*Virág és pillangó*” Vörösmarty tündérvilágát idézi, majd következik

a „*Hová merült el szép szemed világa ...*”. A negyedik tétel a „*Harci dal*”, mely a

szabadságharcra lelkesítette 1848 forradalmi nemzedékét. Végül az ötödik tétel,

a „*Vén cigány*”, a szabadságharc bukása utáni időket idézi, mikor Vörösmarty Bajzával

bujdosott. Már-már céltalannak találta az életét, amikor megírta halhatatlan művét,

melyből kiderül, hogy a költő rendületlenül hitt nemzete jövőjében.”

Járdányi Pál: *Hárfaverseny* (1961)

Járdányi Pál *Hárfaversenye* 1961-ben a Zeneakadémián, az Állami Hangversenyzenekar estjén szólalt meg először, Fejér György vezényletével, s a koncertet a rádió is közvetítette. A hárfára, e különlegesen szép hangzású hangszerre sajnos kevés kompozíciót írtak, így az új versenymű bemutatását már csak ezért is nagy várakozás előzte meg. Járdányi Pál barátai, ismerősei azonban azt is tudták, hogy a zeneszerző művét ifjú feleségének **Devescovi Erzsébet** hárfaművésznőnek komponálta.

Az egyik kritikus kiemelte az est hangulatát is: „Járdányi Pál *Hárfaversenyének* alaphangulata lírai. Ezt a lírát nem árnyékolják be tragikus összecsapások, aranyló pasztellszíneit inkább az ötletek teszik csillogóvá. Az egyetlen tételben megfogalmazott kompozíció harmonikus egység benyomását kelti, amit a szerkezet jól átgondolt felépítésével és sikerült arányaival ér el a szerző. A szólóhangszer virtuóz művésze, Devescovi Erzsébet a neki ajánlott versenyművet avatott technikai készséggel, ösztönös muzikalitással és sok bájjal szólaltatta meg. Ez utóbbi vonását azért emeljük ki nyomatékosan, mivel éppen a hárfa az a hangszer, amelyhez önkéntelenül fiatal és légies nőalakot társít képzeletünk, és Devescovi Erzsébet ezt az illúziót is minden tekintetben valóra váltja.”

Járdányi Pál: *Vivente e moriente* (1964)

1964. november 12-én mutatta be a Rádió Járdányi Pál *Vivente e moriente* c. darabját, a Rádiózenekar előadásában, Ferencsik János vezényletével.

Járdányi Pál zeneszerzői munkássága sokoldalú volt: komponált zenekari műveket, *Hárfaversenyt*, kamara- és szólódarabokat, kórusokat és pedagógiai műveket.

A Rádió megrendelésére alkotott *Vivente e moriente* c. zenekari művét eredetileg többtétéles szimfóniának tervezte, azonban családi gyásza miatt a mély érzelmi világú második tétel után nem folytatta. A formailag világos, zenei nyelvezetében korszerű és közérthető mű így is befejezettnek hat. A mű bemutatója előtt Járdányi Pál így nyilatkozott: „Új művem alkalom rá, hogy azokról szóljak, akiknek a legtöbbet köszönhetem és akiknek halála is összefonódik pályám egy-egy állomásával. Korábbi műveim közül a *Vörösmarty szimfónia* a legismertebb. Ezt Édesapám halálos ágya mellett fejeztem be. Így a *Vén cigány* portréját nemcsak a beteg költő víziójából meríthettem. Ott volt mintának a másik, élettől búcsúzó, halállal küzdő arc is. Új, kétrészes kompozíciómra pedig egy évvel ezelőtt, Édesanyám halála napján tettem pontot. A címül választott *Vivente e moriente* két ritkábban használt olasz tempó-, illetve karakterjelző. Élet-telien és elhalóan, magyarra így lehetne fordítani. Nem programzene, legfeljebb igen tág értelemben az. Amennyire a zene első és örök programja: az élet és a halál.”

Elhunyt Járdányi Pál zeneszerző (1966)

Járdányi Pál hegedűtanulmányait a Zeneakadémián Zathureczky Edénél, a zeneszerzést Kodály Zoltánnál végezte és ezzel egy időben az egyetem bölcsészkarán néprajzi tárgyú disszertációjával doktorátust szerzett. Berlász Melinda zenetörténész szerint Járdányi Pál a sajátosan magyar, 20. századi hivatás-eszmény, a bartóki-kodályi eszmerendszer utolsó képviselője volt: „Járdányi a Bartókot és Kodályt követő második tanítvány-nemzedék képviselőjében vállalta a magyar zenei művelődés 20. századi programjának hármas követelményét: a zenei alkotást zeneszerzőként, a zenei művelődés ügyét zenepedagógusként és zenekritikusként, magyar népzene tudomány feladatait tudományos kutatóként.” Pályafutását **zenekritikusként** kezdte: 1943 és 1949 között különböző folyóiratokban megjelenő igényes írásokban értékelte a magyar zenei élet napi eseményeit.

1948. novemberétől 1949. júliusáig a Rádióújságban jelentek meg „3 perc rádiókritika” c. zenei elemzései. A Járdányi Pál írásait közreadó Berlász Melinda így írt erről: „Járdányi Pál szakírásaival egyidejűleg, mintegy másodvonalban vitte tovább közönségnevelő célú, műveltségalapozó kritikai tevékenységét a Magyar Rádió zenei műsoraival összefüggésben. Azonban e kis-terjedelmű rádiókritikák folyamatosságát az 1949 nyarán bekövetkező politikai „fordulat” felszámolta, és ezzel egyidejűleg Járdányi hétéves kritikai tevékenységének önálló szellemi területét is lezárulásra kényszerítette. A későbbiekben zenekronikási-zenepredikátori tevékenységéhez már csak egy-egy alkalmi megbízás vagy szándék erejéig tért vissza.”

Járdányi 1946-tól **tanított** a Zeneakadémián. Kodály legközelebbi munkatársaként gyakran helyettesítette az idős mestert. Az 1956-os eseményekben aktívan részt vett: a Forradalmi Értelmiségi Bizottságban ő képviselte a zenészeket. A forradalom bukása után Kodály tekintélye megóvta a komolyabb megtorlástól, 1959-ben azonban távoznia kellett a Zeneakadémiáról. Ettől kezdve, a Magyar Tudományos Akadémia Népzenei Kutatócsoportjában a nagy jelentőségű ***Magyar Népzene Tára*** sorozat anyagát **rendszerezte**.

Járdányi Pál **zeneszerzői** munkásságát a hangverseny-látogató közönség és a rádió hallgatói is figyelemmel kísérhették. Korábban már felidéztem az *I. vonósnégyes*, a *Hárfaverseny*, a *Vivente e moriente* és a főművének tekintett *Vörösmarty-szimfónia* bemutatóját.

Járdányi Pál *1966. július 29-én* halt meg 46 éves korában.

Szöllősy András

1921. február 27. Szászváros (Erdély) –

2007. december 6. Budapest

Szöllősy András-Radnóti Miklós: *Nyugtalan ősz – szőlőkantáta* (1957)

Az 1957-es év második felében megszorodott azoknak a zenei ismeretterjesztő műsoroknak a száma, amelyek neves történészek és zeneakadémiai tanárok közreműködésével készültek.

Szöllősy András például, négy hónap alatt nyolc alkalommal szerepelt ilyen minőségben.

Előadásokat tartott: *Bartók és a bolgár népzene*, *Kodály és a magyar vers*, és *Weöres Sándor megzenésített versei* címmel, majd *Schubert A szép molnárlány*, valamint *Brahms Négy komoly ének* c. dalciklusait elemezte.

Szöllősy András 1950-től kezdve a Zeneakadémián tanított, miközben tudományos munkát is végzett: közreadta Kodály és Bartók írásait, valamint a két nagy mester műveinek jegyzékét.

Zeneszerzői műhelyében az 50-es években még kevés darab született.

Kárpáti János zenetörténész Szöllősy-monográfiájában így írt erről: „Kompozíció ezekből az évekből kevés maradt meg, többségét a szerző maga dobta el. Nem kedvezett a légkör az igényes komponálásnak. Az egyik oldalon még erősen érvényesült a Kodály-hatás, a másik oldalon pedig egyre inkább politikai indulók, tömegdalok komponálását várták el.

A fiatal zeneszerző számára egyetlen biztos pont maradt az alkotáshoz: a költészet, mely egyetemi tanulmányait messze meghaladóan foglalkoztatta – magyar és francia versek százainak emlékezetben való tárolásával. A szerző által jelentéktelennek tartott művekben is jelen van a jó iskola nyoma, a műgond, az igényességre törekvés. S nem utolsósorban eszmei-gondolati vonzódás két nagy költőhöz: József Attilához és Radnóti Miklóshoz.”

Szöllősy András első darabjai közül gyöngyszemként maradt fenn a Radnóti Miklós versére bariton hangra és zongorára komponált *Nyugtalan ősz* c. szőlőkantáta, amelynek rádiófelvétele Déry Pál és Varasdy Emmi előadásában 1956. szeptember 4-én készült el, de a műsorban csak 1957. március 12-én hangzott el először.

A sokoldalú Szöllősy András (1960)

A Rádió zenei ismeretterjesztő műsorai igyekeztek minél több hallgatót megnyerni a komolyzene számára. Szöllősy András zeneszerző, zenetudós, főiskolai tanár aktívan részt vett ebben a munkában. Neve jó néhány műsorban feltűnt. Ezek közül választottam ki néhányat.

1960. október 16-án kezdődött egy újfajta sorozat *Beszélgetések a zenéről* címmel.

A mikrofon körül **Szöllősy András** zeneszerző, **Ujfalussy József** zeneesztéta és **Mátrai Betegh Béla** ült és különböző szemszögből elemezték egy-egy remekmű sikerének titkát.

Érdemes kiemelni Szöllősy András munka-kapcsolatát **Hegedüs Géza** íróval.

Hegedüs Géza, a sokoldalú és fantasztikusan termékeny író szinte házi szerzője volt a Rádiónak: számos rádiójátékot írt és még számosabb ismeretterjesztő előadást vezetett.

Különösen jeleskedett az ősmagyar mondák és a régi krónikás emlékek feldolgozásában. 1960-ban hangzott el az *Álmos vezér* c. krónikás hangjáték és *A megtalált haza* c. utójáték az ősmondához. Mindkét hangjáték zenéjét Szöllősy András komponálta. Egy kritikus szerint:

„A zene jóval többet adott az egyszerű aláfestésnél.”

A *Rádióújság Meghallgattuk* c. kritikai rovatában 1960. május 15-én jelent meg Szöllősy András írása, amelyből néhány gondolatot idézek: „Az európai költészetnek aligha van formai szempontból kötöttebb műfaja a szonett-koszorúnál, a magyar irodalomban nincs is hagyománya. Már ezért is és rádiószerűsége miatt is örömmel hallgattuk Hegedüs Géza szonett-koszorúját, az *Összhang és zűrzavart*, amely a zenéről szól.

15 zeneszerző egy-egy szonettbe foglalt portréja jelenik meg. Amire a történész csak hosszadalmas elemzések által juthat el, azt a költői intuíció néhány sorban elénk vetíti.

Az egymást követő szonettek végső és kezdő sorának azonosságában egy-egy mester művészetének végső eredménye egyben a következő számára kiindulást jelent.

Úgy érezzük, hogy Hegedüs Géza személyes vallomását a zenéről nem az egyes szonettek „zenészportréiban”, hanem a történeti változás ilyen látásában és láttatásában kell keresnünk.”

A zene műhelyében – ismeretterjesztő sorozat (1965)

1965. február 3-án indult el egy jelentős zenei ismeretterjesztő sorozat a Rádióban.

A műsorajánlatban ez olvasható: „A zene műhelyében - havonta jelentkező műsor a nemrégiben befejezett *Beszélgetések a zenéről* c. sorozat édestestvére: formája ugyanolyan kötetlen beszélgetés, és szereplői ugyancsak **Szöllősy András** zeneszerző, **Ujfalussy József** zenetudós és **Mátrai Betegh Béla** újságíró. Egy-egy beszélgetés tárgya egyetlen mű, amelyhez több oldalról közelednek a beszélgetők. Ez lehetővé teszi, hogy a szóban forgó műről minél alaposabb képet kapjon a hallgató.”

Manuel de Falla: *Pedro mester bábszínháza* Szöllősy András fordításában (1965)

Szöllősy András neve ismerősen csengett a rádióhallgatók előtt, hiszen kompozícióival, ismeretterjesztő előadásaival, kísérőzenéivel, sőt, műfordítással is szerepelt a műsorban. Manuel de Falla *Pedro mester bábszínháza* c. egyfelvonásos operájának szövegét - Cervantes *Don Quijote* c. regényének epizódjaiból a zeneszerző írta, és Szöllősy András fordította. A műről készített új felvételen 1965-ben a Rádiózenekar játszott, Lehel György vezényletével. A „Kikiáltó” szerepét szenzációsan adta elő Sziklay Erika.

Szöllősy András: *III. concerto* (1970)

1970. április 29-én hangzott el először a Magyar Rádióban Szöllősy András *III. concerto*-ja, és mint az év legjobbnak ítélt felvételét küldték ki a párizsi Tribünre. Ezzel kezdődött el a zeneszerző nemzetközi elismerése. Kárpáti János zenetörténész Szöllősyról írott monográfiájából idézek: „Szöllősy András műveinek sikersorozatát a *III. concerto* indította el. Ebben a kompozícióban mind a 16 hangszer önálló szólamot játszik. A szerző a dallam és az együtthangzás, a ritmus és a hangszerelés faktorai mellett jelentős szerepet juttat az újszerű dinamikai effektusoknak is. E kompozíció lényegi újdonsága azonban nem a technikai trükkökben jut kifejezésre, hanem a zenei folyamatok lélektani logikájában, a belülről fakadó őszinte lírában és megrázó szomorúságban. Ezt az őszinte zeneiséget jól fogják fel első tolmácsolói, a Liszt Ferenc Kamarazenekar fiatal művészei, akik Sándor Frigyes vezényletével 1969. november 13-án játszották el először a kompozíciót bécsi vendégszereplésük alkalmával. A mű azóta nemzetközi méretű sikert aratott: első helyezést kapott a rádiótársaságok 1970. évi Tribünjén Párizsban, és azt követően csendült fel a világ megannyi rádiójának műsorában.” Kroó György, aki a Magyar Rádió képviselőjeként a műveket elbíráló zsűri tagja volt, így számolt be tapasztalatairól: „Az évenként megrendezésre kerülő párizsi találkozót a Nemzetközi Zenei Tanács szervezi az UNESCO palotájában. 30 ország nemzeti rádiója küldi ide legújabb zenei termésének javát. A résztvevő rádiók képviselői kölcsönösen meghallgatják egymás műveit hangszalagról és pontozásos módszer alapján, titkos szavazással értékelik a hallottakat. A legtöbb szavazatot nyert művet a Tribün valamennyi résztvevő rádióállomása sugározni köteles. Az idén 30 ország 80 műve közül Szöllősy András *III. concerto*-ja kapta a legtöbb szavazatot. Nincs jobb érzés, mint azzal a tudattal hazatérni a nemzetközi erőpróbáról, hogy jogosan figyelték fel ránk, és hogy az elismerést megérdemeltük.”

Szőllősy András *Trasfigurazioni* (Átváltozások) valamint

***Musica per orchestra* c. művének bemutatója (1973)**

Szőllősy András számára az 1973-as évben két műve is nagy sikert ért el. A zeneszerző később így emlékezett életének erre a munkában, alkotásokban és elismerésekben gazdag korszakára: „Egy makacs betegség miatti kétévi szünet után 1972-ben belelendültem a munkába, amiben a körülmények szerencsés összejátszása is segített. Egy évben 3 darabra kaptam felkérést. Jól ment a munka, mert értelmét láttam.”

Szőllősy András *Trasfigurazioni* (Átváltozások) c. művét az akkor 25 éves fennállását ünneplő Rádiózenekarnak ajánlotta. Ők mutatták be Erdélyi Miklós vezényletével a Zeneakadémián 1973. június 1-jén. E művével kapcsolatosan a zeneszerző ezt mondta: „A *Trasfigurazioni*-ban a következő ötletet valósítottam meg: van egy dallam, ami 13 hangból áll, ami kicsit kanyargósan, skálaszerűen fölmege, aztán ugyanez a 13 hang lemege. Minden szólam mindig ugyanazt játssza, csak éppen más hangon indulnak el. A *Trasfigurazioni* cím arra utal, hogy a darab alapjául szolgáló 13 hangból álló hangsor lényegi átváltozáson mege keresztül, anélkül, hogy a hangok sorrendje megváltoznék.”

1973-ban ünnepelték Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 100. évfordulóját. A Fővárosi Tanács öt magyar zeneszerzőt kért fel, hogy erre az alkalomra darabot komponáljon. Köztük volt **Szőllősy András** is, aki a *Musica per orchestra* című művét írta meg, amelyről a következőket mondotta: „Nagy megtiszteltetésnek éreztem ezt a felkérést. Első gondolatom az volt, hogy 50 évvel ezelőtt hasonló alkalomra született Kodály Zoltán *Psalmus Hungaricus*. Azért, hogy tisztelegjek a Psalmus előtt, átvettem az egyik témáját. Akkor engem egy különleges hangrendszer kialakítása érdekelt. Liszt *Koronázási miséjének Agnus Dei* tételében találtam egy kitűnő mottót hozzá: egy fél, egész, fél hangokból álló motívumot. A komponálás technikája matematikai, kombinatív módszerrel kapcsolatos, ezért a Kodály és Liszt-témát nem lehet fölismerni.”

Érdekes a mű előadásának története is. Ezzel folytatom Szőllősy András elbeszélését:

„Amikor elkészültem a *Musica per orchestra* című darabom komponálásával, beadtam a Fővárosi Tanácshoz – mint ahogy a többi négy társam is. Egy zsűri a Rádiózenekart kérte fel az előadására. Csak zárójelben említem meg, hogy a budapesti nagy ünnepi bemutató előtt két nappal a Rádiózenekarnak Bécsben volt egy fellépése, ahová vinni kellett egy magyar darabot is. Mivel az én *Musicam*at éppen megtanulták, hát eljátszották a bécsi hangversenyen. Úgyhogy a Pest-Buda-Óbuda egyesítésére írt darab Bécsben szólalt meg először. Itthon persze ezt elhallgatták. Újabb két nap múlva a Rádiózenekar Amerikába ment turnéra.

Oda is vinni kellett egy magyar darabot. Ezt már tudták, hát ezt vitték ki oda is. Lehel György mondta is: „Meg kellett tanulnom a darabodat kívülről, mert Amerikában nem állhattam oda kottából dirigálni.”

Szöllősy András: *Musica concertante* (1973)

Szöllősy András *Musica concertante* c. műve a kritikusok 1973. évi díját nyerte el.

A mű felvételének bemutatója alkalmával Meixner Mihály szerkesztő azt mondta:

„Szöllősy Andrásnak jó néhány alkotása az elmúlt években kiemelkedő nemzetközi sikert aratott és műveit csaknem félszáz külföldi rádióállomás játszotta. Újabb kompozícióiban azt az utat követi, és teljesíti ki, amelyet Párizsban oly nagy sikert aratott *III. concertó*val kezdett meg. Szöllősy új alkotókorszaka az elmúlt két esztendőben több, jelentős új kompozícióval bővült. Úgy hisszük a modern muzsika kedvelői nagy érdeklődéssel várják a *Musica concertante* c. alkotás bemutatóját, amelyet a Mihály András vezette Budapesti Kamaraegyüttes szólaltat meg.”

Szöllősy András zeneszerző később így emlékezett műve komponálására és bemutatására:

„A *Musica concertante* c. darabom 1972-ben készült. Néhány évvel korábban alakult meg a Budapesti Kamaraegyüttes, akik kérték a zeneszerzőket hogy komponáljanak számukra darabokat. A megtisztelő felkérés hozzám is eljutott és igyekeztem ennek eleget tenni.

Mivel a Budapesti Kamaraegyüttes 11 muzsikusból állt, adva volt a feladat, hogy 11 hangszerre komponáljak. A darabban különleges ritmikai problémákat igyekeztem megoldani. Ezek a ritmusok nem lejátszhatatlanok, csak nagyon oda kell rá figyelni, vagy többet kellene próbálni. Sajnos, sohasem hallottam pontosan megoldani ezeket a különleges ritmusokat.

Erre a darabomra rádió-megrendelést kaptam, ami azzal jár együtt, hogy a Rádióknak van joga bemutatni. Mihály Andráséknak akkor kellett menni a Zágrábi Biennáléra, ahol ezt a művet elő akarták adni. Úgy hidalták át a jogi problémát, hogy a kiutazás előtti éjszaka felvették a Rádióban. Nem hangzott ugyan el, de fel volt véve. Másnap aztán Zágrábban volt az igazi ősbemutató.”

Szöllősy András: *Lehellet – V. concerto* (1976)

1976. május 27-én a Zeneakadémia nagytermében a Rádiózenekar Lehel György vezényletével mutatta be Szöllősy András *Lehellet* című művét. Ez a darab személyes-baráti gesztusként született, amelyre a zeneszerző később így emlékezett: „Egyik darabomnak a lemezfelvételét készítettük, úgy emlékszem a pasaréti református templomban. Utána megittunk egy kávé a közeli eszpresszóban.

Beszélgetés közben Lehel György azt mondta: „Holnapután leszek 48 éves”. Mire én: „Az 50. születésnapodra írok neked egy Lehelletet, hogy ki ne fogyjon belőled a szusz!” Ennyi volt az ötlet. S ha egyszer megígértem, meg is írtam. Abban az időben különösen izgatott, hogy lehet-e művet írni úgy, hogy mind a 12 hang egyszerre szóljon az egész darab folyamán. Ezt a komponálási módot próbáltam meg a concertóban. És valóban, az első taktustól az utolsóig mind a 12 hang egyszerre szól.”

Kárpáti János zenetörténész – a Szöllősy-művek legjobb ismerője – többek között ezt írta a bemutató után: „Szöllősy András *Lehellet* c. művét a Magyar Rádió megrendelésére komponálta, s ajánlása a karmesternek szól. Ez – és csakis ez – magyarázza a furcsa, kissé tréfás címet is, ne keressen tehát benne senki valamiféle „légiesen könnyű” programot, vagy zenekari karaktert! A mű alcíme – *V. concerto* – talán hívebben fejezi ki a mű jellegét, mert visszautal Szöllősy korábbi zenekari műveire, másrésztől hűen tükrözi a kompozíció valóságos eszközeit: a szólóhangszerek fokozott előtérbe hozását.”

Szöllősy András: *Phaedrus mese* (1982)

A híres King's Singers, a hat férfi-énekesből álló angol együttest 1978-ban ismerte meg a budapesti közönség. A Rádió hangversenyciklusában 1982. november 23-án szerepeltek újra a Hilton szállóban. A koncert szenzációja Szöllősy András *Phaedrus mese* című ének-szextettjének bemutatója volt. A zeneszerző egy beszélgetés alkalmával így emlékezett: „A King's Singers együttesel Varsóban találkoztam először, amikor nálunk még nem is hallottak róluk. Kodály országában hozzá voltam szokva a szép énekléshez, de azt mégsem tudtam elképzelni, hogy emberi hangokon ilyen magas fokon is meg lehet szólalni. Amikor megrendeltek tőlem egy darabot, igen megtisztelve éreztem magam. Két előtanulmányt is írtam, annyira igyekeztem, hogy jó legyen. Vidám témájú, latin szöveget választottam és határidőre el is készültem a komponálással. A partitúrát Ausztráliába küldtem az együttes után, mert éppen ott szerepeltek.”

A koncertről Boronkay Antal zenekritikus így számolt be: „Szöllősy Andrásnak a King's Singers számára komponált és bemutatóként elhangzó *Phaedrus mese* című műve a zenei karakterek változatosságával, a szerkezet tisztaságával és nem utolsósorban a kompozíció bájával óriási sikert aratott.”

Kárpáti János pedig – a zeneszerzőről írott monográfiájában többek között így fogalmazott:

„A *Fabula Phaedri* című, humoros, virtuóz darabnak nemcsak Szöllősy életművében, de az egész magyar kórusirodalomban nincs se előzménye, se párja, megfelelője. Phaedrus, az első században élt nagy római meseíró egy menyegző pajzán történetét mondja el. Két ifjú: egy gazdag és egy szegény szeretett egy leányt, ki végül is a gazdagnak ígérte a kezét.

A nászi ünnepet azonban vihar zavarta meg, s a menyasszonyt hordozó számár, amely véletlenül a szegény ifjúé, félelmében megbokrosodott és hazavágtatott. Így esett meg, hogy az esküvői aktust végül is a szegény ifjú fejezhette be. A zeneszerzőt az elbeszélés ábrázolhatósága ragadta meg: a nászmenet forgatagától kezdve, a vihar festésén keresztül a számár vágójáig. Szöllősy nem riadt vissza ezektől, különösen nem ebben a humoros közegben.”

Szöllősy András: *Tristia (Maros sirató)* (1984)

A Szegedi Kamarazenei Fesztivál szervezői 1983-ban Szöllősy Andrást kérték fel új mű komponálására. Ekkor született a *Tristia (Maros sirató)*. A kompozíció megírásának és bemutatásának körülményeire a zeneszerző később így emlékezett:

„Egy évvel korábban temettük el Maros Rudolfot, és azóta foglalkoztatott a gondolat, hogy komponálni kellene valamit az emlékére. A mű címe *Tristia* lett, ami szomorú dolgot jelent, zárójelben pedig odaírtam: *Maros sirató*. Amikor én Marost siratok, akkor nekem két Marosom van: egy ember és egy folyó is. Maros Rudolf az egyik legjobb barátom volt, és a Maros folyó mellett születtem. Egy régi zenei emlékem is felmerült. Hindemithnek van egy brácsa szólóra és vonós együttesre írott *Gyászzenéje*, amit nagyon sokszor játszottunk Rudival, úgy, hogy én játszottam a vonós együttest zongorán, ő pedig a brácsaszólóban csillogtatta meg hangszeres tudását. Hindemith művének egyik legszebb részlete a korál. Ehhez hasonlóan az én darabomban a korál a 90. genfi zsoltár, amely Maros temetésén is elhangzott: „Tebenned bízunk eleitől fogva”, a második strófája pedig: „Az embereket te meg hagyod halni, És ezt mondog az emberi nemzetnek: Légyetek porrá, kik porból lettetek!” A *Tristiába* ezt is belekomponáltam, a hegedűszólóval pedig Maros egykori hangszerjátékára emlékeztem.”

A művet a megrendelő szegedi Weiner Kamarazenekar mutatta be 1984 tavaszán, Weninger Richard vezényletével. Ősszel pedig Budapesten a Liszt Ferenc Kamarazenekar adta elő Gazda Péter dirigálásával, a *Korunk Zenéje* egyik hangversenyén, majd a rádiófelvételen is.

Íme néhány mondat Csengery Kristóf zenekritikájából: „Magyar zeneszerzők műveiből összeállított kamaraest színhelye volt 1984. október 8-án a Pesti Vigadó. Szöllősy András vonós zenekari tételére, a *Tristiára* a hangverseny legjelentősebb élményeként emlékezhetünk, a közönség is így fogadta. Azzá tette eszköztelenül egyszerű volta, a mélyről fakadó őszinteség hitele.”

Szöllősy András: *Harsona-kvartett* (1987)

A Magyar Rádióban az 1987-ben (az előző évben bemutatott művek közül) Szöllősy András *Harsona-kvartett* című darabja a kritikusok díját nyerte.

A zeneszerző egy beszélgetés alkalmával a komponálás és a bemutató történetére így emlékezett:

„A hangszerre először Tom Everett, a kitűnő harsonás felkérésére komponáltam. A *Száz ütem Tom Everettnak* című darab első hazai előadása a Zeneakadémián egy vizsgakoncerten volt. A nagy siker után főiskolai tanár kollégáim unszoltak, hogy tanulmányi célra is komponáljak darabokat – de ez végül is nem valósult meg.

Az új harsonadarab megírását Hőna Gusztávék „kényszerítették” ki belőlem. Azzal a meglepő hírrel álltak ugyanis elő, hogy mennek valahova koncertezni, ahol az én új darabom már ki is van plakátozva. És mi a címe? - kérdeztem. Az egyszerűség kedvéért *Harsona-kvartett* – volt a válasz. Ha már ki is van plakátozva, akkor mit tehettem volna mást, megírtam a darabot. A kompozíció végén egy Steve Reich-féle újdonsággal próbálkoztam: abból áll, hogy kis-tercet fújnak, ami mindig megy tovább, és alakul mássá. Csak arra nem figyeltem eléggé, hogy a harsona fújásához tüdő kell, és ha én egyfolytában 3 percig fújatom a hangszert, akkor a fáradtság miatt már nem úgy szól, ahogy a kottában le van írva. A Hőna kvartett azonban hősiesen eljátszotta a bemutatón, majd a rádiófelvételen is. Én pedig az 1987. évi kritikusok díját kaptam érte.”

Szöllősy András *Töredékek* (1985)

1986-ban az *Új magyar zene a Rádióban* című seregszemlén a díjazott művek között szerepelt Szöllősy András *Töredékek – Lakatos István verssoraira* című, énekhangra, fuvolára és mélyhegedűre írt kompozíciója. Érdekes történet Szöllősy András és Lakatos István találkozása. Az erdélyi születésű Szöllősy a budapesti Zeneakadémián Kodály Zoltán növendékeként tanult zeneszerzést, miközben az egyetemen magyar-francia szakos bölcsészhallgató volt és a nagyhírű Eötvös Kollégiumban lakott.

1940 nyarán azonban – a zűrös határforgalom miatt – nem tudott hazautazni édesanyjához, a kollégium pedig két hónapra bezárt. Ezért erre az időre – egy újsághirdetésre jelentkezve –, a gimnazista Lakatos István házitánítója lett Bicskén. A nyári vakációt zongorázással, a francia nyelv, valamint a matematika tanulásával töltötték, közben jó barátok lettek. Szőllősy András később a *Töredékek* című műve születésére így emlékezett: „Lakatos Istvánból kitűnő költő és műfordító lett. Nagyon szerettem a verseit, sokat könyv nélkül is tudtam, ezért motoszkált bennem a téma. Évekkel korábban kezdtem vázlatokat írni, de a komponálást a költő 60-ik születésnapjának közeledtével fejeztem be. Az akkor már *Ősszegyűjtött versek* közül válogattam, nem verseket – mert azok túl hosszúak voltak – hanem verssorokat. Például ezt: „Mint akinek bemérte már helyét műszereivel a halál” – milyen pontos megfogalmazás! Így született meg **1985-ben** a *Töredékek – Lakatos István verssoraira*. A költőt 60. születésnapján a Fészekben köszöntötték, akkor hangzott el a darab először. A Rádióban készült felvételt – Csengery Adrienne, Matuz István és Bársony László előadásában a kritikusok zsűrije a legjobb kamaraműnek járó díjjal jutalmazta.”

Szőllősy András: *Tájkép halottakkal (Paesaggio con morti)* (1990)

1990. január 10-én a kortárs-zene ünnepe volt a Zeneakadémián, Frankl Péter zongoraművész hangversenyén. Ekkor hangzott el a skóciai premier után Magyarországon először Szőllősy András *Tájkép halottakkal* című műve.

A komponálás „történetére” a zeneszerző később így emlékezett: „1987-ben kért fel a skóciai Szent Magnus Fesztivál vezetősége, hogy komponáljak egy zenedarabot, amelyet Frankl Péter fog bemutatni. A zongoraművész régi kedves barátom – valamikor tanítványom is volt. Tudtam: bármilyen darabot írok, ő veszi a fáradságot hogy megtanulja és a lehető legjobban eljátssza. Ez nagyon inspirált. Igyekeztem adottságainak megfelelő kompozíciót írni, mégis nagyon nehézre sikerült. A cím eredetileg *Tájkép* lett volna. De mivel lassan a legtöbb barátom a Farkasréti temetőbe költözött, az ő emléküik állandóan bennem él. Ezt a darabot át-meg átszövi az a rémület, hogy ez sincs már, az sincs már. Így lett a cím *Tájkép halottakkal*.”

Kroó György zenekritikájában a következőket írta a koncert után: „Mély benyomást hagyott bennünk Frankl Péter zeneakadémiai zongoraestje. Úgy látszik, az igazi tehetségek útja mindig magasabbra vezet. Mert mikor és kitől hallottunk Kocsis Zoltánon kívül olyan szenzációs tökéletességgel új magyar művet bemutató előadásban, mint ezen az estén.

Szőllősy András olyan pódiumdarabot írt, amely a muzsikust éppúgy meghódítja, mint a nagyközönséget.

A *Tájkép halottakkal (Paesaggio con morti)* című kompozíció klasszikus arányaival, a teljes billentyűzeten élő, lélegző, mozgó anyagával, színeivel, kontrasztjával, zenei és érzelmi egyensúlyával aratott viharos tapsot és szerzett szerzőjének, valamint előadójának többszöri kihívást. Frankl Péter tüneményesen játszotta. Előadása méltán került a magyar zene történetének – előadók által írott legszebb lapjaira.”

Szőllősy András: *Canto d'autunno (Őszi ének)* (1992)

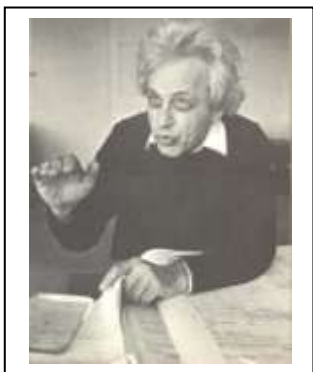
A Magyar Rádió – Lázár Eszter szerkesztésében 1992-ben is megrendezte szokásos évi bemutatóját *Hangversenyciklus századunk zenéjéből* címmel, amely heteken át gazdag műsort kínált a kortárs zene iránt érdeklődőknek. A sorozat első koncertjén hangzott el Szőllősy András *Canto d'autunno (Őszi ének)* című zenekari műve a Rádiózenekar előadásában, Antal Mátyás vezényletével. A zeneszerző egy beszélgetés alkalmával így vallott művéről: „A *Canto d'autunno (Őszi ének)* című darabomat 1986-ban komponáltam a BBC megrendelésére. Bemutatója 1987. januárjában volt Swansea-ban, a BBC Welsh Symphony Orchestra előadásában, Elgar Howarth vezényletével. Majd ősszel a budapesti „Korunk zenéje” keretében is elhangzott. Így a Budapesti Főpolgármesteri Hivatal dísztermében 1992. április 27-én, a Magyar Rádió által megrendezett hangversenyen tulajdonképpen harmadik alkalommal szólalt meg ez a művem. A címadás nekem mindig nehezen megy, de a *Canto d'autunno (Őszi ének)* azt hiszem találó. Kint is ősz van, itt bent is ősz van, ez a kettő jól összezseng.”

A koncert után Farkas Zoltán zenetörténész írt róla részletes zenekritikát a *Muzsika* hasábjain, most csak véleményének summázatát idézem: „Szőllősy András *Canto d'autunno (Őszi ének)* című műve a hangversenyciklus talán legjelentősebb magyar alkotása. Ősztöneink azt súgják, hogy különös súlyú, maradandó értékű, nagy művel állunk szemben, amely visszaadja a hitet az elemzőnek, hogy korunkban is születnek még olyan zeneművek, melyek azonos érvénnyel szólnak értelemhez és érzelemhez, s melyeknek üzenete hiteles, fölfogható és gazdagító erejű.”

Szőllősy András: *Passacaglia Achatio Máthé, in memoriam* (1998)

1998. június 3-án, a *Századunk zenéjének* utolsó hangversenyén bemutatóként hangzott el Szőllősy András *Passacaglia Achatio Máthé, in memoriam* című műve, Perényi Miklós gordonkaművész és az Auer vonósnégyes előadásában. Szőllősy Andrást gyermekkori barátjának, a kiváló erdélyi orvosnak Máthé Miklósnak az elvesztése ösztönözte az emlékező mű komponálására.

Kovács Sándor, a koncert kritikus a ezt írta: „Ez a mélyen zenei indíttatású szigor valójában csodálatra méltó. Lényegében egyetlen téma (vagy inkább sor volna a helyénvaló kifejezés?) imitációiból-változataiból, fordításaiból áll az egész zenei szövet. Kérlelhetetlen és megrendítő ez az *egyanyagúság*.”

Ligeti György

1923. május 28. Dicsőszentmárton (Románia)

2006. június 12. Bécs

Ligeti György szerzői estje (1979)

A Budapesti Zenei Hetek kiemelkedő eseménye volt 1979. október 8-án Ligeti György szerzői estje, amelyet Kovács Sándor zenekritikus is igen nagyra értékelt: „Ha egykor az 1979-es hangverseny-évre emlékezünk, elsősorban a Ligeti-est jut majd eszünkbe. Régen várt találkozásra kerülhetett végre sor a Zeneakadémia nagytermében. A meghatottan ünnepi hangulathoz hozzájárult az a tény, hogy Ligeti Györgyben világhíres hazánkfiát ünnepelhettük. De talán még fontosabb, hogy személyében olyan mester látogatott hozzánk, aki napjaink zenéjének meghatározó egyéniségei közé tartozik. Három kompozíciót hallhattunk: az 1965-ös *Requiemet*, az 1972-es *Kettősversenyt* és a 3 évvel későbbi *San Francisco Polyphonyt*. A koncert végén úgy érezhettük, hogy Ligeti pályájának igen fontos szakaszát követhettük figyelemmel.”

Kroó György kritikája szerint a hangverseny sikeréhez az előadók is hozzájárultak:

„Ligeti György szerzői estje ismét a mai zene reprezentatív fórumává emelte e *Korunk Zenéje* fesztivált. A zeneszerzői minőséghez előadói minőség társult – elsősorban a *Requiemben*: a Magyar Rádió szimfonikus zenekara és énekkara, Pászthy Júlia, Takács Klára és az élete szuper-teljesítményét nyújtó Lehel György méltó volt a nehéz és szép feladathoz.”

A Zeneműkiadó másodszor hajtott végre bravúros vállalkozást. Az előző évben Luigi Nono ittjártakor, 1979-ben pedig Ligeti György szerzői estjéhez igazítva jelentette meg Várnai Péter interjú-kötetét. Ebből idézem Ligeti Györgynek a *Requiemhez* kapcsolódó gondolatait:

„Gyermekkoromban sokszor nagyon féltem. De felépítettem magamnak egy képzeletbeli országot, mely biztonságot adott a félelmek ellen. Elemista koromban szinte nem is láttam a való világot. Később pedig gyakran foglalkoztatott az *Utolsó ítélet*-eszme, minden vallástól függetlenül. Lényege a félelem, a halálfélelem, szörnyű események elképzelése – és, ezeknek a túlzott expresszivitás, kifejező erő révén való elidegenítése, kihűtése.

Állandóan bennem élt az elképzelés, hogy egyszer írok egy *Requiemet*. 1961-ben Stockholmban rendelték tőlem egy nagyobb méretű zenekari művet kórossal. A harang megkondult bennem, és felajánlottam, hogy írnék egy requiemet. Az ajánlatomat elfogadták.”

A nagy sikerű budapesti koncert végén az előadókkal együtt a zeneszerző is meghajolt a közönség előtt. De hogy hogyan – azt Fodor András költő fogalmazta meg legszebben:

„Ligeti György szögletes-kényszeredetten sietett ki a pódiumra, megköszönni a közönség ünneplő tapsait. Lépteiben, darabos gesztusai belső lendületében mindazonáltal ott érződött a megtért fiú öröme, akit, lám, akkor is szívesen fogadnak, ha nem tékozlóként, hanem gazdagon jött vissza az atyai házba.”

Ligeti György zeneszerző köszöntése 70. születésnapján (1993)

Ligeti György 1923-ban született az erdélyi Dicsőszentmártonban. Hat éves korában költöztek Kolozsvárra. Zenei tanulmányait is ott kezdte, majd 1945-ben a budapesti Zeneakadémián folytatta, ahol később, 1950-1956-ig zeneelmélet tanár volt. 1956-ban Nyugatra távozott – ettől kezdve életének főbb városai: Bécs, Köln, Stockholm és Hamburg voltak.

Az 1979. október 8-ai szerzői estjére jött ismét Budapestre. A nevezetes hangverseny után Kovács Sándor zenekritikus így írt: „Régen várt találkozásra kerülhetett sor a Zeneakadémia nagytermében, és bizony nehéz elfogódottság nélkül beszámolni róla. Kétségtelen, hogy a meghatott hangulathoz nagyban hozzájárult az a tény is, hogy Ligeti Györgyben világhíres *hazánkfiát* ünnepelhettük. De talán még fontosabb, hogy személyében olyan mester látogatott hozzánk, aki napjaink zenéjének meghatározó egyéniségei közé tartozik – azon kevesek közé, kiknek neve egy korszakot fémjelez.”

Az első budapesti látogatást még sok követte, hiszen itt hívei, valamint régi és újabb tanítványai várták. **1993. május 30-án** 70-ik születésnapja alkalmával különösen nagy szeretettel ünnepelték. A Bartók rádió műsorában Varga Bálint András beszélgetett a zeneszerzővel, a *Felhang* című műsorban pedig Papp Márta zenetörténész számolt be Ligeti György 1956 előtt megjelent könyveiről, írásairól, amelyek népzenei- és zeneelméleti kutatásait, valamint kortárs művek elemzéseit tartalmazták.

Ligeti György 1949-1950-ben járt népzene-gyűjtőúton Romániában, Erdélyben. A népdalok zeneszerzői munkásságában is megjelentek, de nemcsak idehaza az ötvenes években, hanem akkor is, amikor már külföldön élt és egészen más stílusban komponált.

Kurtág György

1926. február 19. (Lugos, Románia) –

Kurtág György *Brácsaverseny* (1956)

Kurtág György *Brácsaversenye* – amellyel a Zeneakadémián diplomázott – az 1950-es évek egyik sikeres darabja volt, a komponista mégis csupán stílusgyakorlatnak tartotta, mert opusz-számmal csak a későbbi műveit látta el. Sőt, a szerző egy későbbi nyilatkozatából az is kiderül, milyen rossz érzést váltott ki belőle a mű első előadása:

„Valójában első találkozásaim a zenekarral – még diákkoromban – igen kellemetlenek voltak. *Brácsaversenyem* próbáin kinevettek. Hallottam, ahogyan a zenekar tagjai egymást kérdezgették: miért nem tanítják meg ezeknek a fiatal zeneszerzőknek, hogyan kell tisztességesen hangszerelni? Egy helyen elképzelttem egy igen fontos pizzicatót, amit minden átérzés nélkül, közönyösen játszottak. Egyszóval, kellemetlen tapasztalatok voltak ezek, melyeknek eredményeképpen el sem tudtam képzelni, hogy valaha újból zenekari művet írjak. S valóban, 30 évig nem is komponáltam semmit zenekarra.” Az interjúból nem derül ki, hogy Kurtág György melyik zenekarra gondolt, hiszen a művet bemutatták a varsói VIT-en (Világ Ifjúsági Találkozón) is, ahol a zeneszerzői versenyen díjjal jutalmazták, majd pedig Budapesten a III. Magyar Zenei Hét plénumán hangzott el, Lukács Pál szólójával.

Kurtág György: *Bornemisza Péter mondásai* (1968)

A Budapesti Kamaraegyüttes bemutatkozó hangversenyéről Kroó György így írt:

„A Budapesti Kamaraegyüttes bemutatkozó fellépése alkalmával nem kevesebb, mint hét új magyar művet ismertetett meg a közönséggel és azokkal a tízezrekkel, akik a rádióközvetítés jóvoltából lehettek jelen az új magyar zene történetének ezen a fontos eseményén.

A hangverseny második felét egyetlen élmény töltötte be: **Kurtág György** énekhangra és zongorára írt koncertója, a ***Bornemisza Péter mondásai*** – egy nagy zeneszerző-egyéniség megrendítő megnyilatkozása. Elgondolkodtató, hogy ez az érett remekmű a hetedik opusz. Korunk zeneszerzőjének műhelyére utal, hogy ezen a nagyszabású alkotáson, amely **Sziklay Erika** és **Szűcs Lóránt** képességeinek ismerete nélkül talán sohasem született volna meg, kerek hat esztendeig dolgozott a szerző.”

Bornemisza Péter, a 16. századi luteránus prédikátor-költő beszédei öt hatalmas kötetben maradtak ránk. Kurtág György művészi mondanivalójának megfelelő üzenetre talált a régi írásokban és a kiemelt mondatokat aktualizálta kompozíciójában a 20. század embere számára.

A concerto négy nagy része: a *Vallomás*, a *Bűn*, a *Halál* és a *Tavaszi*.

A *Vallomás* mintegy nyári izzással beszél az alkotás kényszeréről, a *Bűn* a tragikus bukást idézi, a *Halál* az elkerülhetetlen megsemmisülést fejezi ki, a *Tavaszi* c. tétel pedig a *Hit* lényegének bornemiszei megfogalmazását önti hangokba.

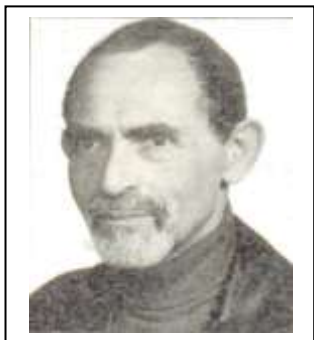
Kurtág György: *Eszkák emlékei* – dalciklus (1977)

Kurtág György *Eszkák emlékei* című hét dalát Tandori Dezső verseire komponálta. Az 1977-es koncerttermi bemutató után kiemelkedő sikert aratott a Korunk zenéje sorozat hangversenyén is. A dalokat Pászthy Júlia énekelte és Ligeti András kísérte hegedűn. Kurtág leegyszerűsített közlésmódja nehéz feladat elé állította az előadókat. Az énekhang és a hegedű a zene lényegét, aforisztikus sűrítettségét közvetítette, de sikerült a mű sajátos humorát és különös líráját is érzékeltetni. A Magyar Rádió Pászthy Júliát nívódíjjal jutalmazta e dalok előadásáért.

Kurtág György *A megboldogult R. V. Truszova üzenetei* (1983)

Az 1982-ben bemutatott új magyar művek seregszemléjén 1983. januárban a kritikusok díját Kurtág György *A megboldogult R. V. Truszova üzenetei* című orosz nyelvű dalciklusa kapta, Csengery Adrienne, valamint a Mihály András vezette Budapesti Kamaraegyüttes előadásában. Ez a kompozíció a *Korunk zenéje* 1981-es fesztiválján, valamint külföldi bemutatóin egyaránt jelentős sikert aratott. A Magyar Rádióban 1982. április 17-én hangzott el új felvételenként. Kurtág György a Magyarországon élő orosz költőnő: Rimma Dalos 21 versét zenésítette meg.

„A versek tömörsége pontosan megfelelt Kurtág igényeinek, ugyanakkor tartalmuk, a kendőzetlen női szenvedély és az elkeseredett lemondás közötti vergődés az emberi kapcsolatok szemléletének új területét nyitotta meg előtte.” - írta róla Halász Péter zenetörténész. Érdeemes megjegyezni, hogy Csengery Adrienne e dalciklus előadásával énekesi pályájának egyik csúcspontját érte el.

Decsényi János

1927. március 24. Budapest

Decsényi János: *Három madrigál* – kórusmű (1956)

A komor téli időszakban a *Rádióújság*ból értesült a zene iránt érdeklődő közönség egy örömteli hírről: **Decsényi János** külföldi zeneszerzői sikeréről.

Decsényi János 24 éves fiatalemberként 1951-ben kezdett a Rádióban dolgozni, miközben zeneszerzést tanult. Az előző évi – akkor még *Magyar Rádió* nevű műsorújság 1955. novemberi számában *Gyorsfénykép egy fiatal rádiósról* címmel többek között ez olvasható: „Decsényi János rádiós beosztása: tervező szerkesztő. A Rádiózenekar és a Rádióénekkar felvételeinek tervét készíti elő és az együttesek rádió műsorát állítja össze. A Főiskolán Szervánszky Endrétől tanul zeneszerzést. Már csak az államvizsgálója van hátra. *Vonóstrióját* a hetekben mutatták be a Bartók teremben, amely a Varsói VIT-en oklevelet nyert.” Az 1956. év végi hír pedig: „Az olaszországi Vercelliben rendezett nemzetközi zenei versenyen Decsényi János *Három madrigál* c. kórusművével elnyerte a 100 ezer lírás legnagyobb díjat.” A zeneszerző így emlékezett az akkori történetre:

„1956 nyarán a Zeneművészek Szövetségében hallottam a versenyről és név nélkül, jeligével kiküldtem Olaszországba *Három madrigál* c. népi szövegekre készült kompozícióm. Jól emlékszem, hogy jeligének egy Horatius-óda kezdetét választottam – amelyet nagyon szerettem, érettségi tételem is ez volt – így szól: „Solvitur acris hiems, grata vice veris et favoni” azaz: „Távozik a zord tél, a tavasz édes közeledtére”.

November első napjaiban – még a pincében tartózkodtunk, amikor eljutott hozzám a levél, amelyben értesítettek, hogy kórusművemmel megnyertem a zenei versenyt.

A díj a 100 ezer lírás jutalom mellett meghívással is járt, így 1957 húsvétján kiutazhattam Olaszországba, amely igen nagy élményt jelentett számomra, de amikor letelt az idő – mondanom sem kell, hazajöttem ...”

Decsényi János: *Öt Csontváry-kép* (1969)

1969-ben Csontváry Kosztka Tivadar festőművészre emlékeztek, halálának 50. évfordulója alkalmából. Az 1919-ben – 66 évesen elhunyt nagy festő maga által választott, külön életútja legendává vált. Belső hang hatására kezdett festeni és küldetésének tudatában teremtette meg páratlan életművét. A nagy festőre való emlékezés különleges alkalma volt a Rádiózenekar 1969. *április 23-án* megtartott zeneakadémiai koncertje, melyen Oberfrank Géza vezényletével bemutatták **Decsényi János *Öt Csontváry-kép*** c. zenekari művét.

A *Rádióújságban* az érdekes kompozícióról ezt írta a zeneszerző: „Nagyon szeretem a képzőművészetet. Csontváry festményeivel 1963-ban, a székesfehérvári kiállításon találkoztam, és a képek monumentalitása, nagyvonalúan kezelt színvilága lenyűgözött. Csontváry-élményemet igyekeztem hangokban kifejezni. Ám ha egy zeneszerző festményeket választ témának kompozíciójához, sohasem szabad azt gondolni, hogy a kép valamilyen szó szerinti lefordításáról van szó a zene nyelvére. Hiszen ez lehetetlenség, a kép csak inspirációt adhat ahhoz, amit a zeneszerző szeretne kifejezni. Művemet orgonával kiegészített nagy zenekarra komponáltam. Öt önálló, lezárt tételből áll és mindegyik egy-egy kép címét viseli feliratként.”

Fábián Imre zenekritikus írásának néhány sorát idézem: „Decsényi János *Öt Csontváry-kép* által inspirált zenekari darabja azt mutatja, hogy szerzője sokat és egyenletesen fejlődött az utóbbi években. A hatalmas nagy-zenekari apparátust nagy biztonsággal kezeli, melynek eszközei valóban csak eszközök a jelentős, fontos gondolatok közlésére. Decsényi eddigi pályafutásának csúcspontja ez a kompozíció, melyet ezután az elmúlt 10-15 esztendő legrangosabb alkotásai között kell számon tartanunk.”

Decsényi János *Újévi ablak* – kórusmű (1971)

1965-ben jelent meg Illyés Gyula *Dőlt vitorla* c. kötete, melynek első költeménye az *Újévi ablak*. A vers ránézésre is meglepetés: úgynevezett képvers, azaz egy téglalap alakú tipográfiai forma adja meg a vers képi jelentését.

Ezt a formát (az ablakot) két egytagú szó, a „hó” szócska esése és megfordított, ékezet nélküli alakja, az „oh” (a csodálkozás) jégvirága borítja be. A 17 soros versben 50-szer fordul elő a „hó” és 96-szor az „oh” szócska. Erre az egyhangú mezőre karcolja kiáltó szókapcsolatait, elgondolkodtató mondattöredékeit a költő:

„... hány bukás hány elsikoltott néma oh - ... mennyi végső késő oh -
... mennyi hiábavaló oh – (és végül:) ... mennyi halál-tiszta szó.”

Felidézem Decsényi János emlékeit az **1971**-ben alkotott kórusművéről:

„A vers elolvasásakor úgy éreztem, mintha egy hóval-jéggel befűt téli ablakot látnék magam előtt, melyen itt-ott átszillan a házban élő emberek melege – hézagokat olvasztva a tél egyhangú, rideg monotóniájába. A vers megzenésítése megkapóan szép feladatnak ígérkezett. Nem tudtam azonban mit kezdeni a költemény címével – ablak formájú darabot komponálni, bizony nehéz. Nos, mielőtt nekifogtam volna a munkának, írtam egy levelet a költőnek, melyben egyrészt beleegyezését kértem a megzenésítéshez, másrészt arra kértem, ha tud, mondjon valami olyan verscímet, amit a zene is felvállalhat. Illyés nagyon kedvesen válaszolt és rám hárította a döntést. De mivel jómagam sem tudtam mást kitalálni, maradt az eredeti cím: *Újévi ablak*. Csak abban reménykedhettem, hogy a megszólaltatott hangjegyek sorjázásával talán felcsillan valami Illyés Gyula szép költeményéből.”

Decsényi János Illyés Gyula versére komponált *Újévi ablak* c. műve a Rádió énekkarának előadásában szólalt meg, Sapszon Ferenc vezényletével.

Decsényi János *Sírfelirat Aquincumból* (1981)

1981. január hónapban tizedik alkalommal rendezték meg a seregszemlét az *Új magyar zene a Rádióban* – a közönség és a kritikusok 1980. évi díjáért. 55 kompozíció közül a kritikusokból álló zsűri Decsényi János *Sírfelirat Aquincumból* című művét jutalmazta első díjjal.

Kovács Sándor *A kritikusok díjáról – a kritikus szemével* c. írásában ez olvasható:

„Az *Új magyar zene a Rádióban* című seregszemle a legjobb hazai fórum, amely minden műfajról és stílusirányzatról tájékoztatást adott. Tény, hogy nincs párja zenei életünkben és aligha lehetne helyette valami mást kitalálni. Csakhogy „csal” ez a fesztivál, hiszen 1980 hangszalagra rögzített opuszait veszi sorra, s ezek csupán egy részét képviselik a friss termésnek, akad köztük akár évtizedes darab is. Töprengésre késztet, hogy a magyar alkotók vezéregyeniségei közül többek nevét hiába kerestük. Nem hangzott el Kurtág, vagy Szőllősy-mű, mások – pl. Durkó Zsolt – csak kisebb darabbal szerepeltek. Vajon nem azt jelzik, hogy a magyar zeneszerzés egyfajta „átmeneti” korba érkezett?

A 60-as, korai 70-es esztendőök lendülete világszerte leapadt, s az ilyesmi, mint tudjuk, előbb-utóbb hozzánk is „begyűrűzik”. Pessimista gondolatok? Szerencsére az ellenkezőjére is bőven adott alapot a zenei seregszemle - mindenekelőtt Decsényi János *Sírfelirat Aquincumból* című művével.”

Decsényi János győztes művét 1979-ben – az Óbudai Kamarazenekar fennállásának 25. évfordulójára komponálta. A rádiófelvételen Gazda Péter vezényletével Szőkefalvi-Nagy Katalin énekelt, Ella István orgonált és a Liszt Ferenc Kamarazenekar játszott.

A mű harmadik részében megszólaló énekhang latin szövege a tulajdonképpeni *Sírfelirat*, amellyel Titus Aelius Iustus aquincumi organista gyászolta fiatalon meghalt feleségét: Aelia Sabinát – az időszámítás utáni III. században. Megközelítő nyersfordításban így hangzik: „Kőkoporsóba zárva nyugszik feleségem, a drága, szelíd Sabina. Kedves hangja volt, ujjá húrokat pengetett, de hirtelen elragadva, hallgat most. 30 évig élt. Emléke megmarad az emberek között, hisz olyan kedvesen orgonált nekik. Légy boldog, aki e sorokat olvasod, oltalmazzanak az istenek, és gyengéd hangon énekeld: Aelia Sabina köszöntlek.”

Decsényi János: *Weöres Sándor tizenkettedik szimfóniája* (1983)

A Magyar Rádióban 1983. április 28 és május 26. között rendezték meg a *Hangversenyciklus századunk zenéjéből* című sorozatot. Ekkor mutatták be Decsényi János *Weöres Sándor tizenkettedik szimfóniája* című művét. A szoprán hangra és ütőhangszerekre komponált darabról a zeneszerző így beszélt: „Weöres Sándor költészete ihletet adó kincsestárat jelent a magyar zeneszerzők számára, én magam is jó néhány Weöres-verset zenésítettem meg. A költőnek vannak olyan művei, amelyeknek szimfónia nevet adott. Ezek egyikéhez: a *Tizenkettedik szimfóniához* komponáltam zenét. Elsősorban Weöres versének zenei elemei: hanglejtése, ritmikája fogott meg, de nagy hatással volt rám a szavak mágiája, varázslata is.” A mű Csengery Adrienne énekesnő és Rácz Zoltán ütőhangszeres művész előadásában szólalt meg.

Decsényi János: *Szimfónia* (1990)

Decsényi János *Szimfóniáját* a Rádiózenekar Ligeti András vezényletével mutatta be 1990. január 7-én a Zeneakadémia nagytermében. A zeneszerző akkori nyilatkozatából idézek: „Nem tartozom a gyakran hallható magyar zeneszerzők közé és viszonylag kevés művet komponálok. Ennek két oka is van. Zeneszerzői pályám viszonylag későn indult, és a megélhetési gondok hosszú ideig elég kevés szabadidőt hagytak az alkotó munkára.

Emellett a tapasztalataim is megfontoltságra intettek. Munkahelyemen, a Magyar Rádióban számtalan mű felvételét hallgattam meg, s ezek során gyakran volt az a benyomásom, hogy a zeneszerző jobb darabot írhatott volna, ha van türelme egy kicsit alaposabb munkához. Én igyekszem csak azokat a partitúrákat kiadni a kezemből, amiket minden körülmények között vállalhatok.” És néhány sor az egyik zenekritikából: „Decsényi ebben a művében is pozitív életérzéseket fogalmazott meg, nyelvezetében vállalva a hagyományos értékeket, és ez a zenei magatartás, úgy tűnik, utat talál a szakma és az közönség felé egyaránt.”

Decsényi János: *Régi magyar szövegek* – oratórium (1993)

1993. július 26-án a Bartók rádióban mutatták be Decsényi János *Régi magyar szövegek* című oratóriumát. Alcíme szerint: jelenetek szoprán- és basszushangra, két zongorára valamint kísérőhangszerekre. Az énekszólót Csengery Adrienne és Fried Péter tolmácsolta, a Componensemble tagjait Seres Zsolt vezényelte. A Rajeczky Benjamin emlékének ajánlott műben a zeneszerző a magyar irodalom különböző korszakaiból válogatta a megzenésítésre szánt részleteket. A tétel-címek önmagukért beszélnek: Magyarok szimfóniája, Szent Margit legenda, Mózes, Klütemnesztra, Boszorkányper, Pontyi és Angyélika, Petőfi és végül az Epilógus. Farkas Zoltán zenetörténész műelemzéséből idézek: „Ha egy hatvanas éveiben járó zeneszerző öt esztendőn át érlel, és három év munkájával megír egy közel 80 perces kompozíciót, felvetődik a kérdés, hogy vajon nem az alkotó főművéről van-e szó. Úgy érzem, Decsényi János a *Régi magyar szövegek* címet viselő, 8 tételes jelenetsorban, mely 1988 és 1991 áprilisa között keletkezett, valóban eddigi legjelentősebb darabját formálta meg. A 80 perces kompozícióban egyetlen szakasz akadt, amellyel nem tudok mit kezdeni, s ez nem más, mint a zárótétel nagy apoteózisa. „*Virulni fogsz, te szép rónaságunk, s virulni a nép, mely egy ezred óta síkodat lakja.*” (Eötvös József a *Falu jegyzőjének* záró-sorai.) Nem szakmai kifogásról van szó, hanem az kérdéses számomra: hiteles lehet-e ma egy ilyen optimista befejezés. A magyar zenetörténet egyébként bőven szolgáltat példát a már-már „csakazértis” optimista finálékra, oly alkotók esetében is, akiket aligha lehet azzal vádolni, hogy nem értették meg a kort, melyben éltek. Gondoljunk csak Bartók kései korszakának zárótételeire. S végül, még az is lehet, hogy Decsényi mindenre gondolt. Hiszen mi mással magyarázható a szövegkönyv utolsó mondatának felkiáltó- majd kérdőjele: „*Boldog, ki a napot elérheti! boldog ... (?)*” A diadalmas C-dúr akkord kicsengése után a magára-maradt szoprán-szólam énekli bele a csendbe: „*boldog ... (?)*”

Magyar hangtájak (1996)

1996. november 6-tól december 11-ig hangzott el a Magyar Rádió elektroakusztikus stúdiójának 6 új felvétele. A hangmérnök Horváth István, a sorozatszerkesztő Decsényi János volt.

Felidézem Decsényi János ismertetésének részletét: „A hangtáj – nemzetközileg ismert angol nevén: sound-scape – intermediális, köztes műfaj. Amikor az a gondolatom támadt, hogy jó volna egy rádiósorozat keretében magyar hangtájakat bemutatni, az volt a szándékom hogy zeneileg megtervezett darabok készüljenek. Ezekben a kompozíciókban azonban éppolyan meghatározó szerepet játszanak a természet, az emberi környezet hangjai, mint a zenei hangok. Ez utóbbiak – a műfaj jellegéből adódóan – többnyire elektronikus hangzások.

A Zenei főszerkesztőség felkérésére végül 6 mű született, amelyekhez a zeneszerzők a számukra kedves tájakat, vidékeket választották ki.”

Felsorolom a 6 szerzőt és a művek címét, kiemelve két rádiós kolléga részletesebb ismertetését.

1./ Sugár Miklós: *Vizek, völgyek, harangok (Balaton-felvidék)*, 2./ Pintér Gyula: *Őrségi képek*, 3./ Szemző Tibor: *Szimultán (Szatmárcseke)*

4./ **Bánkövi Gyula: *A Lélek hangja – hangköltemény zempléni töredékek nyomán***

„A hangköltemény alappillére két csodálatos nyelvi hagyatékunk: a *Halotti beszéd* és *Károli Gáspár Vizsolyban* kinyomtatott *bibliafordítása*, mely az isteni lét örök és csodálatos titkait először tárja saját anyanyelvén a magyarság elé. A Biblia mellett a mű további zempléni vonatkozásai: a Rákóczi szabadságharc, valamint a páratlan szépségű aggteleki karsztvidék. A harc a Rákóczi-induló hangfoszlányaiban, míg a második egy cseppkőbarlang-vízióban és zempléni virágnevek által jelenítődik meg. Ez a két hangkép áll a darab fókuszában. A mű nagy időtáblákkal építkezik, mintegy jelezve az örök lélek határtalan szabadságát és teremtető erejét.”

5./ Sárny László: *Etüdök gőzmozdonyokra (Győr-Veszprém-Sopron-vidék)*

6./ **Decsényi János: „Jobb lesz az darvakkal...?” – szimfónia a Hortobágyról**

„Sok boldog órát töltöttem a Hortobágyon, emberek, állatok, tavak csöndjében – figyelve a szinte mindig fűvő szélre, a lovak dobogására, a költöző-madarak rikoltozására.

A helyszíni felvételek anyagát népdalokkal, hegedűdallamokkal és egy 16. századból való históriás énekkel egészítettem ki. Ady Endre *Az eltévedt lovas* című versének szuggesztív (hangképei) is hozzájárultak a darab összetettségéhez. A szimfónia alcím a darab öt, szünet nélkül egymást követő tételeinek összefüggéseire utal: A szél – előjáték, A tűz, A puszta, A tóvidék, Darvak költözése – epilógus.”

Decsényi János: *A tücsökszóra emlékszel-e még?* (1997)

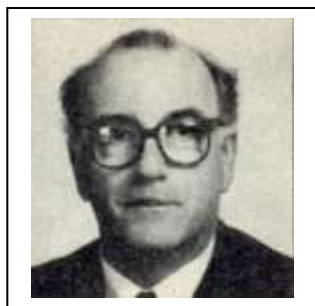
1997. augusztusában jelent meg a *Rádióújságban*: „Költői kvalitásaiért emelte ki az idei Prix Italia zsűrije a többi rádiós és televíziós mű közül Decsényi János *A tücsökszóra emlékszel-e még?* című elektroakusztikus kompozícióját.” A zeneszerző így beszélt a rangos nemzetközi elismerésben részesített művéről: „A zongorára és hangszalagra írt művem 1994-ben készült el a Magyar Rádió elektroakusztikus stúdiójában Horváth István hangmérnök segítségével, és Eckhardt Gábor zongora szólójával. A cím egy évekkel ezelőtt írt kompozícióra utal, és – természetesen – La Fontaine ismert példázatára a szorgalmas, dolgos, a holnap napra is gondoló hangyáról, és a léha, könnyelmű tücsökről. A tücsökről, aki csak muzsikál. Szerintem a hangya tiszteletreméltó életfelfogásánál nem kevésbé méltánylandó a tücsök, a művész magatartása. A dolgukat teszik mindketten: az egyik anyagi, a másik szellemi értékeket hoz létre, és velük együtt kerek a világ. A Ravennában elnyert elismerésnek az a megtisztelő következménye, hogy a művet külföldi rádiók is műsorukra tűzik.”

Decsényi János: *Emlékkönyv* – audiovizuális oratórium (1998)

1997. nyarán egy újságíró megkérdezte Decsényi Jánostól, hogy min dolgozik most? Íme a zeneszerző válasza: „Egy audiovizuális oratóriumon. Az elektroakusztikus és előadói együttesre komponált zenét video- és dia-képsorok kísérik. Magam írtam a mű forgatókönyvét, szövegét és zenéjét. Jelenleg a rádió elektronikus zenei stúdiójában dolgozom rajta. A darab alapanyagául az a kis emlékkönyv szolgál, amelyet anyám kapott kislány korában.

A címe: *Emlékkönyv*. A nyilvános bemutató előreláthatóan jövő tavasszal lesz.”

1998. március 19-én a Thália Színházban került sor az érdekes és szokatlan bemutatóra. Előadói: Csengery Adrienne, Fried Péter (ének), Eckhardt Gábor (zongora), Parti Nóra és Mertz Tibor (próza), a Budapesti Tomkins Énekegyüttes, valamint a Componensemble, Serei Zsolt vezényletével. A Bartók rádióban 1998. szeptember 17-én közvetítették felvételtől.

Hidas Frigyes

1928. május 25. Budapest

2007. március 7. Budapest

Hidas Frigyes: *Cantata de minoribus* (1964)

1964. május 19-én stúdióhangversenyen hangzott el először Hidas Frigyes *Cantata de minoribus* (*Kantáta a kicsinyekről*) c. műve Forgács Éva, a Földényi kórus és a Rádiózenekar előadásában, Lehel György vezényletével.

Hidas Frigyes: *Gyászzene* (1974)

1974. október 16-án a Budapesti Művészeti Hetek alkalmával hangzott el a Rádióban Hidas Frigyes *Gyászzene* c. műve. A *Requiemet* Palcsó Sándor, Miller Lajos, Sólyom-Nagy Sándor, valamint a Rádió ének- és zenekara szólaltatta meg, a karmester pedig – mint a legtöbb magyar mű bemutatásakor – Lehel György volt. Hidas Frigyes műve történelmünk gyászos korszakára emlékezik. 1943. januárjában az oroszországi Don kanyarban 200 ezer magyar katonának kellett harcolni egy értelmetlen háborúban, 35 fokos hidegben, hiányos öltözkében, megfelelő táplálkozás nélkül, rossz felszereléssel. Két hét alatt a 2. magyar hadseregből mintegy 150 ezren meghaltak, megfagytak, megsebesültek, fogságba estek. A tragikus esemény 30 éves évfordulóján jelent meg Nemeskürty István *Requiem egy hadseregért* című könyve. E mű felhasználásával Hidas Frigyes zeneszerző *Gyászzenét* komponált.

Lehel György karmester vállalta a darab felvételét a Rádióban, amelyre később így emlékezett: „A doni hadsereg tragédiájáról beszélni nem volt szokás, még 1974-ben sem, sőt, *requiemet* írni, zenében elsírni őket – hát ez inkább tiltott dolognak számított. Hidas Frigyes azonban volt olyan – most mit mondjak – bátor, vagy megszállott, vagy elhivatott, hogy írt egy kantátát az elpusztult magyar hadsereg emlékére. Mindenesetre Hidast nagyra becsülöm, mert a folyton változó világban soha másra nem hallgatott, csak arra, ami belőle szólt. Hű maradt önmagához.”

Hidas Frigyes *Gyászzene* c. művének rádiós-bemutatóját érdekes módon a kritikusok „elhallgatták”, csupán Kroó Györgynek, az Új Zenei Újságban elhangzott méltató soraiból idézhetek: „A *Gyászzene* különleges Requiem a doni 2. magyar hadsereg katonáinak emlékére. Ez magyarázza szövegének, felépítésének sajátosságát, egyedi műfaját.

A nyitó- és zárókórus latin nyelven van jelen Hidas művében, de közzé ékelődik magyar szöveg is, amelyet a zeneszerző Nemeskürty István jól-ismert könyvéből állított össze librettóként, és amely kizárólagos alapja az öt-tételes *Gyászzene* három középső tételének.

A mű vádirat egy letűnt kor ellen és hitvallás-szerű, vonzó emberi megnyilatkozás.”

Hidas Frigyes *Cédrus* című balettje az Operaházban (1975)

1975. március 28-án mutatták be az Operaházban Hidas Frigyes *Cédrus* c. balettjét.

Az évad egyik legemlékezetesebb estje élményt nyújtott azoknak, akik lelkes rajongói

Csontváry Kosztka Tivadar festményeinek, a képzőművészetet táncban kifejező balettművészetnek és e két műzsát szolgáló muzsikának. Csontváry életének néhány mozzanatából és festményeinek ihletéséből **Seregi László** koreográfus készített balettet,

Hidas Frigyes zeneszerző pedig a táncművész elképzeléseit teremtetten újra zenében.

A nagy siker nemcsak a Csontváryt idéző csodálatos színpadi látványnak, a nagyszerű táncos megvalósításnak, hanem a korhű zenei megszólaltatásnak is köszönhető.

Albert István kritikájából idézek: „Hidas Frigyes zeneszerzőnek nehéz feladat jutott: szolgálnia kellett a sokféle hatásból egybeszőtt koreográfiai elképzelést. Egységes stílusú kompozícióról aligha lehetett tehát szó, ezért az óriási színházi rutinnal rendelkező Hidas Frigyes a legszerencsésebb megoldáshoz folyamodott: zenéje nem a képek atmoszférájából, még kevésbé programjából táplálkozik, hanem dallamokban visszhangozza a kort, amelyben Csontváry alkotott. Jól felismerhető minták alapján, egyéni invencióval is feltöltve, a századforduló éveinek, főként talán első évtizedének muzsikája – dallama, ritmusa, harmónia- és hangzásvilága – zeng a nagy zenekarban.” Hidas Frigyes zeneszerző később így emlékezett a bemutató hangulatára: „Számomra felejthetetlen az az este. Egy páholyban ültem Lehel György karmesterrel. Szándékosan hátrahúzódtam, hiszen a próbák alatt már sokszor láttam a darabot, Gyuri pedig előttem ült. Amikor az *Adagio* tételre került a sor, ő hátrahajlott és megszorította a kezem. Éreztem, hogy tetszik neki – szavak nélkül is ki tudta fejezni biztatását és elismerését. Később szólt, hogy komponáljak a balettből hangversenydarabot is. Lehel György kérésére el is készítettem, amit aztán *Adagio* címmel a Rádiózenekar élén nagyon sokszor vezényelt itthon és külföldön. Az *Adagio* története, karrierje tehát a *Cédrus* operaházi bemutatóján kezdődött, azzal a kifejező kézszorítással.”

Hidas Frigyes *Bösendorfer* című operája (1977)

1977. október 2-án mutatták be a Rádióban Hidas Frigyes *Bösendorfer* c. operáját, amelyet Karinthy Frigyes kétszemélyes színdarabjából komponált.

Barlay Zsuzsa és Gáti István énekelt, a Rádiózenekar játszott, Lukács Ervin vezényelt. A darab főhőse az unalmas őszi délutánt furcsa tréfával teszi szórakoztatóvá: egy zongorahirdetésre telefonon jelentkezik, meghozza többféle hang-álarcban. Az egyik kritikus így írt róla:

„Telefonszínházat játszom – határozta el a rádióopera szereplője, s a *Bösendorfer* hallgatója megfigyelhette, miként alakul át Gáti István hangja, énekes egyénisége katonatiszté, kisfiúvá, a kisfiú nagypapájává, sőt női alakká. Miként kerül a telefon-trükkök sajátos játékával szórakozó-unatkozó férfi maga is az átváltozások bűvkörébe, hogyan csábítja újabb és újabb fordulatokra az alakítás sikere, s végül milyen változást idéz elő benne is kalandos játéka.”

A rádióopera készítői: a rendező, a dramaturg és mások, a darab sikeres bemutatója után elhatározták, hogy a zenei felvételt vizuális élménnyé teljesítik ki, azaz televíziós filmet is készítenek. Így a rádiós bemutató után néhány hónappal, nemcsak a két szereplő bravúros hangját, hanem színészi játékát is élvezhették a televízió nézői.

Hidas Frigyes: *Hárfaverseny* (1981)

Hidas Frigyes alkotásai között jelentős helyet kaptak a versenyművek – a zenekari partitúra majdnem minden hangszere főszerephez jutott általa. Közös jellemzőjük, hogy a koncert ajánlása rendszerint a szólóhangszer virtuóz előadóművészenek szól. E műfaj egyik legszebb darabja a *Hárfaverseny*, amelynek bemutatója 1981. április 15-én volt a Zeneakadémián. A Rádiózenekart Fischer Iván vezényelte, a hárfaszóló bravúros előadásával pedig Maros Éva aratott nagy sikert.

A bemutató után megjelent kritikák közül Székely András írásából idézek:

„Hidas Frigyes *Hárfaversenyének* bemutatóján – a várakozásnak megfelelően – egy remekül megírt, a szólóhangszer testére szabott, jól meghangszerelt, arányos, formás és mindenekfelett: derűt keltő zeneművet kaptunk. A bemutató előadáson **Maros Éva** hárfaművésznő játszotta a szólót – a mű ajánlása is neki szól. Játékából áradt az őszinte hit, ami az új művek tolmácsolására vállalkozó szólista elsőrendű kötelessége. Egyaránt szépen szólaltatta meg az első tétel heroikus-romantikus bevezető témáját, a második líráját, vagy a harmadik lenge táncmuzsikáját.

A bemutatót Fischer Iván vezényelte odaadóan, jól ismerve és megértve a művet és stílusát.

A Rádiózenekar a régi, kedves kollégának kijáró szeretettel játszotta Hidas Frigyes művét.”

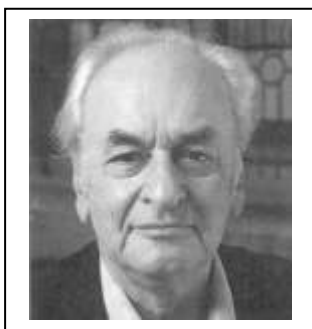
Hidas Frigyes: *Dunakanyar* – zenés párbeszéd (1987)

Karinthy Ferenc író, nemcsak művei alapján, hanem életmódja miatt is igen népszerű volt. Az év nagy részét Leányfalun, a nyaralójában töltötte, főleg munkával, de gyakran lehetett látni, amint kerékpározik az út mentén, baráti beszélgetésre igyekezve, vagy hogy betérjen egy kávéra valamelyik presszóba, mint a *Dunakanyar* című egyfelvonásosának hőse.

Hidas Frigyes zeneszerző Karinthy Ferenc két darabját is megzenésítette: 1977-ben mutatták be a Rádióban, majd a Televízióban a *Bösendorfer* című kétszemélyes operáját, és tíz évvel később, 1987. május 4-én a Rádió Dalszínházában a *Dunakanyar* című zenés párbeszédét.

A mű keletkezéséről a zeneszerző a következőket mondta: „Hogy miért komponáltam meg a *Dunakanyart*? Azért meg Karinthy írt egy *Bösendorfert*, meg írt egy *Dunakanyart*.

Prózai színházban a két darab mindig együtt megy, hát akkor miért ne legyen mind a kettőből zenés darab is. Közismert a *Dunakanyar* története – amely egy mindenhol és mindenkor előfordulható kis köznapi történet: az elhagyott feleség a gyermekkel és a magányos férfi, aki prédának tekinti az itt-ott fellelhető hölgyeket. Kettőjük párbeszéde zajlik le egy dunakanyari eszpresszóban. Az én feladatom ennek a gyors kérdés-felelet játéknak a zenei ábrázolása volt, a két énekes szólistának, Pászthy Júliának és Gáti Istvánnak pedig meg kellett találni a beszéd és az ének közti hangot. Az operában valamiféle áriázást képzelnek az emberek, - de itt másról van szó, ezért a műfaját így jelöltem meg: zenés párbeszéd.”

Lendvay Kamilló

1928. december 28. Budapest

Lendvay Kamilló: *Concertino* zongorára és fúvós együttesre (1960)

1960. szeptember 8-án mutatta be a Rádió Lendvay Kamilló *Concertino* zongorára és fúvós együttesre c. művét, Almásy László zongoraművész és a Budapesti Koncert fúvószenekar előadásában, Lehel György vezényletével.

Az előző évben, a *Rádióújság* 1959. december 6-ai számában egy írás így kezdődött:

„Új zeneszerző nevét ismerte meg a rádióhallgató: Lendvay Kamillóét, akinek egy kórusművét pályadíjjal jutalmazták. Az ifjú zeneszerző „élete első interjújában” így mutatkozott be: „Ebben az évben (1959-ben) nyertem el diplomámat a főiskolán, ahol zeneszerzésben Viski János növendéke voltam. Voltaképpen már 5 éves korom óta muzsikálok, Molnár Antal professzor fedezte fel bennem a zene iránti hajlamot.

Első szimfonikus művem a *Tragikus nyitány* volt, kamaraműveim közül talán a *Trió-szerenád*ot szeretem legjobban, melyet a Ney-trió játszik. Több, hegedűre és zongorára írt darabomat Kocsis Albert és Bálint Ágnes játszotta. Legutóbb pedig Hollós Lajos szerkesztő felkérésére komponáltam a *Concertinót zongorára és fúvós-együttesre*. Ezt a darabot mindössze három hét alatt írtam. A munka koncentráltan és könnyen ment, talán azért, mert a zongorával a kezdetek óta bensőséges és szoros kapcsolatom van és a fúvós hangszereket is szeretem.”

Lendvay Kamilló: *Hegedűverseny* (1963)

1963. április 14-én hangzott el bemutatóként Lendvay Kamilló *Hegedűversenye* a Zeneakadémia nagytermében. A Rádió felkérésére komponált mű szólóját Kocsis Albert, a korszak egyik legkiválóbb hegedűművésze játszotta, a Rádiózenekart Erdélyi Miklós vezényelte. A zeneszerző ezért a kompozícióért 1964-ben Erkel-díjat kapott.

Breuer János a koncert után írott kritikájából idézek: „Lendvay Kamilló, a fiatal zeneszerző, már jelentős sikerekre tekinthet vissza. Zenekari műveit többször előadták itthon és külföldön is. Kórusai, tömegdalai az egész országban elterjedtek. A komponista sikereinek titka egyrészt abban rejlik, hogy nagy szakmai felkészültséggel rendelkezik, a zenei élet gyakorlatában is jártas, másrészt abban, hogy a közérthetőséget nem áldozza fel a korszerűség követelménye miatt. Műveiből azonban kitetszik, hogy foglalkoztatják a modern hangzás problémái is, s ebben a fejlődésben a most bemutatott *Hegedűverseny* jelentős állomás. A zenetörténet számtalanszor bebizonyította már, mennyire szerencsés, ha egy-egy új mű konkrét előadó számára készül, ha a zeneszerző írás közben figyelembe veszi az interpretátor alkatát, technikai és zenei felkészültségét. Lendvay Kamilló Kocsis Albertnek szánta *Hegedűversenyét*, mivel a darab lírikus alaptartása a művész egyéniségével különösen egybevág. A mű dallamvilágára sok helyütt a tizenkét-fokú technika nyomja rá a bélyegét, s a zeneszerző ezt az elvet szerencsésen egyezteteti a dallamosság igényével.”

Lendvay Kamilló *A bűvös szék* c. operája a Televízióban (1972)

A Magyar Rádióban az 1950-es években kezdődött el az a mecénási szerep, amely új magyar művek – köztük daljátékok, operák alkotására buzdította a zeneszerzőket. A Rádió felkérésére készült például Farkas Ferenc *Csinom Palkó* c. daljátéka 1949-ben, és Ránki György *Pomádé király új ruhája* c. meseoperája 1951-ben. A sikeres kezdet után a sort hosszan folytathatnám.

Bánki László, a Magyar Televízió szerkesztő-rendezője is hasonló operamecénási tervet álmodott és „Zenés tv színház” címmel elindított egy nagyszabású sorozatot.

Az első tv-opera témájául Karinthy Frigyes *Bűvös szék* c. novelláját választották és Devecseri Gáborra bízta a szövegkönyv versbe öntését. A komponálásra pedig Lendvay Kamillót kérték fel, akihez köztudottan közel áll Karinthy írói-világa. Ám amikor a zeneszerző elolvasta a szövegkönyvet, úgy érezte, hogy néhány módosításra volna szükség. Fel is kereste az akkor már nagybeteg Devecseri Gábort a Kútvölgyi kórházban. A költő helyeselte Lendvay elgondolását, ígérte is, hogy amikor jobban lesz, elkészíti a változtatást – erre azonban már nem kerülhetett sor, mert 1971 nyarán meghalt. Így a szövegkönyv szükséges módosítását a komponista fejezte be.

A „Zenés tv színház” első produkciójaként **1972. szeptember 30-án** mutatták be Lendvay Kamilló operáját. A megjelent kritikák közül Raics Istvánt idézem: „A sorozatot és annak első darabját érthető várakozás előzte meg: annál is inkább, mert a választásnak eleve bizonyos rangot biztosított a szerző személye. Lendvay Kamillót a magyar zenei élet egyik legképzettebb fiatal mesterének ismerjük, akit invenciója, felkészültsége mellett alapos színházismerete, dramaturgiai gyakorlata is támogat ebben a műfajban.”

Albert István a „Zenés tv színház” premierjéről így fogalmazott: „Az esemény örömdetes: új magyar kamara-opera született a televízió jóvoltából. Lendvay Kamilló – csak helyeselhetően, a tréfa, a burleszk helyett a szatírára hangolt. A zeneszerző eszköztára az utóbbi években értékesen gazdagodott, amely érződik ezen a munkáján is, bár – nyilván a nagyszámú és sokrétegű tévénézőkre való tekintettel - megmaradt az általánosan elfogadott zenei kifejezőmód keretei között. De így is találót, szellemeset alkotott.”

Lendvay Kamilló *A bűvös szék* c. operája nemcsak a Televízióban, hanem a Rádióban is megszólalt, sőt külföldi színpadokon is sikerrel előadták. A témául választott szatirikus történet az 1920-as években játszódik, de tartalma később is aktuális maradt. Az igazmondásra kényszerítő, bűvös székben mindenki kiesik hivatalos szerepéből, nem azt mondja, amit várnak tőle, hanem amit igazán gondol.

Lendvay Kamilló: *A tisztességtudó utcalány* – opera (1979)

Az 1979-es esztendőben nagy sikert ért el Lendvay Kamilló *A tisztességtudó utcalány* című egyfelvonásos operája, melynek zenei felvétele *április 1-jén* a Rádióban szólalt meg, *április 6-án* pedig a televízió képernyőjén láthatta a közönség.

A Zenés TV Színháza számára 1972-ben az első darabot is Lendvay Kamilló komponálta: Karinthy Frigyes *A bűvös szék* című szatirikus darabja alapján. A televízió nagy sikerű sorozata az eltelt hét év alatt 13 új zenés bemutatóval gazdagodott.

Lendvay Kamilló újabb operájának szövegkönyvét Jean-Paul Sartre drámájából maga írta. A dráma és az opera arra keresi a választ, meddig terjed az egyén választási, döntési szabadsága, hiszen a szereplők nem hősök, hanem az őket körülvevő világ kiszolgáltatottjai. A Magyar Rádió hangfelvétele a Hungaroton jóvoltából hamarosan hanglemez formájában is megjelent és jelentős nemzetközi elismerésben részesült: a Francia Akadémia nagydíját kapta. Komlós Katalin hanglemez-kritikájából idézek: „Lendvay Kamilló *A tisztességtudó utcalány* című operája rendkívül jól énekelhető, látszik, hogy a szerző ismeri a szöveg-megzenésítés fortélyait. A szereplők közül Pászthy Júlia viszi el a pálmát: fantasztikus szín- és árnyalat-gazdagsággal formálja meg Lizzie szolamát, muzikalitása és hangszépsége megragadó. Szép hangon énekel Gáti István, érzelmi fűtöttséggel vesz részt az előadásban Gulyás Dénes, a legdrámaibb figura: a Néger szerepe pedig Polgár Lászlóé. A bonyolult partitúra igen pontosan, korrektül szólal meg a Rádiózenekarból alakult Kamaraegyüttes előadásában, Breitner Tamás vezényletével.”

Lendvay Kamilló: *Jelenetek Thomas Mann „József és testvérei” tetralógiájából (1984)*

1984. február 5-én a Zeneakadémia nagytermében mutatták be Lendvay Kamilló *Jelenetek Thomas Mann „József és testvérei”* tetralógiája alapján komponált kantátáját. A mű 1978 és 1981 között keletkezett, a Rádió felkérésére. A Lehel György karmesternek ajánlott kantátát Kincses Veronika és Polgár László valamint a Rádiózenekar adta elő.

Lendvay Kamilló három részletet választott ki Thomas Mann monumentális regényéből, amelyet a világirodalom legszebb szerelmi vallomásai között tart számon. Ezeket a szerelmi témájú részleteket azonban átszínezi a halál érzete. A nagyszabású mű központi témája Ráhel és Jákób szerelme. Az első tétel *Ráhel türelmetlen szerelmi vallomása*, a második tételben a Ráhelt vigasztaló Jákób szenvedélyes, erőt sugárzó melódiái szólalnak meg, és a harmadik tétel *Ráhel búcsúja*: meg-megszakadó énekbeszéd, lírát, fájdalmat, tragikumot, elmúlást sejtető zene.

Petrovics Emil

1930. február 9. Nagybecskerek –

2011. június 30. Budapest

Petrovics Emil: *C'est la guerre (Ez a háború)*– opera (1961)

1961. augusztus 17-én mutatta be a Rádió Petrovics Emil *C'est la guerre (Ez a háború)* c. operáját. A három főszerepet Sándor Judit, Radnai György és Ilosfalvy Róbert énekelte. Hubay Miklósnak, a dráma írójának „A *C'est la guerre* bemutatója elé” c. cikkéből idézek: „Évekkel ezelőtt lelkesen vállalkoztam rá, hogy egy fiatal zeneszerző számára operaszövegkönyvet írjak. Mai operát akartunk csinálni. Gondoltam, olyan drámára van szükség, amely cselekményben és szituációban is olyan könyörtelenül direkt indulatokkal hat, mint a modern zene, például a bartóki. Vagy mint akivel erre az operára szövetkeztem, Petrovics Emil első szerzeményei. Most, hogy a drámámból elkészült az opera, s hogy a Rádió fölkarolta, gondjaiba vette és immár az elkészült kompozíciót is meghallgattam, most érzem csak igazán, hogy mennyire ki tud nyújtózkodni a zenében a drámai mű. A költészet versenye a zenével: talán ez minden opera születésének titka.”

Az opera rádiós bemutatója után jelent meg Pernye András kritikája. Íme egy részlete: „Ez a háború”- mondja cinikusan a fasiszta katonatiszt, miután két embert agyonlővetett és most éppen a csinos özvegyel szeretné gyarapítani szerelmi trófea-gyűjteményét.

Ám „a madárka elrepül” - azaz öngyilkos lesz az asszony. Hubay Miklós és Petrovics Emil kíméletlen realizmussal, a maga teljes borzalmasságában mutatja be ezt a kort.

A zeneszerző az opera szörnyű alap-koloritját a dodekafónia technikai eszközével vázolja fel. De amikor a színpadi ritmus úgy kívánja, szinte romantikus értelemben vett széles melódia jelenik meg a fenyegető körülmények között elhangzó szerelmi kettősben.

Egy végtelennek tűnő pillanatra a szereplők lelkének legmélyéből tör fel az érzelem, méghozzá olyan intenzitással, amely magában hordja a tragikus megsemmisülésen keresztül a megtisztulásig vezető út minden lehetőségét.”

A megjelent kritikák külön hangsúlyozták annak jelentőségét is, hogy a Rádió ősbemutatóként tűzte műsorra Petrovics operáját, amely az Operaház következő évi újdonságai között szerepelt.

Petrovics Emil: *Lüszisztraté* – koncert-vígopera (1962)

1962. július 1-jén a Rádió nyilvános stúdióhangversenyén hangzott el először Petrovics Emil *Lüszisztraté* c. koncert-vígoperája, amelynek szövegét Devecseri Gábor írta Arisztophanesz műve nyomán. Témája közismert: az asszonyok Lüszisztraté vezetésével fellázadnak a háború ellen és annak befejezéséig megtagadnak minden kedveskedést férjeiktől, mondhatnánk: szerelmi sztrájkba kezdenek. Mit lehet tenni: a férfiak inkább befejezik a háborút és az asszonyokkal együtt dicsérik az élet szépségét. Pernye András kritikájából idézek: „Alig egy éve annak, hogy Petrovics Emil *C'est la guerre* c. operáját a Rádió bemutatta, és a fiatal szerző máris új darabbal: a *Lüszisztraté*val jelentkezett, amelynek alaprétege a humor, az ironia, a pikáns csipkelődés és a finom erotika. Nehezen lehetne hálásabb szólókat találni, mint amilyeneket a szerző a három főszereplőnek: László Margitnak, Sándor Juditnak és Réti Józsefnek juttat. A Rádió énekkara rendkívüli lelkesedéssel vett részt a nagyszerű munkában: kacagott, sóhajtozott, vágyakozott és bosszankodott, ahogyan a helyzet megkívánta.”

Petrovics Emil-Babits Mihály: *Jónás könyve* – oratórium (1967)

Babits Mihály 1937 és 1939 között írta meg a *Jónás könyvét*, amelyben biblikus szimbólumok segítségével fogalmazta meg a 20. századi magyar költészet feladatát: a felelősségvállalás, a „bátran szólás” és a tevékeny művészi magatartás kérdését. **Petrovics Emil** e versre komponálta *Jónás könyve* c. oratóriumát, amelyet 1967. február 16-án mutattak be a Zeneakadémián. A zeneszerző többek között ezeket mondta új művéről: „Amikor elhatároztam, hogy Babits Mihály lenyűgöző erejű és szépségű költeményére zenét komponálok, úgy tűnt, mintha gyermekkorom óta, vagy legalábbis felnőtté eszmélésem óta készülnék rá. Másfél évig dolgoztam rajta. Voltak olyan nehéz időszakok, hetek, amikor semmi sem jutott eszembe. Máskor meg – például a *Jónás imáját* egyetlen óra alatt írtam. Szokásomtól eltérően éjjel fél egytől fél kettőig – azért szokásomtól eltérően, mert reggel 8-kor szoktam leülni komponálni. Kítűztem magamnak a határidőt, hogy még az 1966-os évben el kell készülnöm vele, és Szilveszter napján este fél hétkor be is fejeztem. *C'est la guerre* c. operámban a passzivitás tragédiáját, *Lysistraté* c. koncert-vígoperámban pedig az aktivitás komédiáját írtam meg.

A *Jónás könyve* c. oratóriumom módot adott, hogy kifejezzem azokat a drámákat és tragédiákat, amelyekkel a cselekvő ember találja magát szemben az életben, és amelyeknek ő maga lesz leginkább szenvedő részese. A cselekvés és a megszólalás kötelességéről van szó. Aki életében passzív volt, elég rossz érzéssel eshet el, de aki aktívan élt és elbukik, az hiheti mégis, hogy tett valamit.” Petrovics Emil kompozíciója követi a Babits-költemény szerkezetét: négy részből és a *Jónás imája* c. epilógusból áll. Előadói: nagy-zenekar, vegyes-kar és szólisták – ez utóbbiak közül Jónás szólama tenor hangra íródott, míg az Úr, tenor és basszus hangon szólal meg, így módon jelezve az isteni megszólalás „személytelenségét”, semmiféle emberi hanghoz nem köthető voltát és földi hangokkal való kifejezhetetlenségét.

Petrovics Emil *Bűn és bűnhődés* c. operája (1969)

1961-ben a Rádióban, majd egy évvel később az Operaház színpadán mutatták be Petrovics Emil *C'est la guerre* c. operáját. 1969. október 26-án ismét Petrovics-opera premierjén ment szét az Operaház függőnye. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* c. regénye – a világirodalom egyik legizgalmasabb lélektani drámája került operaszínpadra. Boros Attila *30 év magyar operái* c. kötetében így írt erről: „Dosztojevszkij mindig időszerű. A 20. században talán még inkább, mint az író korában. Olyan lélektani kérdéseket vet fel a regény, amelyek napjainkban is izgalmasan újszerűek. Nem meglepő tehát Petrovics témaválasztása, aki a nagy orosz író iránti vonzalmát még diák korából hozta magával. A *Bűn és bűnhődés*ben nem a történetet zenésítette meg, hanem annak filozófiai, lélektani, érzelmi vetületét. A nagy vállalkozáshoz Maár Gyula lényegre törő, filmszerű dramaturgiával megírt szöveggel társult.”

Az opera bemutatója után Fábíán Imre zenekritikus többek között ezt írta:

„Petrovics Emil zenéje az egységes drámai stílus, az erős egyéniség meggyőző erejével szól hozzánk, nem lakadó feszültséggel, a lélektani ábrázolás korszerű zenei eszközeivel.

S ez a korszerűség természetesen nem csak olyan kitűnő megoldásokra korlátozódik, mint Raszkolnyikov belső monológjainak, gondolatainak magnetofonszalagról való megszólaltatása, hanem a drámai ábrázolás egész szellemi-zeni formátumára érvényes.

Külön kell szólnunk Petrovics szövegkezeléséről, a ritmus merev, beszédszerű kötöttségeinek fellazításáról, a magyar prozódia újszerű alkalmazásáról. A szerző nemcsak önmagával szemben volt igényes, hanem szellemi erőfeszítést kíván a nézőtől, hallgatótól is. Az operalátogatóknak így kell közelednie a darabhoz. Megéri: fáradsága megkapja a jutalmat.”

Petrovics Emil: *Ott essem el én c. II. kantáta* (1973)

1973. január 1-jén ünnepelték **Petőfi Sándor** születésének 150. évfordulóját. A Magyar Rádió sok szép műsorából egy irodalmi és egy zenei bemutatót emelek ki.

A Rádiószínházban rendhagyó hangjáték született Petőfi Sándorról. Az események egyik oldalán megtörtént mindaz, ami a költőt körülvette, lendítette, akadályozta vagy segítette.

A másik oldalon pedig Illyés Gyula elemzése, véleménye tükröződött, az 1936-ban írt

Petőfi c. tanulmánya alapján. E múlhatatlan értékű könyv előszavából idézek néhány sort:

„A nagy költők nem váratlanul szólalnak meg, nem derült égből, mint az isteni

kinyilatkoztatások. A népek életében messze visszamenőleg meg lehet állapítani, mikor estek vajúdásba, hogy megszüljék a rendkívüli fiút. A nemzet, a nagy család előre készülődik az eseményre. Ilyen izgalomban élt a nemzeti újjászületés hajnalán is Magyarország.

Az izgalom, a láz oka, mint mindig, most is az: meg tud-e újulni ez az ország? A népek újkori nagy versenyében megállja-e helyét? „Mi történik velünk?” - gondolták szerte az ország minden részén azok, akik virrasztva várták az új esztendőt. Künn harangoztak, megkezdődött az új év, az 1823-as. Kiskörösön egy parasztházban fiú született. Ő volt, akire vártak, akit a történelem kiszemelt.”

Petrovics Emil *Ott essem el én c. II. kantátájának* bemutatója a jubileumi év kiemelkedő eseménye volt az Erkel Színházban. A Magyar Néphadsereg Központi Művészegyüttesének énekkarát és a Rádiózenekart Görgey György vezényelte.

Petrovics Emil akkori nyilatkozatát idézem: „A mű szövegét Maár Gyula szerkesztette Petőfi *Egy gondolat bánt engemet c.* versének utolsó 16 sorából és Illyés Gyula Petőfi-könyvének kiragadott részleteiből. A próza és a vers egymást váltogatja. Illyés prózája Petőfi versére rímel. Illyés sorait dokumentum-mondatoknak tekintettem. Petőfi versét pedig afféle narrátor-szövegnek. Hogy miért? Mert úgy érzem, hogy a tényközlés hatóereje jobban megmozgatja a mai ember képzeletét. Ezt a művet lírai requiemnek szántam Petőfiért, már csak azért is, mert számomra Petőfi életének a halála volt a legfontosabb mozzanata. Megváltó típus volt: a maga teljességében csakis a halálával együtt él tudatunkban.”

Petrovics Emil: *IX. kantáta* (1998)

Petrovics Emil *IX. kantátája* József Attila *A Dunánál* című költeményének soraira született.

„Olyan szöveget választottam, amely egyértelműen szól a nagyvárosi lét örömeiről, bánatáról, a férfi, a nő, a gyermek látomásairól, a szeretetről, a zajról, a Duna mente történelemfilozófiájáról, a férfigondról, az anyaság boldogságáról, a gyermek álmairól.” – írta művéről Petrovics Emil.

1998. november 17-én az Operaházban megtartott ünnepi hangversenyen nemcsak

Pest-Buda és Óbuda egyesítésének 125., hanem a Budapesti Filharmóniai Társaság fennállásának 145. évfordulóját is ünnepelték. Kovács János vezényletével az említett két új mű bemutatásán kívül az 1923-ban elhangzott Bartók és Kodály művet is előadták.

Petrovics Emil 70. születésnapja (2000)

2000. február 9-én ünnepelte 70. születésnapját Petrovics Emil zeneszerző.

A Bartók rádió ez alkalomból műsorra tűzte azt a hangversenyt, amely 1999. november 17-én volt a Zeneakadémia nagytermében. Ekkor mutatták be Petrovics Emil *Zongoraversenyét*, Prunyi Ilona szólójával, a Matáv Szimfonikus Zenekar előadásában, Hamar Zsolt vezényletével. A zeneszerző ezt a művét a kiváló zongoraművésznőnek ajánlotta, aki alapos felkészülés után nagy sikerrel mutatta be az új darabot.

A Magyar Televízió Petrovics Emil 70. születésnapját portréműsor sugárzásával köszöntötte.

A *Rádióújság*ban jelent meg Várbíró Judit szerkesztő következő írása: „Petrovics Emil rendkívüli népszerűsége – hiszen egy úgynevezett kortárs zeneszerzőt ritkán övez ilyen közszeretet a szakma és a nagyközönség részéről egyaránt – életfilozófiájából ered:

„*Én a teljes életet szeretem!*” – vallja. Minden érdekli: a zene, a színház, az irodalom, a politika, a közélet, a kollégák munkája és a szigligeti szomszéd gondja, a régi értékek és az új csodák, az örömök és fájdalmak, az alkotók és az előadók – és a közönség – tehát az emberek. Tágabb értelemben az emberiség. Szangvinikus, indulatokkal, érzelmekkel gazdag személyiségét az ész, a gondolat rendje tartja mederben. Műveiben megfogalmazott szenvedélyes üzeneteit a világ dolgairól: háborúról, forradalomról, hatalomról, hazáról (melyet Európának ez e vidéke jelent számára), szerelemről, szenvedésről, erkölcsről, lelkiismeretről a mesterség tudása építi várákká. „*Mindig úgy éreztem, hogy másokért kell élnem*” – így fogalmaz. Ott van a fiatal zeneszerzők, karmesterek születésénél, követi a tehetségek útját, egyengeti művészek és közemberek sorsát, jelen van bölcsességével, kritikájával zenei életünk fontos intézményei, rendezvényei munkájában, eredményeiben, versenyek zsűrijében, társadalmi szervezetekben és a közönség soraiban. És február 9-én 70 évesen az MTV képernyőjén.”

Soproni József

1930. október 4. Sopron -

Soproni József: *Ovidii Metamorphoses* (1966)

A Rádió zenei főosztálya feladatának tekintette, hogy a magyar zeneszerzőket új művek komponálására kérje fel, és gondoskodjék azok bemutatásáról is. Az 1966-os évben például 50 szimfonikus, kamarazenei és kórusmű alkotására adtak megrendelést. Ezek közé tartozott Soproni József *Ovidii Metamorphoses* c. kantátája, amely 1966. július 19-én hangzott el első alkalommal a Kossuth adó műsorán: Sziklay Erika szólójával, a Rádió énekkarának és szimfonikus zenekarának előadásában, Erdélyi Miklós vezényletével.

A kétezer éves római költő: Ovidius Naso legjelentősebb műve a *Metamorphoses*, azaz: *Átváltozások*. A 15 részes költemény-ciklusban olyan mondák és mítoszok szerepelnek, amelyek az antik görög és római világban ismertek és kedveltek voltak. Ovidius műve Devecseri Gábor új fordításában 1964-ben jelent meg, és Soproni Józsefnek a komponáláshoz talán ez adott ihletet, vagy csupán ez idézte fel emlékeiben korábbi tanulmányait.

A kantáta a *Metamorphoses* bevezetésének 18 sora alapján készült, melyekben a költő arról szól, hogy milyen nagy esemény volt amikor az ember megjelent az élettelen világban, uralma alá vonta a káoszt, és miközben átalakította a természetet, maga is nemesedett:

„Így, mely imént nyers volt s formátlan, a föld sosem ismert
emberi orcákkal vált végül tündöklővé.”

Soproni József: 3. szimfónia - *Sinfonia da requiem* (1984)

1984. február 24-én csendült fel első alkalommal a Zeneakadémia nagytermében Soproni József *Sinfonia da requiem* alcímű 3. szimfóniája, két szólista, valamint a Rádió ének- és zenekara előadásában, Medveczky Ádám vezényletével. Soproni József a Rádió megrendelésére 1979-1980-ban komponált oratórikus jellegű művében Nagy László két közismert versét: a *Ki viszi át a szerelmet* és a *Kórust* dolgozta fel. Csengery Kristóf kritikájából idézek: „Igen jelentős művet ismertem meg Soproni József 3. szimfóniájában.

A *Sinfonia da requiem* ösztönös közvetlenséggel ható, és mégis minden hangjával a zeneszerzői kézműves munkájáról tanúskodó, forró őszinteségű vallomás szerelemről és életről, múltról, hagyományról, maradandóságról, hűségről. A halállal viaskodó requiem a szerelem megtartó erejének köszönheti hitét, szépségét, „pozitív végkicsengését”.

Mindennek mélysége és ereje nagy hatással volt a közönségre. Ezért történhetett meg, hogy a hangversenytermi bemutató hallgatósága az alkotást – kortárs művek elhangzását követően igencsak ritkán hallható – egyértelmű, határozott vastappsal jutalmazta.”

Mini-Fesztivál - Soproni József: 6. vonósnégyes (1994)

1994. január végén a Magyar Zeneművészeti Társaság hatodik alkalommal rendezte meg a Mini-Fesztivált. Ekkor hangzott el először Soproni József 6. vonósnégyese.

A bemutatóról Olsvay Endre így írt: „E mű olyan nemes hatást gyakorolt hallgatóira, amely nemcsak hogy nem ért véget a darabot befejező b-moll akkord elhaltával, ellenkezőleg: éppen akkor kezdte érvényesíteni az előző 25 perc benyomásainak gazdagságát. Soproni gyermekkorától kezdve csodálta a kvartettet, mint a zenei mondanivaló leginkább leszűrt kifejezési formáját. El is jegyezte magát e műfajjal, alkotói pályája egy-egy szakaszának összefoglalásaként írva meg újabb és újabb vonósnégyesét.” A művet a fiatal és nagyon tehetséges muzsikusból álló Auer kvartett mutatta be. A darabról szóló méltatások egyike hangsúlyozta: „Sopronihoz különösen közel áll a vonósnégyes közvetítő szerepe. Fontos üzenetet bízott a 4. kvartetre, amelyben édesanyjától búcsúzott. Ez az új darabja is jelentős és egészen mélyről felfakadó zene. Ajánlása a feleségének szól.” Kroó György zenekritikájában többek között ezt írta: „Az új magyar kompozíciók között egy volt, amely úgy érzem, megszólított. Soproni József 6. vonósnégyeséről beszélek, amelyet szerzője alig fél éve fejezett be. A közel 24 perces kompozíció három tételből áll. Az utolsó tétele egyike az utóbbi 40 év legszebb magyar zenéjének: hangszeres, szövegtelen dal, Rilke *Őszi nap* című versének zenébe álmódása. A végén az életművet lekerekítő, szép gesztus: csodás megérkezés és hazatérés a tonális zene révébe. Talán a rilkei értelemben fohász *még két délies napért*”.

Szokolay Sándor

1931. március 30. Kunágota -

2013. december 8. Sopron

Szokolay Sándor *Hegedű-szólószonátája* (1957)

1957. júliusában mind a rádió műsora, mind a *Rádióújság* részletesen és terjedelmesen tudósított a Moszkvában megrendezett VI. Világifjúsági Találkozóról, benne egy magyar győzelemről is: „Magyar rádiós sikernek is számít a moszkvai VIT kamarazene-versenyének végeredménye. Az első díjat – 400 pályázó közül – a Magyar Rádió munkatársa, Szokolay Sándor nyerte *Hegedű-szólószonátájával*.” A műsorújságban megjelent Szokolay Sándor zeneszerző beszámolója is: „Kissé hihetetlennek tűnt, amikor megtudtam, hogy a moszkvai VIT zeneszerzői versenyén első díjat nyertem – különösen azért, mert ez már a harmadik nemzetközi verseny, amely szerencsét hozott számomra. *Hegedű-szólószonátámat* Simor András mutatta be a Moszkvai Konzervatórium magyar estjén. Olyan csodálatosan adta elő, hogy azt éreztem, játéka sokkal jobb a darabnál! Különben ő is díjat nyert a hegedűsök versenyén, amiért nagyon izgultam.” Szokolay műve a Magyar Rádióban 1957. augusztus 1-jén hangzott el először.

Szokolay Sándor: *A tűz márciusa* – oratórium (1959)

1959. július 21-én mutatták be Szokolay Sándor *A tűz márciusa* c. oratóriumát, amely a Rádió részére – a Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából kiírt zeneszerzői pályázatra készült. Az akkor 28 éves komponista már jelentős sikereket mondhatott magáénak, kétszer nyert első díjat Világifjúsági Találkozón: *Hegedű-szólószonátájával* Moszkvában, majd *Két balladájával* az 1959-es bécsi VIT-en. De nagy sikerrel mutatták be *Hegedű-* és *Zongoraversenyét* is. Az Ady Endre forradalmi verseire komponált oratóriuma az évad egyik legjelentősebb bemutatója volt. Kovács János zenetörténész kritikájából idézek: „Szokolay Sándor *A tűz márciusa* c. oratóriumában összefüggő eseménykompozíció helyett Ady forradalmi verseit választotta anyagául. A nagylélegzetű, méreteiben is impozáns művet hatalmas apparátus szólaltatja meg: öt énekes-szólista, szövegmondó, vegyes-kar, gyermekkar és nagy-zenekar.

A mű erős drámaisága, élénk kifejező készsége többnyire sötét tűzű, robbanékony, éles hangsúlyokban talál kifejezést. Az Ady-versek művészi ereje túlságosan nagy: a zene több helyen akaratlanul is a versek illusztráló társául szegődik. *A tűz márciusában* bizonyosan akadnak még kiforratlan vonások is, mégis tanúbizonysága egy gazdag alkotótehetség kibontakozásának.”

Szokolay Sándor: *Hegedűverseny* (1959)

Szokolay Sándor zeneakadémiai vizsgadarabja volt a *Hegedűverseny*. A zeneszerző ezzel kapcsolatos emlékeiből idézek: „A Magyar Rádió szimfonikus zenekarát mint pályakezdő zeneszerző, s mint rádiós munkatárs, a felfedezés nyugtalan örömeiben ismerhettem meg, amikor első zeneszerzői kísérleteimet türelmes, gondos szeretettel tartották keresztvíz alá.

Zeneszerzői diplomamunkáim megszólaltatásával egy életre elköteleztek.

Az egyik vizsgadarabomat, a *Hegedűversenyt* Simor András szólójával, Lehel György vezényletével **1959**-ben elvitték a *Varsói Ősz* modern-zenei seregszemlére is.

Szokolay Sándor: *Vérnász* – operabemutató (1964)

A 80 esztendő, ünneplő Operaház – korszerűségét is igazolva, *1964. október 31*-én mutatta be Szokolay Sándor *Vérnász* c. operáját. Az akkor 33 éves zeneszerző kantáták, oratóriumok és táncjátékok komponálása során készült fel a nagy feladatra, az opera írására. Tehetségét segítette a szerencsés szövegválasztás: Federico Garcia Lorca *Vérnász* c. tragédiája. Szokolay Sándor a *Rádióújság* olvasóinak így vallott első operájáról: „Számomra Lorca *Vérnása* nem csak spanyol parasztdráma, hanem örök mondanivalójú, európai klasszikus tragédia. Illyés Gyula remek fordításának nyelvezete és sejtelmes szimbolikája ejtett rabul. A *Vérnász* szövegekönyvét az Illyés fordítás alapján – a zene követelményeinek megfelelően, magam készítettem. Azzal a hittel fogtam a komponáláshoz, hogy egy opera elsődleges hordozója a dallam, hogy egy operát végig kell énekelni, nem zárkozva el természetesen az énekbeszéd lehetőségei elől sem.”

Az új opera rendkívüli sikerét számos kritika is tanúsítja, melyek közül elsőként Fábíán Imre írásából idézek: „A *Vérnász* egy fiatal magyar komponista első operája, de a kezdő színpadi szerző minden bizonytalansága nélkül. Szinte meghökkentően érett, kiforrott alkotás, melyben imponáló színpadi érzék, hatalmas drámai tehetség, nagyszabású koncepció és egy magát teljes biztonsággal kifejezni tudó alkotó-egyéniség nyilatkozik meg. Annyit máris megállapíthatunk, hogy az *1964. október 31*-i bemutató feljegyzésre méltó dátuma lesz a magyar zenetörténetnek.”

A sikerhez az Operaház akkori művészei nagy részben hozzájárultak, akik nemcsak hangban, hanem színészi játékban is kiválót nyújtottak. Kovács János kritikájában az előadókról többek között ez olvasható: „Komlóssy Erzsébet elementáris hőfokon, a természeti jelenség erejével és egy kivételes orgánus hatalmával farag ércbe és márványba egy monumentális színpadi jellemet. Házy Erzsébet lobogó drámai intenzitásán túl, az érzelmi kifejezőképesség árnyalt sokrétűségével, magas fokú szerepkultúrájával szerez pillanatonként ismétlődő élményt. Harmadikként közelükbe zárkózik fel Faragó András Leonardója, szintén intenzív kifejezőerővel és a színpadi alak meggyőző felépítésével.”

Szokolay Sándor: *Trombitaverseny* (1970)

1970. február 11-én Szokolay Sándor *Trombitaversenyét* mutatta be a Rádiózenekar, Schubert János szólójával, Oberfrank Géza vezényletével. Várnai Péter zenekritikus így írt róla: „A *Trombitaverseny*t hallgatva csak örülhetünk, hogy az operaszínpadon nagy sikereket arató Szokolay Sándor hangszeres darabokkal is foglalkozik. A kompozíció a zeneszerző újabb alkotói periódusára jellemző szabad dodekafónia jegyeit viseli. A versenyszólam uralkodik a műben, a zenekar inkább csak a kísérő funkcióra szorítkozik. A szólóban viszont a trombita összes hangszeres lehetőségét kihasználja a komponista. Szokolay Sándor *Trombitaversenye* valószínűleg kifejezetten virtuóz darab célzatával készült. És a szerző nagymértékben meg is lehet elégedve műve előadásával, hiszen Schubert Jánosban olyan trombitaművészt talált, aki az igen nehéz versenyszólamot elképesztő technikai virtuozitással adja elő.”

Szokolay Sándor: *Sámson* – opera (1973)

A Budapesti Művészeti Hetek nagy érdeklődéssel várt eseménye volt: Szokolay Sándor *Sámson* című operájának bemutatója 1973. október 26-án az Operaházban.

A zeneszerzőnek ez a harmadik operája. Az első, a *Vérnász* 1964-es bemutatója szenzáció volt. Ezt négy év múlva követte a *Hamlet*, majd rá öt évre a *Sámson*. Garcia Lorca és Shakespeare után ismét nemes irodalmi alapanyagot zenésített meg: Németh Lászlónak, a kiváló magyar írónak verses drámáját. Sámson története a bibliából ismert: születése előtt édesanyja fogadalmat tett, ha fia születik, a fiú sohasem iszik szeszes italt és nem vágatja le a haját, szakállát. Fogadalmát Sámson megtartotta, ebben volt az ereje. A támadó filiszteusok ellen számtalanszor győzött, de filiszteus nőbe szeretett bele. Ám a szép Delila elárulta, álmában levágta Sámson hajfűrtjeit. Ekkor a filiszteusok elfogták és megvakították.

Németh László *Sámson* c. drámáját 1945 és 1957 között írta. A darab Sámson „erejének vétele” után kezdődik, a börtön-malomban. A vakság és magányosság éje szakad rá, hitvány emberek is megalázzhatják. Küldetésébe vetett hite azonban megtörhetetlen, kinő a haja, feltámad ereje, s irtózatossá áll megalázóin. Szokolay operájában a címszereplő, a rabságba taszított és megvakított bibliai hős – a leláncolt Nagyság, az újjáéledő Erő és a céljának betöltésére készülő Elhivatottság jelképe. Sámson egyik alakítója: Melis György lelkesen mondta: „Úgy érzem, Szokolay Sándor őszinte zenét írt. Nem akart mindenáron modern lenni. Ez az opera csupa magyar lélegzetvételű énekbeszéd és szépen énekelhető részlet. A zeneszerző tisztelettel meghajolt az eredeti szöveg előtt! Egyetlen sort sem írt át. Csak rövidített. Vagy ismételt. Ilyen csodálatosan szép szöveget, egy nagy élő író és gondolkodó alkotását még soha nem volt alkalmam elénekelni. Nagyon fontos, hogy minden szót, minden mondatot érteni lehessen.”

Szokolay Sándor: *Ady-kantáta* (1976)

1976. május 17-én mutatták be a Zeneakadémián Szokolay Sándor *Ady-kantátáját*, a zeneszerző vezényletével. E mű komponálása közben Szokolaynak talán eszébe jutott egykori tanára: Gulyás György is, hiszen az Ady-versekben megfogalmazott igazság-eszme mindkettőjükhez közel állt. A szólistára, ének- és zenekarra komponált kantátában Ady Endre *Futás a gond elől*, *A halál-tó fölött* és az *Ifjú szívekben élek* című verseit zenésítette meg.

Kárpáti János zenekritikus többek között ezt írta a bemutató után: „Ady Endre költészete – úgy látszik – kiapadhatatlan forrása az új magyar zenének. Szinte nincs év, hogy ne keletkeznék legalább egy nagyszabású mű az ő versei alapján – a sokféle szólódalról és kamarakompozícióról nem is beszélve. Szokolay Sándor most bemutatott *Ady-kantátája* tehát jelentékeny hagyományból táplálkozik, amihez – tegyük hozzá – ő maga is hozzájárult két korábbi, ugyancsak Ady-megzenésítésével: *A tűz Márciusa* c. oratóriummal és a *Magyar Kórus-szimfóniával*. Szokolay hazai és nemzetközi sikerei után talán kissé furcsán hat, ha leírjuk: a szerző ismét tanúbizonyságát adta, hogy mesterien kezeli a zenekart és jól bánik az énekhanggal. Kellems megglepetést okozott a szerző karmesteri bemutatkozása. Szokolay Sándor esetében olyan zeneszerzőt ismertünk meg, aki a zenén kívül még sok közlési lehetőséget ismer, aki szavával, lényével is mindig hatni akar – és hatni tud. Ez alkalommal karmesteri közreműködése növelte az előadás hitelét és közrejátszott sikerében.”

Szokolay Sándor zeneszerző 50. születésnapja (1981)

1981. március 30-án ünnepelte 50. születésnapját Szokolay Sándor. Egy újságíró megkérdezte tőle, milyen érzésekkel érkezett el ehhez a jubileumhoz. Íme a zeneszerző válasza:

„Ötven év és öt nap választ el Bartók Béla születésétől. Ez a tudat a zeneszerzőt bizony elgondolkoztatja, mert úgy érzi, hogy a bartóki életmű örökségéhez sem egyéni, sem közösségi vonatkozásban nem nőhet fel. Kétségtelen, hogy mindenki csupán önmagához mérhető, én mégiscsak Bartók születésének 100-ik évfordulóján döbbsenem rá arra, hogy a tartalmas, vagy olykor csak látszólagos megemlékezések özönében ez az évforduló számomra kettős értékű, hiszen egyaránt kényszerít belső és külső világunk újragondolására.”

Szokolay pályakezdésének éveit az oratóriumok és kantáták komponálása jellemezte, majd valami ellenállhatatlan erő sodorta az opera műfajához. A zeneszerző így beszélt erről a korszakáról: „Már a *Tűz márciusa* című Ady-oratóriumom és sorozatos kantátáim komponálása idején a szöveges zene bűvöletében éltem. *Vérnász* című operámat az örömmel akkora mámorával-szenvedélyével írtam, hogy majd elégttem. A *Hamlet* munkája a megújulás és a kísérletezés korszakaként szakadt rám. Harmadik operám, a *Sámson* az első kettőnek az ötvözte. Az operairások évtizede már-már a magam börtönébe zárt. Éreztem, hogy változásra van szükségem, ezért fordultam másfajta műfajok: a szóló és kamaraművek komponálása felé.” Szokolay új korszakának termékei: a *Gordonka szólószonáta*, a *II. vonósnégyes* és a *Jeremiáda* című kantáta, melynek rádiós bemutatója 1981. február 6-án volt. A közel negyedórás mű 1979-ben készült, a Károli Gáspár fordította bibliai szövegek felhasználásával. A felvétel előadói: Csajból Terézia és a Magyar Barokk Trió. Idézek néhány sort a zeneszerző műsorajánlatából: „Nagy megpróbáltatások szorítása közben próbáltam a biblikus szövegből emberi és művészi erőt meríteni. Most szembesültem azzal az új érzéssel, hogy a zeneszerző az alkotásban vigasztalást is nyer. Pedig a siratóének-szerű *Jeremiádam*ban zaklatott érzéseket fejeztem ki. Ma már nem annyira a konfliktus, sokkal inkább az azon való felülemelkedés sarkall. A megtisztulásig ...”

Szokolay Sándor: *Ecce homo* – passióopera (1987)

Szokolay Sándor első három operája: a *Vérnász*, a *Hamlet* és a *Sámson* volt. Több mint 10 év szünet után, 1987. január 25-én gördült fel újra a függöny, az *Ecce homo* című passióopera bemutatóján. A zeneszerző így beszélt legújabb alkotásáról: „Amikor elolvastam a világhírű görög író, Nikosz Kazantzakis *Akinek meg kell halnia* című regényét, éreztem, hogy rátaláltam életem legszebb operatémájára.

Magam írtam meg a szöveggönyvet – igen nehéz feladat volt, hogy az 527 oldalas regény terjedelmét 20-30 oldalásra zsugorítsam és a 40 szereplőt 20-ra csökkentsem. Műfaját passióoperának neveztem, címéül pedig az *Ecce homót* választottam, amely utal a témára, vagyis a passióra. A történet szerint egy görög falu tragikus eseményei mögött a szenvedés és önfeláldozás örök emberi példázata játszódik le. A Krisztus szerepét alakító hegyi pásztort a karácsonyi mise ideje alatt ölik meg, nem várokoznak Nagypéntekig. Mivel az ember a parancsolatokat nem önmagára, hanem másra alkalmazza, ezért elkerüli a megváltást.”

Bordás György, a passióopera egyik szereplője saját élményét mondta el: „Ismét csodálom Szokolay zenéjét – korábban a *Hamlet*-ben is énekeltem -, szép liturgikus részek, izgalmas harmóniák, különleges ritmusképletek, érdekes hangzások vannak benne. Szokolay hihetetlen tüzzel, izzó hőfokon komponál, szinte túllépi az énekelhetőség határát, szédítő magasságokban és félelmetes mélységekben gondolkodik. Ugyanakkor szívvel-lélekkel érzi a muzsikát.”

Idézek néhány sort Albert István zenekritikájából is: „Két kis balett és három nagy lélegzetű opera tanúskodik Szokolay Sándornak a színpad iránt érzett szenvedélyes vonzódásáról. A negyediknek, az *Ecce homónak* létrejöttében minden eddigénél többre vállalkozott: maga írta a szöveggönyvet, önnön dramaturgja volt, betanította az énekeseket, vezette a próbákat, majd vezényelte kompozícióját. Ám a passió-jelleg sem változtat a mű dramaturgiai, szerkezeti és felépítésbeli aránytalanságain. A hosszú, terjengős-részletező bevezetés után túl sommás a befejezés. Kár az elszalasztott lehetőségért, mert ha Szokolay Sándor nem vállal mindent magára, az új magyar opera bemutatása jelentős esemény lehetett volna.”

Szokolay Sándor: *Magyar zsoltár* – kantáta (1990)

1990. október 23-án az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékére ünnepi hangversenyt rendeztek a Magyar Állami Operaházban – a Rádió szimfonikus zenekarának, énekkarának és gyermekkórusának közreműködésével. A koncertet Ligeti András dirigálásával Beethoven *Egmont nyitányával* kezdték és Kodály Zoltán *Budavári Te Deumával* zárták.

A két mű között bemutatóként hangzott el Szokolay Sándor *Magyar zsoltár* című kantátája – Géczy Olga, a Svájcban élő karmester vezényletével. A zeneszerző műsorajánlatában ez olvasható: „Mintha a történelmi gondviselés csodát tett volna: némaságunk feloldódhatott, október 23-a nemzeti ünneppé vált. Éveken át érlelődött bennem a tisztultabb nemzeti tudat zenei megfogalmazásának gondolata. Nem ’56 közvetlen megidézését tervezgettem, hanem a vigasztaló szó hangját kerestem, amelyre talán sohasem volt nagyobb szükségünk, mint amikor újra meg kell találni önmagunk és helyünk Európában, a világban.

Felfedeztem Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus* című versének új aktualitását, amely a „téma” megvalósítására ösztönzött. Nekifogtam hát, s „történelmi imádságban” próbáltam meg újraénekelni a „múltat, s jövőndőt”. Az 1956. október 23-a emlékére komponált „történelmi imádság” mondanivalóját ez a négyszer is visszatérő sora fejezi ki: „üljtek mellém”.

A vers írója: Dsida Jenő és megzenésítője: Szokolay Sándor szerint a magyarok gyarló széthúzását csak az egymás iránti szeretet orvosolhatja. Dsida Jenő, az 1907-ben született és mindössze 31 évet élt erdélyi költő egyik utolsó verse volt a nagyhatású, megrázó erejű *Psalmus Hungaricus*, amelyet Szokolay 4 tételben komponált meg. A tételek címe: A lelkiismeret hangján, Történelmünk régmúlt hangján, A közelmúlt hangján és A jövő hangján.

Szokolay Sándor: *Concerto két hegedűre* (1994)

Szokolay Sándor zeneszerző életében az 1994-es esztendő sorsfordító volt: valamit lezárt és valamit újrakezdett. Gombos László zenetörténész így fogalmazott: „Az 1980-as évek végén, a magyar parlamentáris demokráciát megteremtő rendszerváltozás idején Szokolay aktív közéleti szerepet vállalt a nemzet sorsáért érzett felelősségtudattól indítva. Húsznál több társadalmi szervezet, társaság és alapítvány választotta elnökének illetve vezetőségi tagjának.

1994-ben azonban: a Zeneakadémián befejezte tanári működését – nyugdíjba ment, a politikai természetű támadások és súlyosbodó szívbetegsége miatt visszavonult a közélettől is, és nyugodtabb környezetbe, Sopronba költözött.” Zeneszerzői érdeklődése fokozottabban fordult a hangszeres műfajok felé. Zongoradarabjait Balázs fiának szánta, hegedűdarabjait pedig lánya, Orsolya inspirálta. 1994. március 21-én a Budapesti Filharmoniai Társaság zenekara Oberfrank Géza vezényletével ősbemutatóként szólaltatta meg Szokolay Sándor 127. opuszát. Farkas Zoltán zenekritikájából idézek: „A két hegedűre írt *Concerto* szólóit két egészen fiatal előadóművész Szokolay Orsolya és Csűry Lajos játszotta. Hangozzék bármily meglepően, maga a kompozíció is tipikusan fiatalkori alkotás. Erre vall határtalan optimizmusa, legyőzhetetlen életkedve és szertelensége. Az első tétel (melyet a mű legjobb részének érzek) indításában is Bartók fiatalkori hegedűversenyére emlékeztet. Szokolay *Concertója* tobzódik a színes hangszerelés kínálta lehetőségekben. A második és harmadik tétel aztán igencsak zavarba hozza a hallgatót. A második tétel *Tema con variazioni* szakaszától kezdve egy régebbi korba csöppenünk. A magyarosan bokázó *Andantino* téma a korai verbunkos világába vezet, s az egymásra következő variációk a kései 18. és 19. századi táncgyűjtemények hangulatát idézi.

A bemutató forró sikere arra figyelmeztet, hogy sokan boldogan fogadják az új zene eme ifjonti megszépülését. A képlet ebben az esetben egyszerű: Szokolay Sándor a jelennél biztonságosabb, idillikusabbnak tűnő múltba rendezkedett be lélekben.”

Szokolay Sándor: *Szávitri* –opera (1999)

1999. január 30-án az Operaház társulata a Thália Színházban mutatta be Szokolay Sándor *Szávitri* című operáját. Kertész Iván kritikájából idézek: „Szokolay Sándor a kortárs magyar zeneszerzők között a legelkötelezettebb híve a zenés színpadnak. A *Szávitri* már a 6-ik operája, amit bemutatnak Budapesten. A komponista mindig nemes irodalmi alanyanyagot választ dalművei témájaként, és librettóit is maga írja vagy állítja össze. Hogy ez használ-e a daraboknak vagy sem, azon lehet vitatkozni. *Szávitri* című operája szintén hasonló módon keletkezett. Szokolay Illés Endre kisregénye nyomán készítette a szövegkönyvét. A magyar irodalmi mű forrása a nagy indiai eposznak, a *Mahabharátának* egyik epizódja. A cselekmény lényege: hogyan hozza vissza Szávitri királylány a halálból fiatalon elhunyt, szeretett férjét, Szatjavánt. A *Szávitri* alaphangja a líra. A mű ebben a karakterben sok szép részletet tartalmaz. Különösen tetszettek a címszereplő magánjelenetei és a hangszeres közjátékok. Főleg az utóbbiak utalnak a cselekmény helyszínére. Kevésbé ragadtak meg az énekelt dialógusok, ezekben mintha gyengébben buzogna Szokolay zeneszerzői invenciója. Az opera sok rövid jelenetből áll, zenei anyaga gyakran változik, és ez a mozaikszerű szerkesztés jól tesz a darabnak.

A kortárs zene ugyanis sokkal jobban élvezhető, ha színes, változatos, nem ragad bele sokáig egy hangvétellebe, hangulatba. Nagyon jól sikerült a hangszerelés is, a megfelelő helyeken láttató módon idézi fel a Kelet világát.”

Szokolay Sándor: *Symphonia Ungarorum* (2000)

2000. január 3-án a Magyar Állami Operaházban tartották a Rádió ének- és zenekarának, valamint Gyermekkórusának **millenniumi** nyitóhangversenyét, Vásáry Tamás vezényletével.

A *Himnusz* elhangzása után Nemeskürty István kormánybiztos mondta az ünnepi beszédet. A millenniumi év méltó kezdete volt Szokolay Sándor *Symphonia Ungarorum* című művének bemutatója, valamint Kodály Zoltán *Budavári Te Deumának* előadása.

Elsőként Breuer János zenekritikájából idézek: „*Hallod-e a magyarok szimfóniáját?* – kérdezte Szent Gellért püspök a kísérijét, midőn az országot járván, kézi-malomban búzát őrölő leány énekére lett figyelmes. Legalábbis a jóval később lejegyzett legenda szerint így történt – néma zenetörténeti adat, hogy mit hallott, soha meg nem tudjuk.

Hogy miként visszhangzik a mi szimfóniánk Szokolay Sándor alkotó fantáziájában, megismerhettük az Operaház millenniumi nyitóhangversenyén, megismerhették milliók a Nagy Gáspár verseire írt monumentális hangzó freskót, rádión, tévén, határainkon innen és túl. Vásáry Tamás a Magyar Rádió zenekarának, énekkarának és gyermekkórusának élén tökéletes, átteljesített előadást teremtett, élvezve a két karigazgató Strausz Kálmán és Thész Gabriella példás betanító munkáját. Élményt adott Hamvasi Szilvia megannyi átszellemült szopránszólója, Rácz István (basszus) éneke. Hasonló színvonalon szólalt meg Kodály *Budavári Te Deumja*.”

Következzék Devich Márton *A megmaradás szimfóniája* című írásának részlete:

„Meghatóan szép és nemes, az alkalomhoz méltó új magyar zenemű csendült fel az Operaházban a millenniumi év ünnepi nyitó hangversenyén. A legtöbb művészi alkotás kihullik az idő rostáján. Szokolay Sándor *Symphonia Ungarorum* – Szent István és Szent Gellért emlékezete című oratórikus szimfóniája, mely Nagy Gáspár ihletett, veretes, balladisztikus versciklusára született, a *jövő muzsikája*, melyhez érdemes lesz újra és újra visszafordulni. Valamennyi hangja – érthetően, befogadhatóan és ami a legfontosabb, átélhetően – rólunk és hozzánk szól, erőt és hitet sugároz, hatásos, önvallatásra késztet, elgondolkodtat. Monumentális, freskószerű örömuzene, egyben fohász, és bár a szöveg nem történetírás, benne rejlik szinte az egész magyar sors. *Úton, Hitben, Háborúságban, Megmaradásban* – ez a szimfónia négy tételének címe, s a zene a múlt megidézésével valóban a jövő évezredbe vezeti át hallgatóját: „*mintha szép aranyló hídon / kelne át egy nép / mire meghajnallik*”

Láng István

1933. március 1. Budapest

Láng István: *Brácsaverseny* (1959)

1959. június 26-án hangzott el a Magyar Rádióban Láng István *Brácsaversenyéről* készült felvétel. A szólót Székács János brácsaművész játszotta, a Rádiózenekart pedig Gergely Pál vezényelte. Az előzményekről: a Varsói Ősz élményéről, valamint a Rádiózenekarral való jó kapcsolatáról Láng István zeneszerző később így beszélt: „A Zeneakadémia végzős növendékeként komponáltam egy vonós triót, amelyben kísérletezni kezdtem azzal az újfajta gondolkodásmóddal, amiről már itt-ott hallottam. Sőt, a Zeneakadémia kottatárában megvoltak Alban Berg és Anton Webern műveinek kottái. Csak nem hívták fel rá a figyelmet. De néhányan már megnéztük ezeket a kottákat. Maros Rudolfnál pedig külföldi hanglemezeket és szalagokat hallgattunk. Aztán amikor végeztem, 1958-ban kimehettem a Varsói Őszre, ahol végre élőben hallhattam a modern zenét. Abban a művészi szférában, szituációban a kevésbé jó darab is másképpen hangzott. Óriási élmény volt. Onnan úgy jöttem vissza, hogy újra kell gondolnom mindazt, amit eddig, mint zeneszerző növendék tanultam.

A Rádióval igen korán elkezdődött a munka-kapcsolatom. Még főiskolás voltam, amikor már kísérőzenéket írtam különböző rádiójátékokhoz. De az igazi bemutatkozásom 1958. júniusában a diplomakoncertemen volt, amit a rádió is közvetített. Akkor hangzott el először a *Brácsaverseny*, az első szimfonikus zeném. A hangzás alapján alkalmam volt levonni a tanulságokat. Néhány helyen áthangszereltem és ezáltal korszerűbbé vált a hangszín, új aspektust kapott a zenei anyag. 1959-ben ezt az átdolgozott, javított változatot vették fel a Rádióban, amely tartósított felvételnként maradt meg. Életem nagy élménye volt a Rádiózenekarral együtt dolgozni. Olyan profi zenekarral kerültem kapcsolatba, amelyiknek már gyakorlata volt a modern magyar művek előadásában. Egy hosszú tanulmányút első állomásának tekinthető ez a közös munka. Mert az, hogy a zeneszerző odaállhasson a zenekar elé – a karmester és szólista mellett – az olyan magatartást kíván, amit meg kell tanulni.

Nemcsak az derül ki, hogy meghallom-e ha valaminek másképpen kellene szólni, hanem azt is, hogyan tudok instrukciót adni, hogy azt az előadók jó szívvel teljesítsék.”

Láng István: *A nagy drámaíró* – vígopera (1975)

1975. február 14-én mutatta be a Zenés Tv Színház Láng István *A nagy drámaíró* című vígoperáját Udvardy Tibor, Szőnyi Olga és Marczis Demeter előadásában, Pál Tamás vezényletével. A 15 évvel korábban komponált mű témájáról Láng István így nyilatkozott: „Karinthy Frigyes *A nagy drámaíró* című jelenetéből magam írtam a 20 perces vígopera szövegét. A könnyed, ironikus prózai jelenet a zenei átköltésben szatirikus hangot kapott. Gyűlölöm ugyanis a Barom Bódog-ságot (így hívják a darab író-főszereplőjét), nemcsak századunk első harmadának jelenségeként, mert az nemcsak azé a koré, amikor Karinthy Frigyes felismerte. Ezért írtam a partitúra első oldalára: történik az 1920-as években, de történhetne ma is.” Kárpáti János zenekritikus a Láng-opera Televíziós bemutatója után többek között ezt írta: „Láng István már több alkalommal is tanúbizonyságát adta kitűnő színpadi érzékének. A főiskolás korában írt *Pathelin mestertől* kezdve, az Operaházban bemutatott *Mario és a varázslón*, valamint a Pécsi Balettnek írt különböző darabokon keresztül *A gyáván*ig, mely utóbbiból sajnos csak egy koncertelőadásra átalakított töredéket volt alkalmunk hallani. Mindezek alapján nem jelenthetett meglepetést számunkra, hogy a most bemutatott televíziós vígoperában is kiváló mesterségbeli tudással megírt dialógusokat hallottunk. Csupán azon lepődtünk meg, hogy Láng István –igaz, 15 évvel ezelőtt – Karinthy e szellemes, de a kabarétréfa műfaján nem túlmutató jelenetét átplántálta az operaszínpadra. Azt hiszem, hogy a vállalkozás mögött a Televízió zenei dramaturgiájának az a hamis koncepciója rejlik, hogy az ilyesféle *humoros és rövid* darabokon keresztül becsempészhető a közönség kegyeibe az igényes és mai hangvételű opera műfaja. Mi más magyarázhatná Láng igazi operájának, a Sarkadi Imre kisregényéből írt *A gyávának* mellőzését, mi indokolhatná helyette az ifjúkori kabarétréfa-megzenésítés műsorra tűzését.”

Láng István: *Hegedűverseny* (1980)

1980. május 1-jén a Zeneakadémia nagytermében hangzott el Láng István *Hegedűversenyének* bemutatója. A szólót Pauk György hegedűművész játszotta, a kamarazenekart Lehel György vezényelte. A szokástól eltérően a versenyművet a bemutató előtt, még 1979 nyarán hanglezefelvételen rögzítették, így a hangversenytermi premier időpontjában a mű – már kinyomtatott partitúra és hanglemez formájában is hozzáférhető volt.

A Pauk György fölkérésére komponált és neki ajánlott alkotásról a hegedűművész többek között így nyilatkozott: „Láng István régi jó barátom, hegedű-darabjainak főiskolás korom óta első előadója voltam. Mai magyar szerzőtől az utóbbi években nem játszottunk hegedűversenyt, azért kértem őt egy új mű megírására. Tudtam, hogy elképzelése egyezik az enyémmel abban, hogy a hegedű valójában éneklő hangszer. Az új *Hegedűverseny*ben nagyon sok örömöm tellett, és azt remélem, hogy nemcsak Budapesten, hanem a kiváló Londoni Simfoniattával sokszor és sokfelé eljátszhatom, ahol velük együtt szerepelek.” Székely András zenekritikájában így fogalmazott: „A főiskolai tanulóévekre visszanyúló barátság az alapja Láng István és a Londonban élő kiváló magyar hegedűművész, Pauk György kapcsolatának. A hegedűművész elsősorban a széles ívű, daloló kantabilitásban találja meg saját hangját. A zeneszerző újat kereső és a hegedűművész hangszerének múltba néző jellege ellenére, a versenyműben találkoztak: a *hagyományos* hangszer – *mai* lehetőségeinek területén. A szólóhangszert vonóskar nélküli kamarazenekar kíséri (hadd legyen a szólóhegedű a maga nemében egyedülálló!). A bemutató előadáson és a hangfelvételen Láng István *Hegedűversenyével* Pauk György remekelt: magától értetődő természetességgel és eleganciával játszotta a helyenként boszorkányosan nehéz szólamot.”

Láng István: *IV. szimfónia* (1984)

Évek folyamán a Rádióban az új művek bemutatásának bizonyos hagyománya alakult ki. Például Láng István *IV. szimfóniája*, amelyet a Rádiózenekar Lehel György vezényletével 1984. november 28-án először a közönség előtt játszott el a Zeneakadémia nagytermében, majd a 6-os stúdióban elkészítette a mű hangfelvételét és ezt követte a rádió-bemutató.

Láng István egy későbbi beszélgetés alkalmával Lehel György karmesterre és a *IV. szimfónia* előadására így emlékezett: „Lehel György személyében sikerült olyan karmesterrel összejönnöm, akinek – a Rádiózenekarhoz hasonlóan – óriási tapasztalata volt a modern zenével kapcsolatosan. Ezt azért kell megjegyezni, mert a karmesterek repertoárjára, általában, a 150 év alatt kialakult zenekari összeállítás és gondolkodásmód a jellemző.

Ha most kiemelem azokat a pontokat, ahol az életem összekapcsolódott Lehel György karmesteri munkásságával, akkor kiderül, hogy azokra a műveimre, amelyeket ő dirigált, mindig a zenekari hangzás *mássága* volt jellemző. A darabbal való ismerkedés közben biztosan küzdött ezzel a zenei anyagban jelentkező szokatlansággal, de a szóbeli megbeszélés idejére már elrendezett magában mindent. A *IV. szimfónia* volt az utolsó művem, amit Lehel György mutatott be. Neki is ajánlottam.”

Néhány gondolatot idézek Csengery Kristóf zenekritikájából: „Láng István eddigi szimfóniáiban megfigyelhető a kettős törekvés: kapcsolódni a régi műfaji-formai tradícióhoz és egyúttal bizonyos részletekben variálni, elrajzolni ezt a hagyományt. A *IV. szimfónia* szerkezete is a 3 tételes gyors-lassú-gyors modellt követi, ám a zenei folyamat nem szimmetrikus, hanem egyenes vonalú, s a szokásossal ellentétben fordított dramaturgiájú. Más szóval: a mű dinamikája a finálé felé haladva nem emelkedik, hanem süllyed. A darab tervezése nem a felépülésé, hanem a maximumon indul, s útja a fokozatos – tudatos – leépítés. Láng az egyes tételeket latin címekkel látta el: Mors (halál), Vae (jaj), és Post (után), amelyek azt jelzik, hogy a fájdalom és emlékezés problémakörét szándékozik bejárni, ám hangsúlyozottan a túlélőt és nem az eltávozottat állítva a figyelem középpontjába.”

Kocsár Miklós

1933. december 21. Debrecen

Kocsár Miklós: *Hat női kar Sandburg verseire* (1984)

Az *új magyar zene* rádiós versenyének 1984. január 31-ei eredményhirdetés szerint: a közönség díját Kocsár Miklós nyerte, *Hat női kar Sandburg verseire* című kompozíciójával.

Egy kritikus szerint: „Kocsár Miklós az elsők között újította meg Magyarországon az énekkari hangzás világát, az elsők között bizonyította, hogy az *a capella* kórus is érzékenyen közvetítheti a zeneszerzői gondolkozás korszerű megnyilvánulását.”

Kocsár Miklós az egyik debreceni kórusfesztiválon ismerkedett meg az írországi résztvevőkkel, akik felkérték, hogy komponáljon számukra egy nem magyar nyelvű kórusművet. A zeneszerző Carl Sandburg amerikai költő *Köd*, *Noktürn*, *Dal*, *Töredék*, *Tengerzúgás* és *Fohász* című verseit választotta megzenésítésre.

A művet 1982-ben mutatták be Írországbán, a Cork-i Nemzetközi Fesztiválon. A Magyar Rádióban Biller István vezényletével a Budafoki kamarakórus énekelte felvételre, angol nyelven.

Kocsár Miklós: *Az éjszaka képei* - oratórium (1988)

1988 júniusában Pécsen a kórusélet e nagy múltú városában rendezték meg az Europa Cantat elnevezésű kórusfesztivált. Kocsár Miklóst – számos kitűnő kórusmű zeneszerzőjét kérték fel új darab komponálására. *Az éjszaka képei* című oratórium nagysikerű bemutatója a fesztivál megnyitó hangversenyén hangzott el. A mű Juhász Ferenc azonos című versének soraira készült. Bár a költő áradó képsorai nehezen formálhatók át muzsikává, Kocsárt mégis régóta foglalkoztatta a költemény gondolat-gazdagsága. Juhász Ferenc éjszakai látomásai – 5 tételre tagolt, nagy-ívű zenei szerkezetbe rendeződtek. A kórus kérdéseire – mint az antik görög drámákban – válaszol a két szólista: az *Asszony* és a *Költő* szerepében.

Az emlékezetes pécsi premier után hamarosan elkészült az oratórium rádiós felvétele is, Pászthy Júlia, Tóth János, valamint a Rádió ének- és zenekara előadásában, Kovács László vezényletével. A Bartók rádióban mutatták be 1989. május 27-én.

Idézek néhány sort Breuer János zenekritikájából, amelyet az Europa Cantat bemutató koncertjéről írt: „Kocsár Miklóstól régóta várok már ilyen nagy lélegzetű, formában-kifejezésben egyaránt súlyos alkotást. Személyes hangjával valósággal megszólítja s mindvégig lebilincseli művének hallgatóját. Kiemelkedő – mert ma oly ritka – értéke, hogy a pozitív világkép ábrázolását éppoly hiteles eszközökkel vetíti elénk, mint annak negatív lenyomatát. Dramaturgiailag a mű a sötétségből a fénybe, a fenyegetettségből a remény felé tart.”

Kocsár Miklós: *Fájva szeretni* – dalciklus Tóth Árpád verseire (1998)

Az 1998-as év elején az *Új magyar zene a Rádióban* című sorozatot Hollós Máté vezette.

Az ő írásából idézek: „Április, ó április, minden csínyre friss ... – Kocsár Miklós dalciklusa nagyapám, Tóth Árpád verseire készült. Az áprilist azért idéztem, mert április havában komponálta Kocsár a három dalt. (*Derűt dalolnék*, *Fájva szeretni* és *Az esti felhők*).

A csínyt pedig azért, mert nem tavaly, vagy tavalyelőtt áprilisban, hanem 1958. áprilisában, de csak most került felvételre a komponista e 25 éves korából származó műve. Talán nem is gondolt arra a debreceni születésű Kocsár, hogy a középső, címadó dal keletkezési dátuma épp a sokáig Debrecenben élt költő 72-ik születésnapja. Ám ne ragadjunk le a külsőséges adatoknál! Gondoljunk arra, ami e friss felvételen a legérdekesebb.

Arra, hogy a Farkas Ferenc-i iskola mívesége, a magyar dalköltészet Farkas-, Kósa-, Szervánszky-, Járdányi-, Sugár-féle hagyománya az induló Kocsár műhelyében olyan alkotást hozhatott létre, amely közel 40 év múltán frissnek, aktuálisnak hat.”

Kocsár Miklós: *A kísértet dala* – Weöres Sándor versére (1998)

„Kocsár Miklós zeneszerzői életműve a színpadi műfajokat kivéve mindenre kiterjed. Oratórikus alkotásoktól zenekari, vonószzenekari és versenyműveken át sokszínű kamarazenéig tág körre terjed ki. Különös fogékonysággal közelít a szöveges műfajokhoz: a legnagyobb hatású, s ugyanakkor legmívesebb kórusszerzőink egyike, munkásságának másik fővonala pedig a dal. *A kísértet dala* kortárs, mégis klasszikus költőt szólaltat meg: Weöres Sándort. Kortársa volt ő az egész 20. századi magyar zeneszerzésnek, attól kezdve, hogy a már érett korú Kodály a még diák Weöres versét zenésítette meg az *Öregekről*, addig a számos költeményig, amelyek nem utolsósorban a költészet és zene ősi rokonságának jeleivel váltak komponisták ihletőjévé. Kocsár hagyományos értelemben dalt ír. Nem újítja meg az énektechnikát, nem kísérletezik ajzó vagy elidegenítő effektusokkal. Csúcspontja felfejlődő, katartikusan megoldódó, éneklés szempontjából tradicionális, ugyanakkor nagyon kifejező, érzelm-gazdag zenét ír.”

Kocsár Miklós Két dal Radnóti Miklós verseire: *A mécsvirág kinyílik* és *Bájoló* (1998)

„Kocsár Miklósnak most Radnóti Miklós az ihlető költő, akinek poéziséhez zenei társítanivalója van. A megzenésítésnek az ad értelmet, létjogosultságot, hogy többé, többértűvé válik általa a költői tartalom. Tudja ezt Kocsár. A költő bőrébe bújik, szavainak zenei megjelenítését keresi, lazán emeli a szót – a konkrét tartalmat – a zenei deklamáció elvontabb magaslatára. Természetesen hangzanak dalai, a hallgató hajlamos azt érezni, hogy csakis eképpen lehetett megzenésíteni a verset.”

Durkó Zsolt

1934. április 10. Szeged

1997. április 2. Budapest

Durkó Zsolt: *Epizódok a B-A-C-H témára* (1964)

1964. február 19-én mutatták be a Rádióban Durkó Zsolt *Epizódok a B-A-C-H témára* c. zenekari művét. A fiatal zeneszerző első rádiós-bemutatóját sok-sok tanulás előzte meg.

Durkó Zsolt 1961. júniusában diplomázott a Zeneakadémia zeneszerzés tanszakán Farkas Ferenc növendékeként. Néhány hónap múlva már Rómában folytatta tanulmányait, a Santa Cecília Akadémián Goffredo Petrassinál, a híres zeneszerzőnél. Hogy mit jelentett Durkó számára Európa egyik kulturális központjában töltött két esztendő, arról később így beszélt:

„Akkor úgy éreztem, hogy kinyílt előttem Európa. Persze, az engem ért hatások nemcsak zeneiek voltak, hanem a város maga, az építészeti élmények, a festmények és az akkor szövődő barátságok. Önmagamra eszmélésem épp a Petrassival való találkozás eseményéhez fűződött: hiszen az ő zenei-szellemi sugárzása, szuggesztív ereje új távlatokat nyitott meg számomra. Iskolájában és az akkori római koncertéletben ismerkedtem meg mindazokkal az új európai zenei eredményekkel, amelyek az ötvenes években még nem jutottak el hozzánk.”

1963-ban, a mesteriskola végén Durkó Zsolt *Epizódok a B-A-C-H témára* c. diplomamunkájával a legmagasabb pontszámot érte el. A zenekari mű római bemutatója után egy olasz kritikus kiemelte a fiatal zeneszerzőnek azt a meggyőződését, hogy „a művészetben feltétlenül szükség van a hagyományra épülő megújulásra.”

Durkó azonban már művének otthoni előadására gondolt. De erről Lehel György karmesternek, a Rádiózenekar vezetőjének szavait idézem: „Érdekes dolog egy hosszú és szép munkakapcsolat kezdetére emlékezni. Durkó Zsolt Rómából írt nekem egy levelet, hogy nagyon szeretné, ha a diplomamunkájának budapesti bemutatóját én dirigálnám. Megnézve a kottát, kiderült, hogy egy egészen rendkívüli tehetséggel találkoztam, új hanggal a magyar zenében. Boldogan és lelkesedéssel vállalkoztam a mű bemutatására. Abban az időben én is a 30-as éveim közepén-végén voltam, és hihetetlenül izgatott minden új, minden változás, minden előremutató jelenség a magyar zenében. Ennek egyik eredménye lett Durkó Zsolt *Epizódok a B-A-C-H témára* c. művének rádiós felvétele és bemutatója. „

Durkó Zsolt: *Hegedűverseny (Organismi)* (1965)

Az 1960-as években indult el a „harmincas” években született zeneszerzők pályafutása. Tehetségük, zenei stílusuk különbözött ugyan, de sorsuk, szándékaik között nagyon sok volt a hasonlóság. 1965-ben mutatták be az 1934-ben született Durkó Zsolt és az 1939-ben született Bozay Attila egy-egy művének rádiófelvételét. A Zeneakadémián mindketten Farkas Ferenc osztályában sajátították el a zenei tudás biztonságát, a világos formanyelvet és az ésszerű, takarékos munka módszerét.

1965. március 1-jén mutatták be **Durkó Zsolt *Hegedűversenyét***, amelyet a Rádió zenei főosztályának felkérésére komponált. A rádiófelvétel Szűcs Mihály szólójával, a Rádiózenekar előadásában Lehel György vezényletével készült el. Kissé ellentmondásos a cím: a zeneszerző ugyanis *Organismit* írt a partitúrára, azonban a Rádióban abban az időben kerültek az idegen szavakat, ezért *Hegedűversenyként* került a műsorba. Földes Imre a *Harmincasokkal* készített nevezetes interjú-sorozatában Durkó Zsolt így beszélt erről a művéről: „A darab címe: *Organismi*, hegedűre és zenekarra. Szándékosan kerültem a versenymű elnevezést, mivel jellemzőbb rá a szerkesztésmódja. A műben két, merőben különböző zenei világ váltakozik egymással. Az egyik, a tulajdonképpeni „organismi”, ahol a zene építőelemei, az élővilág fejlődéstörvényeihez hasonlóan rendeződnek. A másik világot a „psicogramma” szóval jellemezhetném, ahol nem az objektív fejlődéstörvényekhez hasonló elvek, hanem szubjektív, csak logikával fel nem deríthető, belső folyamatok érvényesülnek.”

Durkó Zsolt: *Magyar díszítőelemek (Fioriture ungherese)* (1967)

1967. április 20-án a Zeneakadémián adott hangversenyt a Magyar Rádió szimfonikus zenekara, Lehel György vezényletével. Ekkor mutatták be Durkó Zsolt *Magyar díszítőelemek* című zenekari művét, amely a Rádió megrendelésére készült. A szerző nyilatkozata szerint a magyar zenei hagyományban fellelhető apró, dallamos ékítések világa ösztönözte megkomponálására. A műben hangszereken kívül, szöveg nélkül éneklő kamarakórus is szerepel. A koncert után Fábian Imre zenekritikus így írt: „A hét kimagasló eseményének Durkó Zsolt új zenekari művének bemutatója bizonyult. *Fioriture ungherese* mondja az eredeti olasz cím, pontosabban és jobban fejezve ki a mű alapkoncepcióját, mint a magyar cím, mely magyar díszítőelemek jelenlétére utal a kompozíció zenei anyagában. Durkó minden eddigi jelentkezése az erős, jelentős egyéniség jegyeit viselte magán, s e tekintetben új alkotása is igazolta a hozzá fűzött várakozásokat. Hagyomány és újítás: a magyar zenei gondolkodásmód, és a legkorszerűbb kifejezőeszközök alkalmazása korántsem egymásnak ellentmondó elvek.

Durkó már több művében szándékozott ezt bizonyítani, és mindig meggyőző sikerrel.

A Rádiózenekar Lehel György vezényletével mutatta be a művet, újra meggyőzve, hogy ez a kitűnő együttes és vezetője milyen jó érzékkel reagál minden újra napjaink magyar zenéjében.”

Durkó Zsolt: *Altamira* (1969)

1969. május 12-én mutatták be Durkó Zsolt *Altamira* c. művét, amely képzőművészeti élmény hatására született. De ez az élmény a régmúltat idézi: mégpedig a spanyolországi Altamira-barlang falán megtalált őskori színes képeket. A fiatal Durkó Zsolt zeneszerzőt e barlangrajzok ihlették új mű komponálására, amelyen keresztül az őskor művészeti emlékei bekerültek a 20. század zenei életébe. Az év jelentős magyar bemutatója alkalmából Durkó Zsolt így nyilatkozott: „Új zenekari művem címe *Altamira*, amelyhez – mint a cím is mutatja, az Altamira-barlang festményei adták az ösztönzést. Hasonlóan a barlangfestményekhez, a kompozícióban egy rajzos és egy elmosódott körvonalú zenei anyag szerepel. E kettő egyensúlyával építkezik a darab, ennek megfelelően állítottam össze a zenekari apparátust, valamint a 12 tagú kamarakórust, amely szöveg nélkül énekel és a hangszercsoportokkal egyenrangú szerepet tölt be. Végül megemlítem, hogy új művem – többi zenekari darabomhoz hasonlóan, a Rádió rendelésére készült. Megköszönöm a művet bemutató Rádiózenekar, valamint a Rádiózenekar tagjaiból alakult kamarakórus és Lehel György karmester munkáját. Öröm a zeneszerző számára, ha ilyen kiváló művészek tolmácsolják mondanivalóját.”

Durkó Zsolt: *Kantáta no. 2. (Ady Endre *Az Illés szekerén* c. versére) (1972)*

Durkó Zsolt *II. kantátáját* Ady Endre *Az Illés szekerén* c. versére komponálta, a Magyar Rádió megrendelésére. A zeneszerzőt annyira foglalkoztatta a téma, hogy a mű néhány hónap alatt elkészült. Durkó Zsolt második alkalommal fordult inspirációért Ady verseskötetéhez.

Az *I. kantátában* baritonszólo, vegyes-kar és zenekar szólaltatja meg a költő három versét.

A *II. kantáta* egyetlen vers, *Az Illés szekerén* látomását követi, a zenekar mellett kettős vegyes-karral, szólista nélkül.

Ady Endre 1908-ban írta *Az Illés szekerén* c. kötetét, amelyben a legszebb „Istenes versek” találhatók. A kötet címadó, első verse a művészet ellentmondásos lényegét, a művészek gyönyörű és egyben tragikus küldetését fejezi ki. Azokét, akiket izzó szívük és jégcsapos agyuk soha nem enged szabadulni a Föld és az Ég ellentétes vonzásából. Kárpáti János zenetörténész így írt a műről: „Durkó Zsolt kantátája szuggesztív erejével az illési kiválasztottság borzasztó súlyát és félelmetesen hideg ragyogását akarja a hallgató lelkébe átplántálni.

A nagy és bátor élet felelősségéről, kozmikus magányáról és védtelenségéről énekel Ady szavaival.” Durkó Zsolt műve a közönség 1973. évi díját kapta.

Durkó Zsolt: *Halotti beszéd* – oratórium (1975, 1976)

1975. február 21-én a Zeneakadémia nagytermében mutatták be Durkó Zsolt *Halotti beszéd* című oratóriumát, Fülöp Attila, Ütő Endre, a Rádió ének- és zenekara előadásában, Lehel György vezényletével. A zeneszerző ebben a művében az ó-magyar nyelv és irodalom egyik nagyszerű emlékét használta fel. Az oratórium-műfaj hagyományai szerint van benne ária, recitativo, duett, zenekari fuga és dramatikus kórus.

A kompozíció 14 tételét három nagy formai egységbe rendezte el a szerző: az első részben az Édenkert, az otthonra találás hangja, a másodikban a szöveg ismert kezdősora, extatikus lobogású kórustömb formájában szólal meg, a harmadik tömb pedig a bűnbeesés, a halál látomása. Kárpáti János a bemutató után írta kritikáját, ebből idézek: „Régóta várt, jelentős eseménye volt a magyar zenei életnek Durkó Zsolt *Halotti beszéd* c. oratóriumának bemutatója. A kompozíció a Fővárosi Tanács felkérésére, Pest, Buda és Óbuda egyesítésének centenáriuma íródott, még 1972-ben. Az lett volna szép, ha megszólaltatására az ünnepi évben, 1973-ban kerülhetett volna sor. Jó ideje tudjuk, hogy Durkó Zsoltnak megvan a maga saját, átütően és összetéveszthetetlenül egyéni stílusa, és az a *Halotti beszéd* is minden ízében áthatja. Megtaláljuk benne a zenekari szólamoknak azt a dúsan szőtt, szinte őserdei vegetációját, mely a *Fioriture* óta Durkó egyik legerősebb eszköze, megtaláljuk az Ady-kantátákban kikísérletezett kórustechnikát, mely itt még nagyobb kontrasztokkal, még erősebb drámai funkcióval lép elő és végül megtaláljuk azt a bonyolult, kisebb egységekből építkező szerkezeti modellt, mely Durkó művein szinte a kezdetektől fogva végigvonul.”

1975. júniusában Párizsból jött az újabb nagy magyar siker híre: a Tribune International des Compositeurs elnevezésű, évről évre sorra kerülő nemzetközi rádiós zenei versenyen Durkó Zsolt *Halotti beszéd* című oratóriuma kapta a legtöbb pontot.

(Csak emlékeztetőül jegyzem meg, hogy 1970-ben Szőllősy András, 1972-ben pedig Balassa Sándor egy-egy műve volt a győztes!)

A Magyar Rádiót Párizsban Kroó György képviselte, az ő beszámolójából idézek:

„Az Unesco egyik nagy tanácskozó termében egy hétig, napi hat és fél órán át kezelte a magnetofont a „Tribün” technikusa. A Magyar Rádió felvételét a sorsolás szeszélye folytán legelsőnek forgatták le. Hatását az utána következő 89 mű sem tudta elhalványítani, s megszületett az eredmény, Durkó Zsolt nagy személyes diadala és a magyar zene rendkívüli nemzetközi sikere: öt év alatt a harmadik első hely.

Durkó nagyszerű kompozíciója Párizsban nemcsak önmagát, alkotóját és a magyar zeneszerzést képviselte, hanem tágabb értelemben a magyar zenekultúrát: hiszen kitűnőre vizsgázott előadógárdája, a Magyar Rádió ének- és zenekara, a két énekes szólista, Fülöp Attila és Ütő Endre, valamint a karmester: Lehel György.”

Durkó Zsolt zeneszerzőről köztudott volt, hogy életművét következetesen, felelős tudatossággal építette fel. Az itthoni gratulációkat a szokott szerénységgel hárította el: „Azok közé tartozom, akik mindennap dolgoznak, hiszen a zeneszerzés mesterség. Ami természetesen nem jelenti azt, hogy minden egyes napnak a munkája meg is marad a kompozícióban, távolról sem. Fontos szerepe van annak a bizonyos „jó órának”, a jó pillanatban megfogalmazott zenei gondolatnak, s hogy ez várható legyen, napi szorgos munkára van szükség, ez tölti ki életünket.”

1976-ban is megrendezték az *Új magyar zene a Rádióban* nevű seregszemlét.

Az **1976. január 27-ei** eredményhirdetés meglepetést hozott: mind a közönség, mind a kritikusok zsűrijének díját: Durkó Zsolt *Halotti beszéd* című műve nyerte.

Durkó Zsolt nagy sikerű alkotásáról emlékeztetőül ismétlem meg: a művet 1975-ben mutatták be a Rádióban, majd a felvételt megmérettetésre kiküldték a párizsi zeneszerzői Tribünre, ahol a legtöbb szavazatot kapta. Újabb siker a magyar közönség és kritikusok díja, sőt, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat is gyorsan megjelentette hanglemezen a Magyar Rádió felvételét.

Durkó Zsolt Mózes c. zenedrámája az Operaházban (1977)

A bibliai Mózes története sok művészt ihletett alkotásra, mint az előbb említett Schönberget. Legújabb, magyar zenei feldolgozása Durkó Zsolttól származik, aki a következőket mondta: „A 60-as évek végén adták elő a Nemzeti Színházban Madách Imre *Mózes c.* drámáját. Mivel a kísérőzenét én komponáltam, a darab valamennyi próbáján jelen lehettem. Nagy érdeklődéssel figyeltem, hogy a színészek miképpen keltik életre a nyomtatott szöveget. A Mózes-témából régóta szerettem volna operát írni. A munkám kezdetén a Biblia és a Madách-mű mozzanatainak egymásba fonódásából akartam a szövegekötvet megalkotni. De amikor rájöttem, hogy az operának mások a törvényei, önállóan, a magam zenei elképzelései szerint készítettem el a librettót. Közben arra törekedtem, hogy szép magyar nyelven megírt, jól énekelhető szöveget zenésítsek meg.”

Boros Attila *30 év magyar operái c.* könyvében ezt írta: „Durkó Zsolt művében Mózes és a nép kapcsolata fogalmazódik meg. Az opera fő vonulatát, zenei és dramaturgiai arculatát a hőstenor és a kórus párbeszéde határozza meg. A drámai konfliktust a mások helyett is gondolkodó Mózes és a maga sorsát irányítani nem tudó nép egymásra-utaltsága jelenti.

Ezt a kettősséget is sugallja, sőt szuggerálja Durkó zenedrámája, amelynek legszebb részei a magányos hős köré fonódnak monológként, természet-, tűz- és éjszaka-zeneként. Ugyanakkor hatalmas kórustablók kommentálják az eseményeket.” Durkó Zsolt négy évig dolgozott e művén. Betanulása rendkívüli feladatot rótt az operaház művészeire. A kórus például több mint 150 próbát tartott. *1977. május 15-én* volt a *Mózes* bemutatója az Operaházban, Kórodi András vezényletével. A címszerepet Szőnyi Ferenc, az Anyát Sass Sylvia énekelte.

Durkó Zsolt: *Turner illusztrációk* (1978)

Az *1979. januárjában* megrendezett *Új magyar zene a Rádióban* című seregszemlén mind a közönség-zsűri, mind a szak-zsűri, Durkó Zsolt *Turner illusztrációk* című művét értékelte a legjobbnak. (Érdemes megemlíteni, hogy Durkót már hat alkalommal díjazták e seregszemlén, és másodszor történt, hogy mind a két zsűri az ő művére szavazott – 1975-ben *Halotti beszéd* c. oratóriuma nyert két díjat.) A hegedűre és kamaraegyüttesre komponált *Turner illusztrációk* címében a híres angol tájképfestőre utal. Joseph Turner, a 19. század első felében a romantika egyik legkiválóbb festőművésze, az impresszionizmus előfutára volt. Művészete Durkó Zsoltot is megihlette. Így beszélt róla: „Londonban láttam a nagy Turner-kiállítást, amely mély benyomást tett rám. Nyomon követhettem, hogyan jutott el a naturális tájképfestésztől az impresszionisztikus festészeti kifejezésig. Ez a folyamat zenében is megragadható, pontosan ez a képlékenység, ez a változékonyság volt az, ami engem a festői elemeken túl vonzott. Bár a cím Turner festészetére utal, a mű mégsem illusztratív zene, hanem önálló hangzó világa van. Nagy öröm számomra, hogy a közönség és a kritikusok felfigyeltek erre a darabra, amelyet 1976-ban komponáltam a BBC megrendelésére. Bemutatójára a Leedsi Fesztiválon került sor Lionel Friend dirigálásával. Az ősbemutatón és Budapesten is a kitűnő Erick Gruenberg hegedűművész működött közre. A hazai koncerten és a rádiófelvételen a Rádiózenekar játszott, Lehel György vezényletével.”

Durkó Zsolt: *Zongoraverseny* (1984, 1985)

Az *Új magyar zene a Rádióban* seregszemlén *1985. február 12-én* a közönség-zsűri Durkó Zsolt *Zongoraversenyét* értékelte legjobbnak. Durkó Zsoltot, - mint rendkívüli tehetséget – először a Zeneakadémia zongoraszakára vették fel, majd tanulmányait zeneszerzés tanszakon, Farkas Ferenc osztályában folytatta. Komponált kantátákat, oratóriumokat, zenekari és kamaraműveket, ám a zongorával való jó kapcsolata egész életét végig kísérte. Ennek egyik kimagasló eredménye a *Zongoraverseny*.

Íme néhány sor Boronkay Antal zenekritikájából, amelyet a zeneakadémiai koncert után írt: „A partitúra tanúsága szerint a mű 1981-ben készült el, hangversenytermi bemutatójára azonban csak **1984. május 9-én** került sor. A szólót Ránki Dezső játszotta, a Rádiózenekart Lehel György vezényelte. Az előadó-apparátus sejteti: Durkó „hagyományos” zongoraversenyt írt, és ezt nemcsak a nagy szimfonikus zenekar ténye húzza alá, hanem a mű formája, hangkészlete és karaktere is. Durkó egytétéles *Zongoraversenye* érzelmi hatásában kellemes zene, vagyis nem kísérletező, hanem inkább összegező alkotás, egy nagyon csiszolt zeneszerzői stílus érdekes megnyilvánulása.”

Durkó Zsolt: *Széchenyi-oratórium* (1982, 1986, 1987)

Durkó Zsolt zeneszerző nagy vokális műveit: a *II. Ady-kantátát*, a *Halotti beszédet*, a *Mózes* című operát és a *Széchenyi-oratóriumot* 1971 és 1982 között komponálta. A tenor- és basszusszólóra, vegyes-karra és zenekarra írt *Széchenyi-oratórium* Debrecen felkérésére készült, Kodály Zoltán születésének 100. évfordulójára. A szerző nyilatkozatából idézek: „Az oratórium szövegét Széchenyi István *Hitel*, *Világ*, *Stádium* és a *Kelet Népe* című írásaiból vett mondatokból, mondat-töredékekből állítottam össze, figyelve arra, hogy az így kialakított szöveg Széchenyi eredeti szavait, gondolatait pontosan és híven tükrözze, de arra is, hogy messze hangzó kétségbeesése, hite, reménye, áldozatvállalása – zenében, a zenei gondolatok rendjében fejeződjön ki.” A mű bemutatója a debreceni Tudományegyetem nagytermében volt **1982. július 2-án**, a Kodály Kórus és a Debreceni MÁV Szimfonikusok előadásában, Gulyás György vezényletével. Az oratórium budapesti előadását csak négy év múlva, **1986. február 9-én** tartották meg. E koncertről Maróthy János zenekritikus többek között ezt írta: „A Rádió szimfonikus zenekarának és énekkarának zeneakadémiai hangversenye ritka nagy élménnyel szolgált: kimagasló sikerrel adtak elő mai magyar, ráadásul eléggé bonyolult művet, Durkó Zsolt *Széchenyi-oratóriumát*. A Széchenyi különböző írásaiból kiválasztott szövegek visszatérő mottója: „A köz-üdv a legfőbb törvény legyen”. A vezénylő Lehel György, a Rádió együttese, továbbá az énekes szólisták (Fülöp Attila és Köves Péter) nem mindennapi erőfeszítését igényelte a mű pontos megszólaltatása.”

A Magyar Rádió **1987-ben** is megrendezte az új magyar zene seregszemléjét. A szimfonikus művek kategóriájában **Durkó Zsolt *Széchenyi-oratóriuma*** a közönség díját kapta. Íme Ittész Mihály zsüri-tag méltatása: „Durkó Zsolt *Széchenyi-oratóriuma* a kimerített stílus szép példája. Az a fajta alkotás, amely az élő előadás közvetlenségét különösen igényli.

A múltból vett szöveg nagyon is a mának szól, megzenésítése a népben-nemzetben gondolkodó alkotóművész felelősség-érzetének meggyőző megnyilvánulása.”

Megalakult a Magyar Zeneművészeti Társaság (1987, 1988)

„Az új zenekultúráért” jelszóval **1987**-ben megalakult a Magyar Zeneművészeti Társaság, amelynek tagja kezdetben 16 zeneszerző és előadóművész volt, de hamarosan további 30 művész csatlakozott hozzájuk. Nyitókoncertjüket **1988. november 22-én** tartották a Zeneakadémia nagytermében. A hangverseny előtt többen is nyilatkoztak a Társaság célkitűzéseiről.

Durkó Zsolt zeneszerző, a Társaság elnöke többek között ezt mondta: „Hazánkban volt olyan időszak, amikor nem kellett Lajtha László, amikor nem szólalhatott meg Bartók műveinek egy része, ez a zenei köztudat Viski János, Dohnányi és mások életművét igyekezett alul-értékelni, vagy gyorsított tempóban elfelejteni. Intézmény-rendszerünk alapjaiban ma is monopolisztikus rendszerű, azaz, kizárólagos jogokat és lehetőségeket biztosít, amelyet – néhány új menedzser-központ létrejötte csak korlátozott mértékben tudott oldani. Társaságunk olyan zenei közérzetet, közállapotot kíván, melyben mindenki a maga módján épülhetne be a zenekultúra egészébe.”

Durkó Zsolt: *A gömb története* – zongoraciklus (1994)

Durkó Zsolt zeneszerző 60-ik születésnapját – **1994. április 10-én** – szerzői esten ünnepelte a zenei és a tágabb szellemi világ. Hollós Máté akkor így jellemezte komponista társát:

„Egyenes, sudár, karcsú alakja, enyhén – de nem gögösen, inkább a szellem ünnepélyességével – fölfelé tartott feje, csak kiválasztottjai előtti oldódása, de sohasem közvetlenkedése belső értékrendjének nemes konzervativizmusát tükrözte.”

Durkó Zsolt 1989-től 1991-ig komponálta *A gömb története* című 60 darabból álló zongora ciklusát, amely öt sorozatra tagolódik, ám az egész – egyetlen dramaturgiai szálla fűződik fel. Színeiben, hangulatában szinte mindegyik darab más és más – saját címmel. Karakterük az ünnepélyestől az ironikus felhangokig, a gépezetszerű zenétől, a jókedvtől, a napsütéstől az esőcseppek kopogásáig, a Jupiter-motívum feldolgozásától a zenei fény-árnyék megjelenítéséig terjed. **1994. október 1-jén** a Zene Világnapján a zeneszerző ezeket a darabjait saját maga adta elő a Rádió 6-os stúdiójában. Előtte Batta András, az ünnepi műsor házigazdája beszélgetett a szerzővel. Durkó Zsolt *A gömb történetéről* ezt mondta: „Az az arány érdekelt, hogy hogyan lehet elhelyezni az egészen egyszerű, az egészen rövid mellé a nagyon összetett gondolatot, remélve, hogy az egyik megújul a másiktól.

Ahogy a különböző motívumok elhajlanak, átváltoznak, ahogy egyik váltja a másikat, ahogy egy új gondolat megszületik – ez a folyamat a gömbhéjak képzetére utal.”

Durkó Zsolt zeneszerző emlékezete (1997)

1997. április 2-án, 63. éves korában, türelemmel viselt súlyos betegségben elhunyt Durkó Zsolt zeneszerző. A Rádió Zenei főosztálya nem felejt el zenei lektor kollégáját, aki mindig pontos véleményt mondott zeneszerző társai kompozícióiról. Szelíd, halk szavú „úriember” volt, aki azonban időnként szenvedélyesen mondta ki véleményét a kor kellemetlen, káros tüneteiről és embereiről. A Bartók rádió így búcsúzott tőle: „Durkó Zsolt, a mai magyar zeneszerzés egyik meghatározó személyisége 1934-ben született Szegeden. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán Farkas Ferenc növendéke volt, majd két évig Petrassi mesterkurzusát látogatta a római Santa Cecília Akadémián. 1971-77 között a Főiskolán zeneszerzést oktatott. A Magyar Rádió zenei lektoraként 1982-től tevékenykedett. Durkó Zsolt életműve – amelyet számos jelentős kitüntetéssel ismertek el – a szóló hangszerekre írott daraboktól, kamara- és kórusműveken, a *Mózes* című operán keresztül versenyművekig, oratóriumokig terjed, szinte minden műfajt magában foglalva. Közülük kiemelkednek a *Halotti beszéd* című oratórium, a *Turner illusztrációk*, a vonósnégyesek, az utóbbi években komponált zongoradarab-ciklus, a *Gömb története*, valamint utolsó nagyszabású oratórikus mű, a *Jelenések könyvének margójára*. Visszavonuló életmódja ellenére zenei közéleti tevékenysége is meghatározó volt. Az ő nevéhez fűződik a Magyar Zeneművészeti Társaság megalakulása, valamint a január utolsó hétvégéjén megrendezett kortárszenei Mini-Fesztivál életre hívása és gondozása is.”

Durkó Zsolt: *A jelenések könyvének margójára* (1996. 1997)

Az 1996. április 7-én befejezett, a Magyar Rádió felkérésére komponált *A Jelenések könyvének margójára* című nagyszabású oratóriumát 1997. június 14-én sikerült bemutatni: a Rádiózenekar, a Magyar Állami Énekkar, kitűnő szólisták tolmácsolásában, Ligeti András vezényletével. Hónapokkal korábban, amikor már biztossá vált a mű bemutatójának lehetősége, még reménykedtünk, talán a közeli bemutató is hozzásegíti az akkor már súlyos beteg alkotót a gyógyuláshoz, s a hangverseny első felében elhangzó Bartók-zongoraverseny hálaéneke örömteli aktualitást nyer. Sajnos, nem így történt; a könyörtelen kór győzött, s a kompozíció így valódi zenei testamentumként maradt ránk. A bemutató hangverseny címe pedig *In memoriam Durkó Zsolt* lett. A címadás tudatos szerénysége – *A Jelenések könyvének margójára* – nem fedheti el, hogy jelentős alkotással gazdagodtunk.

A Biblia szélére írott kommentárok önálló életre kelnek, hangokká válnak. A Károli Gáspár fordítása alapján alt, tenor, bariton szólóra, vegyes-karra és zenekarra íródott oratórium négy, egymást szünet nélkül követő részre tagolódik. Az első két szakasz elsősorban az ótestamentumi Genézisből, a másik kettő az Újtestamentumot záró Apokalipszisek könyvéből idéz.

Így mintegy átíelve a teljes Bibliát.

A mű kezdete („Idő nem vala még”) a teremtés csodáját foglalja hangokba, majd az ezt követő drámai rész („Az emberek orcája lealacsonyították”) a Gonosz megjelenésével megbomló világot ábrázolja érzékletesen. A harmadik formai tömb („Ítélet pecsétje feltöretik”) már a „kizökkent világ” apokaliptikus pusztulásának víziója, majd az iszonyatos kataklizma ábrázolása után a mű a mennyei béke, megbocsátás és megtisztulás éteri harmóniájává csendül ki:

Mintegy üvegtengeren át / a fény átragyog, kiárad / Megzendül tág tere a végtelennek. /
Nem lesz semmi más, csak öröm./ Életnek titka felfedetik.”

Durkó Zsolt: *Széchenyi-oratórium* (2000)

2000. november 3-án a Zeneakadémia nagytermében *A magyar tudomány napján* rendezték meg Durkó Zsolt posztumusz akadémiai székfoglaló hangversenyét. Göncz Zoltán műsorajánlatában ezt írta: „Jeles napon kerül sora Magyar Rádió oratórium-bérletének második estjére: 175 évvel ezelőtt gróf Széchenyi István – egy évi jövedelmének felajánlásával – ezen a napon vetette meg a Magyar Tudományos Akadémia alapjait. A Rádió ének- és zenekara, valamint Gyermekkórusa előadásában, Vásáry Tamás vezényletével Liszt *Dante szimfóniája* mellett – a messze-tekintő reformkori államférfira emlékezve – felcsendül Durkó Zsolt *Széchenyi-oratóriuma* is.

Az 1982-ben befejezett kompozíció szövegét a zeneszerző Széchenyi István *Hitel, Világ, Stádium* és a *Kelet népe* című írásaiból vett mondatokból, mondattöredékekből állította össze, törekedve arra, hogy Széchenyi messze-hangzó szavai: kétségbeesése, hite, reménye, áldozatvállalása a zenei gondolatok rendjében fejeződjön ki.

Mi pedig palotát állítsunk észnek, / tündöklő csodáit míveljük / szabad emberségnek.”

Balassa Sándor

1935. január 20. Budapest

Balassa Sándor: *Legenda* – kórusmű (1970, 1971)

1970. december 21-én mutatta be a Magyar Rádió Balassa Sándor *Legenda* c., Dsida Jenő versére komponált művét, a Rádiókórus előadásában, Sapszon Ferenc vezényletével.

Virány Gábor zenetörténész írásából idézek: „Balassa Sándor kórusműve Dsida Jenő mély mondanivalójú költeménye alapján született. A *Hammelni legenda* két részre oszlik. Az első rész a város átkáról szól: patkányok tömege falja fel az összegyűjtött élelmet, az alvó emberekbe harapnak és az áldozatok vagy meghalnak, vagy megőrülnek. A második részben azonban az igaz ember feladata tárul elénk: az a teendők, hogy mint a legendás furulyás, megbűvöljük, megbénítsuk, elkeressük az átkot, a rémet, a tragédiát.”

Érdekes egy kicsit előre tekinteni, hiszen Balassa kórusműve 1971-ben Párizsban nagy sikert ért el, amelyről Kroó György tudósított: „A legfrissebb komolyzenei művek párizsi rádiós-fesztiválján, amelyet a Nemzetközi Zenei Tanács évről évre megrendez, az idén is nagy magyar siker született: Balassa Sándor Dsida Jenő versére írott *Legenda* c. kórusműve érdemelte ki a harmadik helyet. Ez az eredmény különösen jelentős, mert egyrészt vokális művel értük el – az ilyen fesztiválokon általában a mutatós, hatásos, nagy-zenekari partitúrák vonják magukra leginkább a figyelmet –, másrészt az idei seregszemlén minden eddiginél több ország, összesen 34 nemzeti rádió képviseltette magát 90 darabbal.

A siker a 35 éves Balassa Sándor tehetségét, invencióját jelzi (számunkra külön öröm, hogy személyében kollégának, a Rádió egyik zenei rendezőjének gratulálhatunk), de elismerést jelent egész zeneszerzésünk számára is, az ún. „magyar iskola” rangját is reprezentálja.”

Balassa Sándor: *Requiem Kassák Lajosért* (1971, 1972))

Az 1971-es Budapesti Művészeti Hetek alkalmával hangzott el Balassa Sándor új, nagyszabású műve: a *Requiem Kassák Lajosért*, Sziklay Erika, Palcsó Sándor, Ütő Endre, valamint a Rádió ének- és zenekarának előadásában, Lehel György vezényletével.

Az 1971. október 13-i műsorajánlatban a zeneszerző így nyilatkozott: „Tulajdonképpen nem a régi értelemben vett requiemet komponáltam. Nem akartam követni a műfaj hagyományait, ennek ellenére nemcsak a gyász, hanem a feloldódás is a szemem előtt lebegett. Különösen inspirált erre Kassák Lajos személye, akinek verseiből magam válogattam össze művem szövegét, igazodva zenei elképzeléseimhez. A requiem énekkarra, zenekarra és három szólóhangra készült. Utóbbiak mindegyike sajátos szerepet tölt be. A szoprán képviseli a tisztaságot, a belső líraiságot. A tenor mintegy az élet harcaiban küzdő ember rajza, a bariton pedig a bölcsesség, a summázás jelképe. A kórust leginkább a 3. tételben állítottam előtérbe, a zenekar pedig végig önálló zenei anyaggal jelentkezik, kikerekíti a hangzást.”

A magyarországi bemutató után néhány hónappal: **1972. májusában** szenzációs eredmény következett be: Párizsban a Zeneszerzők Nemzetközi Tribünjén Balassa Sándor *Requiem Kassák Lajosért* c. művét a legkiválóbb alkotásnak értékelték.

Az **1972.** év elején első alkalommal rendezték meg az *Új magyar zene a Rádióban* – a kritikusok és a közönség 1971. évi díjáért c. zeneszerzői seregszemlét. A kritikusok díját Balassa Sándor *Requiem Kassák Lajosért* című alkotása nyerte. Breuer János zenetörténész így fogalmazott: „Lehel György karmester végtelen tisztasággal, művészi gondnal és érzékenységgel rajzolta meg a félórás kompozíció ívét: intenzitással telítette a zene hatalmas adagióit, és egyetlen tömbből metszett éles és könnyörtelen gyors tételét. Élmény, ahogyan felemel, felmutat egy-egy új szerkezetű dallamot: figyeljete, melódiát hallotok, éppoly inspiráltat, mint amilyet a zenetörténet régebbi korszakaiban írtak.”

Balassa Sándor: *Irisz* (1972)

1972. május 17-én a Rádiózenekar zeneakadémiai hangversenyén, Erdélyi Miklós vezényletével mutatták be Balassa Sándor *Irisz* c. művét, amelyről a zeneszerző így nyilatkozott: „Az *Irisz* az első szimfonikus zenekari művem, amelyet 1971-ben komponáltam a Rádió megrendelésére. Az *Irisz*, magyarul szivárvány, számomra nagyszerűen alkalmas kép finom változások egymásba szövődésére. Művem egyetlen tételből áll, de tulajdonképpen több tételt rejt magában. Valamennyi rész tartalmaz egy korábbi anyagot, amely az új helyen új funkciót kap, ez biztosítja az állandóságot és a változást is.” Az 1970-es évek elejének egyik legsikeresebb zeneszerzője Balassa Sándor volt. Szinte mindegyik művének bemutatója nagy szakmai elismerésben részesült. Balassa 1964-től kezdve a Rádióban dolgozott zenei rendezőként, így sok kortárs, főleg magyar mű hangfelvételében vett részt. Azokban az években a közélet igen aktívan foglalkozott a modern zene problémáival.

1972-ben Balassa Sándor is kifejtette véleményét arról, milyen utat tart alkalmasnak a művek megalkotásához. Feuer Máriának adott egyik interjúból idézek:

„Minden utat jónak tartok, amely jó zenemű megszületéséhez vezet. Ez nem stílusprobléma, hanem kvalitás kérdése. Mindig is így volt, ezután is így lesz ez – a harcot minden nemzedéknek meg kell vívnia. Ezért hiszek abban, hogy a jó megoldást egyetlen út variánsaival lehet megközelíteni. Egyáltalán nem mindegy, hogy egyik hang melyik után következik, milyen erősséggel, intenzitással, színnel, időtartammal szólal meg. A számtalan lehetőség közül az egyetlent kell megtalálni. Hiszek abban, hogy mindenkinben működik egy egészséges zenei érzék, s ha erre hallgat a komponista, akkor nem kerülhet az elméletek zsákutcájába.”

Balassa Sándor: *Táblaképek (Tabulae)* (1975)

1975. januárjában negyedik alkalommal rendezték meg az *Új magyar zene a Rádióban* - a közönség és a kritikusok díjáért c. seregszemlét. A Kroó György vezetésével működő kritikusok zsűrije Balassa Sándor *Táblaképek* című művének ítélte a díjat.

E darab ősbemutatója Grácban volt, majd a Budapesti Kamaragyűttes Mihály András vezényletével a Rádióban elkészítette a stúdiófelvételt. Ennek meghallgatása után írta Barna István zenekritikáját: Balassa Sándor új művének *Táblaképek (Tabulae)* címe, önkéntelenül is valamiféle „programot” sugall. Pedig nem erről van szó. A cím háttere mindössze annyi: a zeneszerzőnek feltűnt, hogy a késő-középkori hármass-oltár többsége sajátos „dramaturgiáról” árulkodik. A baloldali, kis szárnyakon gyakori a „paradicsomi” ártatlanság ábrázolása, a középső nagy képen mintegy az emberi megismerést festik meg, s a jobboldali szárnyon a „megismerés eredménye”, a felbomlás tükröződik. Ezt a drámai folyamatot próbálta zenébe önteni, de minden konkrét „tartalom” nélkül. A kompozíciónak mindenekelőtt ragyogó hangszínei tűnnek fel. Véleményem szerint pillanatnyilag Balassa a „legszínesebb” magyar zeneszerző. Ezt az 1972-ben komponált, 25-ik opust jelentős állomásnak tartom a szerző eddigi életművében.”

Balassa Sándor: *Kvartett ütőhangszerekre* (1977)

1977. januárjában hatodik alkalommal rendezték meg az *Új magyar zene a Rádióban a közönség és a kritikusok díjáért* elnevezésű seregszemlét.

A közönség zsűrije Balassa Sándor *Kvartett ütőhangszerekre* c. művét díjazta.

Balassa Sándor: *Az ajtón kívül* - egyfelvonásos opera (1977, 1978)

1977. december 28-án mutatta be a Magyar Rádió Balassa Sándor *Az ajtón kívül* c. operáját.

A szövegkönyvet Wolfgang Borchert, a tragikus sorsú, rövid életű, német író drámája alapján, Fodor Géza dramaturg készítette. A zeneszerző így beszélt az előzményekről:

„Borchert *Az ajtón kívül* c. drámáját főiskolás koromban ismertem meg, már akkor elhatároztam, hogy egyszer megkomponálom. Gyermekként éltem át a világháborút, amelynek hatása egész életemet végigkísérte. Borchert drámájában éppen a háborúellenesség ragadott meg. Később, amikor Fodor Géza megtudta, hogy vállalkozásom dramaturgiai okok miatt elakadt, segített és sok húzással, sűrítéssel kialakítottuk a végleges szövegkönyvet.

Az egyfelvonásos opera 5 tételre tagolódik. Az író víziószerű megfogalmazását balladaszerűen dolgoztam fel. A zenében igyekeztem a szereplőket olyan kiélezett helyzetekben megragadni, amelyekben felmutatják igazi énjüket. Hőszám: Beckmann, a katona, aki – társaihoz hasonlóan – vesztésként került ki a háborúból. Mintegy élet és halál között lebegve vánszorog és ezen az úton szerettem volna zenémmel elkísérni. A dráma és a zene egységével igyekeztem az emberi lélek legmélyebb kifejeződését megkomponálni. Már munka közben voltam, amikor rádiós felkérést kaptam az opera komponálására. Három és fél év után a darab 1976. novemberben készült el. Elkezdődött a rádiófelvétel. Úgy éreztem, hogy a zenészkollégák mind szívesen muzsikáltak, az énekesek is nagy fantáziával, teljes személyiségükkel vettek részt a produkcióban. Mint szerzőnek, nagyon tanulságos, hogy a kottalapokból miként lépnek elő hús-vér figurák – a darab hordozói”. A rádiófelvétel kitűnő énekművészek – köztük Palcsó Sándor és Tokody Ilona, valamint a Rádió ének- és zenekara közreműködésével készült, a karmester Lehel György volt. Figyelemre méltó az opera további sikersorozata is: A rádió-bemutató után alig egy évvel Balassa Sándor *Az ajtón kívül* című operája az Operaház színpadán is debütált:

1978. október 20-án és 22-én kettős szereposztásban. Íme egy kritikus véleménye: „Az előadás bebizonyította, hogy az operának kifejezetten előnyére vált a színpad, mert drámaiságát fokozta, zenéjét jobban emberközelbe hozta, s hatását a scenika sokrétűségével elmélyítette.

Az első szereposztás karmesteréről, Lehel Györgyről (akinek ez volt élete első operai fellépése) csak annyit: bárcsak mindegyik operakarmester ilyen felkészültséggel és odaadással dirigálná előadásainkat.” Az operáról szóló hazai és nemzetközi kritikusok a jeles modern hagyományokkal rendelkező magyar operaművészet kitűnő folytatásának tekintették Balassa művét. 1980-ban pedig a Hungaroton adta ki az opera eredeti rádiófelvételét hanglemezen, négy nyelvű librettót és Eörsz László ismertető tanulmányát tartalmazó kísérőfüzettel együtt.

Balassa Sándor: *Glarusi ének* Op. 29. (1979)

Balassa Sándor *Glarusi ének* című zenekari műve a híres Koussevitzky-alapítvány felkérésére készült. Ösbemutatója Miskolcon volt. 1979. április 26-án pedig a budapesti koncert-látogató közönség is megismerkedhetett a darabbal, amikor a Rádiózenekar Lehel György vezényletével, a Zeneakadémia nagytermében előadta. A zeneszerző a 29-es opusz-számmal jelölt művéről így beszélt: „A *Glarusi-ének* valójában természetzene. Inspirációm forrása a fenséges svájci Glarusi Alpok volt, mégsem programzene. Jelképesen: a dallam kiindulási pontja az ember helye a természetben, mélység és magasság között, ahol a távolságok folytonosan változnak, de a fő dimenziók, a térbeli kiterjedések állandó érvényűek. Eszmei szinten pedig az a felismerés vezetett, hogy a megtisztulás csak a természettel harmóniában élő ember számára lehetséges.”

Balassa Sándor: *Hunok völgye, Magyar koronázási zene* (1999)

1999. január 21-én, a magyar kultúra napja előestéjén rendezték meg a millenniumi év második ünnepi hangversenyét a Zeneakadémián. A koncerten Balassa Sándor két műve, a *Hunok völgye* és a *Magyar koronázási zene*, valamint Beethoven *VII. szimfóniája* hangzott el a Pécsi szimfonikus zenekar előadásában, Howard Williams vezényletével. A *Hunok völgye*, mely a kormánybiztosi hivatal felkérésére íródott, ösbemutató volt, a *Magyar koronázási zene* pedig Budapesten először csendült fel. Az est egyben Balassa Sándor köszöntése is volt, hiszen január 20-án ünnepelte 65. születésnapját.

Breuer János zenekritikájából idézek: „Volt egy zeneszerző, aki az örök lázadó, szikrázóan nonkonformista Kassáknak állított síremléket (*Requiem*, 1969), Beney Zsuzsa szenvedéseit formálta kantátává (1970), Borchert döbbenetes drámai vízióját operává (*Az ajtón kívül*, 1977). Hangjegyekben másként gondolkozó, ki végtelenül bonyolult hangzásaival egyidejűleg készítette érzelmi és intellektuális azonosulásra híveit.

Van egy zeneszerző, aki immár nem az örök emberit, hanem a magyar őstörténet és történelem hangzó képsorait keresi oly nyelven, amely 100-150 évnnyit visszalapoz a zenetörténetben.

Posztmodern korunkban bárki lehet posztrégi, csak az a kérdés, mennyire hitelesíti azt napjaink személyisége. Balassa Sándor nagy műgonddal megszerkesztett két új műve – nem örömmel és éppen nem kárörömmel írom ezt – nélkülözi a személyiség semmivel nem pótolható szuggesztív varázsát. Inkább zenei közhelyszótár, nem feltétlenül összeillő, vegyületet alkotó elemekből.

A *Himnusz* születésnapján a *Huszt* Kölcseyjét juttatja eszembe:

Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér? / Messze jövőendővel komolyan vess össze jelenkort „

Részlet Devich Márton írásából: „A hangversenyen elsőként felhangzó *Hunok völgye* francia formájú zenekari nyitány, amely valódi táj, a Svájcban Wallis (Valais) kantonban található Hunok völgye (Val d’Anniviers) és az ott élő emberek kultúrája ihletett. Attila halála után a hunok egy csoportja ebben a völgyben telepedett le, s leszármazottaik ma is ott élnek.

A mű tehát egyszerre kötődik az európai kultúrához és a magyarság őstörténetéhez.

Balassa Sándor *Magyar koronázás zene* című művét a pécsi zenekar mutatta be Pécsen.

Az emelkedett hangulatú, öttételes művében a zeneszerző megpróbálta összegyűjteni zenei anyanyelvének mindazon rétegeit, amelyek alkalmasak az ünnepélyesség, a vidámság kifejezésére.”

Sári József

1935. június 23. Lenti

Sári József: *...es ist vollendet ...*(1997)

Sári József *... es ist vollendet ...* című rézfúvós kvintettjében Végh Sándornak állított emléket.

A zeneszerző egy interjúban többek között ezt mondta: „Egy zenésznek, aki tart valamit magáról, Végh Sándorral kapcsolata van. Ha nem személyesen, legalább játékának ismerőjeként.

A címet kifejezetten a nagy hegedűművész-karmester miatt adtam: ebben a szóban benne van az *Ende* – vég és egy minőségi megjelölés a tökéletesség – *Vollendung* – értelmében.

A cím arra utal, hogy *befejeződött* egy élet, s egy *tökéletes* élet fejeződött be.

Ennél a darabnál magam is csodálgattam, hogy szinte áradni kezdett belőlem a meleg zene, amely persze – remélem – nem szentimentális. A művet a *Brass int he Five* együttes számára komponáltam és Végh Sándor emlékének ajánlottam.

Sári József: *Sonnenfinsternis (Sötétség délben)* – opera (2000)

Sári József zeneszerző sokáig „kimaradt” a *Rádiófónia* adásaiból. Ennek oka az volt, hogy 1971 és 1984 között az akkori Nyugat-Németországban élt és alkotott. Kompozícióinak híre is csak ritkán jutott el hozzánk.

14 éves távollét után azonban hazatért és a Zeneakadémia tanára lett, a '90-es években már elfoglalta az őt megillető helyet a magyar zeneszerző társadalomban. Számos megrendelés mellett díjakkal értékelték munkásságát. 1997-ben pedig elvállalta a Magyar Rádióban a zenei lektori munkát.

Farkas Zoltán zenetörténész írásaiból idézek:”Az ezredfordulóhoz közeledve váratlan fordulat következett be a zeneszerző munkásságában. Az énekhanggal sokáig hadilábon álló, s a zenekari technikát csak lassan meghódító Sári József elfogadta a Németországban lévő pforzheimi színház megrendelését egy opera megírására. A librettó – gyakorlott szövegkönyv-író, Elisabeth Gutjahr munkája – a vérzivataros 20. század krónikásának, a többször nyelvet és hazát cserélt Arthur Koestlernek életét dolgozza fel. A téma a librettista választása, de a magyar és a német kultúrában egyként gyökerező Sári bizonyára nem érezte idegennek, annál is kevésbé, mivel a korabeli magyar szellemi élet alakjai, Németh Andor, József Attila, Kassák, Radnóti, Ignotus is felbukkan Gutjahr színpadán. A mű 11 tablószerű jelenetbe sűríti Koestler életének valóban megtörtént vagy fikcióként is hiteles eseményeit. A vállalkozás legnagyobb meglepetése, hogy Sári saját korábbi terméséhez szervesen kapcsolódva, önmagához hű maradva, magas fokon teljesíti a színpad sajátos követelményeit. Az opera partitúrája Sári eddigi alkotói pályájának szerves folytatása, sőt logikus következménye. Néha kifejezetten az a benyomása (illúziója?) támad a komponista életművében jártas hallgatónak, hogy a régóta dédelgetett, vissza-visszatérő zenei gondolatok, gesztusok szinte új erőre kapnak, többletértelmet nyernek az opera beszédben kifejezett világában, vagy egyenesen itt találják meg igazi helyüket.

2000. május 4-én zajlott le Sári József *Sonnenfinsternis* című operájának ősbemutatója, a pforzheimi színház kiváló előadásában. A bemutatóra látogató hazai „küldöttség” sokkal jobbat és sokkal többet kapott, mint amennyit várt. Akik látták-hallották az előadást, azoknak nem lehet kétségük afelől, hogy a 65. évét betöltött Sári József szolgálhat még meglepetésekkel.”.

A 20. század végén új német operát mutattak be, de magyar zeneszerző alkotását.

Budapesti bemutatójára – valószínű – már csak a 21. században kerül sor.

Bozay Attila

1939. augusztus 11. Balatonfűzfő

1999. szeptember 14. Budapest

Bozay Attila: *Kínai szelence* – kantáta (1963)

1963. június 3-án mutatták be a Rádióban Bozay Attila *Kínai szelence* c. kantátáját, Sziklay Erika valamint a Rádió zenekarának és énekkarának tagjaiból alakult együttes előadásában, Lehel György vezényletével.

Bozay Attila e művét 1961-ben, 22 évesen komponálta. Ihletője Illyés Gyula azonos című műfordítás-kötete volt, amelyből más-más költőtől való hat verset használt fel.

A komponista csak röviddel e rádiós bemutatkozás előtt fejezte be tanulmányait, amelyről egy zenei hírben ez volt olvasható: „Bozay Attila, Farkas Ferenc tehetséges növendéke egész estét betöltő diplomahangversenyen mutatkozott be a Zeneakadémián. Műsorán zongora- és dalciklus, vonóstrió, kamarakantáta és egy trombitaverseny szerepelt. Évek óta ez az első eset, hogy diplomázó zeneszerző ily sokoldalúan mutatkozhatott be.”

Kroó György zenetörténésznek is ez a korai kompozíciós gazdagság tűnt fel: „Bozay Attila, a legfiatalabb beérkezett magyar komponista 1962-ben végzett, de ebben az esztendőben már ötödik művét, a *Radnóti-dalciklust*, sőt hatodik opuszát, a *Fúvósötöst* is befejezte.

Ez magabiztos indulásra vall, az első útirány nagyon korai megtalálására. De vajon a primőr ízekért nem kell-e cserébe odaadni a nyár érlelte gyümölcs dús zamatát? Az első opuszok a 12-fokú technika korlátozott, tudatosan tonális háttérű szabad felhasználását mutatják.

1961 táján, a *Trombitaversenyben* és a hat attacca tételt felsorakoztató *Kínai szelence* c. dalciklusában mintha végleg meg is szűnne a bécsi iskola vonzása: hagyományos formák, hagyományos karakterek és világos tonális alapozás jellemzik ezeket a vonzó muzikalitással, színérzéssel és helyenként könnyű kézzel, de határozott melodikus invencióval megírt kompozíciókat.”

Bozay Attila: *Kiáltások* – dalciklus (1965)

1965. március 29-én hangzott el első alkalommal Bozay Attila 8.-ik opusza: József Attila *Nem én kiáltok, Bánat és Tél* c. verseire komponált dalciklusa. A *Kiáltások* c. kompozíció rádiófelvételén Palcsó Sándor énekelt, kamaraegyüttes kíséretével.

A dalciklusról Breuer János írta a legjellemzőbb kritikát: „Talán külsőség, de van valami szimbolikus abban, hogy Bozay Attila – fiatal zeneszerzőként szokatlanul, opusz-számmal látja el műveit. Pedig Bozay még inkább a tapogatózó, útkereső művészek közé tartozik, viaskodik formával, kifejezőeszközökkel és a mondanivalóval. Érdekfeszítő és izgalmas dolog, végig követni küzdelmét a megszólalásért, ön maga kifejezéséért. *Kiáltások* címmel összefoglalt három József Attila-dalában (op.8.), amelyben az énekest öttagú kamaraegyüttes kíséri, engedékenyen átadta magát a versek hangulatának, pedig éppen a kiválasztott versek igen nehezen fejezhetők ki zenével. Az első dal „húst szaggató” drámaiságát már-már naturalista eszközökkel ábrázolta, amihez az előadó, Palcsó Sándor is hozzájárult. A legszebben, legteljesebben talán a második dal notturnója adta vissza a verset, a harmadik meleg „szív” dallama pedig mintegy summázta a mű mondanivalóját.”

Bozay Attila: *Pezzo concertato* (1966)

1966. május 12-én a Rádiózenekar zeneakadémiai hangversenyén mutatták be Bozay Attila *Pezzo concertato* c. brácsára és zenekarra komponált darabját.

A szerző első zenekari műve nemcsak címében, hanem formájában és zenei anyagában is különbözik a klasszikus-romantikus versenymű közismert típusától, amelyben a szólóhangszer versenyre kél – koncertál a zenekarral. Bozay darabjában a szólóbrácsa szerepe igen jelentős és igényes, de mindig a legszubjektívebb zenei anyagot játssza, a zenekari apparátus pedig hol „mellette”, hol „ellene” foglal állást. A Magyar Rádió megrendelésére komponált mű bemutatója után Pernye András kritikus többek között ezt írta: „Az évad folyamán bemutatott új művek között az egyik leginkább kiemelkedőnek Bozay Attila *Pezzo concertato*ját éreztük.

Az új darab elhangzása után több szempontból is öröndetes esemény volt: először is annak kellett örülnünk, hogy a mostanában felvirágzó brácsairodalom gazdagodott, másodszor annak örültünk, hogy Bozay Attila, a fiatal zeneszerző tevékenységének határozott irányát állapíthattuk meg belőle. A „fiatal” jelzőt nálunk gyakran használják és nem mindig indokoltan. Bozay viszont jelen pillanatban 27 éves, tehát valóban fiatal, és ennek ellenére már bizonyos joggal beszélhetünk „életműről” vele kapcsolatban. Ferencsik János és a kitűnő Rádiózenekar, nem beszélve a nagyszerű szólistáról, Németh Géza brácsaművészről, olyan előadásban részesítette az új művet, amelyet minden mai szerzőnek szívből kívánnék.”

Bozay Attila: *Pezzo sinfonico* (1967, 1968)

A fiatal zeneszerző-gárda egyik jelentős tagja Bozay Attila **1967**-ben féléves ösztöndíjat kapott Párizsba. Indulása előtt egy beszélgetés alkalmával ezt mondta: „Nyugaton eddig még nem voltam. Párizs a művészet egyik fővárosa, ahol nem elsősorban a zenének, hanem a képzőművészetnek vannak óriási hagyományai. Szeretnék múzeumokba, koncertekre járni, és szeretnék néhány olyan emberrel megismerkedni, akik a modern zene élvonalába tartoznak: Boulezzel, Messiaennal, Milhaudval. Hogy sikerül-e, nem tudom, mert ők is rengeteget utaznak, illetve ők utaznak csak igazán sokat. Biztosan nagy élmény lesz és remélem, sokat fogok belőle profitálni.” Bozay Attila ezen a tanulmányúton írta meg az Op. 13-as zenekari darabját, a *Pezzo sinfonicot*, a Magyar Rádió megrendelésére. A mű **1968. október 5-én** hangzott el először a Zeneakadémia nagytermében, a Magyar Állami Hangversenyzenekar előadásában, Ferencsik János vezényletével. Közismert, hogy Ferencsik érdeklődéssel figyelte a fiatal zeneszerzők műveit, de csak kevés bemutatóra vállalkozott. Ezen kevesek közé tartozott Bozay Attila, akinek első zenekari művét a *Pezzo concertato* premierjét és rádiós felvételét is Ferencsik vezényelte 1966-ban. A két Bozay-mű előadásáról a nagy karmester így beszélt: „Bozay Attila azok közé az újabb zeneszerzők közé tartozik, akiknek stílusát értem, minthogy pedig értem, ezért vállalom is. Mivel a partitúrájával való ismeretségem szimpátiával végződött, meg lehetett kérni a zeneszerzőt, hogy mondja el kívánságát: miképp hangozzék műve. Bozay Attilát azért is becsülöm, mert *tudja, hogy mit írt le*. Meglehet, hogy ez komikusan hangzik, vannak azonban olyan zeneszerzők, akiknek az ember úgy gyúrja a műveit, ahogy akarja. A zeneszerző ezt nemhogy eltűri, hanem hogy úgy mondjam, sorsára hagyja a művét, szabad prédául dobva oda a karmesternek. Nagyon fontos, hogy a zeneszerző vállalja a felelősséget minden egyes leírt hangért.”

Az 1968-as Budapesti Zenei Hetek első bemutatójáról Fábíán Imre zenekritikus így írt: „Bozay Attila évek óta egyre határozottabban alakítja ki alkotó-egyéniségét. Vallja, hogy a magyar és az európai tradíció szintézisére ma éppúgy szükség van, mint Bartók idejében. A *Pezzo sinfonico*, Bozaynak 1967-ben Párizsban komponált műve is ennek a törekvésnek eredményes megvalósulása: új eszközökkel újat és egyénit mond. Ferencsik János ismét megmutatta: mit jelent az, ha teljes erejével és lelkesedésével egy új magyar mű mellé áll. A bemutató-előadás színvonala csak örömmel tölthet el bennünket, a *Pezzo sinfonico* tolmácsolása mesteri tett volt. A Hangversenyzenekart ebben a zenei stílusban talán még sohasem hallottuk ilyen magabiztosan, éretten, és technikailag ilyen fölényesen játszani.”

Bozay Attila: *Trapéz és korlát* – kantáta (1969)

1969. június 8-án első alkalommal szólalt meg a Kossuth adó műsorában Bozay Attila

Op. 12-es *Trapéz és korlát* c. kantátája. A művet Sziklay Erika és Palcsó Sándor szólójával, a Rádió énekkarának és szimfonikus zenekarának előadásában Lehel György vezényletével vették hangszalagra. A bemutató alkalmával a *Rádióújságban* a zeneszerző így nyilatkozott:

„Nagyon vonzódok a kortárs magyar költőkhöz és úgy érzem, hogy a zeneszerző egyik feladata, hogy verseiket megzenésítse. A főiskolai vizsgadarabom óta a *Trapéz és korlát* az első kantáta, amit írtam 1966-ban. Művem Pilinszky János három szerelmes versére készült: az első a címadó *Trapéz és korlát*, majd a *Tilos csillagon* és *A tengerpartra*.

A 3 vers szünet nélküli 3 tételként áll egymás mellett. A kantátában folytatom korábbi zenekari darabjaim stílusát.” A 3 Pilinszky-vers lírai hangon vall a szerelem szenvedéseiről és örömeiről. Hollós Máté elemző írásából *A tengerpartra* c. tételről szóló részt idézem:

„*A tengerpartra kifekszik a tenger,/ a világ végén pihen a szerelmem,/*
mint távoli nap vakít a szívem,/ árnyéka vagyunk valamennyien./

E négysoros vers a barokk kantáták koráljaira emlékeztetően vegyes-karon szólal meg. Második és harmadik sorát azonban csak töredékesen énekli a kórus. Ezeket a szoprán illetve a tenor szólista egészíti ki, motivikát cserélve egymással. Mellettük a gordonka szóló *énekel*: a szerző hangján?, az enyémen, a mindenkori hallgatóén? A líra eme édes megfejthetlenségén emeli Bozay Attila a hallgatót *a rebbenő való fölé*”.

Bozay Attila: *Formazioni* (Alakzatok) - szólógordonkára Op. 16. (1970)

Az 1970-es Budapesti Zenei Hetek esemény-sorozatában hangsúlyos szerepet kapott a magyar muzsika. A művek általában a fiatal zeneszerzők legújabb termését reprezentálták.

1970. október 10-én hangzott el bemutatóként Bozay Attila Op. 16-os *Formazioni* (Alakzatok) c. műve Mező László gordonkaművész előadásában. Az 1969-ben komponált, tíz tételes darabban Bozay a különböző zeneszerzői eljárásokat alkalmazta a szólógordonka megszólaltatási lehetőségeihez. Fábián Imre zenekritikus így írt róla: „Bozay Attila új művét a szólógordonkára komponált *Formazioni* c. darabot Mező László mutatta be. A komponista hihetetlenül magas technikai-zenei igényeket támaszt az előadóval szemben, amikor a hangszer új hangzási lehetőségeit állítja az alkotó gondolat szolgálatába. Bozaynak a kvartett óta legjelentősebb kamarazenei alkotása ez a szellemi és időbeli méreteiben egyaránt nagyszabású kompozíció. Csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk Mező László bravúros előadói teljesítményéről, amelynek döntő része volt abban, hogy a mű legjobb kvalitásai érvényesülhettek a bemutaton.”

Bozay Attila: Bagatellek Op.4. (1972)

Az 1972. év elején első alkalommal rendezték meg az *Új magyar zene a Rádióban* – a kritikusok és a közönség 1971. évi díjáért c. zeneszerzői seregszemlét

A közönség díját Bozay Attila *Bagatellek* című Op. 4-es zongoradarabja nyerte.

Bozay Attila: Improvizációk citerára (1975)

A Magyar Rádió 1975-ben rendezte meg az *Öt esztendő új magyar zenéje* című sorozatot. E sorozat május 16-i stúdióhangversenyén hangzott el Bozay Attila *Improvizációk citerára* c. 1972-ben készült kompozíciója a zeneszerző előadásában. Bozay a mű bemutatásakor nagy feltűnést keltett azzal, hogy a kedvelt népi hangszert, a citerát főszereplővé tette a koncertpódiumon is. A zeneszerző-előadó így vallott erről: „Már régen megtetszett a népi citerások játéka. Szereztem magamnak egy hangszert és elkezdtem otthon pengetni, úgy éreztem, érdekes hangokat tudok megszólaltatni. Többször improvizáltam barátaim és a közönség előtt – sikerrel. Így született *Improvizációk citerára* c. kompozícióm. Egyetlen kérdés nyugtalanított: ki játsszon a koncerteken. Próbálkoztam egy kiváló népi citerással, megkíséréltem bevezetni a komoly zene rejtelmeibe – sikertelenül. Így aztán magamra vállaltam az előadó szerepét. Engem senki sem tanított citerázni, a hagyományos játékmód eleve nem elégített ki, mivel – a maga nemében nagyszerű ugyan, de – komoly zenei szempontból túl egysíkú. A mai zenében nem csupán dallam és kíséret fonódik egybe, a zenei szövet ennél sokkal összetettebb.”

Bozay Attila: Pezzo d'archi Op. 14. (1976)

Bozay Attila életművében általában egymást váltották a különböző műfajoknak szentelt alkotói periódusok. 1956-1958 után néhány évig csak kamarazenét írt, majd megszületett a zenekar iránti érdeklődését kifejező, úgynevezett „pezzo-sorozat”. E ciklus harmadik műve az Op. 14-es *Pezzo d'archi*, amelyről Feuer Mária zenekritikus többek között ezt írta: „Bozay Attila pezzo-sorozatán éveken keresztül dolgozott. Hat év ugyan nem nagy idő az alkotó életútján, ám erre a periódusra esik Bozay stílusváltása, tudatos befelé koncentrációja, a rendezettség előtérbe állító igénye. A korszak-lezáró, korszak-búcsúztató *Pezzo d'archi*, azaz *Vonósdarab*, ha nem is kelt olyan szuggesztív hatást, mint e mű elődei, a szerző muzikális közlendője, témáinak színessége, hangszerelésének gazdagsága, dallamszerkesztése mégis figyelmet és érdeklődést ébreszt. A *Vonósdarabot* a Rádiózenekar Lehel György vezényletével mutatta be: a mű vonzó jegyeit hangsúlyozó előadásuk jelentősen hozzájárult a kedvező fogadtatáshoz.”

Bozay Attila: *Pezzo concertato* – citerára és zenekarra (1977)

1977. március 20-án hangzott el a Zeneakadémia nagytermében Bozay Attila *Pezzo concertato* című citerára és zenekarra komponált műve, a zeneszerző szólójával, a Rádiózenekar előadásában Lehel György vezényletével. Bozaynak ez volt a harmadik citerára írott darabja a *Két tájkép* és az *Improvizációk* után. A hangverseny meglepetését az jelentette, hogy itt a népi hangszert szimfonikus zenekarral együtt alkalmazta. Az egyik zenekritikus így írt: „Bozay Attila új kompozíciója a *Pezzo concertato*nak nevezett citeraverseny zeneakadémiai bemutatója a zenei élet eseménye volt: vonzó és izgalmas darab. A zeneszerző meggyőző előadása és a Lehel György vezényelte Rádiózenekar emlékeztető produkciót eredményezett. Bozay a hangszerkínálta effektusokat színesen és ötletesen használta ki és összekapcsolta zeneszerzés-technikájának korábban kikísérletezett eredményeivel. A magyar népzenei hangszert valóban pódium-hangszerré, a szimfonikus zenekar egyenrangú társává léptette elő, s eközben egészen szokatlan és lenyűgözően gazdag akusztikus világot keltett életre.”

Néhány sort idézek még Fodor András „baráti-hangon” fogalmazott írásából:

„Bozay Attila és a citera „találkozása” 1969 szeptemberében történt Kecskeméten, egy népzenei összejövetelen. Az ott szereplő Pribojszky Mátyás játéka lobbantotta fel benne a hangszer iránti szenvedélyes érdeklődést. Hamarosan volt saját hangszere, amelyet részben átalakított: módosította a húrok helyét és szerepét, lábakra állította a hangszert, - így adva nagyobb zengő teret a hangszekrény rezgéseinek, és a szokástól eltérően, ülve játszott rajta. De a maga útját járó Bozay elszánt kísérletező kedve, minden sablont kerülő bátorsága kellett ahhoz, hogy a népi citerát saját kompozíciós eszközévé tegye, s megszólaltatásának virtuózává képezze magát.”

Bozay Attila: *Csongor és Tünde* – bemutató az Operaházban (1985)

Alapításának 100-ik évfordulóját ünneplő Operaházunk – felújítás utáni első bemutatója

1985. január 20-án Bozay Attila *Csongor és Tünde* című operája volt.

Bozay Attila egyéni hangvételű zenekari és kamarazenei művei gyakran elhangzottak hangversenyeken és a rádióban, operája azonban első alkalommal került színre.

A szövegkönyvet maga a zeneszerző állította össze Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című veretes nyelvezetű, vidám-bölcs, romantikus játékából. A zeneszerző az alkotás folyamatáról így nyilatkozott:

„Vörösmarty rendkívül muzikális költő volt, verseinek sorait szinte zenei dallamosság fűti át. Évekig dolgoztam azon, hogy a *Csongor és Tündét* opera-szövegkönyv méretűvé tömörítsem.

Hogy nagy romantikus költőnkhez milyen zene illik igazán, az persze szerteágazó vita témája lehet. Úgy éreztem, hogy a hozzá illő stílus megvan az én zenémben, nemcsak azért, mert mindig támaszkodtam a hagyományokra, hanem mert ehhez a népies, ugyanakkor filozofikus darabhoz akár sajtószerűen 20. századi muzsika is elképzelhető. Akik csak az újabb darabjaimat ismerik, elcsodálkoznak, hogy az úgynevezett avantgarde elemeim ezúttal igen korlátozottak. A zene szorosan kötődik a szöveghez, és valósággal fellélegeztem, hogy végre-valahára kiélhetem a bennem bujkáló romantikát.”

Az új opera sikert aratott, hiszen minden közreműködő tehetsége javát nyújtotta: különösen a Csongor szolamát éneklő Molnár András és a Tündét megszemélyesítő Csavlek Etelka.

A zenekritikák közül Albert István írásából idézek: „Bozay Attila egész eddigi munkássága – a dallamosság, az énekhang iránti vonzalma, és az abban megmutatkozó kifejezőkészsége – sejtetni engedte, hogy előbb-utóbb elérkezik az operaműfajhoz. A *Csongor és Tünde* első nagy lélegzetű színpadi kísérlete, kitűnő tehetség megnyilatkozása, telve ékes alkotói erényekkel, melyek azonban nem fedik el szemünk előtt az első művekre csaknem mindig jellemző gyengeségeket. Tehetségre vall az együttesek biztos kezű megfogalmazása. A hangszerelés többnyire áttetsző, levegős, a zenekar kísérőszerepében is plasztikus. Az előadást Mihály András, a kortárs zene kiváló értője és misszionáriusa vezényli, jól tudván, hogy Bozay operájának értékét nem a drámai feszültség izgalma adja, hanem a változatos szituációk és a bensőséges ihlet.”

Bozay Attila operájának sikerét a Zeneműkiadó azzal erősítette, hogy a bemutató idejére megjelentette a partitúrát. A Hungaroton pedig hanglemezen adta közre az előadásokon készült hangfelvételt.

Bozay Attila: *Hegedű-zongoraszonáta* (1990)

Az 1990-es év elején ismét megrendezték az *Új magyar zene a Rádióban* című seregszemlét, az 1989-ben bemutatott művekből, február 6-án pedig kiosztották a legjobbaknak járó elismeréseket. A közönség díját Bozay Attila *Hegedű-zongoraszonátájáért* vehette át

Bozay Attila elismerései és új feladata (1990)

Bozay Attila számára az 1990-es esztendő több elismerést és új fajta feladatot is hozott: zeneszerzői munkásságáért átvehette a Kossuth-díjat. A komponistának ez alkalomból feltett kérdés-sorozatból azt a részletet idézem, amelyben arra válaszolt, hogyan változott zeneszerzői stílusa az évek folyamán:

„Barátaim szerint alkotói pályámon három korszakot lehet megkülönböztetni. Már az 1956-ban keletkezett darabom közelített a 12 fokúsághoz, azaz a Bartóktól Webernig vezető úton próbáltam járni. 1967-ben UNESCO- ösztöndíjjal fél esztendőt tölthettem Párizsban. Számos, további munkásságomat meghatározó élmény ért odakinn. Hazatérésem után 1-2 évvel ért meg bennem, amit Párizsban hallottam. Stílusomat ettől kezdve kettősség jellemzi: az egyik a szigorúan szerkesztett, meditatív, a másik pedig a játékos, improvizatív.

De ez a kétféleség sosem zavart, hiszen mindkettő én vagyok. Akkoriban kezdtem el előadóként – citerával, furulyával fellépni. 1979-től kezdve számítható a harmadik, a *Csongor és Tünde* című operámban megfogalmazódó, neoromantikusnak nevezhető korszakom.

A három időszakot összekapcsolja az, hogy magyar vagyok, ennek a kultúrának az örököse. Minden művemet áthatja történelmünk, népzeneink és költészetünk.”

Bozay Attilára sok munkával, izgalommal járó új feladat várt: ő lett az Országos Filharmónia vezetője. Erről beszélt a Rádió *Új Zenei Újság* című műsorában – íme néhány gondolata:

„Amikor kineveztek, az Országos Filharmóniát átkereszteltük Nemzeti Filharmóniára – hogy ezzel is kifejezzük: szeretnénk új korszakot nyitni az intézmény életében.

Összefügg ez a rendszer- és szemléletváltással, mert a nemzeti kultúra nem szorítható országhatárok közé. Dolgozunk azon, hogy részesüljenek kiemelt megbecsülésben a mai zeneszerzők, de felhívjuk a figyelmet a közelmúltban elhunytakra is, mert méltánytalannak tartjuk, hogy nem játsszák műveiket. És akkor még nem is szóltam a korábbi magyar zeneszerzőkről: szép feladat felkutatni és műsorra tűzni a régi és elfeledett magyar darabokat.”

Bozay Attila: *Meggyfa* – 6+1 dal Fodor András verseire (1994)

Bozay Attila barátja – mondhatjuk „harcostársa” Durkó Zsolt volt. Barátságuk a zeneakadémiai évektől kezdve négy évtizeden keresztül – halálukig tartott. Azonos véleményük volt alapvető eszményekről, hasonló volt világlátásuk és ízlésük. Az 1965-ös – pályát indító, közös kamaraestjükön jelen volt Fodor András költő is, és élményeit, benyomásait esszészerű írásban adta közre. Bozay és Fodor között akkor kezdődött egy tartalmas, szép emberi kapcsolat, amely inspirálta a zeneszerzőt, hogy dalokat komponáljon a költő verseire.

1994. július 24-én hangzott el ösbemutatóként a Bartók rádióban Bozay Attila *Meggyfa – 6+1 dal Fodor András verseire* című dalciklusa, Somogyi Eszter és Baranyai László előadásában.

Mini-Fesztivál - Bozay Attila: *I. vonósnégyes* (1995)

A Magyar Zeneművészeti Társaság 1995-ben 7-ik alkalommal rendezte meg a Mini-Fesztivált.

Az értékelésre Farkas Zoltán zenetörténész vállalkozott. Íme elemzésének részlete:

„Az immár szokásos január végi kortárs zenei hangversenysorozatot a népmesék bűvös számai jellemzik. Először is, a Mini-Fesztiválon három nap egy esztendő, azaz három nap sűrű programjába zsúfolódik össze az utóbbi évtizedek termésének – újdonságoknak és patinásabb daraboknak – ama szelete, amelyet a szervezők jó szívvel vállalnak és terjesztenek.

33 zeneszerző – 24 magyar és 9 külföldi – kompozícióit hallgathattuk meg. S népmesei az évforduló is: elérkeztünk a 7-ik Mini-Fesztiválhoz. A 7 magyar ősbemutató mellett, az utolsó 30-40 év hazai zenei terméséből is válogattak. Ezek között néhány olyan kompozícióra bukkantam, amely ma már klasszikusnak tűnik, a szó esztétikai és technikai értelmében egyaránt. Örömteli meglepetést jelentett számomra Bozay Attila 1964-ben komponált *I. vonósnégyese*, melybe az akkor 25 esztendőes zeneszerző fiatalságának minden ambícióját, alkotókedvét és találékonyságát „beleadta”, s a végeredmény mégsem szertelen „sokat mondani akarás”, hanem közvetlen, formás és természetes egész.”

Tekintsük át **Bozay Attila** Op. 9-es *I. vonósnégyese*ének történetét: az *1965. május 7-i* ősbemutató után „párját ritkító gyorsasággal tett szert nemzetközi elismertségre”.

Négy esztendő leforgása alatt 5 országban 11 hangversenyen játszották. A Magyar Rádió stúdiófelvétele az 1967-es párizsi Tribünön a kamaramű kategória győztese lett, ennek köszönhetően 24 rádióállomás sugározta. A darab sok olyan zenei mozgást tartalmaz, amely könnyen átfogalmazható színpadi mozgássá. Ezért vált lehetővé, hogy a Pécsi Balett, majd a budapesti Operaház számára is készült e zenére balett koreográfia.

Idézem még Bozaynak, a darab komponálása idején megfogalmazott egymondatos hitvallását, amely így hangzik: „A jelenlegi kialakulatlan és forrongó zenei irányzatok között csak az győzhet, aki az emberekben újra illúziókat tud majd kelteni!”

Elhunyt Bozay Attila zeneszerző (1999)

1999. augusztus 11-én Bozay Attila zeneszerzőt 60. születésnapján Rádiónk műveiből összeállított műsorral köszöntötte.

Ám ezen a napon páratlan csillagászati jelenség, a **napfogyatkozás** foglalkoztatta az egész világ közvéleményét. Hasonló jelenséget 1842-ben lehetett látni és a következőre kb. 150 évet kell várni. Az ezredforduló közeledtével ez a különleges esemény félelemmel teli kíváncsisággal töltött el mindenkit.

Körülbelül száz kilométer széles árnyéksáv szaladt végig 14 ezer kilométeres hosszúságban. A központi zónában teljes, ennél szélesebb sávban pedig részleges napfogyatkozás zajlott le. Az egyedülálló „népszínházi” eseményt száz-milliók közönség tekintette meg nagy izgalommal. A napfogyatkozás jelenségét általában előjelenként értékelték, az persze mindig utólag dőlt el, hogy kinek volt kedvező és kinek nem. Mindezt azért említettem, mert a szóbeszéd szerint sokan összefüggést véltek felfedezni Bozay Attila születésnapján lévő napfogyatkozás és néhány héttel később váratlan és megrendítően hirtelen *1999. szeptember 14-én* bekövetkezett halála között.

Devich Márton emlékezéséből idézek: „Bozay Attila nemrég még fiatalos kedvvel, lendülettel és energiával írta új operáját a millenniumi pályázatra Madách *Az ember tragédiájának* utolsó öt színéből. Csak néhány napja tett pontot a partitúra végére – megdöbbenő, hogy egyben az életmű végére is ilyen korán pont került.

Bozay Attila Balatonfüzfőn született, a Zeneakadémián Farkas Ferenc tanítványa volt, majd a francia iskolán nevelkedett. Amit ösztöndíjasként Párizsban magába szívott, remekül tudta ötvözni a hazai hagyományokkal. Konzervatív zeneszerzőnek vallotta magát. Mindig az alapos, a végtelenül precíz, az igazán elmélyült munka híve volt. A kisujjában volt a mesterség, egyéni hang, lenyűgöző alkotói fantázia és bátorság jellemezte. Magyar zenét írt és egyben európai. Több népi hangszerre – például citerára, csörfuvolára komponált darabot, beemelve őket a klasszikus zene világába. Kezdeményező készségét mutatta, hogy nem egy ilyen darabját maga mutatta be. 40 éves korától haláláig tanított a Zeneakadémián.

A magyar zene érdekében közéleti szerepet is vállalt, a legnehezebb időkben is.”

Bozay Attila szerzői estje (1999)

1999. október 12-én a Korunk Zenéje sorozat részeként rendezték meg Bozay Attila szerzői estjét. Farkas Zoltán zenekritikájából idézek: „A 60. születésnapot köszöntő szerzői estet emlékező gyászünnepséggé alakította a sors kegyetlen forgatókönyve. A halál, kivált ha váratlan és korai, mindig számvetésre készíti az embert. Mindenekelőtt az elhunythoz való viszonyát kell tisztáznia. Bozay Attila életművéhez ambivalens (egy időben kétféleképpen is értelmezhető) érzések fűznek. Számomra követhetetlen volt az az út, amelyre az utóbbi időben hangsúlyozottan nemzeti ideológiájú, külsődleges programmal terhelt műveivel lépett. Ugyanakkor Bozay tehetségéről, fantasztikus mesterségbeli tudásáról, eleven szelleméről már az *I. vonósnégyes* is meggyőzőtt, majd például a *Szegény Yorick* dalciklus katartikus erővel hatott rám.

Most, amikor a felsőbb hatalmak meghúzták a kettősvonalat az életmű partitúrájának végén, itt az idő, hogy ki-ki feldolgozza, s a zenetörténet-írás is témájává tegye ezt az ellentmondásoktól sem mentes, de értékes alkotói termést. Ennek értelmezése nélkül az utolsó négy évtized magyar zeneszerzéséről alkotott képünk nem lehet teljes, s nem érthetjük meg maradéktalanul, mi is ment végbe egy nemzedék tájékozódásában, technikájában s tudatában az elmúlt negyven év során. Közvetlen örökségül pedig Bozay itt hagyta ránk utolsó operáját, a Madách Tragédiája alapján komponált *Öt utolsó színt*, amelyet egy éven belül bemutat az Operaházban.”

A magyar zene évszázadai – Bónis Ferenc műsora (2000)

Bozay Attila emlékezete

2000. január 19-én hangzott el Bónis Ferenc sorozatában „Akik nem jöttek velünk a 21. századba: Bozay Attila, Carelli Gábor, Yehudi Menuhin és Tátrai Vilmos emlékezete” a 21. századba: Bozay Attila, Carelli Gábor, Yehudi Menuhin és Tátrai Vilmos emlékezete” A műsor így kezdődött: „Nemrégiben még, ha egy jelenséget vagy magatartást nagyon újnak éreztünk, így jellemeztük: ízig-vérig 20. századi. Mára ez a jellemzés elavult. A 20. század immár a múltat jelenti, bár egyelőre még mindnyájunk közös múltját. Azt sem tudjuk – mert az ilyesmi több-évtizedes távlatból ítélhető csak meg -, hogy a szó szellemi értelmében vízvázasztó-e a 2000-es esztendő. Hogy véget ért-e valamilyen nagy történelmi korszak 1999-cel és kezdődött-e valamilyen gyökeresen új 2000-rel? Egyelőre azt látjuk csupán – és ez a zenei műsor erről szól -, hogy többen azok közül, akik formálói voltak muzsikánk 20. századi alakulásának, nem jöttek velünk a 21.-be. Itt hagytak bennünket 1999-ben, két évezred határmezsgyéjén. Haláluk fájdalmasan érintette a hátramaradottakat. Mindegyikük jelentős életművet hagyott maga után – de még tele voltak tervekkel, gondolatokkal, melyek most már soha nem válhatnak művekké vagy tettekké.

A négy művész közül **Bozay Attila** volt a legfiatalabb. Éppen csak megérte 60. születésnapját. Róla elmondható: teljében volt alkotóerejének. Farkas Ferenc növendékeként sajátította el, ami a zeneszerzői mesterségből az iskolapadban elsajátítható. Egy ideig a 60-as években a Magyar Rádióban működött, zenei szerkesztőként. Azután egy külföldi ösztöndíj segítségével, hosszabb időt tölthetett Párizsban, talán legfogékonyabb korszakában, amikor szakmailag már biztosan állt a lábán és érdeklődési körét tudatosan tágíthatta. A magyar múlttal való kapcsolata soha nem lazult, de technikájának alakulásában nagy hatással voltak Webernek és követőinek új perspektívát adó újításai. Történelmi elkötelezettségű alkotó volt – s ebben, kétségkívül Kodály követője. Nem véletlen, hogy színpadi munkásságát a 19. század kiemelkedő drámaírói inspirálták: Vörösmarty Mihály és Madách Imre.

Vörösmarty legmaradandóbb színpadi alkotásával a *Csongor és Tündével*, Madách pedig *Az ember tragédiájának* öt utolsó színével ihlette szép opera írására. Finom lírikus is volt: Radnóti Miklós, József Attila és Fodor András nyomán írt ciklusai vallanak erről. Új hangzású, új mondanivalóját világos, áttetsző formákban, magyar zenei nyelven fogalmazta. Tudta, hogy múlt nélkül nincs jövő: ez a felismerés vezette a zenei közéletben végzett munkáját is. Hiányát e tekintetben is fájdalmasan érezzük.”

Bozay Attila: *Az öt utolsó szín* – opera (2000)

2000. október 21-én az Operaházban ősbemutatóként hangzott el Bozay Attila *Az öt utolsó szín*, a Millenniumi Operapályázat győztes műve. A három felvonásos opera szövegét Madách Imre *Az ember tragédiája* című műve alapján a zeneszerző írta. Hangszerelték a szerző tanítványai: Fekete Gyula, Kovács Zoltán és Tallér Zsófia. A három főszerepet Kiss B. Attila, González Mónika és Réti Attila énekelte. Vezényelt: Medveczky Ádám.

Nemcsak az opera történetének alapja tragédia, hanem az opera írása és a bemutató előzményei is drámaiak voltak. Íme néhány idézet az akkor megjelent írásokból:

Csák P. Judit: „Bozay Attilában éveken át érett az elhatározás, hogy operát ír Madách drámájából. Amikor a Millenniumi Operapályázatra benevezte készülő művét, szinte boldog megszállottsággal dolgozott. Az akkor már súlyos beteg zeneszerző örömmel mutatta meg az elkészült részleteket tanítványainak, zeneszerző társainak.”

Petrovics Emil: „Hihetetlen, mire képes az emberi akaraterő. Csak a beavatottak tudhatják, milyen irgalmatlan erőfeszítést igényel egy egész estét betöltő opera megírása, meg azt, hogy a szerző e hatalmas munkát a kétségek, remények, bizonytalanságok útvesztői között végzi, egyedül, éjjel és nappal, szobában, utcán és szinte állandóan odaszögezve a zongora és az íróasztal közé, a mindent elborító – már teleírt és még kétségbeejtően üres – kottapapírok halmazában. Lélegzetvisszafojtva figyeltük – mindazok, akik szerettük és nagyra becsültük – hogy van-e elég ereje az elkezdett mű megírására, befejezésére. Szakadatlanul dolgozott, hogy aztán 1999. augusztus végén beleszóljon a telefonba: „Befejeztem”. Másfél éves kemény munka után jött el a minden zeneszerző számára oly ünnepélyes pillanat: a kettősvonal meghúzása. Tudta – én meg éreztem –, hogy élete főművét írta meg, ihletetten, gondolkodva, Madách felemelő társaságában. Az ezután következő két hét méltán nevezhető apokaliptikusnak. Kétszer is hallhattam tőle zongorázva és énekelve a nagyszerű művet: meg akarta mutatni hogyan is gondolja, miként szeretné a megvalósítást. A zsűri egyhangú döntése: a millenniumi pályázat első díját Bozay Attila operája nyerte el. Azonban sohasem tudta meg, hogy ő a győztes. A díjkiosztás előtti hatodik napon megállt a szíve.”

Csák P. Judit: „A Millenniumi Operapályázat nyertese nem érhetette meg műve győzelmét, nem láthatta azt a színpadon, de nem végezhetette el zenéjének hangszerekre bontását, hangszerelését sem. A pályázat zsűrijének elnöke, Petrovics Emil gesztusértékű megoldást javasolt: fiatalok, lehetőleg az elhunyt szerző tanítványai fejezzék be a munkát.

A zsűri döntése és az operaházi bemutató (2000. október 21.) közötti rendkívül rövid idő nem lett volna elég, hogy valaki egymaga oldja meg a feladatot, ezért három tanítvány Fekete Gyula, Kovács Zoltán és Tallér Zsófia osztotta fel egymás között a nagy munkát.”

Medveczky Ádám karmester: „A mindig nagy kritikus zenekar Bozay operáját egyre fokozódó kedvvel és odaadással játszotta. Ez értékmérő. Ami a hangszerelést, a három fiatal zeneszerző munkáját illeti (fiatalok, de érett zeneszerzők), azt csak dicsérhetem. Miközben – legalábbis a muzsikusok számára – érzékelhető volt, hogy három különböző karakterről, művészegyéniségről van szó, csudás alkalmazkodást tapasztalhattunk egymáshoz és az operához.”

Kerényi Miklós Gábor rendező: „Ami Madáchot illeti – akár a drámai műről van szó, akár az arra komponált operáról, élő szerzőként kell kezelni, élő művész alkotásaként kell eljátszani. Élő szerző annyiban, hogy a gondolatai élnek, aktuálisak és fontosak most, ezért kell játszunk a darabot. Nagyszerű volt a zeneszerző ötlete, hogy az öt utolsó színt zenésítette meg, hiszen a mából megy a jövőbe. Olyan alapkérdéseket tesz a középpontba, mint a környezetszennyezés, a globalizáció, a Föld kihűlése ... Az Űr-jelenetben az emberiség, a lét alapvető kérdései kerülnek felszínre. Nagy örömet okozott nekem a befejező rész kórusa, Bozay zenéje és a madáchi gondolat. Együtt. *Szabadon bűn és erény közt / Választhatni, mily nagy eszme, /*

S tudni mégis, hogy felettünk / Pajzsul áll Isten kegyelme. /

Vége a Rádiófónia 4. részének.

RÁDIÓFÓNIA

75 esztendő a magyar zene hullámhosszán 1925 – 2000-ig

Bieliczkyne Buzás Éva összeállítása

- 1. kötet: 1925 – 1944**
- 2. kötet: 1945 – 1974**
- 3. kötet: 1975 – 2000**
- 4. kötet: Kiemelt zeneszerzők a Magyar Rádió műsorában**

Ára kötetenként: 500.-Ft

A 4 kötet ára: 2000.-Ft

